

31/2

FOLIA HISTORICA BOHEMICA

HISTORICKÝ ÚSTAV
PRAHA 2016

**FOLIA HISTORICA
BOHEMICA**

31

č. 2

Historický ústav
Praha 2016

Redakce:

Jiří MIKULEC (vedoucí redaktor)

Jiří HRBEK (výkonný redaktor)

Redakční rada:

Ivo BARTEČEK, Lenka BOBKOVÁ, Kateřina BOBKOVÁ-
-VALENTOVÁ, Václav BŮŽEK, Zdeněk HOJDA, Martin
HOLÝ, Tomáš KNOZ, Antonín KOSTLÁN, Václav LEDVIN-
KA, Eduard MAUR, Martina ONDO GREČENKOVÁ, Jaroslav
PÁNEK, Svatava RAKOVÁ, Tomáš STERNECK, Petr VOREL

International Editorial Board:

Joachim BAHLCKE (Stuttgart), Alessandro CATALANO
(Padova), Marie-Elizabeth DUCREUX (Paris), Henryk GMI-
TEREK (Lublin), James R. PALMITESSA (Kalamazoo), Karl
VOCELKA (Wien)

ISSN 0231-7494

© Historický ústav AV ČR, v. v. i.

Praha 2016

I
STUDIE

Hana Komárková

**„NÜCHTERN UND FLEISSIG VERHALTEN“
Služební přísahy v pozdně středověkých
a raně novověkých městech severní Moravy a Slezska***

ABSTRACT

„Nüchtern und Fleißig verhalten“. The Oath of Office within The Late Medieval and Early Modern Urban Community of Northern Moravia and Silesia

Since the creation and application of the borough rights the oath formed an important part of life of urban communities. The very act of oath had initially legitimized the status of the urban community as a collective (the oath taken by whole community to the sovereign) and the status of its highest representatives (councilors oath of office to the sovereign or to his representative) and had been consolidating its internal integrity (oath of newly recruited townspeople). Gradually, within the sources we could meet with the spreading practice of application of oath, especially in the area of administration and self-government, and the oath itself had slowly turned into some secularized and formalized variation of its former form and became a part of the bureaucratic practice. Records of oaths, which are preserved in various types of municipal books, thus provide testimony not only about the transformation and development of mechanisms of functioning of urban community from the Middle Ages to Early Modern Times, but also about the development of values and principles on which the idea of urban community was built. The potential of investigation of this sources lies precisely in the possibility of following the practical and theoretical aspects of life in medieval and early modern city.

Keywords: oath, town history, municipal administration, Late Middle Ages, Early Modern Times

* Tento text vznikl jako součást projektu SGS/10/2014 *Moc v pozdním středověku* řešeného v rámci Studentské grantové soutěže na Slezské univerzitě v Opavě.

„*Ich glaube und schwere, das ich mich in dem dienst, dazu ich angenommen, nüchtern und fleißig verhalten [werde].*“¹⁾ To a ještě mnohem více slibovala jistá vratislavská měšťanka jménem Maria vratislavské městské radě a vši obci, když 29. července roku 1702 nastupovala do funkce tzv. *kübel-meide* v městském žaláři. Podle dochovaných záznamů po ní stejnou přísahu v následujících sedmdesáti letech odříkávalo ještě dalších osm žen, které zde měly na starost udržování čistoty.²⁾ Přisežné sliby těchto žen reprezentují příklad vrcholné fáze využívání instituce služební přísahy v městském prostředí. Podobné přísahy určené profesím podléhajícím kontrole městské rady nalezneme ve slezských a severomoravských městech různým způsobem zaznamenány na stránkách dochovaných městských knih již od pozdního středověku. Nejen purkmistr a městští radní, ale i celá plejáda zaměstnanců městské samosprávy byla povinována před nástupem do funkce složit slavnostní přísahu a vymezit tak své kompetence, zodpovědnost a své postavení vůči autoritám pozemským i transcendentním.

S uplatněním přísahy jako takové se v městském prostředí setkáváme prakticky od počátku existence středověkého městského práva. Tvořila důležitou součást života městské komunity. Zpočátku legitimizovala její postavení jako celku (přísahy skládané celou obcí panovníkovi) i jejich nejvyšších představitelů (přísahy radních panovníkovi nebo jeho zástupci) a upevňovala její vnitřní integritu (přísahy nově přijímaných měšťanů). Postupně se v pramenech setkáváme s rozšiřováním praxe skládání přisežného slibu i do oblasti vnitřní správy a samosprávy města a slavnostní přísaha se v jakési své sekularizované a formalizované podobě stávalo postupně nedílnou součástí úřední praxe. Záznamy přísah, které se dochovaly v nejrůznějších typech městských knih, poskytují svědectví nejen o proměnách či vývoji mechanismů fungování a řízení městské obce od středověku do novověku, ale i o vývoji hodnot a principů, na nichž byla idea městské pospolitosti budována. Od slavnostních přísah odehrávajících se na veřejných prostranstvích (rynek/tržiště, prostor před svatostánkem či radnice) s akcentem na sakrální podstatu aktu přísahy

¹⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia, sign. 898, Novus hic juramentorum liber, fol. 21, pag. 44-45.

²⁾ K jejich každodenním povinnostem zmiňovaným v textu přisežné formule náleželo i roznášení a vynášení (doslova obracení) „sub voce *kübel*“. Od toho tedy označení funkce jako *kübel-meide*. Náplň jejich práce zahrnovala např. i starost o „*einkaufung benöthigten speiß und tranckes*“. Pro potřeby studie byla při citaci pramenů zvolena forma transkripce podle pravidel pro přepis německých, českých a latinských textů vzniklých do r. 1750, jak je formuloval Ivan ŠTOVÍČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16. – 20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002. V případě nejasného čtení byla zvolena forma moderního způsobu psaní daného výrazu. Všechny citované pasáže jsou v textu vyznačeny uvozovkami a proloženým písmem. U výrazů, jež jsou zvýrazněny pouze proloženým písmem (bez uvozovek) se jedná např. o specifickou terminologii nebo dobové označení úřední funkce, název pramene apod.

hy po přísahy hlídačů městských bran či oceňovatelů dobytky, jež se zaměřují na záležitosti týkající se vlastního výkonu funkce, poskytují nám texty přísazných slibů množství doposud málo probádaného materiálu, jehož potenciál spočívá právě v možnosti sledovat v proměnách praktickou i ideovou stránku života ve středověkém a raně novověkém městě.

Úvahy a východiska

Ve své nedávné studii se na slavnostní služební přísahy vrcholných představitelů pozdně středověkého a raně novověkého města Bristol zaměřil britský historik James Lee.³⁾ Při svých úvahách nad situací v jihozápadní Anglii formuloval několik obecně platných tezí, které lze aplikovat i na Bristolu geograficky a kulturně natolik vzdálená teritoria, jakými byla pozdně středověká a raně novověká severomoravská a slezská města.⁴⁾ Jedna z jeho zásadních úvah se týká role, kterou přísaha v životě městské komunity sehrávala. Prísaha podle něj představovala účinný nástroj k udržení stability a jednoty komunity a její forma i obsah reprezentovaly vztah veřejné moci k jednotlivým oblastem života obyvatel města. Zároveň se ale stávala prostředkem k vyčlenění určité (vládnoucí, mocí úřadu obdařené) skupiny měšťanů, jimž bylo prostřednictvím složeného slibu zaručeno výsadní postavení. To bylo zajištěno i uplatňováním určité hierarchie při skládání přísahy. Jeho pozor-

³⁾ James LEE, *Ye shall disturbe noe mans right: Oath-taking and oath-breaking in late medieval and early modern Bristol*, Urban History 34, 2007, s. 27–38. Dostupné online: http://eprints.uwe.ac.uk/6778/1/Ye_shall_disturbe_noe_mans_rig.pdf

⁴⁾ Služebním přísahám (a nejen jim) ve středoevropských městech se věnovali především němečtí badatelé; z pohledu právní historie Fritz KOLLER, *Der Eid in Münchener Stadtrecht des Mittelalters*, München 1953; Wilhelm EBEL, *Der Bürgereid als Geltungsgrund und Gestaltungsprinzip des deutschen mittelalterlichen Stadtrechts*, Weimar 1958; z hlediska společenského významu instituce přísahy v období od středověku do novověku potom nověji např. švýcarský historik André HOLENSTEIN, *Die Huldigung der Untertanen. Rechtskultur und Herrschaftsordnung (800–1800)*, Stuttgart – New York 1991; TÝŽ, *Seelenheil und Untertanenpflicht. Zur gesellschaftlichen Funktion und theoretischen Begründung des Eides in der ständischen Gesellschaft*, in: Peter Blickle (ed.), *Der Fluch und der Eid. Die metaphysische Begründung gesellschaftlichen Zusammenlebens und politischen Ordnung in der ständischen Gesellschaft*, Berlin 1993, s. 13–63; nebo německý badatel Meinraad SCHAAB, *Eide und andere Treuegelöbnisse in Territorien und Gemeinden Südwestdeutschlands zwischen Spätmittelalter und Dreißigjährigem Krieg*, in: Paolo Prodi – Elisabeth Müller-Luckner (edd.), *Glaube und Eid, Treuformeln, Glaubensbekenntnisse und Sozialdisziplinierung zwischen Mittelalter und Neuzeit*, München 1993, s. 11–30; pozornost služebním přísahám nejnověji věnoval ve své práci zaměřující se na mocensko-společenské poměry v saských městech od 16. do 18. století také historik Helmut BRÄUER, *Im Dienste des Rates. Ordnung und Machtrealisierung durch Ratsbedienstete in einigen Städten Obersachsens und der Lausitz zwischen 1500 und 1800*, Leipzig 2013.

nost se však spíše než na ceremonie a praktické provedení přísežného slibu zaměřila na dochované záznamy přísah.

Důležitost vlastního znění přísežného slibu dokládá nejen samo jeho písemné zaznamenávání, ale také skutečnost, že počet druhů a variant předepsaných slibů se neustále zvyšoval. Vlastní text přísahy nám potom podle Leeho⁵⁾ může poskytnout informace dvojího charakteru – dotýkající se jak praktické, tak teoretické povahy vykonávané funkce. Ona teoretická složka je zastoupena pasážemi vztahujícími se k obecně přijímaným a uznávaným hodnotám fakticky reprezentujícím obsah pojmu městská pospolitost. I na příkladu slezských a severomoravských městských přísah tak můžeme sledovat například to, jakým způsobem definovala komunita sebe samu či jaký byl vztah mezi představiteli městské samosprávy a zástupci jednotlivých profesí působících v různých sférách života městské komunity a jak docházelo k uplatnění jejich pravomocí. Protože se Lee zaměřil především na přísahy představitelů městské samosprávy, uvádí dále, že praktických informací o výkonu dané funkce se dozvídáme mnohdy o poznání méně. V oblasti přísežných slibů úředníků a služebního personálu přísahajícího městské radě to však tak úplně neplatí. Texty přísah jsou čím dál podrobnější a preciznější při popisu pracovní náplně daných profesí. Přísaha se, jak ve své zásadní práci uvádí již Paolo Prodi,⁶⁾ postupně sekularizuje a ztrácí původní aureolu posvátnosti na úkor co nejpraktičtějšího využití v rámci městské agendy. V období pozdního středověku a raného novověku (tedy přibližně do konce 18. století) však stále přísežný slib představuje závazek nejvyšší závažnosti na duchovní i právní úrovni, na jehož zlistiněné podobě tak můžeme pozorovat mimo jiné i proměny městské religiozity.

Jiný pohled na fenomén přísahy přináší právě zmíněný italský historik Paolo Prodi, který se přísahou nejen v městském prostředí zabýval z hlediska toho, jak lze na proměnách jejich forem, využití a vnímání sledovat vývoj společenských struktur směřující k postupné sekularizaci veřejného prostoru. Služební přísahy skládané do rukou představitelů městské samosprávy vytvářejí v období přechodu od středověké k novověké společnosti jakýsi mezistupeň. V poměrně dlouhém časovém úseku od poloviny 15. do konce 18. století jsme podle něj svědky byrokratizace a sekularizace v oblasti městské samosprávy, což je patrné i na podobě těchto přísežných slibů. Jejich specifčnost jako historického pramene spočívá v tom, že ačkoli se formou i obsahem postupně již velmi přibližují zcela běžnému administrativnímu pořízení, uchovávají si stále onen sakrální význam. Dalším z procesů formujících společnost v sledovaném období, jež se odrazil ve znění služebních

⁵⁾ J. LEE, *'Ye shall disturbe noe mans right'*, s. 27.

⁶⁾ Paolo PRODI, *Der Eid in der europäischen Verfassungsgeschichte*, in: P. Prodi – E. Müller-Luckner (edd.), *Glaube und Eid*, s. VII–XXIX.

přísah, byla postupná disciplinace⁷⁾ městského obyvatelstva ze strany městské samosprávy reprezentované jejími vrcholnými představiteli – purkmistrem a městskou radou. Zaznamenané texty přísah nám v souvislosti s tím umožňují sledovat, jak se rozšiřovalo pole její působnosti, jak její pravomoc zasahovala stále více oblastí života obyvatel města a jakým způsobem docházelo k aplikaci této pravomoci. V souladu s uvedenými východisky Jamese Leeho můžeme dále konstatovat, že mimo to mají texty přísežných slibů zaměstnanců městské samosprávy výpovědní hodnotu i v otázkách praktické podoby života ve městě. Tím se řadí mezi jedinečné prameny poznání městské společnosti. Analýza jejich forem i obsahu poskytuje celou řadu poznatků a přináší mnoho nových otázek, na které se v následujících úvahách zaměříme.

Předmětem zkoumání tedy budou formule přísežných (služebních) slibů, se kterými se můžeme setkat v pramenech městské provenience. Analyzovány budou postupně jednotlivé aspekty záznamu přísežného slibu (forma zápisu, jazyk a obsah přísahy nebo samotné praktické provedení přísahy) z hlediska toho, jaké informace nám mohou poskytnout. Pramenný materiál pochází vesměs z měst náležících do tzv. vřatislavského právního okruhu⁸⁾ (Vřatislav, Opava, Olomouc, Złotoryja) a ze Svidnice (příhlédnuto bude pro srovnání i k přísahám z Kladska). Je důležité podotknout, že se ve všech případech jednalo o města užívající varianty tzv. magdeburského práva. Pro úplnost ještě dodejme, že se budeme především zaměřovat na oblast vnitřní komunikace městské obce a na přísežné sliby směřované vůči městské radě a purkmistrovi. Pozornost bude však věnována i přísahám určeným zeměpánovi či jeho zástupci (přísahy celé městské obce a nejvyšších představitelů městské samosprávy) a soudním přísahám spadajícím do oblasti procesního práva.

Forma zápisu

Stejně jako pro západoevropská města, o kterých se zmiňuje James Lee, i pro středoevropské městské prostředí platí, že množství zaznamenaných přísah a tím i počet osob povinovaných složením přísežného slibu se s postupem doby rozšiřuje

⁷⁾ Za autora konceptu disciplinační teorie aplikované na raně novověkou společnost (sociální disciplinace) je považován německý historik Gerhard OESTREICH, *Geist und Gestalt des frühmodernen Staates*, Berlin 1969; v českém prostředí se na tuto problematiku zaměřuje např. Pavel MATLAS, *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní? Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.–18. století*, Praha 2011.

⁸⁾ K problematice přejímání magdeburského práva z Vřatislavi dále Theodor GOERLITZ, *Verfassung, Verwaltung und Recht der Stadt Breslau I, Mittelalter*, Würzburg 1962, s. 111–120.

téměř geometrickou řadou.⁹⁾ Spolu se zvětšujícím se množstvím přísah dochází samozřejmě nejen k vývoji a proměnám vlastního obsahu přísežných slibů, ale rovněž způsobu jejich záznamů. Prvotní ojedinělé zápisy přísah – převážně nejvyšších městských úředníků a písaře – nahodile se vyskytující v různých typech městských knih jsou postupně vystřídány organicky se rozrůstajícími sbírkami přísežných formulí, o jejichž častém a dlouhodobém využívání v kancelářské praxi svědčí řada nejrůznějších přípisů, škrtnů, doplnění i úprav, nahrazování nevyhovujících formulářů novými a i množstvím střídajících se písařských rukou. Vrcholnou formu racionalizovaného a systematizovaného záznamu přísežných slibů užívaných v rámci města představuje formulářová sbírka přísah, kancelářská pomůcka většínou opatřená abecedním rejstříkem, v níž jsou někdy dokonce přísahy jednotlivých „zaměstnanců“ městské samosprávy rozčleněny podle oblastí jejich působnosti. Pokud je podobná kniha u každé jednotlivé přísahy doplněna ještě o instrukce, jež nezávisle na textu přísahy informují o náplni funkce a způsobu plnění závazků z ní vyplývajících, bývá označována jako „*Juramenta und instructiones*“. Poslední jmenovaná kancelářská pomůcka tak pro sledované období završuje vývoj praxe užívání při zaznamenávání textů přísežných slibů.

S takovou příručkou se pochopitelně setkáváme ve velkých městských kancelářích, mezi něž patřila například i ta svídnická. Právě ze Svidnice se nám dochovalo značné množství záznamů služebních přísah, v mnoha různých formách pokrývající téměř celé sledované období od poloviny 14. století až do konce 18. století. Nejstarší svídnické přísahy určené zástupcům města (radě a purkmistrovi, přisedlícím soudu a městskému písaři) byly vepsány do městské knihy z let 1430–1456.¹⁰⁾ Podobnou praxi vpisování přísah do knih obsahujících nejrůznější zápisy týkající se městské rady nebo soudu můžeme sledovat ve stejné době například v Olomouci, kde byla nejstarší verze přísahy městského biřice zaznamenána do kodexu Václava z Jihlavy,¹¹⁾ nebo ve Złotoryji. Złotoryjská městská kniha z konce 15. století (1481–1499) však již vykazuje známky jakéhosi uspořádání.¹²⁾ Přísahe konšelů, přísežných a městského písaře jsou zaznamenány na předních fóliích a jejich dodatečné četné úpravy svědčí o dlouhodobém využívání formulí. Záznamy přísah z tohoto období jsou většinou velmi strohé a jednoduché, bez dalších doplňujících informací o přísahajících nebo podrobnostech týkajících se přísežného slibu. Jak již bylo uvedeno výše, jedná se většinou o služební přísahy nejvýše postavených představitelů městské obce nebo soudu a městského či soudního písaře. I v nejstarších

⁹⁾ J. LEE, *Ye shall disturbe noe mans right*, s. 28.

¹⁰⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Świdnicy, sign. 181, Księga rady miejskiej, poszczególnie sprawy sądowe (1430–1456).

¹¹⁾ Libuše SPÁČILOVÁ – Vladimír SPÁČIL (edd.), *Památná kniha olomoucká (kodex Václava z Jihlavy) z let 1430–1492, 1528*, Olomouc 2004, kn. II/dis. 1, s. 266, č. 205.

¹²⁾ AP we Wrocławiu, Księstwo Legnickie, sign. 482, Stadtbuch von Goldberg, 1481–1499.

pramenech však, jak o tom ostatně svědčí zmíněná přísaha olomouckého biriče, nalezneme přísahy osob zastávajících nejrůznější služební funkce v rámci městské samosprávy. Příkladem může být záznam několika přísežných slibů vložených na samostatném pergamenovém listu do kladské městské knihy z let 1412–1466.¹³⁾ Přibližně ze stejné doby jako kniha pochází první zápis označený jako „*juramentum pincernae*“. Následován je služební přísahou sládka (připsán rok 1481) a její novější verzi z roku 1520 („*meltzer braseatorum juramentum*“). Sérii slibů doplňuje přísaha „*cancelarii juramentum*“ určená pro jistého Hanse Wollmara.

Vraťme se ale nyní do Svidnice a podívejme se na příklad zcela jiného způsobu zaznamenávání přísežných formulí. Přes 120 přísah používaných od 15. do 18. století nacházíme v nejstarší z dochovaných svídnických formulářových sbírek.¹⁴⁾ Jsou zaznamenány různými písaři, doplňovány, upravovány a nahrazovány aktuálními verzemi. Sbíрка patrně vznikla jako produkt systematizace úřadování a práce městské kanceláře, protože do ní byly zaneseny i dříve vzniklé a používané přísahy ze starších městských knih.¹⁵⁾ Na rozdíl od pozdějších formulářů není však ještě nijak systematicky členěna. Záznamy textů přísah jsou různého stáří (často je zaznamenáno i několik různě starých verzí jedné služební přísahy) a u většiny z nich se setkáváme s neuspořádanými přípisí informujícími o osobě a datu složení přísahy. Ty pocházejí převážně ze 17. století a evidentně s nimi při zápisech textů přísah nebylo počítáno, protože se nacházejí tam, kde bylo kolem textu přísahy volné místo (vedle nadpisů, na okrajích apod.).

Za podobným účelem, tedy pro potřeby systematizace a zvýšení efektivity úřední praxe, byla vytvořena i („*ex aliis membranis et paginis collecta*“) olomoucká formulářová sbírka obsahující přísežné formule užívané od konce 16. do první čtvrtiny 18. století.¹⁶⁾ Většina přísah je předtištěna a opatřena latinskými, německými a v některých případech i českými nadpisy (vyskytuje-li se jazykově česká varianta slibu). Také v případě této knihy docházelo k pozdějším ručním úpravám textů, byly dopisovány pasáže nebo i celé sliby. Ojedinelé informace o přísahajících se objevují od počátku 17. století. Olomoucký formulář už je opatřen rejstříkem. Přísa-hy v něm jsou ale řazeny za sebou podle toho, v jakém pořadí byly do knihy zaznamenány, nikoliv podle abecedy.

Výsledkem reformy městské kanceláře jsou také opavské kancelářské příručky pro městskou správu a soudnictví, které obsahují záznamy přísežných slibů personálu radnice a soudních úředníků. Autorem této reformy a obou pomůcek (*Rates*

¹³⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Kłodzka, sign. 2, Městská kniha 1412–1466, pag. 1.

¹⁴⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Świdnicy, sign. 63, Księga ławnicza, XV–XVIII w.

¹⁵⁾ Nalezneme zde opisy přísah ze zmiňované městské knihy z 1. poloviny 15. století; AP we Wrocławiu, Akta miasta Świdnicy, sign. 181, Księga rady miejskiej, poszczególnie sprawy sądowe (1430–1456).

¹⁶⁾ SOKA Olomouc, Archiv města Olomouce, inv. č. 533, sign. 248, Formulář přísah (Juramenta).

*spiegelu*¹⁷⁾ z 50. let 16. století a *Zelené knihy fojtského soudu*¹⁸⁾ dochované v opise z roku 1763) je původně zaměstnanec olomoucké městské kanceláře Jindřich Polan z Polansdorfu.¹⁹⁾ Nejedná se o klasické formulářové sbírky přísah, ale o příručky věnující se vždy dané oblasti působnosti městské samosprávy a úředníkům do ní spadajícím. Pokud jde o služební přísahy, setkáváme se zde především s těmi, které byly určeny písařům a biřicům či soudním poslům.

Příkladem skutečně systematicky vedeného formuláře může být až *Eidbuch* z Vratislavi ze 17. století.²⁰⁾ Vezmeme-li v úvahu použité členění a formální úpravu uvedené vratislavské knihy přísah, nemůže být pochyb o tom, že plnila funkci přehledné a v kancelářské praxi hojně využívané pomůcky. Záznamy v *Eidbuchu* mají z velké části unifikovaný charakter. Písaři už většinou pouze doplňovali potřebné chybějící údaje (do textu nebo na přiložených stránkách) nebo prováděli úpravy do již existujících textů. Soudě podle velikosti s jakou bylo vynecháváno místo mezi záznamy původních přísah, se s podobnými případy počítalo. Na rozdíl od starších formulářů přísah, kde se, jako tomu bylo např. u zmiňovaného svídnického formuláře,²¹⁾ jednotlivé přísahy zaznamenávaly zcela podle potřeby a původní sbírka se tak organicky rozrůstala bez nějakého vnitřního členění, představuje *Eidbuch* ze 17. století již vypsélou formu formulářové sbírky, moderně členěnou a uspořádanou příručku doplněnou dvěma typy rejstříků pro snadnější orientaci. Stejně jako v případě olomouckého formuláře přísah („*index juramentorum*“)²²⁾ se i tady setkáváme s rejstříkem přísah („*index derer ayde bey...*“), v tomto případě jsou však přísahy rozčleněny podle abecedy, a to jak na základě počátečního písmene z názvu samotné funkce/přísahy (např. „*infections ärzte*“ pod písmenem „I“), tak podle příslušnosti k určité skupině profesí („*stadtarztes tempore infectionis*“ mezi přísahami městských lékařů – „*stadtarztes*“ – pod písmenem „S“) i podle počátečního písmene klíčového slova z názvu („*infections ärzte*“ pod písmenem „A“). Se stejnou

¹⁷⁾ SOKA Opava, Archiv města Opavy, inv. č. 221, sign. IBb11 (1493), Kniha sentencí města Opavy (Ratesspiegel) od Jindřicha Polana z Polansdorfu.

¹⁸⁾ SOKA Opava, Archiv města Opavy, inv. č. 222, sign. IBb1, Zelená kniha fojtského soudu v Opavě o soudních procesech a praktikách od městského písaře Jindřicha Polana staršího z Polansdorfu.

¹⁹⁾ Josef ZUKAL, *Polanové z Polansdorfu. Památná rodina opavská 16. věku*, ČMM 51, 1927, s. 99–123; Libuše SPÁČILOVÁ, *Olomoucký písař Jindřich Polan a jeho soudní řád z roku 1550*, dostupné online: <http://www.vkol.cz/cs/aktivity/konference-a-odborna-setkani/13-rocnik-odborne-konference/clanek/olomoucky-pisar-jindrich-polan-a-jeho-soudni-rad-z-roku-1550/> (6. 12. 2016).

²⁰⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia, sign. 897, *Eidbuch* enthaltend Formularien der von den verschiedenartigen Beamten der Stadt bei Übernahme ihres Amtes zu schwörenden Amtseide 17 Jhd. bei manchen Eiden sind auch die Inhaber der Stellen für das ganze 17. Jhd. eingetragen.

²¹⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Świdnicy, sign. 63, *Księga ławnicza*, XV–XVIII w.

²²⁾ SOKA Olomouc, Archiv města Olomouce, sign. 248, inv. č. 533, *Formulář přísah* (Juramenta).

přisahou se tak v rejstříku setkáváme ne jednou (jako v případě olomoucké knihy), ale hned několikrát. Zvolený systém beroucí do úvahy všechny možné varianty názvu profese přísahajícího měl jistě za cíl ulehčit úředníkovi práci při vyhledávání příslušného formuláře. To bylo navíc usnadněno i členěním sbírky do kapitol podle oblastí působnosti jednotlivých přísahajících, na něž odkazuje druhý z rejstříků předcházející abecednímu seznamu. Tento rejstřík „podle kapitol“ poskytuje základní orientaci o oblastech působnosti jednotlivých zaměstnanců městské samosprávy a dalších osob, na něž se podle práva vztahovala povinnost skládat přísahu (většinou osoby skládající soudní přísahu). Zároveň je také na první pohled patrné, na které oblasti působnosti městské samosprávy je kladen speciální důraz tím, že je pro ně vyčleněn speciální oddíl. Potvrzuje se tak například výsadní postavení tzv. Svidnického sklepa, jehož zaměstnancům je věnována samostatná kapitola. Mezi dalšími uveďme speciální oddíly věnované poslům, lékárníkům, finančním úředníkům, úředníkům městské kanceláře, ale i celním úředníkům nebo mlynářskému personálu. Jednotlivé oblasti působnosti přísahajících úředníků jsou opět řazeny abecedně a v textu jsou pak uvozeny silně vyznačenými nadpisy. Stejně jako v případě olomoucké knihy i zde jsou oba rejstříky umístěny za přísahami na konci formulářové sbírky. Zápisy přísežných formulí jsou ve většině případů doplněny o jména přísahajících a data, kdy byla přísaha složena, respektive o data nástupu do příslušné funkce. Za každou z přísah byl pro tyto účely ponechán prostor označený latinským „*juravit*“ nebo „*praestiterunt*“. S velmi podobným členěním se setkáváme i v případě formulářové sbírky, která v úřední praxi vratislavské městské kanceláře na tu výše uvedenou navázala.²³⁾

Cílem tohoto exkurzu rozhodně není podat vyčerpávající popis veškerého analyzovaného materiálu, ale spíše představit vývoj forem zápisu přísežných formulí. Proto se ještě alespoň krátce zmiňme o jedné ze svidnických kancelářských pomůcek reprezentujících již výše zmiňovaný typ *juramenta und instructiones*. Městská kniha nesoucí název jako „*Juramentum und instructiones für officianten und dienstleute*“²⁴⁾ obsahuje celkem 35 záznamů z let 1669–1756 a je opatřena rejstříkem. Každý záznam se týká vlastní náplně dané funkce a nařízení i závazků k ní se vztahujících. Pouze sedm z uvedených 35 záznamů je ukončeno přísahou určenou nastupujícímu zaměstnanci. Setkáváme se tu s přísahami písařů, „zaměstnanců“ městské kanceláře, úředníka u městských vah, cejchmistra nebo solního úředníka a stavitele. Většina přísah byla doplněna informacemi o přísahajících a datu složení příslušného služebního slibu, přičemž valná většina těchto zápisů pochází až z prvních čtyř desetiletí 18. století.

²³⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia, sign. 898, Novus hic juramentorum liber.

²⁴⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Świdnicy, sign. 73, Juramentum und instructiones für officianten und dienstleute (1669–1756).

Jazyk záznamu

Zaměříme se nyní blíže na otázku jazyka, v němž byl záznam textu přísahy pořízen. Problematiky už jsme se částečně dotkli při zmínce o textech v uvedeném olomouckém formuláři přísah. Obecně můžeme konstatovat, že valná většina přísah dané proveniencí (severní Morava a Slezsko) je zaznamenána v jazykově německé verzi – v některých případech doplněna odbornými latinskými výrazy v textu nebo latinskými nadpisy. Nežfídka se však setkáváme s jazykovými mutacemi přísežných slibů. Zápisy v opavském *Ratesspiegelu* Jindřicha Polana z druhé poloviny 16. století jsou téměř všechny bilingvní.²⁵⁾ V části jinak jazykově německého textu věnujíciho se způsobu obnovování rady a volby městských úředníků chybí česká verze pouze u přísahy fojta a přísežných. Více jazykově českých přísah služebního personálu a městských úředníků bylo zaznamenáno do olomouckého formuláře. Jak již bylo zmíněno, střídají se v něm němčina a čeština (texty přísežných slibů) i latina (přípisky, nadpisy, odborné termíny). Česky jsou zapsány např. dvě přísahy skládané celou městskou obcí panovníkovi (Ludvíku Jagellonskému a Rudolfu II.) a pouze u přísahy Ludvíku Jagellonskému z roku 1520 je zapsána i německá verze.²⁶⁾ Prísahy určené nejvyšším představitelům městské samosprávy a kancelářskému personálu jsou výhradně německé. Výjimku tvoří pouze přísaha důchodního písaře zapsaná v české i německé podobě.²⁷⁾ U obou verzí přísah docházelo později ke stejným úpravám. Tak se z dopsaných pasáží v obou jazycích dozvídáme, že důchodnímu písaři pověřenému správou obecních statků „*pozemských*“ („*při vesnicích, rybnících, lesích a jiných všelikých gruntích*“) bylo dodatečně výslovně přikázáno „*žádnému žádný zvěřiny*“ vydávat bez souhlasu představitelů samosprávy a hajného. Nutnost začlenění takového nařízení do znění přísahy naznačuje, že k tomu v praxi patrně docházelo.

Také přísahy týkající se řízení cechů (přísežní a přísaha měšťana – řemeslníka) jsou zaznamenány česky i německy.²⁸⁾ S jazykově českými přísahami služebního personálu se dále setkáváme v oblasti zajišťování městské bezpečnosti (hlídači na radniční věži, biřici), vaření piva (sládcí a jejich pomocníci) nebo správy městských lesů (přísaha hajného). Německy a česky přísahali také mlynáři nebo úředníci, jejichž úkolem bylo hlídat správnou váhu chleba.²⁹⁾ Posledně zmiňovaný úředník označený jako „*inspector panis*“ tak česky i německy sliboval, že bude věrně

²⁵⁾ SOKa Opava, Archiv města Opavy, inv. č. 221, sign. IBb11 (1493), Kniha sentencí města Opavy (*Ratesspiegel*) od Jindřicha Polana z Polansdorfu, fol. 14–18.

²⁶⁾ SOKa Olomouc, Archiv města Olomouce, inv. č. 533, sign. 248, Formulář přísah (*Juramenta*), fol. 2–3.

²⁷⁾ Tamtéž, fol. 6–7.

²⁸⁾ Tamtéž, fol. 22.

²⁹⁾ Tamtéž, fol. 28.

a bedlivě dohlížet nejen na to, aby byl „*režný a pšeničný*“ chléb řádně vypečen z dobré mouky, ale také, aby „*na váze zaouplna spravedlivý byl*“. Česky a německy jsou zaznamenány i tři verze svědecké přísahy.³⁰⁾ Pouze česky byla předtištěna jen přísaha určená městskému porybnému („*fišmistruov*“).³¹⁾ Mohlo by to ukazovat na skutečnost, že „*bud nasazením, anebo lovením ryb neb opatrováním rybníkuov*“ se zabývali výhradně česky hovořící měšťané. U záznamu bohužel chybí jakákoliv poznámka o tom, jakého je přísaha stáří nebo kdy a kdo přísahu skládal. Teprve dodatečně byl olomoucký formulář doplněn o jazykově českou verzi přísahy sirotčího písaře.³²⁾

Svídnické záznamy přísah jsou výhradně jazykově německé. Jedinou výjimku tvoří nadpisy či odborné termíny v textech uvedené latinsky. Naproti tomu v knihách vratislavské provenience se v 17. a 18. století setkáváme s celou řadou cizojazyčných záznamů. Nejen německy byly do formulářů zaneseny vzory přísah dvojího druhu – soudní přísahy a přísahy nově přijímaných měšťanů. Jazykově nejpestřejší jsou záznamy ve vratislavském formuláři přísah využívaném především na začátku a v první polovině 18. století.³³⁾ Sem byla zanesena řada polských, českých či francouzských soudních přísah a setkáváme se tu i s texty francouzských, polských či italských přísah nově přijímaných měšťanů. Mezi soudními přísahami jmenujme např. přísahy určené propuštěnému vězni, které byly zapsány v polské a německé jazykové verzi. Konkrétně se jednalo o dva typy přísahy. Jedna z nich byla určena k použití v případě, že propouštěný vězeň sliboval, že se nebude mstít za uložený trest a mučení³⁴⁾ městské radě a obyvatelům města Vratislavi ani sám, ani prostřednictvím jiné osoby, a druhá v případě, že mu bylo na věčné časy zapovězeno zdržovat se ve městě i v knížectví.³⁵⁾ Česká verze soudní přísahy, která následuje, zohledňuje v textu obě varianty. Další typ soudní přísahy zaznamenané ve více jazycích představuje svědecká přísaha, kterou se zajišťovala pravdivost výpovědi před soudem. Ta byla zaznamenána ve francouzském, polském a německém znění a také doprovodné texty pro soudního zmocněnce, které varují před následky křivopřísežnictví, jsou uvedeny polsky a německy.³⁶⁾

V té samé formulářové sbírce nalezneme tři verze německé přísahy pro nově přijímaného měšťana (nejstarší je skládána Karlu VI., další dvě už jako příjemce

³⁰⁾ Tamtéž, fol. 32.

³¹⁾ Tamtéž, fol. 9.

³²⁾ SOKA Olomouc, Archiv města Olomouce, inv. č. 533, sign. 248, Formulář přísah (Juramenta), fol. 39.

³³⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia, sign. 898, Novus hic juramentorum liber.

³⁴⁾ „... das gefangnüß und tortur nicht zu rächen.“ Tamtéž, fol. 22.

³⁵⁾ „Wenn einer von der stadt und auch auß dem Breßlauischen fürstenthumb in perpetuum relegiert wird.“ Tamtéž, fol. 22–23.

³⁶⁾ Tamtéž, fol. 24–25.

přísahy uvádějí pruského krále).³⁷⁾ Kromě toho ale byla přísaha pro nové měšťany zapsána také francouzsky (původní verze, v níž je jako příjemce označen „*Leopold, Roy de Boheme*“ byla dodatečně upravena tak, aby se dalo přísahat pruskému králi „*et a la Famile Royale*“), italsky (adresovaná „*Re di Boemia mio benignissimo signore*“) a polsky (určená Leopoldovi jako francouzská přísaha).³⁸⁾ Množství jazykových variant u tohoto typu přísahy dokládá, jak výhodné bylo vlastnictví plného měšťanského práva v dané městské obci pro cizince, např. pro obchodníky ze značně vzdálených koutů Evropy, i jak kosmopolitním centrem raně novověká Vratislav byla.

Skládání přísežného slibu

Jak ale vypadalo samotné skládání přísežného slibu a co se o jeho průběhu můžeme dozvědět ze zápisů přísežných formulí? Bereme-li v úvahu samotné zmínky o faktické podobě přísahy, z analyzovaného vzorku jasně vyplývá, že jejich množství závisí na tom, o jaký druh přísahy se jednalo. Vesměs lze ale konstatovat, že záznamy textů přísah bývají na informace tohoto druhu skoupé. K nejlépe popsaným patří přísahy, jež byly součástí větších ceremoniálních aktů, jaké představovaly například slavnostní vjezdy panovníků do měst nebo každoroční volba městských konšelů a jejich uvádění do úřadu.³⁹⁾ O průběhu těchto přísah se však dozvídáme především prostřednictvím jiných pramenů. Samotné záznamy textů pronesených přísežných slibů toho mnoho neodhalují. Kusé informace ve formulářích se omezují většinou pouze na to, kdo a komu přísahu skládal, v některých případech i kde k tomu došlo. Tak se například ze zápisů v olomouckém formuláři z 16. století dozvídáme prostřednictvím přípisu k přísahy označené jako „*homagium*“ a zaznamenané v českém i v německém jazyce (v tomto pořadí), jakému panovníkovi a kdy byly přísahy skládány (výše zmiňovaná přísaha Ludvíkovi Jagellonskému).

³⁷⁾ Tamtéž, fol. 1.

³⁸⁾ Tamtéž, fol. 1–2.

³⁹⁾ K problematice fenoménu panovníckých vjezdů do měst viz Robert ANTONÍN – Tomáš BO-ROVSKÝ, *Panovnícké vjezdy na středověké Moravě*, Brno 2009; holdovacím cestám českých panovníků do Vratislavi se věnovala zevrubně Mlada HOLÁ, *Dvorské slavnosti ve Vratislavi za pobytů českých králů v pozdním středověku*, in: Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), *Dvory a rezidence ve středověku III. Všední a sváteční život na středověkých dvorech*, Praha 2009, s. 193–206; TÁŽ, *Holdovací cesty a návštěvy českých králů ve slezské Vratislavi v pozdním středověku (1437–1526)*, in: Lenka Bobková (ed.), *Česká koruna na rozcestí. K dějinám Horní a Dolní Lužice a Dolního Slezska na přelomu středověku a raného novověku (1437–1526)*, Praha 2010, s. 166–191; TÁŽ, *Holdovací cesty českých panovníků do Vratislavi v pozdním středověku a raném novověku (1437–1617)*, Praha 2012.

V roce 1520 „*hoc juramentum factum et praestitum est per communitatem civitatis Olomucensis*“,⁴⁰⁾ a to nejjasnějšímu králi uherskému a českému a markrabímu moravskému Ludvíkovi. Druhá z již zmiňovaných olomouckých přísah panovníkovi označená i zaznamenaná již pouze česky jako „člověčenství“⁴¹⁾ představuje nejen rozšířenější verzi starší přísahy, ale z marginálie se mimo to, kdy (uvedeno přesné datum) a kdo přísahu vykonal, dozvídáme také, že městská obec (opět je zdůrazněna její celistvost – „*communitas civitatis Olomucensis*“) skládala přísahu Rudolfu II. „*in foro ante aedes Machniczsky*“.⁴²⁾ U dalších přísah v uvedeném formuláři se již s podobně podrobnými informacemi nesetkáváme. Pouze u přísahy určené konšelům („*senatorum*“) jsou jinou písařskou rukou připsána jména panovníků, jimž byl přísahný slib konšelů určen.⁴³⁾

Je jistě nesporné, že přísahy skládané zeměpánovi nebo jeho zástupci měly slavnostní charakter a odehrávaly se proto, jak o tom ostatně svědčí i uvedená zmínka v olomouckém formuláři, na veřejném prostranství a za přítomnosti celé *communitas* i jejich předních představitelů. V těchto případech bylo instituce přísahy užito jako demonstrativního aktu přihlášení se k hodnotám, na nichž byla vystavěna idea městské obce i vztah vůči její vrchnosti – zeměpánovi (např. věrnost a loajalita), ale i vztahy uvnitř community samotné. A tomu odpovídalo i její provedení. Služební přísahy „zaměstnanců“ městské samosprávy – jak logicky vyplývá z podstaty jejich funkce – měly patrně komornější podobu. Přesto i zde byla nutná přítomnost příjemců slibu, kteří se tak stávali garanty proneseného závazku.

Se zmínkami o přítomnosti radních či jednotlivých členů rady se setkáváme v údajích o přísahajících připojených k dané přísahné formulaci. Tak se např. 22. října roku 1623 podle záznamu za textem přísahy nastávající olomoucký správce radnice Michel Scholz před radou – a to za jmenovité přítomnosti jistého Magnuse Brantla a Pauluse Ruprechta – zapřísahal, že bude svědomitě plnit svou funkci a věrně střežit klíč od radnice.⁴⁴⁾ U podobných služebních přísah zřejmě tedy nebyla nutná přítomnost celé městské rady. Dokládají to například i záznamy ze stejné

⁴⁰⁾ SOKA Olomouc, Archiv města Olomouce, inv. č. 533, sign. 248, Formulář přísah (Juramenta), fol. 1.

⁴¹⁾ Tamtéž, fol. 2.

⁴²⁾ Tamtéž; přísaha je oproti původní verzi pro Ludvíka Jagellonského značně rozšířena, zejména je kladen důraz na dědičnost „*člověčenství a holdu*“ a přímo podtržením je upozorněno na pasáž přísahy zavazující měšťany k poslušnosti i vůči císařským úředníkům. Vzhledem k detailům uvedeným v marginálii i rozsahu textu přísahy samotné se můžeme domnívat, že se doba jejího zápisu – na rozdíl od první uvedené přísahy králi Ludvíkovi – přibližně shoduje s dobou konání přísahného slibu, nebo po ní bezprostředně následovala.

⁴³⁾ SOKA Olomouc, Archiv města Olomouce, inv. č. 533, sign. 248, Formulář přísah (Juramenta), pag. 2.

⁴⁴⁾ Tamtéž, pag. 9.

formulářové sbírky uvedené u přísahy označené jako „*sclopetarii*“ (puškaře, střel-mistra).⁴⁵⁾ Obsahují totiž vedle jména přísahajícího a data složení příslušného slibu vždy i jméno určitého konšela, který byl přísaze přítomen a mohl být proto považován za svědka a garanta přísahy. Tuto praxi potvrzuje i záznam služební přísahy určené pro opavského žalářníka Lukáše Kožela.⁴⁶⁾ Přisezný slib, v tomto případě určený pro konkrétní příležitost a osobu a zaznamenaný v městské knize obsahující soudní nařízení a další zápisy podobného charakteru, byl výše uvedeným Koželem skládán 12. června 1641 za přítomnosti („*praesentibus*“) městského fojta a tři přisezných, jejichž jména jsou k zápisu přísahy připojena. O příjemcích přísahy do funkce nastupujících zaměstnanců městské samosprávy tedy nemůže být pochyb. Městská rada a její členové jsou konečně ve většině případů uvedeni přímo v textu přísahy. V konkrétních situacích se snad mohl lišit pouze jejich počet.

Velmi zřídka se naopak ve formulářích setkáváme s uvedením místa skládání přisezného slibu nebo s dalšími praktickými informacemi týkajícími se jeho průběhu. Drobná zmínka o místě skládání přísahy se nám dochovala v již zmiňované vratislavské formulářové sbírce používané od konce 16. do počátku 18. století. U přísahy označené jako „*kriigsbestalten*“ (v textu je jako synonymního označení funkce také použito výrazu „*krigesmann*“) je informace o tom, že 25. dubna 1620 složil uvedený slib jakýsi Abraham Schwan „*in cammera*“.⁴⁷⁾ Situování přisezného slibu do nějakého konkrétního místa je na základě takto nepatrné zmínky značně problematické. Jisté ale je, že služební přísahu Abraham Schwan skládal mimo veřejné prostranství, někde uvnitř, v prostorách, kde zřejmě úřadovala či zasedala městská rada. Podobnou zmínku o místě a svědčích přisezného služebního slibu obsahuje i zápis ze svídnické sbírky využívané převážně v 17. století.⁴⁸⁾ Nejedná se však o zaměstnance městské samosprávy. Služební přísahu skládal nastávající „*königrichter*“, v tomto konkrétním případě Paul Fiebing. Z přípisku za textem přísahy se dozvídáme, že tak učinil 6. února 1629 za přítomnosti „*radnich, přisedících a všech úředníků*“, kteří přihlíželi slibu „*in cancellaria*“. S ohledem na funkci zeměpanského sudího, kterému byla přísaha určena, se však mohlo jednat o výjimečnou situaci.⁴⁹⁾

⁴⁵⁾ SOkA Olomouc, Archiv města Olomouce, inv. č. 533, sign. 248, Formulář přísah (Juramenta), pag. 14.

⁴⁶⁾ SOkA Opava, Archiv města Opavy, inv. č. 223, sign. IBb13 (1501), Kniha soudních řádů, nařízení a přísah, fol. 44.

⁴⁷⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia, sign. 897, Eidbuch enthaltend Formularien (...), pag. 55.

⁴⁸⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Świdnicy, sign. 63, *Księga ławnicza* (...), pag. 21.

⁴⁹⁾ Tzv. „*königrichter*“ také na rozdíl od většiny služebního personálu městské samosprávy směřoval svůj přisezný slib vůči panovníkovi a nikoliv vůči městské radě.

Alespoň rámcovou představu o podobě přísěžného aktu nám může poskytnout rovněž obrazový materiál. Vyobrazení přísahajících členů olomoucké městské rady v kodexu Václava z Jihlavy zachycuje konšely s dvěma zdviženými prsty pravé ruky pod obrazem Krista v mandorle.⁵⁰⁾ V podobném gestu zdvihají své pravice k obrazu Ukřižování Krista konšelé v Jihlavské právní knize Jana z Gelnhausenu z 15. století.⁵¹⁾ V uvedených případech se sice jedná o přísahy čelných představitelů městské obce, jejichž přísěžné sliby se svou formou od zbytku služebních přísah odlišovaly, je však velice pravděpodobné, že podobná praxe byla využívána u přísěžných slibů obojího druhu. Přísaha, ať již se týkala purkmistra nebo děvečky sloužící v městském žaláři, stále zůstávala posvátnou a ten, jenž ji skládal, se zapřísahal nadpřirozenou autoritou (Bohem, Matkou Boží, Všemi svatými), popřípadě něčím, co na ni odkazovalo (Svaté Evangelium, kříž apod.). Křesťanský symbol či ona transcendentní autorita tedy byly svědky přísahy a můžeme se domnívat, že právě z toho důvodu byly složení přísěžného slibu přítomny v podobě Písma, kříže nebo obrazu se sakrálním tematikou. S explicitním vyjádřením fyzické přítomnosti křesťanských symbolů či posvátných předmětů se sice přímo v textech služebních přísah nesetkáváme, podobné odkazy se však vyskytují v přísahách určených jinověrcům (židům) a v soudních přísahách.

Dlouhodobá snaha o vymezení se vůči komunitě jinověrců koexistující s řádnými křesťanskými obyvateli měst vedla k precizaci jejich postavení v právní oblasti,⁵²⁾ což našlo svůj odraz například právě v četných opatřeních, jaká byla uplatňována v případě, že některý z členů této vyčleněné komunity skládal přísěžné prohlášení nebo služební slib. S posledně jmenovaným typem slibu – tedy se služební přísahou určenou židovi – se setkáváme ve vratislavském formuláři využívaném převážně v první polovině 18. století. Vratislavská přísaha je určena úřednímu zástupci židovské obce, tzv. „*schamesovi*“.⁵³⁾ Ze záznamů za přísahou vyplývá, že roku 1738 (3) a 1741 (1) skládali tuto přísahu celkem čtyři příslušníci židovské komunity a slibovali v ní věrně a podle svých nejlepších možností zachovávat ustanovení císařského patentu vydaného 10. června 1738, na který text přísahy přímo odkazuje. Přísahající se mimo jiné zavazoval k tomu, že „[er] *will auch keine prak-*

⁵⁰⁾ Přísaha městské rady podle: L. SPÁČILOVÁ – V. SPÁČIL (edd.), *Památná kniha olomoucká*, reprint v příloze.

⁵¹⁾ Konšelé při nástupu do úřadu přísahali pod obrazem Ukřižování z počátku 15. století. Státní okresní archiv Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, Gelnhausenův kodex, fol. 21v. Podle František HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009.

⁵²⁾ Již magdeburské právo ošetřuje postavení židů v rámci městské jurisdikce. Dále Hanna ZAREMSKA, *Żydzi w średniowiecznej Polsce. Gmina krakowska*, Warszawa 2011, s. 217–238, zejména s. 229.

⁵³⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia, sign. 898, *Novus hic juramentorum liber*, fol. 217, pag. 384–386.

tiken und verbothene sachen weder selber vornehmen, noch andern dazu einen vorschub geben“, nebo že v každém případě zamezí tomu, aby do města a obce přichozí židé („*ankommende Juden*“) zatajovali pravá místa svého pobytu. V souvislosti s praktickou stránkou přísežného aktu je však zajímavější zmínka o Tóře, kterou měl přísahající žid držet v průběhu skládání přísahy ve své pravé ruce. Přímo v textu je totiž uvedeno, že Bůh, na něhož se v úvodu přísahající odvolává hebrejským „*Adonai*“, svému vyvolenému lidu „*die heilige Torah gegeben hat, die ich in meiner rechten hand liegen habe*“. V textu přísahy se rovněž setkáváme s celou řadou starozákonních odkazů. Adresátem uvedené přísahy je jako ve většině případů zaznamenaných ve vratislavském formuláři přísah městská rada. Na rozdíl od křesťanů se však vratislavští *šamesové*, jak již bylo výše uvedeno, při skládání přísahy dovolávali Boha hebrejským *Adonai*, a označovali jej také jako „*der Herr (...) über alle Melanchim*“ a zapřísahali se rovněž nebem, zemí i všemi věcmi mezi nimi, které Bůh stvořil. Také varování před porušením závazků plynoucích z přísahy a nevhodným jednáním v závěru přísežné formule se doslova jen hemží apokalyptickými obrazy zkázy Sodomy a Gomory nebo smrti bratrů Dathana a Abirama bouřících se proti Mojžíšovi. V případě, že přísahající nedostojí svému závazku, mají jej podle textu formule postihnout „*alle flüche, die in der Torah geschrieben stehen*“. Posvátná Tóra v pravé ruce však patrně nebyla jediným, co nařizovaly předpisy při provádění židovské přísahy. Polská historička Hanna Zaremska zabývající se právním postavením židovského obyvatelstva na polském území uvádí výčet opatření dotýkajících se soudní přísahy žida. Tato přesně určovala, kde se má daná přísaha odehrávat (synagoga) a kdo na ni má dohlížet. Dotýkala se také vzeřízení přísahajícího, který musel být pro tuto příležitost speciálně oděn a bos, přičemž formulí odřikával na stupínku s tváří obrácenou směrem k východu.⁵⁴⁾

Ve vratislavském prostředí se v městských právních příručkách s úpravou soudních přísah židů setkáváme už ve 14. století.⁵⁵⁾ Pro Svídnici se dochovala podobná židovská soudní přísaha užívaná patrně v první polovině 17. století.⁵⁶⁾ Nese označení „*juramentum calumniae eines Judens*“ a byla skládána jako obrana při nařčení z křivé výpovědi svědka či účastníka soudního sporu. Zápis neobsahuje sice žádné informace o tom, jakým způsobem by měl přísahající svůj slib skládat, ale jinak se v mnoha ohledech shoduje se slibem vratislavských židovských úředníků. Také zde se v úvodu přísahající dovolává „*Adonai, ein schöpfer himmels und des erdreichs und aller dinge*“ a jako varování před následky křivé výpovědi se zde opět setkáváme s odkazem na zkázu Sodomy a Gomory a všemi kletbami, které stojí psány v Tóře.

⁵⁴⁾ H. ZAREMSKA, *Żydzi*, s. 26–27.

⁵⁵⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia, sign. 1120, Systematisches Breslauer Schöffengericht, pag. 221.

⁵⁶⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Świdnicy, sign. 63, Księga ławnicza, fol. 53, pag. 102.

Množství odkazů na hebrejskou věrouku a nařízení stanovujících přesnou podobu přísahy se symbolickým významem jasně dokládají snahu učinit přísahu pro toho, kdo ji měl skládat, neporušitelnou.

Zastavme se ještě u zmíněných soudních přísah, konkrétně těch, které pocházejí z vatislavské formulářové sbírky z první poloviny 18. století. Svou podobou i způsobem využití se soudní přísahy od služebních slibů lišily, ale vzhledem k tomu, že se ve své podstatě také jednalo o přísahy a jejich záznamy se dochovaly ve stejných sbírkách spolu s přísahami služebními, můžeme se domnívat, že sám přísežný akt se odehrával přinejmenším podobným způsobem. Soudní přísaha určená svědkovi verifikující jeho budoucí výpověď byla v polském i německém jazyce doplněna textem určeným soudnímu úředníkovi,⁵⁷⁾ který svědka upozorňoval na následky křivé přísahy a na konci jej vyzýval, aby přistoupil, zdvihl dva prsty „*in die höhe*“ a opakoval po něm. Následující soudní přísaha je – podobně jako ta židovská ze Svídnice – označena jako „*juramentum calumniae oder eyd vor befehde*“, do formuláře byla zaznamenána polsky a byla využívána jako prostředek proti nařčení z krivopřísežnictví, potvrzující pravost učiněné svědecké výpovědi a předchozí přísahy.⁵⁸⁾ Z hlediska podoby přísahy jsou opět zajímavější dva texty, které tomuto zápisu předcházejí a přímo se k němu vztahují. Jedná se o tzv. „*verwarnung vor den meinyde bey dem eyde vor befehde*“ a jak polsky, tak německy si v nich můžeme přečíst (stejně jako u předchozí přísahy) varování přednesené svědkovi před složením přísahy, aby se vyvaroval křivé výpovědi, která by měla za následek „*zeitlich und ewige straffe*“. Na konci promlouvá některý ze soudních úředníků pověřených touto funkcí k svědkovi takto: „*deswegen so tretet herzu, leget zwey finger auf das Crucifix und sprechet mir nach*“. Dotyk kříže měl pravděpodobně zesílit předtím učiněnou a zpochybněnou přísahu a dodat vypovídajícímu na důvěryhodnosti. Přisahalo se tedy dvěma prsty (případně na posvátný předmět) a úředník přísahajícímu předříkával. Je pravděpodobné, že průběh skládání služební přísahy úředníka nebo zaměstnance městské samosprávy se od uvedeného lišil jen minimálně.

Pro úplnou představu o podobě přísahy ještě uvedme, že v případě většiny služebních přísežných slibů se jednalo o jednorázové akty. Přisahající složil slib při nástupu do funkce a pak se měl po dobu jejího výkonu řídit závazky, které z přísahy vyplývaly. Mezi záznamy přísežných formulí však nalezneme i takové, které byly určeny ke každoročnímu opakování. Vedle přísah členů pravidelně se obnovujících úřednických kolegií, například sboru konšelů, přisahali každoročně ve Vratislavi i městští úředníci působící u městských vah. V první polovině 18. století tak měl

⁵⁷⁾ „... eine gemeine verwarnung vor dem meinyde bey ablegung eines zeugen-eydes ...“. AP we Wroclawiu, Akta miasta Wroclawia, sign. 898, Novus hic juramentorum liber, fol. 24, pag. 52–53.

⁵⁸⁾ Tamtéž, fol. 25, pag. 54–55.

vratislavský „*oberwaagemeister*“ podle poznámky připojené k textu své služební přísahy přísahat každý rok po vyúčtování⁵⁹⁾ stejně jako jeho podřízený („*unterwaagemeister*“).⁶⁰⁾ U obou přísah byly připojeny informace o přísahajících, ale zapsáno bylo pouze datum složení jejich prvního přísežného slibu při nástupu do funkce. Neinformují nás tedy o tom, zda bylo nařízení o každoročním opakování přísahy dodržováno a uplatňováno v praxi.

Obsah přísahy

Podle pracovní náplně a charakteru funkce můžeme personál přísahající městské radě rozčlenit do několika kategorií. V prvé řadě se jednalo o zaměstnance městské kanceláře a městského soudu (nejrůznější písaře, pomocníky písařů, soudní posly, sluhy, advokáty apod.), dále zde byla velká skupina úředníků zabývajících se kontrolou trhu a obchodem ve městě (kontrolori kvality sladu, chleba, dobytka, úředníci u městských vah apod.). Pod pravomoc městské rady spadaly samozřejmě i profese spojené s obranou města a bezpečností (bířící, žalárnici, vojáci, hlídači bran, mostů a budov, puškař, střelmistr). Také zástupci profesí z oblasti péče o zdraví měšťanů a celkovou hygienickou situaci ve městě podléhali povinnosti složit přísežný slib radě (lékaři, porodní báby, městský chirurg, hrobník, přísahy pomocných sil v případě vypuknutí epidemie apod.). Pro oblast výstavby a zásobování jmenujme přísahy stavitelů, kopáčů, nejrůznějších řemeslníků, příslušníků cechovní správy nebo výrobců vodovodního potrubí. Dále přísahali samozřejmě lidé, jimž byl do správy svěřen městský majetek, ať už se jednalo o lesmistry (hajné), porybné nebo nejrůznější správce městských budov. V městské knize přísah užívané na konci 17. a na počátku a v první polovině 18. století ve Vratislavi se setkáváme dokonce s přísahami městských hudebníků.⁶¹⁾

Znění služebních přísah městského personálu se sice pochopitelně lišilo v závislosti na profesi i oblasti působnosti přísahajících, ale základní schéma slibu zůstávalo neměnné. Od poloviny 15. století (např. přísaha městského bířice z olomoucké městské knihy Václava z Jihlavy)⁶²⁾ až do poloviny 18. století (oba zmiňované vratislavské formuláře přísah) se ve všech analyzovaných služebních přísahách bez ohledu na provenienci setkáváme s následujícími částmi: na začátku přísahy se většinou objevuje slavnostní dovolání transcendentní autority (u novějších přísah z 18. století to nemusí být vždy pravidlem a slavnostní zapřísahání je ponecháno až

⁵⁹⁾ „... jährlich nach der aufrechnung ...“. Tamtéž, fol. 67, pag. 127.

⁶⁰⁾ Tamtéž, fol. 68, pag. 132.

⁶¹⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia, sign. 898, Novus hic juramentorum liber, pag. 378–379.

⁶²⁾ L. SPÁČILOVÁ – V. SPÁČIL (edd.), *Památná kniha olomoucká*, kn. II/dis. 1, s. 266, č. 205.

na závěr slibu, o tom viz dále), po něm následují informace o přísahajícím (jméno, ve formulářích je nahrazováno většinou jedním nebo dvěma písmeny „N.“ nebo je úplně vynecháno)⁶³ a příjemcích jeho přísahy (rada, zeměpán, obec, apod.) i o funkci, do které je právě uváděn. Samotný předmět slibu – tedy teoretické i praktické informace vztahující se k výkonu dané funkce a výčet z ní vyplývajících závazků – je často zakončen pasáží, v níž se přísahající zavazuje k dodržování jim právě složených slibů, a to navzdory všem představitelným okolnostem, které by mohly nastat a v uvedeném mu chtít zabránit. Vždy je také akcentována oddanost, loajlnost a poslušnost vůči městské radě, případně příslušným městským úředníkům. Často se objevuje povinnost neprodleně ohlásit eventuální přečiny proti jejich nařízením spáchané třetí osobou. Na úplném konci přísahy vznáší prosbu k oné transcendentní autoritě, která mu má v řádném plnění závazků napomáhat, a slib zakončuje obligátním „Amen!“ Délka a důraz kladený na uvedené části přísah měly v průběhu sledovaného období proměnlivý charakter. Podívejme se nyní na jednotlivé části služební přísahy a jejich proměny podrobněji.

Přítomnost pasáží odvolávajících se na nadpřirozenou moc na začátku a na konci slibu, které činí přísahu přísahou, umožňuje prostřednictvím nejružnějších úprav a doplnění na nich prováděných sledovat vývoj městské religiozity a dalších procesů odehrávajících se uvnitř městské komunity. Stáváme se tak jednak svědky oficiálního konfesního vymezení obce a měšťana i postupné sekularizace městské správy a úředního jednání. Dokonalým příkladem reflexe takového konfesního vývoje může být přísaha nově přijímaného vratislavského měšťana („*neuer bürger- eid*“),⁶⁴ o které již byla zmínka výše. Nejedná se sice o přísahu služební, ale dobře dokumentuje, jakým způsobem odráželo znění daných pasáží vývoj v oblasti oficiální městské (i zemské) religiozity. Příjemcem přísežného slibu byl v tomto případě pruský král, přísahající se na začátku obracel jako obvykle „*zu Gott dem allmächtigen*“, ale na konci, při závěrečné prosbě o pomoc s dodržáním závazků, si mohl vybrat ze tří variant podle toho, jakého byl vyznání. Oficiální verze slibu je zakončena zvoláním „*So wahr mir Gott helfe durch seinen sohn Jesum Christum zur ewigen seligkeit. Amen!*“ Byl-li však přísahající protestant, nabízela se mu možnost zakončit svou přísahu „*und sein heiliges Evangelium. Amen!*“ A do třetice, přísahal-li měšťan židovského vyznání (sic!), zvolil dovolání „*So wahr mir Gott helfe zur ewigen seligkeit. Amen!*“

Tuto benevolenci můžeme pozorovat u pruské správy v polovině 18. století. Zaměříme-li však svou pozornost na opavské přísahy z 16. století, uvidíme, že doda-

⁶³) Např. ve svídnické městské knize z poloviny 15. století je namísto jména v přísaze radních epsáno „A B C“; AP we Wrocławiu, Akta miasta Świdnicy, sign. 181, Księga rady miejskiej, poszczególnie sprawy sądowe (1430–1456), pag. 55.

⁶⁴) AP we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia, sign. 898, Novus hic juramentorum liber, fol. 1.

tečné úpravy striktně odkazují na jedinou možnou a přípustnou protestantskou konfesi. Závěrečné dovolávání se v opavském *Ratesspiegelu* bylo u všech zaznamenaných přísah (purkmistr, členové městské rady, fojt, přísežní, představitelé cechů, písaři rady a fojta) dodatečně pozměněno.⁶⁵⁾ Z původního „*als mir Gott helffe und alle heiligen*“ na „*als mir Gott helffe und sein heiliges Evangelium*“. Záznamy přísah v opavské *Zelené knize*⁶⁶⁾ z roku 1568, tedy přesněji v jejím opise z 60. let 17. století, které sloužily pro potřeby soudního personálu (přisedící, písař, biřici, soudní poslové a služba), si však zachovávají formulaci „*und alle seine heiligen*“. Výjimku tvoří pouze přísaha soudce, v níž se přísahající na konci dovolává „*als mir Gott helfff und sein gericht als über mich und über die gantze welt Gott senden wird am Jüngsten tage!*“ Takové zakončení je mezi přísahami opavské provenience naprosto ojedinělé. Podobné však bylo užito i u přísahy sudího („*judicis*“) v olomouckém formuláři.⁶⁷⁾ Tam byla navíc dodatečně upravena i úvodní část slibu zaměřená na vzývání transcendentní autority. Jako ve valné většině přísah zaznamenaných v této kancelářské pomůcce je i přísaha sudího určena nejen Bohu, jak stálo v původním textu, ale dodatečně i „*Mariae seiner hochwürdigsten mutter und allen lieben heiligen Gottes*“. Podobným způsobem bylo potom u dalších přísežných slibů upraveno i závěrečné zapřísahání se.

V případě Svidnice se setkáváme s velmi podobnými proměnami. I když u většiny přísah svidnické provenience postupně převládá standardní „*Ich schwere und globe Gott dem allmächtigen*“ a na konci pak s „*als mir Gott helffe!*“,⁶⁸⁾ zvláště u starších přísežných textů se ještě vyskytuje přísahání na „*das heilige krewze*“. Takové zápisy byly potom mnohdy i několikrát upravovány a měněny. Zvláště dobře jsou tyto změny patrné u přísahy purkmistra a městských radních, která byla s ukončením „*das heilige krewze*“ zaznamenána nejprve do městské knihy užívané v rozmezí let 1430–1456.⁶⁹⁾ Později byla přepsána do svidnického formuláře přísah, a to ve stejném znění. Zakončení však bylo dodatečně pozměněno: „*das heilige krewze*“

⁶⁵⁾ Jediná přísežná formule, u které k této změně nedošlo, je přísaha vicenotáře. Její zápis se však nachází mezi upravenými písařskými přísahami, proto zřejmě nebyla změna nutná, nebo se přísaha v době, kdy byly úpravy provedeny, již nepoužívala. SOKA Opava, Archiv města Opavy, inv. č. 221, sign. IBb11 (1493), Kniha sentencí města Opavy (*Ratesspiegel*) od Jindřicha Polana z Polansdorfu, fol. 14–18.

⁶⁶⁾ SOKA Opava, Archiv města Opavy, inv. č. 222, sign. IBb1, Zelená kniha fojtského soudu v Opavě o soudních procesech a praktikách od městského písaře Jindřicha Polana staršího z Polansdorfu, pag. 20–22.

⁶⁷⁾ SOKA Olomouc, Archiv města Olomouce, inv. č. 533, sign. 248, Formulář přísah (*Juramenta*), pag. 4.

⁶⁸⁾ Viz např. přísaha zlatníka používaná od 90. let 16. století. AP we Wrocławiu, Akta miasta Świdnicy, sign. 63, *Księga ławnicza, XV–XVIII w.*, pag. 56.

⁶⁹⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Świdnicy, sign. 181, *Księga rady miejskiej, poszczególnie sprawy sądowe (1430–1456)*, pag. 55–56.

vystřídalo „*Evangelium*“.⁷⁰⁾ Z dalších škrtnů a doplnění provedených v těchto formulářích se dozvídáme, že přísaha byla adresována „*Rudolpho, köninge zu Behmen*“. Tato přísaha se v uvedené pomůcce vyskytuje ještě jednou, znovu s dodatečnou úpravou.⁷¹⁾ Přepsána byla původně s neutrálním ukončením „*als mir Gott helffe*“. Místo pro jméno panovníka, kterému má být přísaháno, bylo ponecháno prázdné, později postupně doplněno o jméno Rudolfa, Matyáše a konečně Leopolda. Tak, jak se znění přísahy přizpůsobovalo změnám na trůně, proměňovala se zároveň i závěrečná část slibu. Nejprve došlo k doplnění o „*und (...) aller heyligen*“ a nakonec přibyla dlouhá pasáž věnovaná Panně Marii („*von der erbsünde unbefleckte hochheylige jungfraw und mutter Gottes Maria auch alle lieben heyligen*“).

S postupem doby lze zaznamenat, jak se části přísahy zaměřené právě na ony transcendentní autority stávají čím dál kratšími a stručnějšími v porovnání s ostatními pasážemi slibů. Vrátime-li se např. k přísaze v úvodu zmiňované *kübel-meide* z Vratislavi z první poloviny 18. století, nacházíme přítomnost takové autority pouze v závěrečném stručném zvolání „*So wahr mir Gott helfe!*“⁷²⁾ Tuto univerzálně použitelnou (s ohledem na konfesi přísahajícího) formulaci nacházíme potom u většiny přísežných služebních slibů v dané formulářové sbírce. Jednu z nemnoha výjimek představuje služební přísaha policejního inspektora – byla doplněna zřejmě později a použita poprvé až roku 1746.⁷³⁾ Hned v úvodu budoucí policejní inspektor prohlašuje „*Ich schwere zu Gott einen christlichen eyd*“ a v závěru se dovolává při plnění svého slibu jeho pomoci skrze „*seinen sohn Jesum Christum*“. To může, vzhledem k podobnosti zakončení výše zmiňované měšťanské přísahy pruskému králi⁷⁴⁾ ze stejné kancelářské pomůcky, odkazovat na odlišnou praxi pruské správy. Obecně však můžeme konstatovat, že v přísežných formulích je stále větší prostor věnován výctu povinností přísahajícího, a to jak těch týkajících se praktického výkonu jeho povolání, tak jeho povinností vůči městské radě.

Pro příklad takového vývoje sledujme sérii přísah určených číšníkovi či šenkýři (*pincerna*) dochovaných pro Kladsko (15. století),⁷⁵⁾ Svidnici (16. a 17. století)⁷⁶⁾ a Vratislav (přelom 17. a 18. století).⁷⁷⁾ Písaha pro kladského šenkýře byla velmi stručná. Přísahal při Bohu a všech svatých, že bude poslušen rady, vyvaruje se pň-

⁷⁰⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Świdnicy, sign. 63, Księga ławnicza, XV-XVIII w., pag. 25.

⁷¹⁾ Tamtéž, pag. 63.

⁷²⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia, sign. 898, Novus hic juramentorum liber, fol. 21, pag. 44-45.

⁷³⁾ Tamtéž, pag. 87.

⁷⁴⁾ Tamtéž, fol. 1.

⁷⁵⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Kłodzka, sign. 2, Městská kniha 1412-1466, pag. 1.

⁷⁶⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Świdnicy, sign. 63, Księga ławnicza, XV-XVIII w., pag. 31, 57.

⁷⁷⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia, sign. 897, Eidbuch enthaltend Formularien (...), fol. 36, 38, 76.

sobení nějakých škod a věrně splní, co mu bude uloženo. Prísežný slib zabírá pouze několik řádků. U prvního z přísežných slibů ve svídnickém formuláři, který byl, soudě podle záznamů o přísahajících, používán převážně ve druhé polovině 16. století, avšak je zřejmě starší,⁷⁸⁾ byla značně rozšířena část věnující se jeho zodpovědnosti vůči radě a obci i jeho řemeslu, při němž má podle svého slibu vždy pečlivě a věrně sloužit, a to každému stejně a řádně bez ohledu na to, o koho se jedná. Téměř půl strany v té samé svídnické knize zabírá potom text přísahy stejného šenkýře⁷⁹⁾ používaný od konce 16. století do 70. let 17. století. Kromě toho, že se zde přísahající šenkýř již vysloveně zavazuje, „*das bier und wein ein jedes bey seiner art vorbleibe*“, slíbujíc také věrně účtovat vždy správnou cenu a nijak se neobohacovat, nezpůsobit škodu městské radě ani městské obci.

Ještě detailnější jsou v otázce popisu náplně funkce a pracovní morálky přísahy určené pro šenkýře z Vratislavi z konce 17. století. V jednom z vratislavských formulářů přísah nalezneme celkem tři zápisy týkající se této profese. Dvě byly konkrétně určeny „[dem]bierschencken im Schweidtnitschen keller“ a ta novější z nich byla užívána v 70. a 80. letech 17. století, jak nás o tom informují údaje o přísahajících.⁸⁰⁾ Čišník v posledně jmenovaném slibu již dopodrobna vyjmenovává, čeho se jeho služba bude týkat („*Eid des bierzepfen, bierfürtragen und in dem örth abnehmen und bezahlung mich getrewlich halten*“), zavazuje se také, že „*niemand[em] ohne geld bier zepfen*“ a všechny nechá zaplatit, přičemž vybrané peníze si neopnechá k vlastnímu užitku, ale řádně je uloží tam, kam náleží. Zároveň přísahá, že se bude vždy řídit danými pokyny a uvidí-li, že by snad jiný zaměstnanec („*buchhalter (...) oder andere diener im Keller*“) tato nařízení porušoval, neprodleně to ohlásí na příslušných místech, což učiní i v případě, že se dozví cokoliv, co by mohlo sloužit k podněcování nepokojů či dokonce vzpoury proti městské radě a celé městské obci. Odkaz na transcendentní autoritu se v případě tohoto slibu omezuje na pouhé „*Als mir Gott helffe!*“ v závěru. Sledovat tak můžeme nejen postupnou profesionální specializaci služebního personálu vázaného přísahou městské radě a obci, ale zároveň precizaci přísežných slibů, které se čím dál podrobněji věnují samotné náplni dané funkce i vztahu jejího nositele k představitelům městské samosprávy.

Díky tomu, že přísahy začínají být v těchto pasážích konkrétnější, dozvídáme se celou řadu podrobností z mnoha oblastí běžného života městské komunity. Důraz kladený na rozšiřující se části slibů, které upravovaly zodpovědnost a podřízenost

⁷⁸⁾ Jeho znění by však mohlo být staršího data, neboť se zde setkáváme s formulací „*das heilige kreuze*“ v závěrečné pasáži, jako tomu bylo u přísahy radních z poloviny 15. století, do sbírky tedy mohla přísaha být opsána podle starší formule; AP we Wrocławiu, Akta miasta Świdnicy, sign. 63, Księga ławnicza, XV–XVIII w., pag. 31.

⁷⁹⁾ Tamtéž, pag. 57.

⁸⁰⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia, sign. 897, Eidbuch enthaltend Formularien (...), fol. 76.

přisahajícího vůči radě a jeho povinnosti a závazky z tohoto vztahu vyplývající, zase reflektuje disciplinační tendence uplatňované komunální politiky. Podobnou ohlašovací povinnost, jakou jsme viděli na příkladu šenkýře Svidnického sklepa ve Vratislavi, nalezneme např. v textech téměř všech přísah olomoucké provenience. Stejný závazek se objevuje i v přísaze zmíněné *kübel-meide* z Vratislavi. Ta byla konkrétně prostřednictvím služebního slibu nabádána k tomu, aby kontrolovala komunikaci mezi vězni a žalářníkem a aby si zvláště všímala toho, zda nedochází mezi vězni a personálem žaláře k výměnám některých přesně stanovených potenciálně podezřelých a nebezpečných předmětů, jakými byly „*papier und tinte wie auch briefe und dergleichen*“.⁸¹⁾ Informace o případných narušeních řádu a přestupcích směřovaných proti hodnotám uznávaným celou městskou obcí a střeženým radou měl okamžitě hlásit i vratislavský městský lékárník, jehož přísaha (použita několikrát v letech 1730–1745) se nachází ve stejném formuláři jako přísaha služebné v žaláři.⁸²⁾ Mezi jeho povinnosti patřilo především dávat pozor na dodržování předepsaného složení léků, při jejich výrobě následovat přesně pokyny, které mu dá *medicus* a nepodávat za žádnou cenu zkažené léky a ingredience, zvláště v případě, že připravuje projímadla (*purgantia*). Zvláštní opatrnost a obezřetnost při odměřování dávek mu byla potom kladena na srdce v souvislosti s výrobou „*medicin, so mit opio gemacht seyn*“. Zpět ale k jeho povinnostem vůči blahu celé obce. Jako lékárník měl zakázáno prodávat „*medicin, so kinder abtreiben*“, a jedovaté preparáty, a to zejména osobám, které neznal. Prodej abortiv mu byl povolen pouze v případě, že daná (jemu známá) osoba bude chtít „*zu abtreibung todter kinder*“. Jedy může prodávat rovněž známé osobě, ale pouze za účelem zahubení zvířat.

Dotkli-li jsme se oblasti péče o zdraví a hygienu městského obyvatelstva, zmíňme se v té souvislosti ještě o jednom příkladu snahy o disciplinaci a kontrolu obyvatelstva, která se ukazuje ve služební přísaze vratislavské porodní báby z let 1700–1763.⁸³⁾ Tato přísaha byla přímo určena „*hebammen in der pestzeit und bey unzüchtigen personen*“. Podobně jako v případě lékařů, bylo i u profese porodní asistentky počítáno s obdobím, kdy se ve městě šířila infekce (mor) a kdy tedy nastávala výjimečná situace, kritická především pro všechny profese, při jejichž výkonu docházelo ke styku s nemocnými nebo nakaženými. V praxi to většinou vypadalo tak, že existovaly speciální přísahy pro dané obory v období moru/infekce, které měly sloužit jako pojištění toho, že daný přísahající bude právě v době nejvyšší nouze vykonávat svou práci a neopustí zamořenou oblast, aby si zachránil život.⁸⁴⁾ V ohro-

⁸¹⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia, sign. 898, Novus hic juramentorum liber, pag. 44–45.

⁸²⁾ Tamtéž, pag. 30–31.

⁸³⁾ Tamtéž, pag. 323–325.

⁸⁴⁾ Příklady podobných přísah pro lékaře v období moru viz např. AP we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia, sign. 897, Eidbuch enthaltend Formularien (...), fol. 29.

žení byla v takových časech i celková hygienická situace. Na to reagovala například vratislavská městská správa vytvořením speciálních služebních funkcí, tzv. „*sauberer inficirter hauser*“⁸⁵⁾ a „*sauberer inficirter mobilien*“,⁸⁶⁾ jejichž přísahy se nám zachovaly ve vratislavském formuláři od konce 17. do první poloviny 18. století. V Olomouci tuto situaci řešili preventivně tak, že přísaha městského hrobníka („*vespilonis*“)⁸⁷⁾ přímo obsahovala klauzuli o věrném setrvání ve službě během „*abschewlichen infection*“ i po jejím skončení.

Vraťme se ale k přísaze porodní asistentky. Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem nepřekvapí, že vratislavská porodní bába ustanovená pro období šíření infekce skládala speciální služební slib. Důležitá je však i druhá oblast výkonu její funkce – a sice služba u tzv. „*unzuchtigen personen*“. Pod těmito nezpůsobilými či necudnými osobami byly samozřejmě rozuměny ženy, které přišly do jiného stavu „*ausserhalb des ehestandes*“. A zde přicházíme právě k tomu, co odlišovalo přísahu běžné porodní asistentky pro počestné měšťanky od té odsouzené k práci s bezectnými a potenciálně nakažlivými nešťastnicemi. V obou služebních přísahách uvedených porodních asistentek se setkáme nejen s důrazem na péči o zdraví rodící ženy, ale i se závazkem, že nebudou přijímat za své služby žádné speciální dary, ani povzánky na křtiny dítěte. V případě, že bude porod komplikovaný a nebudou si s ním vědět rady, přivolají neprodleně další zkušenu pomocnici. Porodní bába poskytující své služby oně bezectné budoucí matce však dostala ještě za úkol, „*weil sie in der geburth arbeitet*“, nabádat pilně danou ženu k tomu, aby vyjevila, kdo je pravým otcem dítěte, a cokoliv, co taková nectná osoba v průběhu tohoto výsledku poví, má porodní asistentka – ve svém zájmu i v zájmu obce – okamžitě nahlásit na příslušná místa. Jsme svědky toho, jak do přísah pronikají snahy o regulaci všech oblastí života obyvatel města a jejich celkovou disciplinaci ze strany jeho samosprávných struktur a jak se přísaha sama o sobě stává nástrojem takových snah.

Závěr

Pod pojmem přísaha si dnes většinou vybavíme služební slib příslušníka záchranné služby nebo bezpečnostních sil, slavnostní přísahu prezidenta nebo etický kodex soudobých Hippokratových následovníků. Zkrátka formální akt určitého významu a závažnosti, který nás nenapadne spojovat s věčným zatracením v posmrtném životě. To, že tomu tak je, je výsledkem dlouhého procesu sekularizace společnosti

⁸⁵⁾ AP we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia, sign. 898, Novus hic juramentorum liber, pag. 254.

⁸⁶⁾ Tamtéž, pag. 255.

⁸⁷⁾ SOKa Olomouc, Archiv města Olomouce, inv. č. 533, sign. 248, Formulář přísah (Juramenta), pag. 16.

a forem jejího řízení. InSTITUTE přísahy od chvíle, kdy z kanonického práva pronikla do procesního a městského práva,⁸⁸⁾ prošla proměnou od momentu s nadpřirozeným přesahem k zcela běžnému administrativnímu úkonu. Bylo to právě prostředím pozdně středověkých a raně novověkých měst, kde je tato změna dobře zachytitelná v pramenech. Přísežné sliby městských úředníků a služebného personálu, které měšťané skládali radě při nástupu do funkce, stojí někde na pomezí obou krajních fází vývoje přísahy. V těch nejstarších, které se v pramenech nahodile objevují (počátek 15. století) převažují ještě pasáže, v nichž se přísahající dovolává transcendentní autority a prosí ji o pomoc při dodržování závazků, jež na sebe bere. Ty nejnovější (polovina 18. století), zaznamenané do systematicky uspořádaných kancelářských příruček, představují spíše než závazek přísahajícího vůči Bohu prostředek, s jehož pomocí bylo přesně stanoveno, jaké místo v hierarchii městské samosprávy daná funkce zaujímá a jaké z toho vyplývají povinnosti. Díky tomu, jak se postupem doby zvětšuje množství záznamů přísežných formulí, které se nám dochovaly, můžeme pozorovat vývoj celé řady fenoménů, např. proměny městské religiozity, disciplinaci městského obyvatelstva v praxi a postupné rozšiřování působnosti městské samosprávy v rámci obce, ale např. i proměny ve stylu úřadování městské kanceláře. Díky tomu, že se povinnost skládat přísahu městské radě postupně vztahovala na profese lidí působících v celé řadě odvětví, mohou se texty služebních přísežných slibů stát neocenitelným pramenem pro poznání městské každodennosti. Dozvědět se díky nim můžeme mimo jiné i to, co každý den ráno od 29. července 1702 musela pod pohrůžkou věčného zatracení vykonat *kübel-meide Maria*.

⁸⁸⁾ K problematice vymezení pojmu přísaha/slib v českém právním řádu v minulosti i současnosti např. viz; Michal MAGLIA, *Slib a přísaha v českém právním řádu*, rigorózní práce Právnické fakulty UK, Praha 2010.

Hana Komárková

**„NÜCHTERN UND FLEISSIG VERHALTEN“
The Oath of Office within The Late Medieval
and Early Modern Urban Community of Northern Moravia
and Silesia**

SUMMARY

Oaths of office taken by the town officials and municipality staff members that became widespread within the municipal administrative structures have not received adequate research attention up to now. If the Czech researchers have ever worked with records of oaths in the municipal milieu, they mostly used them only as a supplementary source during research on issues such as ritual life of the town communities and the related renewals of the municipal councils or the monarchs' arrivals in the towns. In contrast with the Czech milieu, the European (and most importantly German) researches paid the oath and its application in the municipal milieu greater attention as one of the pillars of the existence and self-identification of the urban cohesion and its rules and as a specific source that allows monitoring numerous aspects from the life in the city throughout a relatively long perspective. In agreement with theses of the Italian historian Paolo Prodi, the principle of oath can be generally perceived as a long-lasting phenomenon whose form and transformations reflected processes that occurred in the society. The actual oath – originally of a more or less sacral character – became a matter of almost everyday use in the towns due to the gradual secularisation and bureaucratisation of the administration. As a result, we can observe a significant rise in the number of oaths and their records in materials of urban provenance from the late Middle Ages until the mid-18th century. The oaths – and particularly those taken by members of the municipal authorities – were no longer a mere list of ritualized formulas. They incorporated various practical facts concerning relationship of the individual components in the municipal administration, arrangement of life in the town and most importantly execution of the actual position of the sworn-in official.

Records of oaths from selected Silesian and Moravian towns largely under the influence of the Wrocław Town Law (Wrocław, Opava, Olomouc, Złotoryja, Svidnice) and Kłodzko, i.e. the subject of the presented research, can be thus regarded specific bearers of information on the development and transformations of the ideological as well as practical life of the urban community. The first oaths taken by the municipal officials and the auxiliary or serving staff first emerged at the be-

ginning of the 15th century, but their form and content experienced numerous transformations until the first half of the 18th century, which approximately delimits the researched period.

The surviving records from the mentioned municipal files represent a comprehensive set of official oaths for professions in the urban property administration (various scribes, auxiliary clerks, property administrators, etc.), economy (administrators of ponds and forests, administrators and inspectors of the food and crafts production, administrators of the market, the municipal scales, etc.), supplying and treating the vital sources (craftsmen and administrators looking after water supply, bridge and road builders), protection and keeping order (jailers, bailiffs, city wall guards, soldiers), the social sphere (administrators and staff of the municipal hospitals), but also production, distribution and the actual trade (brewmasters, brewers, landlords, waiters, traders, millers, grocers, accountants, etc.). The oaths also included variants intended for the heterodox persons – Jews or other confessions or even oaths intended for the women (new female burghers, servants, midwives). Oaths taken by doctors, pharmacists and plague confessors or servants looking after order in the town at the time of epidemics reflect the reality of the city life under emergency conditions.

At first, we encounter the oaths only sporadically, written on end sheets or fly-leaves of the city books. Later, prompted by their expansion, we can encounter systematic handbooks dedicated solely to recording templates of the oaths in the municipal offices. The oldest oaths that appear in the sources contain predominantly passages where the sworn-in person appeals to the transcendent authority, asking for help in keeping the commitments that he is assuming. The most recent oaths recorded in systematically arranged office handbooks represent a tool exactly specifying the position that the sworn-in person occupied in the municipal hierarchy and the related obligations rather than a commitment towards the God.

A gradual analysis of the individual aspect of the oath, such as the form of the record, its language and content or its practical execution, can disclose potentials for research utilization of the oath for monitoring of urban religiousness, the nationalistic circumstances, administrative transformations, progress of relations between chief representatives of the municipal administration and its individual components, gradual disciplination of the town population, extension of the administrative structures within the municipality and their activities or activities of officials whose professions somehow fell under the competence of the municipal administrative organs. Records of the oaths thus allow indirect monitoring of numerous aspects of everyday life within the city walls. As the amount of surviving records of the oaths increased throughout the time, we can also monitor development of many phenomena over a relatively long horizon.

Translated by Miroslav Košek

Petr Honč

SOLNÍ SMLOUVA A SPRÁVA *CASSA SALIS* V LETECH 1630–1710

ABSTRACT

Salt treaty and the cassa salis administration in the years 1630–1710

This study is concerned with the post-White Mountain negotiations on ecclesiastical property, establishment of the salt treaty and the *cassa salis* administration between 1630 and 1710. It explains the main mechanisms of the ecclesiastical salt treasury, comments on the yields from the salt tax and various points where these resources were spent. The main intent was to establish of four new bishoprics in Bohemia, which was only partly achieved in the 17th century. At the end of the 17th century, the effort to reconstruct the parish network led to establishment of a separate treasure, the so-called *cassa parochorum*. Throughout the period, the papal curia feared that the Prague archbishops might manage the salt treasury independently. In the end, dissatisfaction with its management led to stricter supervision by the apostolic nuncios and visitations to *cassa salis* in 1710.

Keywords: salt treasury – parish network reconstruction – economic history of the 17th century – salt tax – recatholicization

Úvodem

Solní pokladna¹⁾ patří k jednomu z důležitých témat českých raně novověkých dějin, jemuž dosud nebyla v naší historiografii věnována odpovídající pozornost.

¹⁾ V latinsky psaných pramenech se užívá výrazu „*cassa salis ecclesiastica*“, později též „*capsa salis*“, v italsky psaných pramenech „*dazio del sale*“ (solní daň), v německy psaných pramenech „*geistliche Saltz Cassa*“. Výrazy „solní pokladna“ a „*cassa salis*“ v této studii používám výhradně pro prostředky určené katolické církvi na základě solní smlouvy.

Existuje přitom řada důvodů, proč si zaslouží náš zájem. Prameny týkající se solní pokladny mohou pomoci k zodpovězení mnoha dílčích otázek souvisejících jednak s financováním církve, jednak obecně s rekatolizací Čech. Jedním z nejdůležitějších finančních zdrojů rekatolizačních aktivit byla právě *cassa salis* a z ní později vytvořená samostatná pokladna, tzv. *cassa parochorum*, jejímž hlavním účelem mělo být zřizování nových far.²⁾ Tento způsob financování katolické církve je v daném časovém období unikátní nejen v rámci zemí habsburské monarchie, ale i v celé katolické Evropě. Na příkladu solní pokladny lze rovněž velmi dobře ilustrovat proměňující se vztahy mezi církví a státem v dlouhém časovém horizontu doby pobělohorské, tedy od roku 1630 až do konce 18. století. I když mezi církví a státem existovalo stále určité napětí, spolupráce většinou převládala nad konfliktem.³⁾ Signifikantní je rovněž mezinárodní přesah *cassa salis*, poněvadž její správa nebyla pouze v rukou českého kléru. Díky tomu můžeme velmi dobře sledovat vztahy na úrovni biskup – nuncijs – papežská kurie a s postupem času stále evidentnější centralizační tendence v potridentské katolické církvi.⁴⁾

Historiografický exkurs

Syntetizující práce o době pobělohorské jsou v otázce solní pokladny odkázány na studie, které jsou ve většině případů starší než 100 let. Jejich autoři se navíc věnovali pouze vzniku solní smlouvy a počátkům *cassa salis*, zatímco její další vývoj zůstával stranou jejich pozornosti. Nastínění geneze současného stavu poznání může pomoci objasnit jisté nepřesnosti, které od sebe historici vzájemně přebírali.

Nejstarší zprávu o solní smlouvě a solní pokladně nalézáme u představitele první generace českých barokních historiků Tomáše Pešiny z Čechorodu v jeho latinském spisu *Phosphorus septicornis stella alias matutina* (1673),⁵⁾ sepsaném k oslavě svatovítského chrámu a jeho kapituly. Pešina byl kanovníkem a od roku 1670 i dě-

²⁾ Tyto pokladny se v literatuře někdy mylně ztotožňují. Srov. Johann B. HARING, *Grundzüge des katholischen Kirchenrechts*, Graz 1916, s. 754.

³⁾ Alessandro CATALANO, „Das temporale wird schon so weith extendiret, daß der Spiritualität nichts als die arme Seel überbleibet.“ *Kirche und Staat in Böhmen (1620–1640)*, in: Petr Maťa – Thomas Winkelbauer (edd.), *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740*, Stuttgart 2006, s. 317–343, zde s. 318.

⁴⁾ Papežský centralismus se projevoval v oblasti církevní správy, liturgie i církevního práva. K tomu srov. Heinrich LUTZ, *Reformation und Gegenreformation*, München 2002, s. 155; Petr HONČ, *Římský misál mezi tridentským a druhým vatikánským koncillem*, Acta Universitatis Carolinae Theologica, 1/2013, s. 151–171, zde s. 153–159; Antonín HRDINA, *Kanonické právo*, Plzeň 2011, s. 38–40.

⁵⁾ Tomáš PEŠINA z ČECHORODU, *Phosphorus septicornis stella alias matutina, hoc est: sanctae metropolitanae Divi Viti ecclesiae Pragensis majestas et gloria*, Praha 1673, s. 101–110.

kanem metropolitní kapituly, již se pobělohorské jednání o majetkovém vyrovnání úzce dotýkalo. Navíc určitou dobu zastával i funkci spoluadministrátora solní pokladny, takže byl do tématu velmi dobře zasvěcen. Ve své knize Pešina podává přehled a interpretaci deseti klíčových bodů solní smlouvy a zmiňuje i náhradu, kterou, na rozdíl od kapitul, obdržely některé řády. Z jeho líčení je naprosto evidentní, že metropolitní kapitula se se solní smlouvou nesmířila ani 40 let po jejím uzavření.

Největší zájem o téma *cassa salis* nastal v 80. a 90. letech 19. století, kdy vznikla řada prací týkajících se ať už přímo, nebo nepřímo solní pokladny. Antonín Gindely ve své tiskem vydané přednášce vyložil vznik solní smlouvy a počátky solní pokladny.⁶⁾ Svůj příspěvek uzavřel tvrzením, že solní daň byla zrušena císařem Josefem II. a že nikdy nebyla použita ve prospěch starých českých klášterů. Dopustil se tak hned dvou nepřesností. Solní daň ve prospěch církve předně nebyla v rámci josefinských reforem zrušena, jak se v české historiografii traduje až do dnešní doby,⁷⁾ nýbrž byla připojena k náboženskému fondu, v rámci něhož fungovala v dalších letech jako jeho součást.⁸⁾ Na druhý Gindelyho omyl, že české kláštery neměly ze solní daně žádný užitek, upozornil již Hynek Kollmann.⁹⁾ Šestá kapitola Gindelyho posmrtně vydané monografie *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*,¹⁰⁾ na niž čeští historici často odkazují, je doslovným překladem jeho studie *O vzniku tak zvané „Cassa salis“*. Liší se pouze v poslední větě, v níž je uvedeno, že pokladna nikdy nesloužila k účelům, které zamýšlel kardinál Harrach.¹¹⁾ Ani s tímto tvrzením však nelze souhlasit.

⁶⁾ Antonín GINDELY, *O vzniku tak zvané „Cassa Salis“*, Výroční zpráva Královské české společnosti nauk, č. III, 1883, s. 18–34.

⁷⁾ Srov. Antonín REZEK, *Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce třicetileté války (1637–1648)*, Praha 1890, s. 63; Josef VÁLKA, *Česká společnost v 15.–18. století II. Bělohorská doba. Společnost a kultura „manýrismu“*, Praha 1983, s. 91; Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Vít VLNAS, *Velké dějiny Zemí Koruny české VIII (1618–1683)*, Praha – Litomyšl 2008, s. 182; Jiří MIKULEC a kol., *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*, Praha 2013, s. 82.

⁸⁾ Téma náboženských zemských fondů (matic) dosud nebylo v české moderní historiografii ani v právnícké literatuře uspokojivě zpracováno. V 19. století se náboženským fondem podrobněji zabýval Joseph HELFERT, *Von dem Kirchenvermögen und dem Religionsfonde*, Prag 1834, s. 343–410. Srov. též Emil HÁCHA a kol., *Slovník veřejného práva československého II*, Brno 1932, s. 691–697, heslo „Náboženské fondy“ vypracoval Zdeněk Materka.

⁹⁾ Hynek KOLLMANN, *O vlivu Propagandy na vznik tak řečené pokladny solní (cassa salis)*, Časopis Musea Království českého 72, 1898, s. 139–157, zde s. 167.

¹⁰⁾ Antonín GINDELY, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, Leipzig 1894, s. 307–326.

¹¹⁾ „Bezüglich der Salzsteuer, die erst von Kaiser Joseph II. abgeschafft wurde, wolen wir nur so viel bemerken, dass sie nie zu de Zwecken verwendet wurde, die der Kardinal Harrach angedeutet hatte.“ Tamtéž, s. 326.

Solní pokladnu nemohl vynechat ve své monografii o arcibiskupovi Harrachovi katolický historik a kanovník pražské metropolitní kapituly František Krásl.¹²⁾ Tato práce si stále uchovává svou důležitost díky shromáždění a užití velkého množství materiálu z arcibiskupského archivu.¹³⁾ Všichni kanovníci pražské metropolitní kapituly věnující se církevní historii měli oproti jiným historikům tu výhodu, že byli důvěrně a interně seznámeni nejen s vlastní kapitulou, ale i s chodem celého arcibiskupství, poněvadž byli většinou členy biskupské konzistoře, poradního a výkonného orgánu arcibiskupa. Krásl věnuje *cassa salis* samostatnou podkapitulu, v níž rozebírá hlavní body solní smlouvy, které převzal a přeložil z Pešinova spisu *Phosphorus septicornis*. Solní pokladnu Krásl srovnává s náboženským fondem zřízeným za Josefa II.¹⁴⁾ Tato komparace má své opodstatnění, poněvadž v obou případech se jednalo o fond určený k financování katolické církve. Solní pokladna je proto některými autory označována jako předchůdce a jeden ze zdrojů náboženského fondu.¹⁵⁾

Hynek Kollmann byl prvním českým historikem, jenž vyzdvihl význam pramenů uchovávaných v archivu Kongregace pro šíření víry (lat. *Congregatio de propaganda fide*, dále jen Propaganda) pro studium českých dějin pobělohorské doby.¹⁶⁾ Převážně na pramenech pocházejících z tohoto archivu jsou založeny i dvě jeho studie týkající se solní pokladny. První z nich se věnuje jednání kardinála Harracha na císařském dvoře ve Vídni o zlepšení stavu katolické církve a o postupu katolické reformace.¹⁷⁾ Druhá studie, zaměřená přímo na solní pokladnu, sleduje úlohu Propagandy při jednání o náhradu za zcizené statky.¹⁸⁾ V obou zmiňovaných studiích však chybí přesné citace pramenů.

Posledním historikem tohoto období, jenž věnoval pozornost solní pokladně, byl Antonín Podlaha, rovněž kanovník metropolitní kapituly. Ve své monografii o pražském arcibiskupovi Janu Josefu Breunerovi zmínil solní pokladnu i tzv. *cassa parochorum*.¹⁹⁾ Podlaha vycházel hlavně z pramenů uložených v kapitulním archivu. Poté následovala v zájmu o toto téma téměř stoletá prodleva.

¹²⁾ František KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský. Historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623-1667*, Praha 1886, s. 499-513.

¹³⁾ Hanuš OPOČENSKÝ, *Protireformace v Čechách po bitvě na Bílé hoře*, Praha 1914, s. 9.

¹⁴⁾ F. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach*, s. 509.

¹⁵⁾ J. B. HARING, *Grundzüge*, s. 753.

¹⁶⁾ Hynek KOLLMANN, *O archivu Sv. Kongregace de propaganda fide*, Časopis Musea Království českého 66, 1892, s. 423-442.

¹⁷⁾ Hynek KOLLMANN, *Jednání kardinála Harracha s dvorem císařským roku 1626-1627 v přičině náboženství*, Český časopis historický 4, 1898, s. 389-409.

¹⁸⁾ Hynek KOLLMANN, *O vlivu Propagandy na vznik tak řečené pokladny solní (cassa salis)*, Časopis Musea Království českého 72, 1898, s. 139-157.

¹⁹⁾ Antonín PODLAHA, *Dějiny arcidiecéze pražské od konce století XVII. do počátku století XIX. díl I. Doba arcibiskupa Jana Josefa hraběte Breunera (1694-1710)*, Praha 1917, s. 479-484.

Pobělohorská jednání o církevním majetku a solní smlouva

Pobělohorská jednání představitelů katolické církve se státní mocí o bývalých církevních statcích jsou díky pracím A. Gindelyho, H. Kollmanna a naposledy A. Catalana dobře zpracována.²⁰⁾ Vyřešení majetkových záležitostí představovalo nejdůležitější podmínku pro úspěšnou rekatolizaci Čech, čehož si byla vědoma jak domácí hierarchie, tak papežská kurie. Proto v roce 1622 nově založená Kongregace pro šíření víry²¹⁾ ihned zaměřila svou pozornost na řešení této otázky. Apoštolští nunciové měli od této doby dva hlavní korespondenční partnery. Vedle státního sekretariátu to byla právě nová kongregace. Mezi hlavní témata korespondence v době působení vídeňského nuncia Carla Caraffy (1621–1628)²²⁾ patřil církevní majetek, založení nových biskupství a spory ohledně univerzity v Praze.²³⁾

Dlouhá jednání o církevním majetku lze rozdělit do několika etap. V první etapě, která začala bezprostředně po bitvě na Bílé hoře, usilovala katolická církev o restituci všech statků, o které přišla od vypuknutí husitských nepokojů. Opat

²⁰⁾ Alessandro CATALANO, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008, passim; TÝŽ, *La politica della curia romana in Boemia: dalla strategia del nunzio Carlo Carafa a quella del capuccino Valeriano Magni*, in: Richard Bösel – Grete Klingenstein – Alexander Koller (edd.), *Kaiserhof – Papsthof (16.–18. Jahrhundert)*, Wien 2006, s. 105–121; TÝŽ, „*Das temporale*“, s. 317–343.

²¹⁾ K jejímu založení, činnosti a kompetencím srov. Josef METZLER, *Foundation of the Congregation „de Propaganda Fide“*, in: Týž (ed.), *Sacrae Congregationis de Propaganda Fide memoria rerum 1622–1972*, vol. I, 1622–1700, Rom – Freiburg – Wien 1971, s. 79–110; Amandus REUTER, *De iuribus et officiis Sacrae Congregationis „de Propaganda Fide“*, in: J. Metzler (ed.), *Sacrae Congregationis*, I, s. 112–145; Giovanni PIZZORUSSA, „*Per servizio della Sacra Congregazione de Propaganda Fide: i nunzi apostolici e le missioni tra centralità romana e chiesa universale (1622–1660)*“, Cheiron. Materiali e strumenti di aggiornamento storiografico 30, 1998, s. 201–227; Pavel BALCÁREK, *Kongregace pro šíření víry v době třicetileté války (její působnost, organizace, chod kanceláře a archiv)*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, C 50, 2003, s. 131–141; H. KOLLMANN, *O archivu Sv. Kongregace*, s. 423–442.

²²⁾ K působení Carla Caraffy na vídeňském dvoře srov. Anton PIEPER, *Die Relationen des Nuntius Carafa über die Zeit seiner Wiener Nuntiatuur (1621–1628)*, *Historisches Jahrbuch* 2, 1881, s. 388–415; Pavel BALCÁREK, *Z korespondence Carla Caraffy, nuncia na císařském dvoře v letech 1621–1628*, in: Ivan Hlaváček – Jan Hrdina et al. (edd.), *Facta probant homines*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové, Praha 1998, s. 22–46; TÝŽ, *Nuncius Caraffa a císařský dvůr ve Vídni v roce 1621*, *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis*, 7/2007, Opava, s. 103–115; Guido BRAUN, *Kaiserhof, Kaiser und Reich in der „relazione“ des Nuntius Carlo Carafa (1628)*, in: R. Bösel – G. Klingenstein – A. Koller (edd.), *Kaiserhof*, s. 77–104; A. CATALANO, *La politica*, s. 105–121.

²³⁾ Retraud BECKER, *Die Wiener Nuntiatuur im Dienst der Propaganda-Kongregation. Italianische Franziskaner als Missionare in Ungarn um 1630*, *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 88, Rom 2008, s. 369–419, zde s. 369–371.

vytvořili soupis, který obsahoval 1500 vesnic, zámků a měst.²⁴⁾ Odhaduje se, že katolická církev v předhusitské době vlastnila třetinu veškeré půdy v Čechách. Restituční úsilí však mělo kvůli silnému odporu politických představitelů pouze nevelký úspěch v podobě navrácení některých statků pražskému arcibiskupství a několika málo dalším církevním institucím.²⁵⁾ Pro světskou moc bylo neakceptovatelné, aby církev dostala zpět veškerý svůj původní majetek.

Další etapu je možné vymezit roky 1624–1626, kdy termín „restituce“ byl postupně nahrazen termínem „kompenzace“. Představitelé státu si byli dobře vědomi toho, že bez vydatného příspěví církve nebude rekatolizace efektivní. Bylo tedy třeba najít řešení, které na jedné straně nezpochybní vlastnické právo současných držitelů statků zapsaných v zemských deskách, na druhé straně pak zaručí katolické církvi pravidelný příjem jako náhradu za kdysi sekularizované jmění. V roce 1624 začala být realizována řada rekatolizačních opatření, o nichž se do té doby pouze jednalo.²⁶⁾ Svou činnost také zahájila první reformační komise, skládající se z duchovních i světských osob. Jejím hlavním úkolem bylo zjistit, v jakém stavu se nachází církevní správa.²⁷⁾ Ve stejné době pražský arcibiskup Harrach vypracoval svůj reformní program, který měl urychlit náboženskou proměnu země. Poprvé v něm připustil, že se duchovní mohou vzdát práva na domáhání se církevních statků.²⁸⁾ Podmínkou bylo, že se hmotně zajistí pražská katedrála, arcibiskup a kanovníci a že se založí čtyři nová biskupství, která budou mít svůj vlastní seminář. Své návrhy pražský arcibiskup Harrach zaslal rovněž Propagandě, která o nich jednala na generální kongregaci 4. října 1624 za přítomnosti papeže. Kardinálové arcibiskupův program schválili, ale doporučili k němu připojit dodatek, aby z církevního majetku nacházejícího se v rukou nekatolíků byly rovněž dotovány farní kostely, jež považovali za velmi důležité pro šíření víry.²⁹⁾

Poradce pražského arcibiskupa kapucín Valerián Magni navrhoval další možná řešení majetkových záležitostí. Podle jednoho z nich by církev mohla získávat po-

²⁴⁾ A. GINDELY, *O vzniku*, s. XIX.

²⁵⁾ Podrobněji k navráceným arcibiskupským statkům F. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach*, s. 483–499.

²⁶⁾ Shrnutí rekatolizačních opatření podává Jiří MIKULEC, *31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty v Čechách. Či je země, toho je i náboženství*, Praha 2005, s. 24–72; TÝŽ, *Metody a techniky pobělohorské rekatolizace*, in: Martin Elbel (ed.), *Limity a možnosti historického poznání*, Olomouc 2008, s. 115–123.

²⁷⁾ Eliška ČÁNOVÁ, *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech (1620–1671)*, Sborník archivních prací 35, 1985, s. 486–560, zde s. 518–519.

²⁸⁾ Hynek KOLLMANN (ed.), *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas bohemicas illustrantia I/2 1622–1623*, Praha 1923, s. 157–161.

²⁹⁾ Hermann TÜCHLE (ed.), *Acta SC de propaganda fide Germaniam spectantia. Die Protokolle der Propagandakongregation zu deutschen Angelegenheiten 1622–1649*, Paderborn 1962, s. 70–71.

třebné prostředky pomocí ročních sbírek a dávek. Takové řešení se však papežské kurii nezamlouvalo, protože „*současný stav Čech, co se týče náboženství, nevyžaduje dlouhou léčbu, ale téměř okamžitou.*“³⁰⁾ V březnu 1626 přišel Magni s novým návrhem počítajícím s několikaletou daní, díky níž by se postupně shromáždily dostatečné prostředky ke koupi nemovitostí. Císař by mohl na určitý čas postoupit církvi nějakou dávku.³¹⁾ V tomto ohledu existoval jistý precedens, kdy příjmy pražského arcibiskupství obnoveného v roce 1561 nebyly založeny na pozemkovém majetku, nýbrž na pravidelném ročním platu z české komory.³²⁾ Již tehdy se také řešila otázka, zda je panovník k restituci církevního majetku zavázán. Alienace církevního jmění byla ospravedlňována jeho užitím na obranu proti Turkům a proti všem odpůrcům katolického náboženství.

Za klíčovou etapu v otázce církevního majetku, ale i rekatolizace jako celku, je možno označit vídeňská jednání na přelomu let 1626 a 1627.³³⁾ Harrach a Magni zde poprvé vystoupili s návrhem, aby se finanční prostředky nutné pro kompenzaci čerpaly ze solního regálu. Tento způsob náhrady se nakonec prosadil, i když musel čelit atakům hlavně ze strany císařského zpovědníka Viléma Lamormaina. Argumentace prominentního jezuity byla velmi podobná té, jakou používali teologičtí poradci císaře Ferdinanda I. při jednáních o obnovení pražského arcibiskupství. Císař podle něj nebyl k restituci zavázán vzhledem k četným fundacím ve prospěch náboženství a jeho velkým výdajům na války vedené na obranu víry.³⁴⁾ Ferdinand II. proto nechápal příjem ze solní daně jako kompenzaci za zcizené statky, ale jako dar ze své štědrosti. Přes neúspěch přesvědčit císaře o jeho morální povinnosti k restituci nebo kompenzaci Magni označil v dopise Propagandě podíl na solní dani jako „*nejjistější ze všech příjmů království.*“³⁵⁾

³⁰⁾ „... *lo stato presente di Boemia quanto alla Religione non ricerchi rimedio lungo, ma quasi presentaneo.*“ Ludovisi Caraffovi, 17. 1. 1626, Archivio della S. Congregazione de Propaganda Fide (APF), Lettere, 5, fol. 13. Srov. H. KOLLMANN, *Jednání kardinála Harracha*, s. 398; A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 121.

³¹⁾ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 122.

³²⁾ K tomu srov. František KAVKA - Anna SKÝBOVÁ, *Husitský epilog na koncilu tridentském a původní koncepcí habsburské rekatolizace Čech. Počátky obnoveného pražského arcibiskupství 1561-1580*, Praha 1969, s. 35-55; Anna SKÝBOVÁ, *Obnovení pražského arcibiskupství, Antonín Brus z Mohelnic a koncil tridentský*, in: Zdeňka Hledíková - Jaroslav V. Polc (edd.), *Pražské arcibiskupství 1344-1994*, Praha 1994, s. 114-128.

³³⁾ Srov. H. KOLLMANN, *Jednání kardinála Harracha*, s. 389-409.

³⁴⁾ Robert BIRELEY, *Religion and Politics in the Age of Counterreformation. Emperor Ferdinand II, William Lamormaini S. J., and the Formation of Imperial Policy*, Chapel Hill 1981, s. 39-41.

³⁵⁾ „... *il più sicuro di qualsivoglia rendita del Regno.*“ Magni Ingolimu, 2. 3. 1627, Archivio della S. Congregazione de Propaganda Fide (APF), Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali (SOCC), 214, fol. 186-189.

Poslední fáze jednání, která se stala východiskem pro vznik solní smlouvy, začala na partikulární kongregaci Propagandy 13. listopadu 1627.³⁶⁾ Vzhledem k množství zcizených statků považovali kardinálové císařem nabídnutý podíl na solní dani za neadekvátní.³⁷⁾ Církvi mělo podle prozatímních dohod náležet pět krejcarů z každé prostice soli dovezené do Čech. Navíc měla být tato dávka časově omezena na 30 let. Nuncius Caraffa měl podle rozhodnutí kongregace ve spolupráci s Harrachem a Magnim uzavřít s císařem takovou dohodu, která by duchovenstvu v Čechách zajistila důstojné postavení. To se podařilo během delšího Ferdinandova pobytu v Praze na jaře 1628, kdy Harrach a jeho kapucínský poradce panovníka přesvědčili, aby se podíl na solní dani zvýšil z pěti krejcarů na patnáct a aby byl časově neomezený.³⁸⁾

Valerián Magni tuto dohodu kardinálům Propagandy osobně představil na generální kongregaci 29. listopadu 1628.³⁹⁾ Je příznačné, že kardinálové rovněž nechtěli, aby se dohoda nazývala „náhrada“ (*compensatio*), ale preferovali termín „smlouva“ (*transactio*). Zatímco císařovi poradci se tomuto termínu bránili z důvodu, že panovník není morálně zavázán poskytnout nějakou kompenzaci, Propaganda císařem nabízené prostředky nepovažovala za skutečnou náhradu v minulosti zcizeného majetku. V této době už bylo rozhodnuto o odvolání vídeňského nuncia Carla Caraffy, takže dokončit tato jednání dostal za úkol nový nuncius Giovanni Battista Pallotto (1628–1630).⁴⁰⁾ Breve *Inter gravissimas*, jímž papež Urban VIII. (1623–1644) oficiálně jmenoval kardinála Harracha a nuncia Pallotta zplnomocněnci Apoštolského stolce při jednáních o solní smlouvě, bylo vydáno 7. července 1629.⁴¹⁾ Finální jednání nejvíce komplikovaly články o dotování far a úpravě patronátního práva podle nařízení tridentského koncilu. Ty se totiž úzce dotýkaly finančních zájmů prakticky všech českých pánů.⁴²⁾ Císař nařídil tyto body ze solní smlouvy

³⁶⁾ H. TÜCHLE (ed.), *Acta SC 1622-1649*, s. 172.

³⁷⁾ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 134.

³⁸⁾ H. KOLLMANN, *O vlivu Propagandy*, s. 143.

³⁹⁾ H. TÜCHLE (ed.), *Acta SC 1622-1649*, s. 208–209.

⁴⁰⁾ K působení Pallotty srov. Hans KIEWNING (ed.), *Nuntiaturreferate aus Deutschland 1628-1635 nebst ergänzenden Aktenstücken. Nuntiaturreferate des Pallotto 1628-1630, Erster Band (1628)*, Berlin 1895, s. XXXVI–CVI; Rotraud BECKER, *Nuntiaturreferate aus Deutschland. 4. Band. Nuntiaturreferate de Giovanni Battista Pallotto und des Ciriaco Rocci (1630-1631)*, Tübingen 2009, s. XXVIII–XLVIII.

⁴¹⁾ Georg DENZLER (ed.), *Die Propagandakongregation in Rom und die Kirche in Deutschland im ersten Jahrzehnt nach dem Westfälischen Frieden. Mit Edition der Kongregationsprotokolle zu deutschen Angelegenheiten 1649-1657*, Paderborn 1969, s. 148.

⁴²⁾ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 161. Patronátním poměrům se velmi podrobně věnoval Pavel PUMPR, *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2010.

odstranit a byl ochoten pouze uvažovat o nějakém jiném zákonném opatření, které by spornou otázku řešilo.⁴³⁾

Císař Ferdinand II. 16. února 1630 oficiálně jmenoval svými zplnomocněnci Maxmiliána z Trauttmansdorffu, Viléma Slavatu a Otu z Nostic. Ve zplnomocňujícím listě císař přiznával, že heretici uloupili mnoho církevních statků, které císařovi předchůdci na českém trůně nedokázali přes veškerou snahu vykoupit.⁴⁴⁾ Císařovi a papežovi zplnomocněnci po několika poradách podepsali za přítomnosti notáře solní smlouvu 8. března 1630.⁴⁵⁾ Ferdinand II. ji ratifikoval 22. března 1630 a vyjádřil přání, aby to samé brzy učinil i papež. K tomu však vedla ještě poměrně dlouhá cesta a Pallotto se v úřadu vídeňského nuncia přes veškerou snahu papežské ratifikace smlouvy nedočkal. Hlavní překážkou byl spor o právo na jmenování nových biskupů ke čtyřem plánovaným biskupstvím. Problémy také způsobovaly opakované protesty některých církevních řádů proti solní smlouvě.⁴⁶⁾ Nejrazantnější si počínali strahovský opat Kašpar z Questenberka a zbraslavský opat Jiří Vrat, jimž kardinál Harrach obsah smlouvy sdělil.⁴⁷⁾ Novým vídeňským nunciem byl jmenován Ciriaco Rocci (1630–1634), který v otázce papežské ratifikace smlouvy a zajištění chodu solní pokladny nebyl zdaleka tak aktivní jako jeho předchůdce.⁴⁸⁾ Kardinál Harrach k němu od počátku pojal nedůvěru, což se projevovalo i v tom,

⁴³⁾ Otázka dotování far a patronátního práva nebyla vyřešena po celé 17. století. Srov. A. CATALANO, „*Das temporale*,“ s. 319.

⁴⁴⁾ Angelo MERCATI (ed.), *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*, Roma 1919, s. 273; Srov. G. DENZLER (ed.), *Die Propagandakongregation*, s. 148.

⁴⁵⁾ *Historia della Transazione del censo Ecclesiastico di Boemia*, Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA), FA Harrach, kart. 182, 1640, fol. 301–309, zde fol. 302; Pallotto Barberinimu, 9. března 1630; R. BECKER (ed.), *Nuntiatuerberichte (1630–1631)*, s. 108–109; Pallotto Ingolimu, 9. března 1630, tamtéž, s. 114–115; srov. též citaci téhož listu u A. CATALANA, *Zápas o svědomí*, s. 164: „*Pokud se nemýlím, máme sukno, z kterého se nastříhají pěkné šaty, a pole, na kterém bude možno pracovat ve službě Bohu a vytvořit skvělý tvar církevní vlády*.“

⁴⁶⁾ K protestům proti solní smlouvě srov. A. GINDELY, *O vzniku tak zvané „Cassa Salis“*, s. XX–XII–XXXIV; F. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach*, s. 511–512.

⁴⁷⁾ Tito opati jsou podepsáni pod dlouhým a velmi emotivním dopisem adresovaným kardinálu Harrachovi (*Proteste de Premostratensi e Cistercensi di Boemia circ'il negotio della transazione de beni ecclesiastici*), APF, Lettere, 71, fol. 272–276, zde fol. 273: „*Quid dicit subsequens aetas haec examinans? Ut silentio praetereamus reliqua; sceleris nos arguent, si tacuerimus; Bardos et ab asinis delapsos, canes mutos pronunciant.*“ Harrach jejich dopis obdržel 11. ledna 1630 v Praze, ale úmyslně jeho přečtení odložil na dobu, než se opět setká s nunciem Pallottou. Katrin KELLER – Alessandro CATALANO (edd.), *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667)*, II, Wien – Köln – Weimar 2010, s. 9.

⁴⁸⁾ Rotraud BECKER, *Nuntiatuer des Ciriaco Rocci. Ausserordentliche Nuntiatuer des Girolamo Grimaldi. Sendung des P. Alessandro D'Ales (1633–1634)*, Berlin – Boston 2016, s. LVII–LVIII.

že všechny nunciiovi adresované dopisy posílal zároveň do Říma.⁴⁹⁾ Přes tyto obtíže se kardinál Harrach se svými kapucínskými poradci Valeriánem Magnim a Basiliem z Aire stále snažil dosáhnout papežské ratifikace solní smlouvy. Byl na něj také vyvíjen silný nátlak ze strany císaře a jeho ministrů. Solní úředníci mu nechtěli vydat církvi náležící podíl na dani, dokud smlouva nebude potvrzena papežem. Na zemském sněmu byl pražský arcibiskup vyzván, aby ve shodě s duchovním stavem ustanovil své zástupce, kteří by solní daň spravovali. Hynek Kollmann správně poukázal na to, že tato výzva směřovala proti závislosti správy solní pokladny na Římu. O českých záležitostech neměla rozhodovat papežská kurie.⁵⁰⁾

Ke změně postoje papežskou kurií přiměly zřejmě až výhrůžky, které jménem císaře sdělil kapucínovi Basiliovi nejvyšší hofmistr Jaroslav Bořita z Martinic. Panovník podle něj zvažoval vydání nařízení, které by zakazovalo českému kléru výběh solní daně, pokud k papežské ratifikaci nedojde do následujících Velikonoc roku 1633.⁵¹⁾ Na generální kongregaci Propagandy 24. července 1632 tak konečně přítomní kardinálové souhlasili s ratifikací smlouvy.⁵²⁾ Papež Urban VIII., jenž se zasedání osobně účastnil, nařídil, aby Sekretariát apoštolských brevíí vyhotovil potvrzovací listinu ve třech autentických exemplářích. Jeden z nich měl obdržet kardinál Harrach, druhý byl určen pro Propagandu a třetí měl být uložen v archivu na Andělském hradě. Kardinál Harrach neměl císaři a jeho ministrům vydávat potvrzení dříve, než budou splněny sliby ohledně dotace far a patronátních práv. V případě, že by si císař a ministři stále stěžovali na nevydání apoštolské ratifikace, má kardinál císaři potvrzení vydat ihned. Ratifikační breve *Sancta Mater Ecclesia* bylo vydáno až o dalších sedm měsíců později 5. března 1633.⁵³⁾ Definitivně jím byla uzavřena dlouhá jednání o majetkovém vyrovnání.⁵⁴⁾ Význam solní

⁴⁹⁾ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 170.

⁵⁰⁾ H. KOLLMANN, *O vlivu Propagandy*, s. 154.

⁵¹⁾ Národní archiv (NA) Praha, Archiv pražského arcibiskupství (APA), inv. č. 4007, sign. D 136/2, kart. 2630, Circa Confirmationem seu Ratificationem Apostolicam.

⁵²⁾ H. TŮCHLE (ed.), *Acta SC 1622–1649*, s. 346.

⁵³⁾ Papežskou ratifikací smlouvy publikoval G. DENZLER, *Die Propagandakongregation*, s. 375–376.

⁵⁴⁾ Text solní smlouvy byl naposledy vydán v poloúřední sbírce obsahující smlouvy papežů se světskými vládami, kterou sestavil a poznámkovým aparátem opatřil A. MERCATI (ed.), *Raccolta*, 266–281. Text byl převzat ze starší sbírky diplomatického materiálu, kterou vydal Jean DUMONT (ed.), *Corps universel diplomatique du droit des gens, contenant un recueil des traités d'alliance, de paix, de toutes les conventions et autres contrats, qui ont été faits en Europe, depuis le règne de l'empereur Charlemagne jusques à présent; avec les capitulations imperiales et royales et en général de tous les titres qui peuvent servir à fonder, établir, ou justifier les droits et les intérêts des princes et États de l'Europe V*, Pars II, Amstrodam 1728, s. 600–604. Poprvé text smlouvy zpřístupnil Johann Christian LÜNIG (ed.), *Das Teutsche Reichs-Archiv, Bd. 6. Des teutschen Reichs-Archivs Partis Specialis Continuatio I*, Leipzig 1711, s. 211–219.

smlouvy vyplývá již z jejího definování slovy „*transactio ac conventio*“. Tak se označují mezinárodní smlouvy, které v případě, kdy jednou ze smluvních stran je Apoštolský stolec, nazýváme konkordáty.⁵⁵⁾ Závaznost tohoto dokumentu také garantovalo jeho vložení do desk zemských.

Správa solní pokladny za arcibiskupa Harracha

Cassa salis oficiálně začala fungovat 1. března 1630, ale trvalo ještě několik let, než se zajistil její stabilní provoz. Podíl na solní dani císař postoupil „*papeži a Apoštolskému stolci k užtku kléru Českého království*.“⁵⁶⁾ Tím bylo jasně definováno, že vlastníkem výnosu je sám papež, jako nejvyšší správce církevního majetku, který mohl jako jediný rozhodovat o tom, na co se finanční prostředky využijí. Zároveň se tak mělo zabránit zpochybnění platnosti smlouvy, pokud by ji české duchovenstvo nadále odmítalo.⁵⁷⁾ Urban VIII. se jménem Apoštolského stolce a českého duchovenstva ve smlouvě zřekl všech majetkových nároků na statky zcizené před vládou císaře Rudolfa II.

Papež svěřil dohled nad solní pokladnou Kongregaci pro šíření víry, do jejíž kompetence spadala nejenom misijní území, ale také všechny oblasti, kde katolická víra nepředstavovala jedinou konfesi. Valerián Magni v srpnu 1631 Propagandu požádal, aby papež vybral a zplnomocnil osoby pro správu peněz, které ze solní daně náležely církvi. Kardinálové navrhovali pověřit touto službou pražského arcibiskupa Harracha a jednoho z kanovníků metropolitní kapituly. Papež jejich návrh schválil, ale požadoval, aby se na správě podíleli dva kanovníci. Ti měli být jmenováni se souhlasem kapituly a jejich funkce měla trvat dva roky s možností prodloužení.⁵⁸⁾ Arcibiskup byl povinen každoročně kongregaci posílat ke schválení vyúčtování o příjmech a výdajích z *cassa salis*. Tento požadavek se však ukázal kvůli válečným událostem a různým jiným obtížím jako těžko realizovatelný, proto Harrach posílal vyúčtování zpravidla za několik let najednou. Propaganda účty prověřila pomocí vlastních účetních, případně požádala o pomoc i jinou kompetentní osobu v rámci papežské kurie. Podrobně se kardinálové kontrolou zabývali na partikulární kongregaci o světských záležitostech a se závěry šetření pak byli seznámeni

⁵⁵⁾ Josef PEJŠKA, *Církevní právo I. Ústavní právo církevní*, Semily 1932, s. 106. Nověji se konkordátními smlouvami zevrubně zabýval Damián NĚMEC, *Konkordátní smlouvy Svatého stolce s postkomunistickými zeměmi (1990–2008)*, Bratislava 2010. Srov. též Stanislav PŘIBYL, *Úvodní kánony Kodexu kanonického práva z roku 1983*, *Revue církevního práva* 44, 3/2009, s. 173–210, zde 183–192.

⁵⁶⁾ A. MERCATI (ed.), *Raccolta*, s. 269.

⁵⁷⁾ R. BECKER, *Nuntiatgeberichte (1630–1631)*, s. 126–127, Pallotto Barberinimu, 16. 3. 1630.

⁵⁸⁾ H. TÜCHLE (ed.), *Acta SC 1622–1649*, s. 331–332, 346.

všichni kardinálové při generální kongregaci. Následně byl o výsledku této kontroly informován a upozorněn na případné nedostatky arcibiskup. Zároveň mu byla zaslána kvittance, aby měl doklad, že splnil své závazky vůči Apoštolskému stolci. Kongregace mu také průběžně zasílala instrukce, jak si má v budoucnu při správě svěřených financí počítat. Pokud se jednalo o investování vyšší částky, musel arcibiskup získat povolení již předem.

Solní smlouva církvi zaručovala, že se garantovaný roční podíl na solní dani dostane do rukou jí jmenovaných úředníků. Poskytovala jí také právo kontroly, aby se tato solní přírážka nijak neobcházela.⁵⁹⁾ Ještě předtím, než byla jednání o solní smlouvě definitivně ukončena, pronajal císař solní obchod dvěma Italům Francescu Chiesovi a Antoniu Binagovi. Nájemní smlouva s nimi byla uzavřena 17. prosince 1628. Z mandátu, který byl v Čechách vyhlášen 25. května 1629, se dozvídáme, že dovozní clo se zvyšuje o 15 krejcarů. Důvod tohoto zvýšení, o němž přední stavové již byli informováni, je uváděn jen velmi obecně. Všem obyvatelům Čech má být k velkému prospěchu.⁶⁰⁾ Na financování katolické církve se tak mělo podílet veškeré obyvatelstvo Čech včetně židů.⁶¹⁾

Protože kardinál Harrach nejmenoval žádného výběřčího, obrátil se císař na Binaga a Chiesu, aby se s arcibiskupem domluvili na vhodné osobě. V říjnu 1631 proběhla jednání a Harrach několik možných kandidátů navrhl, ale nakonec uvítal, že císař dovolil, aby tuto přírážku spravoval přímo některý z císařských úředníků. Volba padla na gegenhändlera královského solního úřadu Justa von Wahl, jenž byl na Harrachovu žádost roku 1633 v této funkci potvrzen.⁶²⁾ Vybírání této solní přírážky se neobešlo bez častých kontroverzí, které vyvrcholily roku 1633 rozhodnutím arcibiskupa exkomunikovat Chiesu.⁶³⁾ Spory se týkaly zejména nedostatečného výnosu solní daně. Harrach a jeho kapucínští poradci byli přesvědčeni, že církev nedostává jí náležející podíl a že velká část financí je zadržována na celnicích. Proto se obrátili na císaře, aby nařídil jejich vizitaci.⁶⁴⁾

Když pražský arcibiskup zjistil, že výnos ze solní daně je za první rok několikanásobně nižší, než očekával, obrátil se na císaře s prosbou o další pomoc: „*Nezveličuji současnou chudobu duchovenstva a jeho dřívější bohatství, protože jediný ze stovek klášterů měl v jednotlivých letech větší příjem, než ve který je možno doufat z celé této*

⁵⁹⁾ A. MERCATI (ed.), *Raccolta*, s. 279.

⁶⁰⁾ Miloslav VOLF, *Boj o solný monopol v Čechách v XVI. a na počátku XVII. století*, Český časopis historický 39, 1933, s. 297–326, 505–536, zde s. 529–530.

⁶¹⁾ Tato solní přírážce se bránilo pouze frýdlantské vévodství.

⁶²⁾ Wahlova kvittance z roku 1642, v níž potvrzuje své jmenování do funkce hlavního výběřčího a mzdu, kterou za jednotlivé roky obdržel, je uložena v NA Praha, APA, inv. č. 3341, sign. C 107, kart. 2031. Srov. M. VOLF, *Boj o solný monopol*, s. 532–533.

⁶³⁾ Srov. A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 198.

⁶⁴⁾ H. TÚCHLE (ed.), *Acta SC 1622–1649*, s. 356.

náhrady, třebaže ona je nejjasnějším důkazem mimořádné zbožnosti Vaší Milosti.“ Harrach tedy žádal „*aliquid amplius ad constitutam compesationem*“, aby se mohl zlepšit stav katolické církve.⁶⁵⁾ Podobné žádosti adresovali císaři také kapucínští poradci a vídeňský nuncius Rocci, panovník jim však nevyhověl.⁶⁶⁾

Během třicetileté války roční odvod do církevní solní pokladny jen zřídka přesahoval 20 000 zl.⁶⁷⁾ Nejhorší situace pak panovala v letech 1647–1667, kdy výnos ze soli nedosahoval ani 15 000 zl. ročně. V této době si stavové téměř na každém sněmu stěžovali na příliš vysokou cenu soli, která podle nich způsobuje nárůst pašeráctví. V dalších letech se množství prodané soli začalo pozvolna zvyšovat, a s tím rostl i výnos ze solní daně. Od 80. let 17. století bylo do *cassa salis* ročně odváděno více než 20 000 zl.⁶⁸⁾

Na výnosu ze solní daně měly svůj podíl i některé řeholní řády, které se se solní smlouvou dlouho nemohly smířit. Podle původní instrukce Propagandy ze začátku ledna 1629 měla výši jejich podílu stanovit sama Propaganda, poněvadž se předpokládalo, že řeholníci názor kongregace snadněji přijmou.⁶⁹⁾ Po odmítnutí protestů řádových představitelů Harrach navrhol, aby řeholníci dostávali pětinu nebo šestinu z celkového výnosu. V případě, že by roční výnos přesáhl 100 000 zl., měli řeholníci obdržet nejvýše 20 000 zl. Zbytek celkové sumy se má rozdělit na pět stejných dílů, z nichž čtyři budou určeny pro čtyři nová biskupství a pátý díl pro metropolitní kapitolu.⁷⁰⁾ Nakonec však museli řeholníci přijmout ještě mnohem menší náhradu. Harrach se s nimi dohodl na částce 8000 zl. ročně, z níž benedik-

⁶⁵⁾ „*Non exaggero praesentem paupertatem, et praeteritam Ecclesiasticam copiam, cum unicum ex centenis Regularium Coenobiis plus hactenus reddiderit in annos singulos, quam sperare liceat ex tota hac compensatione, tametsi ea (respective ad conditionem temporum) sit evidentissimum argumentum eximiae pietatis Vestrae Majestatis.*“ APF, SOCG, 215, fol. 279–280, zde fol. 279, Harrach císaři, 4. 1. 1631.

⁶⁶⁾ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 170; H. KOLLMANN, *O vlivu Propagandy*, s. 153.

⁶⁷⁾ Přehled prodaných prostic soli v letech 1629–1791 a podíl katolické církve na solní dani uvádí František GABRIEL, *Obchod se solí v Čechách v době od 17. do počátku 19. století*, Praha 1967, s. 64–67.

⁶⁸⁾ Roční spotřeba soli v Čechách po třicetileté válce byla 100 000 až 110 000 prostic. Gmundenská sůl z tohoto množství činila 50–55 %. Zbytek tvořila sůl cizí, která byla pouze z 5 % proclená. Celých 40 % tedy představovala sůl pašovaná. V roce 1668 se snížilo clo z bavorské soli na polovinu, v důsledku čehož se zvýšilo legálně dovezené množství této soli o 10 000 – 15 000 prostic ročně. Roku 1704 využila Vídeň porážky Bavorska k zavedení státního monopolu na dovoz soli. Zákaz dovozu cizí soli souvisel s výrazným nárůstem produkce císařských solivárů a byl ve shodě s merkantilistickým požadavkem, aby neodcházely do ciziny peníze za zboží, které je v dostatečném množství dostupné doma. F. GABRIEL, *Obchod se solí*, s. 12–15, 29–31.

⁶⁹⁾ H. TŮCHLE (ed.), *Acta SC 1622–1649*, s. 215–216.

⁷⁰⁾ APF, SOCG, 71, fol. 116, Partitioni dell'annuo censo.

tini, premonstráti a cisterciáci měli obdržet dohromady 7000 zl.,⁷¹⁾ řeholní kanovníci sv. Augustina 1000 zl. Harrach Propagandu informoval, že pokud by se byli řeholníci nejprve spokojili s menší částkou, mohli v budoucnu mít mnohem více. Chtěli se však dohodnout tímto způsobem, se kterým arcibiskup nakonec rád souhlasil.⁷²⁾ Propaganda tuto zatím jen ústní dohodu schválila 28. března 1631.⁷³⁾ K písemné dohodě mezi Harrachem a řádovými představenými benediktinů, premonstrátů a cisterciáků došlo až roku 1646, s řeholními kanovníky byla podobná dohoda uzavřena roku 1652.⁷⁴⁾ Opat kláštera augustiniánů kanovníků v Praze na Karlově Isidor de Cruce se musel zároveň zavázat, že opraví zbořený kostel a obnoví v něm bohoslužby. Premonstráti a cisterciáci většinou používali takto získané prostředky na podporu svých alumnů, benediktini svůj podíl rozdělili mezi jednotlivé kláštery v Čechách.⁷⁵⁾

Peníze přebírali vizitátoři benediktinů, premonstrátů a cisterciáků (zpravidla tedy břevnovský, strahovský a osecký opat) a opat augustiniánů kanovníků na Karlově. Svůj podíl na příslušný rok dostávali vždy předem a při převzetí museli podle instrukce od Propagandy arcibiskupovi vydat potvrzení. Jednu kvitanci arcibiskup uložil do svého archivu, druhou zaslal Propagandě do Říma. Forma této kvitance se postupně ustálila.

Vlastní správu kapitálu solní pokladny vykonávali vybraní konzistorní úředníci (registratori), kteří za tuto práci dostávali roční odměnu, o jejíž výši rozhodovala Propaganda. Částka to nebyla nijak vysoká. V roce 1667 žádal dlouholetý arcibiskupský pokladník Tomáš Javornický o zvýšení této provize a o plat za roky 1644–1648, kdy nedostal žádnou mzdu. Propaganda rozhodla, že mu má být za tu dobu vyplaceno 100 zl. Co se týče jeho žádosti o zvýšení mzdy, odpověděli kardinálové, ať „*zůstane spokojen s obvyklou odměnou.*“⁷⁶⁾ Po celé 17. století působili v administraci solní pokladny příslušníci rodiny Javornických. Někdy mohla pomoci k získání pozice u správy solní pokladny i nešťastná náhoda, jak tomu bylo v roce 1680, kdy Tomáš Javornický žádal o místo u solní pokladny pro svého syna Františka: „*Mimo to Vašemu nejjasnějšímu a nejtíhodnějšímu panstvu oznamuji, že náš pan Koch⁷⁷⁾ byl 23. dne tohoto měsíce [července] kolem šesté hodiny odpoledne ve Štíříně u rybníka zcela náhodou střelen do zad jedním jezuitským magistrem, a tak i usmr-*

⁷¹⁾ V prvních dvou letech byla částka kvůli nedostatečnému výnosu snížena na 6000 zl.

⁷²⁾ APF, SOCG, 72, fol. 254, Harrach Propagandě, 4. 1. 1631.

⁷³⁾ H. TŮCHLE (ed.), *Acta SC 1622–1649*, s. 315.

⁷⁴⁾ NA Praha, Stará manipulace, inv. č. 1098, sign. G 72/8, kart. 835, *Conventio eminentissimi cardinalis ab Harrach cum regularibus ordinibus ratione poecuniae salis.*

⁷⁵⁾ Jeroným RŮŽIČKA, *Chronicon breve Břevnoviense et Braunense*, Praga 1844, s. 44.

⁷⁶⁾ „... *solita provisione contentus maneat.*“ APF, SOCG, 327, fol. 335.

⁷⁷⁾ Joannes Georgius Koch je v pramenech označován jako „*exactor cleri*“ (výběřci duchovenstva).

cen. *Dej mu Bůh pokoj věčný! A poněvadž je nyní jeho úřad, který zastával u solní pokladny, volný, snažně prosím Jeho Výsost, aby s přihlédnutím k mé desetileté službě u pražského arcibiskupství, a zejména solní pokladny, ráčila jej laskavě přidělit mému staršímu synu Františkovi, jemuž při obtížích stále otcovsky budu nápomocen.*⁷⁸⁾

Výdaje z *cassa salis* můžeme rozdělit na pravidelné a mimořádné. Mezi pravidelné se řadí příspěvek pro řeholníky, plat pro úředníky solní pokladny a obecně provozní výdaje, jako byla například doprava solních peněz do Prahy. To bylo zvláště během třicetileté války, kdy kvůli invazím nepřátelských vojsk nebyly cesty bezpečné, často velmi komplikované. Mimořádnými výdaji, jež vždy musela schválit Propaganda, rozumíme jednorázové příspěvky některé z církevních institucí. Tak v roce 1636 rozhodla partikulární kongregace o poskytnutí 20 000 zl. na arcibiskupský seminář v Praze.⁷⁹⁾ Pražská metropolitní kapitula pak v roce 1640 získala z *cassa salis* 25 000 zl.,⁸⁰⁾ za což podle Tomáše Pešiny vděčila „bezprostředně Apoštolskému stolci.“⁸¹⁾ Je zajímavé, že o prostředky ze solní pokladny někdy žádaly i církevní instituce nacházející se mimo území Čech, jako například budyšínská kapitula či významný chrám maltézských rytířů *Corpus Domini* ve Vratislavi, jenž se dostal do rukou nekatolíků. Nunciové většinou tyto žádosti podporovali, i když *de facto* odporovaly znění smlouvy. Jednalo se zde však o velmi důležitou otázku zachování katolických enkláv ve většinově nekatolickém prostředí. Ostatní žadatele o podporu Propaganda většinou odmítala, i když se jednalo o mnohem nižší sumy. Opakovaně avšak neúspěšně o příspěvek z *cassa salis* žádala kapitula Všech svatých.

V roce 1634 žádal Harrach kongregaci, aby zpětně schválila jeho příspěvek ve výši 500 zl. pro benediktinky z kláštera sv. Jiří, které se během válečných let dostaly do velké nouze. Zároveň pro ně chtěl vymoci i další pravidelnou podporu z *cassa salis*. Propaganda obě jeho žádosti zamítla.⁸²⁾ Benediktinky se na Propagandu se stejnou prosbou obrátily v roce 1648, ale opět neuspěly.⁸³⁾ Nejzávažnějším argu-

⁷⁸⁾ NA Praha, APA, inv. č. 4187, sign. D174/1, kart. 2877, Tomáš Javornický Joannu Franciscovi Liepurovi, 24. 7. 1680: „*Praeterea notifico Per Illustri ac Reverendissimae Dominationi Vestrae, nostrum Dominum Koch 23. huius circa sextam post meridiem ab uno Magistro Jesuita casu fortuito Stirzini apud piscinam globo per dorsum traiectum, et sic occisus esse, Deus det ipsi requiem aeternam; Et cum officium eius quod in negotio Salis habebat pro nunc vacans existat ideo suppli-co Suae Celsitudini, ut eius modi vacantiam, intuitu servitorum meorum per 10 annos consecuti-vos Archiepiscopatu Pragensi maxime Cassae Salis praestitorum, seniori filio meo Francisco, cui ego in difficultatibus occurrentibus semper paterne assistam, clementissime conferre dignetur.*“

⁷⁹⁾ Partikulární kongregace 5. 10. 1636, M. TŮCHLE (ed.), *Acta SC 1622-1649*, s. 410-412. Srov. A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 178-181; F. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach*, s. 160-165.

⁸⁰⁾ APF, SOCG, 217, fol. 279

⁸¹⁾ T. PEŠINA z ČECHORODU, *Phosphorus septicornis*, s. 109.

⁸²⁾ H. TŮCHLE (ed.), *Acta SC 1622-1649*, s. 659.

⁸³⁾ Tamtéž, s. 680.

mentem pro kongregaci bylo, že v případě vyhovění jejich žádosti, by se objevilo mnoho dalších žadatelů o podporu. Případ se definitivně uzavřel až v roce 1653, kdy Propaganda benediktinkám alespoň odpustila jejich dluh vůči solní pokladně.⁸⁴⁾

Hlavní prioritou pro kongregaci zůstávalo založení nových biskupství, které se kvůli četným komplikacím neustále odkládalo.⁸⁵⁾ Teprve na začátku roku 1647 došlo ke koupi panství Stvolínky za 53 000 zl., které vytvořilo hmotný základ po litoměřické biskupství, založené v roce 1655.⁸⁶⁾ Pražský arcibiskup, povzbuzen tímto úspěchem, zakoupil ještě v témže roce od své příbuzné Anny Eusebie z Harrachu z prostředků solní pokladny panství Chrast za 80 000 zl.⁸⁷⁾ Toto panství bylo určeno pro královéhradecké biskupství, k jehož založení však došlo až v roce 1664. Litoměřičtí, ale zejména královéhradečtí biskupové často žádali o finanční podporu z *cassa salis* z různých důvodů, jako byla oprava biskupské rezidence, stavba kanovníckých domů nebo založení semináře. Všechny další projekty na založení nových biskupství v 17. století ztroskotaly.⁸⁸⁾

Samostatnou kapitolu představovaly půjčky panovníkům „*propter necessitates publicas*.“ Takovou veřejnou potřebou mohla být například podpora lazaretu během morové epidemie v roce 1680. Celkově si císař Leopold I. na provoz lazaretu vypůjčil ze solní pokladny 15 000 zl., které arcibiskup Valdštejn vyplatil morovému komisáři. Císař doufal, že Propaganda zpětně užití peněz posvěti, což se však nestalo.⁸⁹⁾ Mnohem častěji si panovníci půjčovali peníze z důvodů válek, kvůli nimž byli téměř permanentně ve finanční tísní. Takové půjčky prakticky nebylo možné odříct a jejich splacení se často táhlo mnoho let i desetiletí. To byl jeden z hlavních důvodů, proč Propaganda naléhala na arcibiskupy, aby peníze nenechávali ležet v pokladně, ale aby je investovali do výnosných statků. Panovníci se při žádosti o půjčku většinou dobrovolně zavázali k placení šestiprocentního úroku, který byl

⁸⁴⁾ G. DENZLER (ed.), *Die Propagandakongregation*, s. 309.

⁸⁵⁾ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 311–315; Tomáš PARMA, *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno 2011, s. 337–343.

⁸⁶⁾ Johann SCHLENZ, *Geschichte des Bistums und der Diözese Leitmeritz. I. Teil: Geschichte der Gründung des Bistums Leitmeritz*, Warnsdorf 1912, s. 102–109.

⁸⁷⁾ Hugo BRÜCKNER, *Die Gründung des Bistums Königgrätz*, Königstein 1964, s. 33–36.

⁸⁸⁾ Zdeňka KOKOŠKOVÁ, *Pokusy o zřízení biskupství v západních Čechách v rámci rekatolizačních snah v 17. století*, in: *Z archivních depozitářů. Pavle Burdové k 70. narozeninám*, Praha 1998, s. 46–56, zde s. 50–54; Jiří M. HAVLÍK, *Jan Fridrich z Valdštejna. Arcibiskup a mecenáš doby baroka*, Praha 2016, s. 95–97.

⁸⁹⁾ Korespondence ohledně lazaretu a příspěvku na vydržování nemocných je uložena v NA Praha, APA, inv. č. 4187, sign. D174/1, kart. 2877. Srov. J. M. HAVLÍK, *Jan Fridrich*, s. 139–144.

v zemi obvyklý,⁹⁰⁾ čímž způsobovali papežské kurii morální dilema.⁹¹⁾ Pro lepší ilustraci se podívejme, jak se vyvíjela situace ohledně půjčky 50 000 zl., kterou Harrach poskytl roku 1642 Ferdinandovi III. Ještě téhož roku dostal Harrach vráceno 13 328 zl. 41 kr., takže se dluh snížil na 36 671 zl. 19 kr. Z této částky se za první rok zaplatilo na úrocích 1824 zl., další roky až do císařovy smrti 2200 zl. ročně. V následujících letech pokračoval v platbě úroků císař Leopold I., a to až do roku 1672, kdy celková výše zaplacených úroků činila 67 274 zl.⁹²⁾ Propaganda několikrát arcibiskupa žádala, aby byly tyto peníze použity na umoření dluhu a nepovažovaly se za úroky, přičemž přebytek se měl navrátit zpět císaři.⁹³⁾ Harrach se s tímto názorem kongregace neztotožňoval, nicméně jej panovníkovi tlumočil. Leopold I. vyjádřil potěšení nad dobrou vůlí papežské kurie, ale nechtěl „*aby český klérus utrpěl škodu.*“ V červnu 1662 nechal papež Alexandr VII. (1655–1667) vybrané kanonisty a teology prověřit platnost půjčky.⁹⁴⁾ Jejich závěr se shodoval s pravidlem římského práva „*volenti non fit iniuria.*“ Propaganda na základě jejich doporučení dospěla k šalamounskému řešení, že peníze mohou být přijaty jako kompenzace ušlého zisku. Ve výjimečných případech kongregace schválila půjčku i jiným urozeným osobám. Například v roce 1658 poskytla katolickému konvertitovi Ernstu von Hessen-Rheinfels-Rotenburg půjčku 5000 římských scudů.

Pres drobné výhrady byla Propaganda s Harrachovou správou solní pokladny spokojena tak jako v budoucnu už s žádným z jeho nástupců na pražském arcibiskupském stolci. Pro Harracha ale vykonávání této funkce představovalo značnou zátěž („*valde onerosa cura*“) a velkou zodpovědnost, a proto několikrát žádal o zproštění této povinnosti (poprvé již v roce 1637). Kardinálové však jeho žádost vždy zamítli a snažili se jej povzbudit k další práci.⁹⁵⁾ K Harrachově neochotě spravovat nadále solní pokladnu možná přispěla i jedna nešťastná událost („*caso disgratiato*“) z roku 1637, kdy Vilém Zumacker, Harrachův kancléř, jenž se těšil velké

⁹⁰⁾ Na českém sněmu roku 1543 byl dovolený úrok stanoven na šest procent, což potvrdilo i Obnovené zřízení zemské. Katolická církev však půjčky na úrok opakovaně zakazovala.

⁹¹⁾ K pohledu katolické církve na úroky srov. Antonín VŘEŠTÁL, *Lichva a úrok ve světle mravovky katolické*, Praha 1899, s. 33–40. Obecně k úrokům viz Valentin URFUS, *Právo, úvěr a lichva v minulosti: uvolnění úvěrových vztahů na přechodu od feudalismu ke kapitalismu a právní věda recipovaného římského práva*, Brno 1975; Z novějších zejména italských prací viz Paolo VIS-MARA, *Oltre l'usura. La chiesa moderna e il prestito a interesse*, Milano 2004; Diego QUAGLI-ONI – Giacomo TODESCHINI – Gian Maria VARANINI (edd.), *Credito e usura fra teologia, diritto e amministrazione: linguaggi a confronto (sec. XII–XVI)*, Roma 2005.

⁹²⁾ NA Praha, Sbirka prepisů z italských a vatikánských archivů, Acta Sacrae congregationis de propaganda fide (SCPF), inv. č. 715, kart. 145.

⁹³⁾ Hermann TÜCHLE (ed.), *Die Protokolle der Propagandakongregation zu deutschen Angelegenheiten 1657–1667. Diasporasorge unter Alexander VII.*, Paderborn 1972, s. 84, 90.

⁹⁴⁾ H. TÜCHLE (ed.), *Die Protokolle 1657–1667*, s. 102–104.

⁹⁵⁾ H. TÜCHLE (ed.), *Acta SC 1622–1649*, s. 439, 673–674.

důvěře arcibiskupa a jenž měl v době jeho nepřítomnosti na starost solní pokladnu, defraudoval nejméně 7000 zl.⁹⁶⁾ Pokladna se tehdy nacházela v arcibiskupské kanceláři a k jejímu otevření byly třeba tři klíče, z nichž jeden měl v držení arcibiskup a druhé dva kanovníci, takže nikdo nemohl jít peníze vyzvednout sám. Zumacker však využil příhodné situace, kdy se mu v rukou ocitly všechny tři klíče, a nechal si pořídit jejich duplikáty. Tento případ měl tragické vyústění. Poté co byla zpronevěra odhalena, kancléř 6. března 1637 skočil z okna a zabil se.⁹⁷⁾ Později byla pokladna přemístěna na jiné místo, „kam se nemohlo chodit jinak než veřejně.“⁹⁸⁾ Muselo se přitom projít sakristií a konzistoří a po každé návštěvě se nechaly dveře zapečetit. Za Harrachových následovníků se však už tato bezpečnostní opatření nedodržovala, na což si stěžoval Propagandě vídeňský nuncius Mario Alberizzi.⁹⁹⁾ Solní pokladna byla nakonec umístěna do malé místnosti v poschodí Arcibiskupského paláce, kde se společně s ní nacházely pokladny pro kanonické dávky *cathedraticum* a *seminaristicum*, které tak byly všechny pod správou jednoho pokladníka.¹⁰⁰⁾

Zatímco zpočátku byly vztahy mezi Propagandou a Harrachem velmi dobré a kongregace vyzdvihovala arcibiskupovu horlivost, s jakou ji o všem informuje, v pozdějších letech Harrachův vztah k římské kurii ochladl, což se projevilo i významným snížením korespondenční frekvence. O změně poměrů svědčí i jeden Harrachův dopis z roku 1650 adresovaný jeho římskému agentovi Barsottimu, v němž píše, že „pokud nás nechají ztratit trpělivost, stáhnou se zcela jak z dohledu nad

⁹⁶⁾ Vilém Zumacker byl také nazýván Vilém Acker. F. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach*, s. 448.

⁹⁷⁾ *Historia della Transazione del censo*, Österreichisches Staatsarchiv Wien, AVA, FA Harrach, kart. 182, 1640, fol. 306–307. Přepis tohoto dokumentu se nachází rovněž v Archivu Pražského hradu ve fondu Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta. Úvodní část popisu této události, kde je uvedeno jméno Viléma Zumackera, zde však chybí. Archiv Pražského hradu, Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta, codex XLVII, fol. 101. Srov. též H. TŮCHLE (ed.), *Acta SC 1622–1649*, s. 441. Ve svém deníku Harrach uvádí, že Zumackerovo tělo bylo hned následující den večer přeneseno do kostela sv. Benedikta, kde ho pak otcově barnabité soukromě pohřbili na svém starém hřbitově (K. KELLER – A. CATALANO (edd.), *Die Diarien*, II, s. 147). Osobnost Viléma Zumackera, který si za saského vpádu do Čech počínal velmi statečně, si zaslouží samostatný příspěvek. Jako arcibiskupský kancléř byl rovněž autorem relace o saském vpádu, kterou použil pro svou studii František TISCHER, *Kostely, kláštery a duchovní správa katolická za vpádu saského v Praze 1631–1632*, Časopis katolického duchovenstva, 5/1936, s. 440–454. Srov. též Alessandro CATALANO, *Valeriano Magni e i sassoni a Praga (1631–1632)*, eSamizdat, 3, 2–3/2005, s. 469–474.

⁹⁸⁾ „... dove non si poteva andare che pubblicamente.“ NA Praha, Sbirka přepisů (u tohoto fondu, pokud to bude možné, v závorkách vždy uvedu umístění v archivu Propagandy), SCPF, inv. č. 715, kart. 145 (SC, 1622–1680, n. 1, fol. 543), Alberizzi Propagandě, 28. 8. 1672.

⁹⁹⁾ Tamtéž.

¹⁰⁰⁾ *Relazione sopra lo stato della cassa del sale di Bohemia (1710)*. NA Praha, Sbirka přepisů, SCPF, inv. č. 720, kart. 150 (Congregazioni particolari sopra le materie di Boemia dall'anno 1711 fino al 1716, 35, fol. 46n).

účty, tak z celé solní pokladny a císařský dvůr si už bude moci razit cestu sám.“¹⁰¹) Přesto kardinál posílal účty a zprávy o stavu solní pokladny do Říma dál, naposledy pak na začátku srpna 1667, tedy necelé tři měsíce před svou smrtí.¹⁰²) Při této příležitosti zaslal účty za roky 1660–1665 a požádal o navýšení počtu úředníků solní pokladny, což Propaganda zamítla.¹⁰³) Během Harrachova dlouhého episkopátu se na císařském dvoře vystřídal devět apoštolských nunciů. Ti dostávali při svém nástupu do úřadu instrukci, v níž byli kromě jiného informováni o solní pokladně podléhající římské kongregaci.¹⁰⁴) Harrach však většinou všechny záležitosti týkající se *cassa salis* projednával přímo s Propagandou a nechtěl připustit svou závislost na vídeňském nunciovi. Již po Harrachově smrti, na počátku nového roku, kongregace dodatečně schválila náklady 150 zl., které pražský klérus vynaložil na zádušní mše a vzdání poslední pocty zesnulému papeži Alexandru VII. Do budoucna však podle kardinálů neměly náklady tohoto druhu přesáhnout 70 zl.¹⁰⁵)

Správa solní pokladny za Harrachových nástupců

S nástupem nového papeže Klementa IX. (1667–1669) došlo k personální výměně na vídeňské nunciaturě a novým nunciem byl jmenován Antonio Pignatelli (1668–1671), budoucí papež Inocenc XII. (1691–1700). I na něj se Propaganda záhy obrátila s informací o solní pokladně. Zároveň jej pověřila, aby zjistil, kdo a na základě jakého oprávnění pokladnu po smrti arcibiskupa Harracha spravuje. Panovala totiž obava, aby v době bez hlavního administrátora neztratila Propaganda toto vlastnictví Apoštolského stolce z dohledu. Nuncius měl proto navrhnout vhodnou osobu, které by správa pokladny mohla být v budoucnu svěřena.¹⁰⁶) Pignatelli odpověděl, že po Harrachově smrti nenastala ve správě *cassa salis* žádná změna a že úředníci solní pokladny pokračují ve své práci.¹⁰⁷) Vrchní dozor nad pokladnou měl

¹⁰¹) Citováno dle A. CATALANA, *Zápas o svědomí*, s. 296.

¹⁰²) NA Praha, Sbirka prepisů, SCPF, inv. č. 713, kart. 143 (SOCG, 327, fol. 323), Harrach Propagandě, 1. 8. 1667.

¹⁰³) Tamtéž (Acta SC, fol. 215n), generální kongregace, 12. 9. 1667.

¹⁰⁴) Srov. např. instrukci pro nuncia Malatestu Baglioniho (1634–1639) z 2. července 1634, Rotraud BECKER (ed.), *Nuntiaturberichte aus Deutschland. 4. Abt. 17. Jahrhunderts. Nebst ergänzenden Aktenstücken. 7. Band. Nuntiatoren des Malatesta Baglioni, des Ciriaco Rocci und des Mario Filonardi. Sendung des P. Alessandro D'Ales (1634–1635)*, Tübingen 2004, s. 5.

¹⁰⁵) NA Praha, Sbirka prepisů, SCPF, inv. č. 713, kart. 143 (Acta SC, fol. 17n), generální kongregace, 23. 1. 1668.

¹⁰⁶) Tamtéž (Lettere, 92, Germania, 49), Propaganda Pignatellimu, 24. 11. 1668.

¹⁰⁷) Tamtéž (SOCG, Germania e missioni settentrionali, 1622–1680, n. 1), Pignatelli Propagandě, 29. 12. 1668.

děkan metropolitní kapituly Šebastián Zbraslavský.¹⁰⁸⁾ Ten sám také Propagandu ubezpečil, že od smrti arcibiskupa má na starost solní pokladnu kapitula, než bude potvrzen nástupce Harracha.¹⁰⁹⁾ Císař Leopold I. jmenoval novým pražským arcibiskupem Jana Viléma Libštejnského z Kolovrat, ale ten zemřel ještě dříve, než se stačil vypravit do Prahy. Jeho nástupcem byl jmenován hradecký biskup Matouš Ferdinand Sobek z Bilenberka, jenž potvrdil, že našel solní pokladnu v dobrém stavu a že se v ní v hotovosti v různých mincích nachází 59 892 zl. a 23 a $\frac{3}{4}$ kr.¹¹⁰⁾ V latinsky psaném dopise¹¹¹⁾ Propagandě slíbil, že bude solní pokladnu dobře spravovat a že jí bude podávat zprávy.¹¹²⁾ Kongregace jednala o novém administrátorovi na svém zasedání 15. září 1669 za přítomnosti papeže, jenž nařídil, aby novým správcem byl opět arcibiskup a s ním jeden kanovník kapituly.¹¹³⁾ Jako spoluadministrátora si Sobek vybral Tomáše Pešinu z Čechorodu. V říjnu pak zaslal do Říma účty za roky 1666–1667.¹¹⁴⁾

V roce 1670 arcibiskup Propagandu informoval, že peníze uložené v solní pokladně již dosahují výše 100 000 zl. Žádal ji o svolení, aby mohl tuto sumu investovat do koupě nějakých statků. Propaganda nechtěla nechat toto rozhodnutí jen na arcibiskupovi, proto mu nařídila, aby o tom informoval i vídeňského nuncia a vyléchl jeho mínění. Zároveň římský kardinálové uznávali, že pokud budou peníze ležet ladem, může to pokladně způsobit velkou ztrátu.¹¹⁵⁾ Na generální kongregaci 4. srpna 1670 Propaganda koupí statků schválila s podmínkou, že musí být výnosné a nepřilíš vzdálené od plánovaných biskupství. Arcibiskup poslal do Říma děkovný dopis, v němž upozorňoval, že v Čechách je velice málo vhodných statků na prodej. Pokud se již nějaká příležitost naskytne, objeví se hned mnoho kupců, takže je třeba, aby mu Propaganda schválila koupí předem. Ubezpečoval ji, že je dobrý hospodář a má zkušenosti v ekonomických záležitostech. V závěru listu Sobek upozornil na špatnou kvalitu mince a vyjádřil obavy z nové kalády, která by způsobila solní pokladně značné ztráty. Proto by bylo výhodnější zakoupit nějaký

¹⁰⁸⁾ K jeho osobě srov. F. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach*, s. 452, Antonín PODLAHA, *Series praepositorum, decanorum, archidiaconorum aliorumque praelatorum et canonicorum S. metropolitanae ecclesiae Pragensis a primordiis usque ad praestantia tempora*, Pragae 1912, s. 169.

¹⁰⁹⁾ NA Praha, Sbirka přepisů, SCPF, inv. č. 713, kart. 143 (SOCG, Germania e missioni settentrionali, 1650–1680, n. 1, fol. 175), Šebastián Zbraslavský Propagandě, 1. 3. 1669.

¹¹⁰⁾ NA Praha, Sbirka přepisů, SCPF, inv. č. 713, kart. 143 (Congregazioni particolari, Miscellanea, I.).

¹¹¹⁾ Na rozdíl od arcibiskupa Harracha neovládal Sobek italštinu, která již byla před latinou v komunikaci s Propagandou preferována.

¹¹²⁾ NA Praha, Sbirka přepisů, SCPF, inv. č. 713, kart. 143 (SOCG, 420, fol. 234), Sobek Propagandě, 18. 6. 1669.

¹¹³⁾ Tamtéž, Generální kongregace 15. 9. 1669 (Udienze di Nostro Signore, 1, fol. 77).

¹¹⁴⁾ Tamtéž (SOCG, 423).

¹¹⁵⁾ NA Praha, Sbirka přepisů, SCPF, inv. č. 714, kart. 144 (SOCG, 424).

statek co nejrychleji.¹¹⁶⁾ Propaganda s arcibiskupovými návrhy souhlasila, pokud to schválí rovněž vídeňský nuncius Pignatelli.¹¹⁷⁾ Celou záležitost však zkomplikovalo nunciovo odvolání, a tak se arcibiskup Sobek ke koupi statku Janovice, který měl být určen pro třetí biskupství, dostal až na podzim roku 1674.

Novým vídeňským nunciem byl jmenován Mario Alberizzi (1671–1675), který byl se solní pokladnou velmi dobře obeznámen, poněvadž v letech 1657–1664 působil jako sekretář Propagandy. Ten jako první zpochybnil tezi o potřebě zakládání nových biskupství. V dopise Propagandě v listopadu 1671 napsal, že měl vždy pochyby o tom, zda je pro Čechy užitečné zřízení čtyř biskupství. Protože ale v době, kdy byl sekretářem kongregace, již bylo o dvou nových biskupstvích rozhodnuto, neodvažoval se záležitost kritizovat. Nyní však bylo nutno zvážit, zda peníze ze solní pokladny nelze použít jinak. Dobře spravovaný příjem 15 000 zl. ročně by mohl napomoci k „*total conversione della Germania.*“¹¹⁸⁾ V dalším dopise Alberizzi napsal, že podle slov jednoho ministra souviselo založení dvou nových biskupství s „*marnivostí kardinála Harracha, který chtěl mít sufragány.*“ Město, které bylo určeno pro třetí biskupství, stejně tuto poctu odmítlo.¹¹⁹⁾ Tím jiným účelem, na který se měly solní peníze vynaložit, bylo zakládání nových farností. Podle nuncia obyvatelstvo v Čechách, zejména v horských oblastech, trpí kvůli nedostatečné pastýřské péči a je ohrožováno ze sousedních kacířských zemí. Tento názor sdílelo mnoho duchovních a také nejvyšší kancléř Jan Hartvík z Nostic se přimlouval, aby peníze byly použity na tento účel.¹²⁰⁾ Snahy o změnu koncepce v rekatolizaci, podle níž se má před novými biskupstvími upřednostnit budování farní sítě, tedy začaly ještě před nástupem Valdštejna na pražský arcibiskupský stolec.¹²¹⁾ Propaganda však tuto zásadní změnu v užití solních peněz dlouho odmítala a prioritou pro ni nadále zůstávala nová biskupství.¹²²⁾ Nunciova argumentace byla velmi podobná té, jakou známe z Lamormainova dobrozdání ze závěru roku 1626, v němž tento jezuita rovněž preferoval zakládání farností. S tímto pohledem se od počátku ztotožňovala

¹¹⁶⁾ Tamtéž (SOCG, 424), Sobek Propagandě, 13. 9. 1670.

¹¹⁷⁾ Tamtéž (Acta SC, fol. 341), generální kongregace, 10. 11. 1671.

¹¹⁸⁾ Tamtéž (SOCG, 434), Alberizzi Propagandě, 8. 11. 1671.

¹¹⁹⁾ Tamtéž, Alberizzi Propagandě, 27. 12. 1671.

¹²⁰⁾ NA Praha, Sbirka prepisů, SCPF, inv. č. 715, kart. 145 (SOCG, 454), Alberizzi Propagandě, 28. 4.1675.

¹²¹⁾ Srov. Nicolas RICHARD, *Proč v Čechách v 17. století založit novou diecézi? Pastorační strategie u zrodu biskupství v Hradci Králové*, in: Petr Polehla (ed.), 350 let královéhradecké diecéze, Červený Kostelec 2015, s. 21–35, zde s. 34; J. M. HAVLÍK, *Jan Fridrich*, s. 123–136.

¹²²⁾ Kardinálové Propagandy na různé žádosti o podporu ze solní pokladny stále opakovali rozhodnutí kongregace z 1. října 1630, že „*ante omnia esse erigendos episcopatus*“ („že především je třeba zřídit biskupství“). H. TÚCHLE (ed.), *Acta SC 1622–1649*, s. 300.

také řada představitelů světské moci, mezi něž patřil i Jaroslav Bořita z Marti-
nic.¹²³⁾

Odmítavý postoj Propagandy změnila až žádost samotného císaře Leopolda z 2. září 1681 adresovaná přímo papeži, v níž podpořil záměr arcibiskupa Valdštej-
na.¹²⁴⁾ Hlavním císařovým argumentem pro použití solních peněz k zakládání no-
vých farností bylo, že lid se kvůli nedostatku kněží nemůže účastnit bohoslužeb
a mnozí umírají bez duchovního zaopatření.¹²⁵⁾ Kardinálové o této císařově žádosti
opakovaně jednali a nakonec rozhodli, že se z prostředků *cassa salis* může zřídit
takový počet farností, jaký uspokojí duchovní potřeby obyvatelstva. Závazek o za-
ložení dalších biskupství přitom měl zůstat zachován.¹²⁶⁾ Papež Inocenc XI. toto
rozhodnutí schválil 10. dubna 1682. Uskutečnění tohoto plánu však zabránilo tu-
recké nebezpečí a ohrožení Vídně, kvůli čemuž si Leopold I. vypůjčil všechny pro-
středky ze solní pokladny.

Císaři zapůjčené sumy 48 000 zl. z prodeje statku Janovice a 150 000 zl. ze solní
pokladny byly dány na pětiprocentní úrok. Z první částky se tedy císař zavázal
platit 2400 zl. ročně, z druhé 7500 zl.¹²⁷⁾ I když císař zapůjčené peníze nevracel,
roční úroky byly českou komorou vypláceny přesně. Nový arcibiskup Jan Josef
Breuner se shodoval se svým předchůdcem v názoru, že pro náboženství v Če-
chách je mnohem užitečnější navýšení počtu farářů než založení dvou nových bis-
kupství. Proto společně s metropolitní kapitulou navrhl,¹²⁸⁾ aby z onoho ročního
příjmu 7500 zl. bylo 6000 zl. použito na udržování nově ustanovených farářů ve
třech českých diecézích. Zbývajících 1500 zl. se mělo upotřebit na podporu sta-
rých a nemohoucích kněží, kteří již nejsou schopni církvi sloužit. Arcibiskup Vald-
štejn pro ně v roce 1692 začal na pozemku semináře stavět hospic, ale neměl už
dost prostředků na jeho fundaci. Částka 2400 zl. z druhého cenzu by se podle
Breunera měla vynaložit na zvýšení počtu alumnů v arcibiskupském semináři, jenž
slouží všem diecézím v Čechách. Za schválení těchto žádostí se přimlouval i teh-
dejší vídeňský nuncius Sebastiano Antonio Tanara (1692–1696).¹²⁹⁾ Propaganda
jednala o arcibiskupových žádostech na partikulární kongregaci 14. září 1696

¹²³⁾ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 171–172. V otázce biskupství a biskupské moci vznikla
mezi českými pány a jezuiti určitá aliance. TÝŽ, *La politica*, s. 115.

¹²⁴⁾ Srov. J. M. HAVLÍK, *Jan Fridrich*, s. 123–136.

¹²⁵⁾ NA Praha, Sběrka přepisů, SCPF, inv. č. 716, kart. 146 (Acta SC, fol. 181n), generální kongre-
gace, 30. 6. 1681.

¹²⁶⁾ Tamtéž (Acta SC, fol. 256n), generální kongregace, 2. 9. 1681.

¹²⁷⁾ První obligace pochází z 1. 7. 1683, druhá z 20. 9. 1695.

¹²⁸⁾ NA Praha, Sběrka přepisů, SCPF, inv. č. 718, kart. 148 (Congregazioni particolari, 1686–1707,
Africa – Boemia, n. 31, fol. 283), Breuner a metropolitní kapitula Inocenci XII., 7. 1. 1696.

¹²⁹⁾ Tamtéž (Congregazioni particolari, n. 31, fol. 244n), Tanara Propagandě, 31. 12. 1695.

a schválila je.¹³⁰⁾ Kardinálové však ve svém rozhodnutí neopomněli zopakovat, že závazek založení nových biskupství trvá. Na další partikulární kongregaci o dva roky později bylo rozhodnuto, že patronátní právo má zůstat původním pánům.¹³¹⁾ Biskupové mají zajistit, aby patroni poskytovali farářům *congrua sustentatio* podle kanonických předpisů. Než se to podaří, mohou podle uvážení a se souhlasem nuncia doplňovat tuto dávku z prostředků solní pokladny. Do roku 1710 bylo takto podporováno na 30 obnovených nebo nově založených far.¹³²⁾

Tak došlo k rozdělení solní pokladny na dvě samostatné části.¹³³⁾ První pokladna (*cassa salis*) měla sloužit i nadále zejména ke shromažďování finančních prostředků na nová biskupství, druhá pokladna (*cassa parochorum*), jejímž zdrojem byl roční příjem 7500 zl., měla sloužit k zakládání nových farností.¹³⁴⁾ Rozdělení podílu pro jednotlivé diecéze se mělo konat za účasti nuncia. Vznik samostatné pokladny však rozhodně nebyl záměr Propagandy, která téměř ztratila dispoziční právo nad prostředky v *cassa parochorum*. Trvalo ještě několik let, než se účetnictví těchto dvou pokladen definitivně oddělilo. V roce 1704 žádal úředník solní pokladny Jakub Josef Javornický Propagandu o zvýšení platu, neboť má na starost i farářskou pokladnu, a to je „*práce a námaha, která sama vyžaduje celého člověka.*“¹³⁵⁾

Obnovou farní sítě se stavové zabývali na všech českých sněmech v druhé polovině 17. století, ale záležitost byla stále odkládána na příznivější dobu.¹³⁶⁾ Držitelé bývalých církevních statků nebyli totiž povinni fary obnovovat vlastním nákladem.¹³⁷⁾ Těch, kteří se k tomu zavázali dobrovolně, bylo velmi málo.

Na konci dubna 1675 informoval nuncius Alberizzi Propagandu o velmi špatném zdravotním stavu arcibiskupa Sobka. Vyjádřil také přesvědčení, že dlouhá prodleva v zasilání účtů nemá souvislost s tím, že by chtěl pokladnu vymanit ze závislosti na Propagandě. Důvodem spíše byla „*obvyklá pomalost národa.*“¹³⁸⁾ Přesto podle nuncia hrozilo nebezpečí, že by tyto prodlevy mohly vést k absolutní nezávislosti. Jako řešení proto navrhl, aby se účty nejprve zasílaly nunciu, „*jehož*

¹³⁰⁾ Tamtéž (Congregazioni particolari, n. 31, fol. 240n), partikulární kongregace, 14. 9. 1696.

¹³¹⁾ NA Praha, Sbirka prepisů, SCPF, inv. č. 720, kart. 150 (SOCG, 562), partikulární kongregace, 4. 9. 1698.

¹³²⁾ *Relazione sopra lo stato della cassa del sale di Bohemia*, tamtéž (Congregazioni particolari, 35, fol. 46n).

¹³³⁾ Srov. A. PODLAHA, *Dějiny arcidiecéze*, s. 480.

¹³⁴⁾ Označení *cassa parochorum* (plným názvem *cassa pro erigendis et restaurandis parochiis*) se začalo používat až později.

¹³⁵⁾ „... *onus et labor, qui solus integro eget homine*“. NA Praha, Sbirka prepisů, SCPF, inv. č. 719, kart. 149 (SOCG, 549), Javornický Propagandě, 22. 9. 1704.

¹³⁶⁾ A. REZEK, *Děje Čech a Moravy (1637–1648)*, s. 231.

¹³⁷⁾ Srov. Johann SCHLENZ, *Das Kirchenpatronat in Böhmen. Beiträge zu seiner Geschichte und Rechtsentwicklung*, Prag 1928, s. 296.

¹³⁸⁾ „... *la solita lentezza della nazione.*“

*oko je blíže a nelze se mu snadno vyhnout.*¹³⁹⁾ S tímto návrhem Propaganda souhlasila.¹⁴⁰⁾ V květnu 1675 byl Alberizzi jmenován kardinálem a bylo rozhodnuto o jeho návratu do Říma.

Pražský arcibiskup Jan Bedřich z Valdštejna poprvé zaslal do Říma zprávu o solní pokladně v listopadu 1675. Uvedl, že se v pokladně nachází asi 100 000 zl., a že stavy vyvíjí silný nátlak, aby se zmenšila hodnota peněz, což by pokladnu poškodilo. Navrhl dva způsoby, jak je možno se této ztrátě vyhnout. Buď se peníze mohou uložit na úrok, nebo je třeba koupit nějaký statek.¹⁴¹⁾ V roce 1676 se konalo nové konkláve, které trvalo déle než dva měsíce. Papežem byl zvolen Benedetto Odescalchi, jenž přijal jméno Inocenc XI. (1676–1689). Propaganda se tak českými záležitostmi zabývala za účasti nového papeže opět až na začátku roku 1677.¹⁴²⁾ Sekretář kongregace Urbano Cerri upozornil, že v době kardinála Harracha byly účty solní pokladny zasílány pravidelně, ale po jeho smrti se od toho upustilo. Ačkoliv se nunciové snažili o nápravu, poslední účty přišly za rok 1669. Arcibiskup Valdštejn po opakovaném naléhání nuncia a kongregace zaslal účty solní pokladny do roku 1674. Jinak ale tuto povinnost spíše zanedbával. Krátce před arcibiskupovou smrtí žádali solní úředníci o zvýšení odměny za svou práci, protože se jim podařilo výrazně zvýšit příjem *cassa salis*, avšak Valdštejn již tuto žádost nestihl vyřídit.¹⁴³⁾ Již po jeho smrti si vídeňský nuncius Sebastiano Antonio Tanara v relaci o solní pokladně stěžoval, že Valdštejn neposlal účty za dobu 10 let. Jako důvod arcibiskup uváděl, že měl příkaz od papeže Inocence XI. tyto informace během války s Turky tajit.¹⁴⁴⁾ Valdštejn navíc bez schválení Apoštolského stolce vynaložil 20 000 zl. na založení tří kaplanství v Klatovech a 8800 zl. na opravu pražského arcibiskupského semináře po velkém požáru Prahy v roce 1689.¹⁴⁵⁾ Další obtíž se týkala sumy 2000 zl., ze které se hradily výdaje na cestu a pobyt ve Vídni plaského opata Ondřeje Trojera a metropolitního kanovníka Daniela Josefa Mayera z Mayernu. Tito duchovní byli pověřeni, aby po Valdštejnově smrti urovnali vyhrocené vztahy s císařem Leopoldem I.¹⁴⁶⁾ Tanara Propagandu rovněž upozornil na skutečnost, že

¹³⁹⁾ NA Praha, Sbirka přepisů, SCPF, inv. č. 715, kart. 145 (SOCG, 454), Alberizzi Propagandě, 28. 4. 1675.

¹⁴⁰⁾ Tamtéž (Acta SC, fol. 156n), generální kongregace, 25. 6. 1675.

¹⁴¹⁾ Tamtéž (SOCG, 462), Valdštejn Propagandě, 7. 11. 1676.

¹⁴²⁾ NA Praha, Sbirka přepisů, inv. č. 716, kart. 146 (Acta SC, fol. 6n), generální kongregace, 29. 1. 1677.

¹⁴³⁾ NA Praha, Sbirka přepisů, inv. č. 718, kart. 148 (Lettere, n. 83, Registro di lettere di monsignore segretario), Propaganda Valdštejnovi, 24. 4. 1694.

¹⁴⁴⁾ Tamtéž (Congregazioni particolari, n. 31, fol. 244n), Tanara Propagandě, 31. 12. 1695.

¹⁴⁵⁾ K tomu Jana KOPEČKOVÁ, „Francouzský“ požár Prahy v roce 1689 a jeho pozadí, in: Josef Hrdlička – Pavel Král (edd.), „Francouzská“ vědecká konference Historie 2000, České Budějovice 2001, s. 97–123.

¹⁴⁶⁾ J. M. HAVLÍK, *Jan Fridrich*, s. 220–228.

pražští arcibiskupové často zapůjčovali prostředky ze solní pokladny svým příbuzným a přátelům. I když dlužníci doposud vždy svůj dluh vyrovnali, považoval to nuncius za nebezpečné. Propaganda nakonec tyto dluhy vůči solní pokladně sanovala, vymínila si jen zrušení jednoho kaplanského místa v Klatovech.¹⁴⁷⁾

Arcibiskup Jan Josef Breuner si podle názoru nunciů a kongregace počínal při správě solní pokladny ještě mnohem svévolněji než jeho předchůdce. Neváhal opakovaně vybírat z *cassy salis* velmi vysoké sumy peněz. Později toto své počínání před papežskou kurií ospravedlňoval tím, že převzal menzální statky „*in re oeconomica totaliter collapsa ac ruinosa*,” a že z tohoto důvodu musel investovat mnoho peněz.¹⁴⁸⁾ Ekonomická situace pražského arcibiskupství se zhoršila i kvůli tomu, že arcibiskupové již přestali být zároveň velmistry řádu křižovníků s červenou hvězdou, takže nemohli nadále doplňovat své příjmy z řádových statků. Arcibiskupství finančně zatížil i dlouholetý spor o panství Kojetín, nacházející se asi devět kilometrů jižně od Kroměříže, které se nakonec Breunerovi podařilo vykoupit. Arcibiskup si též stěžoval na příliš vysoké daně, které musí ze svých statků platit.

Po Breunerově smrti v roce 1710 využila římská kurie následného období sedisvakance k rozsáhlé vizitaci *cassa salis*. Pověřila tímto úkolem bývalého vídeňského internuncia opata Marcantonio Santiniho, jenž byl s fungováním solní pokladny dobře obeznámen. Santini měl podle instrukce zjistit, kdo po arcibiskupově smrti spravuje pokladnu, kolik peněz se v ní nachází, kde jsou peníze uloženy a jakým způsobem se vybírají. Dále měl opat zajistit, aby arcibiskupové v budoucnu „*neuzurpovali peníze určené pro službu Boží a pro šíření svaté víry*.”¹⁴⁹⁾ Bývalý internuncius, jenž se na cestu z Vídně do Prahy vydal 12. června, se ujal svěřeného úkolu velmi svědomitě. Prostudoval v arcibiskupském archivu všechny dostupné dokumenty týkající se *cassa salis* a vyslechl všechny osoby, které měli na starost její správu.¹⁵⁰⁾ Následně vypracoval do té doby nejrozsáhlejší relaci o stavu solní pokladny, kterou Propaganda využívala téměř po celé 18. století.¹⁵¹⁾ Santini ve své zprávě podrobně popsal všechny chyby, jichž se pražští arcibiskupové při správě *cassy salis* dopouštěli. Zjistil, že solní pokladna je prázdná a že od roku 1704 církev neobdržela žádný příjem ze solní daně. To bylo vážné porušení solní smlouvy. Celkový dluh císaře vypočetl na 509 610 zlatých 33 krejcarů a 6 feniků. Prostředky

¹⁴⁷⁾ NA Praha, Sbirka přepisů, inv. č. 718, kart. 148, partikulární kongregace, 14. 9. 1696. Srov. A. PODLAHA, *Dějiny arcidiecéze*, s. 481.

¹⁴⁸⁾ NA Praha, Sbirka přepisů, inv. č. 720, kart. 150 (SOCG, 562), Breuner Propagandě, 4. 6. 1708.

¹⁴⁹⁾ Tamtéž (Instruzioni, 3, fol. 1n), instrukce pro Santiniho z 12. 5. 1710.

¹⁵⁰⁾ Pisemnosti k vizitaci solní pokladny jsou uloženy v NA Praha, APA, inv. č. 4182, sign. D 173/3, kart. 2870.

¹⁵¹⁾ NA Praha, Sbirka přepisů, SCPF, inv. č. 720, kart. 150, Relazione sopra lo stato della cassa del sale di Bohemia (1710).

pro pravidelné platby se tak musely brát z *cassa parochorum*, kam se úroky pravidelně dostávaly. Santiniho relace se stala základem pro vyjednávání s panovníkem o splacení tohoto dluhu. K tomu však došlo až za císaře Karla VI., s jehož vládou je spojen počátek státních intervencí do mnoha oblastí církevního života, které měly velký dopad na církevní majetek, a tedy i na solní pokladnu.

Shrnutí

Solní smlouva, která katolické církvi zaručovala podíl na solní dani, byla výsledkem dlouholetých pobělohorských jednání o církevních statcích mezi představiteli světské a duchovní moci. Tato jednání je možno rozdělit do několika etap. Nejprve církev usilovala o restituci všech bývalých statků, o něž přišla od vypuknutí husitských nepokojů. Poté, co se ukázalo, že tato snaha je pro politickou moc nepřijatelná, protože ohrožovala stabilitu práva a zájmy téměř všech českých pánů, se začalo jednat o formě náhrady. Klíčová fáze těchto jednání proběhla na přelomu let 1626 a 1627 ve Vídni. Zde se dospělo k názoru, že nejvhodnějším prostředkem kompenzace bude podíl církve na solní dani, i když řada představitelů českého kléru s tímto záměrem nesouhlasila. Termín „kompenzace“ byl problematický jak pro císařovy rádce, tak pro papežskou kurií, jejíž stanovisko prezentoval vídeňský nuncius. Císař dlouho neuznával, že je ke kompenzaci morálně zavázán, Kongregace pro šíření víry (Propaganda) pak nepovažovala nabízené finanční prostředky za skutečnou náhradu za zcizené statky. Proto byla nakonec dohoda nazvána solní smlouvou, která měla platnost konkordátu. Císař Ferdinand II. smlouvu ratifikoval 22. března 1630, papež Urban VIII. až o tři roky později 5. března 1633. Hlavním důvodem pro oddalování papežské ratifikace byl spor o právo na jmenování nových biskupů. Celý proces nakonec urychlila až hrozba, že církev přestane svůj podíl na solní dani dostávat.

Výnos této dávky byl mnohem nižší, než se očekávalo. Teprve od 80. let 17. století přesahoval roční výnos pravidelně 20 000 zl., což bylo stále několikanásobně méně než původní odhady. Dohled nad správou *cassy salis* papež svěřil Kongregaci pro šíření víry, které měli arcibiskupové pravidelně zasílat účty. Vlastní chod solní pokladny zajišťovali arcibiskupem delegovaní úředníci. I přes různá bezpečnostní opatření se v roce 1637 nepodařilo zabránit defraudaci vyšší sumy peněz.

Výdaje solní pokladny lze rozdělit na pravidelné a mimořádné. Mezi pravidelné výdaje patřil příspěvek pro řeholníky a provozní výdaje. Mezi mimořádné výdaje, které vždy musela schválit Propaganda, patřily jednorázové příspěvky pro některou z církevních institucí. Žádosti o podporu ze solní pokladny někdy přicházely i z oblastí mimo území Čech. Opakovaně si peníze ze solní pokladny zapůjčovali panovníci a splácení těchto půjček se někdy protáhlo na několik desetiletí. Proto

Propaganda arcibiskupy opakovaně vyzývala, aby peníze v hotovosti investovali do koupě výnosných statků. Hlavním účelem solní pokladny mělo být shromáždění dostatečného množství finančních prostředků pro založení nových biskupství. Tato snaha se podařila jen částečně. Nuncius Mario Alberizzi jako první v roce 1671 Propagandě navrhl, aby se před zakládáním dalších biskupství upřednostnila rekonstrukce farní sítě. Tento projekt podporoval také císař Leopold I., arcibiskup Valdštejn a jeho nástupce Breuner. V roce 1696 tak vznikla samostatná pokladna, tzv. *cassa parochorum*, jejímž účelem mělo být zřizování nových far. Propaganda se obávala, aby pražští arcibiskupové nezačali solní pokladnu spravovat nezávisle na ní. Tuto obavu podporovala i skutečnost, že Harrachovi nástupci nebyli v zasilání účtů do Říma zdaleka tak důslední a často vynakládali prostředky ze solní pokladny bez předchozího schválení. Nespokojenost se správou pokladny vedla k utuženému dohledu ze strany nunciů a k vizitaci solní pokladny v roce 1710. Relace z této vizitace se stala základem pro správu pokladny v dalším průběhu 18. století.

Petr Honč

SALT TREATY AND THE *CASSA SALIS* ADMINISTRATION IN THE YEARS 1630–1710

SUMMARY

The salt treaty, which secured a share in the salt tax to the Catholic Church, was the result of long-lasting post-White Mountain negotiations on the ecclesiastical property between representatives of the secular and ecclesiastic power. These negotiations can be divided into several stages. Initially, the church struggled for restitution of all former property which was lost after the outbreak of the Hussite revolt. When it became apparent that this effort was unacceptable to the political power because it threatened stability of the right and interests of almost all of the Bohemian lords, the form of compensation was negotiated. The key phase of these negotiation proceeded at the turn of 1626 and 1627 in Vienna. It was agreed that the most appropriate means of compensation was a share in the salt tax, although some representatives of the Bohemian clergy did not agree with this plan. The term „compensation“ was problematic for the emperor’s advisers as well as the papal curia whose standpoint was presented by the Viennese nuncio. The emperor had long rejected moral obligation to the compensation; the Congregation for Spread of the Faith (Propaganda) then did not consider the offered financial resources as actual compensation for the stolen property. As a result, the agreement was finally called the salt treaty, which had the form of a concordat. The Emperor Ferdinand II ratified the agreement on 22 March 1630, Pope Urban VIII ratified it three years later on 5 March 1633. The main reason for the pope’s postponement of the ratification was a dispute over appointment of new bishops. The whole process was finally accelerated by a threat that the church would cease to receive its share in the salt tax.

The yields were much lower than expected. The annual yield regularly exceeded 20,000 guilders only after the 1680s, but it was still several times smaller than the original estimates. The pope entrusted supervision over the *cassa salis* to the Congregation for Spread of the Faith to which the archbishops were to send regular accounts. The actual operation of the salt treasury was ensured by officers delegated by the archbishop. Despite various safety measures, embezzlement of a large sum of money was not prevented in 1637.

The salt treasury outlays can be divided into regular and irregular expenditures. The regular expenditures included contributions for the friars and operating

expenses. The irregular outlays, which always had to be approved by the Propaganda, included one-off contributions for some of the ecclesiastical institutions. Requests for support from the salt treasury sometimes came from areas outside Bohemia. The monarchs repeatedly borrowed money from the salt treasury and repayment of these loans sometimes lasted for several decades. Consequently, the Propaganda repeatedly called on the archbishops to invest the cash in acquisition of profitable properties. The main purpose of the salt treasury was acquiring sufficient amounts of financial resources for establishment of new bishoprics. This effort succeeded only partially. In 1671, Nuncio Mario Alberizzi was the first to propose to the Propaganda reconstruction of the parish network as opposed to establishment of further bishoprics. This project was also supported by Emperor Leopold I, Archbishop Waldstein and his successor Breuner. As a result, a separate treasury, the so-called *cassa parochorum*, was established in 1696 with the purpose of establishing new parishes. The Propaganda feared that the Prague archbishops might start managing the salt treasury independently. This concern was also supported by the fact that Harrach's successors were far less consistent in sending the accounts to Rome and often spent resources from the salt treasury without prior approval. Dissatisfaction with administration of the treasury led to stricter supervision by the apostolic nuncios and visitations to the salt treasury in 1710. Report from this visitation became the basis for management of the treasury in the following course of the 18th century.

Translated by Miroslav Košek

Klára Z á ř e c k á

**DIARIUM COLLEGII REGINAEHRADECENSIS
(1662–1666)***

Historiografický pramen z prostředí Tovaryšstva Ježíšova

ABSTRACT

Diarium Collegii Reginaehradecensis (1662–1666). The historiographic source from the milieu of the Society of Jesus

The article deals with diaries as one of the important archive materials that allow closer recognition of everyday life of members of the Society of Jesus in the early modern age and which originally served as a source of information for writing the history of individual monastic houses. It briefly introduces basic rules for writing diaries, their types, and characteristics of the records as well as Czech historians who paid them greater attention in their works. The obtained findings are presented in detail on the life of a monastic community depicted on the basis of a single preserved diary from the monastic college in Hradec Králové “*Diaria Collegii Reginaehradecensis*” dated 1662–1666, which was written by its rector P. Václav Kolčava (1623–1680). The essay includes a list of surviving monastic diaries from the Bohemian, Moravian and Silesian monastic houses closed in 1773 including the place of their storage.

Keywords: early modern period, historiographic source, Society of Jesus, diary, P. Václav Kolčava SI, Hradec Králové, typology of Jesuit diaries

Řádové deníky Tovaryšstva Ježíšova (*diaria*, zápisky)

K raně novověkým archivním pramenům umožňujícím hlubší poznání liturgického, hospodářského a privátního života v řádových domech Tovaryšstva Ježíšova

* Text byl zpracován v rámci projektu Zdroje, formy a funkce monastické historiografie raného novověku v českých zemích (GAČR, č. 14-05167S).

patří deníky. Svým obsahem *diaria* poskytují ze všech normativních řádových pramenů nejméně formální pohled na život uvnitř jezuitské komunity.¹⁾

Poprvé se s ideou vést deník setkáváme roku 1547 v instrukci Juana Alfonse de Polanco (1517–1576), tajemníka zakladatele jezuitského řádu sv. Ignáce z Loyoly (1491–1556). K pečlivému pozorování každodenních událostí vyzývala jezuitu již *Formula scribendi*²⁾ z roku 1573. Pravidla pro nezbytnou systematickou kontrolu zaznamenávaných informací stanovily *Ordinationes praepositorum generalium communes toti societati* generála Claudia Aquavivy (generálem řádu 1581–1615) vydané v Římě roku 1595. Představení řádových domů se měli postarat, aby v každé jezuitské komunitě byl jeden řeholník (*historicus domus*), který na sebe převezme plnou odpovědnost za zapisování všedních i výjimečných událostí. Zaznamenané události byl povinen ověřit osobními rozhovory s jezuitu a osobami, o kterých v záznamech psal.³⁾ Stručnou a generalátem schválenou instrukci, obsahující všeobecný návod, co mají pravidelné každodenní zápisy deníků (*liber, libellum*) obsahovat, máme k dispozici v *Institutum Societatis Iesu, Regulae Rectoris, Caput II, §16 - §18*.⁴⁾

¹⁾ Od založení Tovaryšstva Ježíšova roku 1534 do jeho zrušení v roce 1773 probíhala mezi generalátem jezuitského řádu v Římě a postupně vznikajícími řádovými provinciemi a v nich založenými řeholními domy bohatá písemná korespondence i pravidelná interní komunikace. Základní přehled o aktuálním dění a shromáždění informací nezbytných pro správu a administrativu centrálně řízeného řádu zajišťovalo několik typů normativních písemností – *litterae quadrimestres, litterae annuae, Annales provinciae Societatis Iesu, litterae collaterales, Catalogi personarum et officiorum, Catalogi triennales, elogia*. Řádové písemnosti měnily svoji formu v závislosti na aktuálních potřebách jezuitů. Literatura k problematice interní jezuitské řádové komunikace: Charles E. O'NEILL – Joaquín M. DOMÍNGUEZ, *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús I*, Roma – Madrid 2001, s. 965; Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Litterae annuae provinciae Bohemiae (1623–1755)*, Folia Historica Bohemica 25, 2010, s. 23–49; Markus FRIEDRICH, *Circulating and Compiling the Litterae Annuae. Towards a History of the Jesuit System of Communication*, Archivum Historicum Societatis Iesu (dále AHSI) 78, 2008, fasc. 153, s. 3–39; Martin SVATOŠ, *Jezuitské litterae annuae a jejich podání náboženského života v Kutné Hoře v morovém roce 1680*, Listy filologické 124, 2001, s. 70–71; Jörg ZECH, *Die Litterae Annuae der Jesuiten. Berichterstattung und Geschichtsschreibung in der alten Gesellschaft Jesu*, AHSI 78, 2008, fasc. 153, p. 41–61, zde s. 43; <http://www.sjweb.info/arsj/documents/glossary.pdf> [nahliženo 6. 12. 2016].

²⁾ *Formula scribendi* představuje základní instrukci pro sepisování řádové korespondence a písemností úředního rázu. Byla součástí *Regulae Societatis Iesu* a obsahovala nařízení pro psaní dopisů představených řádových domů, výročních zpráv a katalogů. Ch. E. O'NEILL – J. M. DOMÍNGUEZ, *Diccionario histórico I*, s. 966; *Institutum Societatis Iesu I*, Praeae, 1705, s. 361–365; *Institutum Societatis Iesu I-II*, Praeae 1757; *Institutum Societatis Iesu III*, Florentiae 1893, 99, s. 41–45; <http://www.sjweb.info/arsj/documents/glossary.pdf>.

³⁾ M. FRIEDRICH, *Circulating and Compiling*, s. 22.

⁴⁾ *Institutum Societatis Iesu I*, Praeae 1705, s. 325–326; *Institutum Societatis Iesu II*, Praeae 1757, s. 99.

Předpisy určené autorům deníků bývají připomínány i v denících samotných, na jejichch přídešních a úvodních stranách. Z deníků zachovaných v českém prostředí je toho příkladem *Diarium Collegii Societatis Iesu Pragae ad Sanctum Clementem* z let 1578–1610.⁵⁾ První z jeho autorů zde připomíná, že pokud mají být na základě deníku později psány výroční zprávy a historie klementinské koleje, měl by se pisatel nejdříve seznámit s pokyny pro psaní výročních zpráv v uvedených konkrétních pasážích *Institutu Societatis Iesu – Formulae scribendi, Instructionem, Regulae rectoris* a *Ordinationes*. Podstatně podrobnější návod s výčtem hlavních tematických okruhů, které mají být sledovány při psaní deníků a výročních zpráv, včetně přímých citací *Formulae scribendi*, je uveden v *Diariu Collegii Societatis Iesu Pragae ad sanctum Clementem*⁶⁾ z let 1586 až 1600. Závazná témata, k nimž museli řádoví historikové přihlížet, patřila především do duchovní sféry působení jezuitského řádu. K hlavním okruhům zájmu náležely úspěchy v šíření katolické víry především formou kázání, výuka v řádových školách a počty jejich žáků, konání duchovních cvičení, četnost úkonů kajcnosti a zpovědí, péče členů řádu o nemocné ve špitálech a odsouzené ve věznicích, výskyt nekatolické literatury, aktivity náboženských kongregací působících při jezuitských chrámech, charita a také hospodářský stav řádových domů.⁷⁾

Diarium jako historický pramen v českém prostředí

Využití řádových deníků jako historických pramenů při sestavování *litterae annuae* a historií jezuitských kolejí a rezidencí patřilo k hlavním důvodům, proč byla diária psána. K nejvýznamnějším badatelům z řad Tovaryšstva Ježíšova čerpajícím z řádových deníků patřil Bohuslav Balbín (1621–1688).⁸⁾ Studium deníkových zápisů při psaní dějin jezuitského řádu v české provincii věnovali zajisté pozornost řádoví dějepisci – Joannes Miller (1650–1723), Joannes Tanner (1623–1694), Mathias Tanner (1630–1692) či Joannes Schmidl (1693–1762) a jiní. V rozmezí let 1799 až 1818 postupně vyšlo tiskem čtrnáctidílné historické dílo exjezuity Františka de Paula

⁵⁾ Královská kanonie premonstrátů na Strahově (dále KKP Strahov), *Diarium Collegii Societatis Iesu Pragae ad sanctum Clementem 1578–1610*, sign. DC III 16, fol. 1r.

⁶⁾ Tamtéž, fol. 2r–2v.

⁷⁾ Tamtéž, fol. 2r.

⁸⁾ Soňa TOMKOVÁ, *Nejstarší dochované diáře jezuitské koleje u sv. Klimenta na Starém Městě pražském (1560–1610)*, Praha 1996. Autorka zmiňuje Balbinovy výpisy z diářií „*Notae secundi generis*“ uložené v Národním archivu a „*Historia Collegii Pragensis ad S. Clementem ab ipsius iníitiis diligenter omnibus archivi manuscriptis, diariis et rectorum schedulis, verbo omnibus memoriis sursum deorsum, ut ita dicam, pervolutatis et percursis descripta a P. B. B. S. I.*“ (Národní knihovna ČR, sign. I A 1).

Švendy⁹⁾ (1741–1822) „*Obrazy města Hradce Králové nad Labem*“. K rekonstrukci minulých událostí použil dostupné řádové prameny včetně jediného dochovaného deníku královéhradecké koleje. Deníky představovaly významný zdroj informací pro Aloise Kroesse (1856–1928),¹⁰⁾ autora jediných souhrnných dějin působení jezuitského řádu v českých zemích dovedených až do roku 1773. Deníkům klementinské koleje v Praze věnovali počátkem 20. století pozornost knihovnici premonstrátské kanonie na Strahově Isidor Zahradník¹¹⁾ a Cyril Straka.¹²⁾ Svým celoživotním dílem zásadně přispěli k seznámení odborné veřejnosti s jezuitskými písemnostmi a deníky badatelé Karel Beránek¹³⁾ a Anna Fechtnerová.¹⁴⁾ Přínos pro výzkum řádových deníků představuje diplomová práce Soni Tomkové a na jejím základě publikovaný příspěvek v odborném časopise *Bibliotheca Strahoviensis*, který se nezaměřil pouze na obsahovou stránku písemností, ale také na jejich paleografický a diplomatický rozbor.¹⁵⁾ Deníky olomoucké koleje a univerzity odborné veřejnosti představil olomoucký archivář Josef Prucek.¹⁶⁾ Problematice interní řádové komunikace se ve svých příspěvcích věnuje Martin Svatoš.¹⁷⁾ Prostřednictvím deníků klatovských ministrů otevřel cestu k poznání každodennosti jezuitských řeholních komunit Karel Černý¹⁸⁾ a k objasnění hudebních stránek života v klatovském řádovém domě Vít

⁹⁾ František de Paula ŠVENDA, *Třetí měděný Obraz historie Království Českého a Paměti Města Králové Hradce nad Labem III*, Hradec Králové 1807–1812.

¹⁰⁾ Alois KROESS, *Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu I*, Wien 1910; TÝŽ, *Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu III*, Olomouc 2012.

¹¹⁾ Isidor ZAHRADNÍK, *Obřady velikonoční roku 1582 a slavnost Božího Těla roku 1583 v koleji jezuitské u sv. Klimenta v Praze*, Časopis katolického duchovenstva (dále ČKD) 1904, s. 190–194, 255–258, 306–313.

¹²⁾ Cyril STRAKA, *Jak slavilo se Boží Tělo v Praze v XVI. a XVII. století*, ČKD 1916, s. 161–173, 323–336; TÝŽ, *Kdy a jak se šířila v Čechách instrumentální hudba při církevních bohoslužbách?*, Cyril 38, 1912, s. 50–54.

¹³⁾ Karel BERÁNEK, *Bohemika archivní povahy v rukopisném fondu národní knihovny ve Vídni*, SAP 24, 1974, s. 109–133, TÝŽ, *Soupis archivních rukopisů a jiných archiválií v universitní a v strahovské knihovně v Praze*, SAP 21, 1971, s. 185–234.

¹⁴⁾ Anna FECHTNEROVÁ, *Rectores collegiorum Societatis Jesu in Bohemia, Moravia ac Silesia usque ad annum MDCCCLXXIII iacentum I–II*, Pragae 1993, s. 560–561. Na uvedených stránkách je seznam autorkou publikované literatury.

¹⁵⁾ S. TOMKOVÁ, *Nejstarší dochované diáře*, s. 138; TÁŽ, *Nejstarší dochované diáře jezuitské koleje u sv. Klimenta*, Bibliotheca Strahoviensis 3, 1997, s. 137–196.

¹⁶⁾ Josef PRUCEK, *Deníky rektorů olomoucké koleje a univerzity (některé poznatky zjištěné při katalogizaci deníků)*, Historická Olomouc 11, 1998, s. 15–21; TÝŽ, *Diáře rektorů olomoucké koleje a univerzity*, Střední Morava 6, 2000, s. 92–98; 7, 2001, s. 86–92, s. 110–116; 8, 2002, s. 76–83, s. 86–93; 9, 2003, s. 58–64.

¹⁷⁾ Martin SVATOŠ, *Materiály týkající se staré České provincie SJ, dochované v generálním archivu Tovaryšstva Ježíšova v Římě (1623–1773)*, Archivní časopis 57, 2007, s. 255–261.

¹⁸⁾ Karel ČERNÝ, *Liturgický rok ve světle zápisníku ministrů klatovské koleje*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*,

Aschenbrenner.¹⁹⁾ Dochovaným diariím jezuitských rezidencí spjatých s poutními místy dlouhodobě věnuje pozornost Markéta Holubová.²⁰⁾ Pochopit fungování interních řádových struktur a každodenního dění v domech Tovaryšstva na základě výzkumu klementinských deníků umožňují odborné studie Kateřiny Bobkové-Valentové.²¹⁾ K osvětlení procesu umělecké výzdoby kolejního chrámu Nanebevzetí Panny Marie poskytlo královéhradecké *diarium* zdroj informací také autorce příspěvku.²²⁾

Dochované deníky z českých, moravských a slezských kolejí a rezidencí Tovaryšstva Ježíšova (do roku 1773)²³⁾

Autorem deníkových záznamů v jednotlivých rukopisech nemusel být jen jeden řeholník. Často se v diariích setkáváme se střídáním rukopisů, neboť časový rozsah deníku bývá delší než doba setrvání pisatele ve funkci spjaté s jeho psaním. K autorům patřili představení řádových domů (*rector, superior*), ministři (*minister*), prefekti jezuitského kostela (*praefectus templi, praefectus ecclesiae*), prokurátoři (*procurator*), představení seminářů (*regens seminarii*), škol (*praefectus scholarum*), kongregací (*praesidium congregationis*) a konviktů (*convictus*) a další. Určit autora konkrétních zápisů nám umožňuje v některých denících přímo uvedené jméno. Jindy je cesta k určení autorství komplikovanější (např. využití komparace ruko-

Opera historica 8, České Budějovice 2000, s. 555–574; TÝŽ, *Balbínovská Miscellanea - příspěvek ke každodennosti klatovské koleje Tovaryšstva Ježíšova na počátku 18. století*, in: Balbínovská Miscellanea. Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 380. výročí narození Bohuslava Balbína, Klatovy 2002, s. 57–62.

¹⁹⁾ Vít ASCHENBRENNER, *Hudebně-liturgický provoz jezuitské koleje v Klatovech v 18. století*, Praha 2011; TÝŽ, *Hudební složka odpoledních pobožností v jezuitském kostele v Klatovech v 18. století a Vesperae Solennes de Confessore F. X. Brixio*, in: Karel Mráz – Václav Chroust (edd.), *Barokní jezuitské Klatovy*, Klatovy 2007, s. 32–58.

²⁰⁾ Markéta HOLUBOVÁ, *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska VI, Okruhy kultů poutních madon jezuitského řádu*, Praha 2009.

²¹⁾ Kateřina BOBKOVÁ, *Sváteční dny v klementinském gymnáziu v první polovině 18. století*, Český lid 84, 1997, s. 111–124; TÁŽ, *Velikonoční slavnosti v Klementinu*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, Opera historica 8, České Budějovice 2000, s. 579–592; TÁŽ, *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*, Praha 2006.

²²⁾ Klára ZÁŘECKÁ, *Rektor P. Václav Kolčava a jezuitský kolejní chrám Nanebevzetí Panny Marie v Hradci Králové. Rekonstrukce původní výzdoby a zařízení interiéru jezuitského chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Hradci Králové z let 1662–1666*, Východočeské listy historické 29, 2012, s. 23–38

²³⁾ Přehledný soupis dochovaných deníků z řádových domů Tovaryšstva Ježíšova je uveden v příloze příspěvku.

pisů deníkových zápisů s dochovanou korespondencí, zápisy výročních zpráv a následná konfrontace s údaji v katalogích *brevés*). V některých případech autora textu určit nelze.

Typy deníků dochovaných v českých archívních fondech:

- A. Deníky provinčních prokurátorů
- B. Deníky vedené v kolejích
 - a. Deníky psané rektorem/rektory koleje
 - b. Deníky psané ministry
 - c. Deníky psané prokurátory
 - d. Ekonomické deníky
 - e. Deníky psané zповědníky
 - f. Deníky psané představenými kolejních kostelů
- C. Deníky vedené v rezidencích
 - a. Deníky psané superiori
 - b. Deníky psané ministry
- D. Deníky vedené v seminářích
 - a. Deníky psané představenými semináře
- E. Deníky vedené v noviciátu
 - a. Deníky psané magistry noviciátu

Na základě zjištěných dat i písemných zpráv²⁴⁾ je zřejmé, že se pro některé z řádových domů dochovaly ve stejném časovém období různé typy deníků. To potvrzuje domněnku, že v kolejích a rezidencích bývalo vedeno současně více diáří sledujících specifické okruhy každodenních aktivit. Deníky rektorů se orientovaly na záležitosti spjaté s výkonem rektorova zaměstnání ve vztahu k řeholní komunitě a také dokumentovaly společenské aktivity představeného mimo ni. Kolejní deníky ministrů primárně mapovaly události odehrávající se uvnitř jezuitského společenství. Ekonomické deníky a deníky prokurátorů se zaměřily na problematiku hospodářsko-majetkového charakteru.

Je tedy zřejmé, že se z původního počtu diáří do současnosti dochoval pouze malý zlomek. Z přehledu uvedeného v Příloze I vyplývá, že celkový počet dochova-

²⁴⁾ Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego Krakow, sign. 3337, Summariium Ordinationum et Memorialium Anno 1726, fol. 101. V textu je zmíněno, že u příležitosti vizitace řádového domu by měly být mimo jiné připraveny k nahlédnutí deníky P. ministra, regenta semináře, prefekta škol, prokurátora, představeného náboženských kongregací a konviktu.

ných diářií je 83.²⁵⁾ Od příchodu prvních jezuitů do českých zemí v roce 1556 do zrušení řádu roku 1773 založili jezuité na území řádové provincie Bohemia²⁶⁾ pokrývající území Čech, Moravy a Slezska celkem 28 kolejí a více než 19 rezidencí.²⁷⁾ K dvaceti kolejím nebyl doposud v archívních fondech nalezen žádný dochovaný deník. Nejdelsí časový úsek každodenního života řádového domu pokrývají deníky pražského Klementina, kde je ve dvanácti dochovaných exemplářích zaznamenáno 143 let z celkové 217 let trvající existence koleje (cca 65 %). Maximální počet plynule sledovaných let v případě klementinské koleje je padesát. Druhou, na deníkově záznamy nejbohatší kolejí, je jezuitská kolej v Olomouci. Zdejší deníkové záznamy plynule zachycují léta 1650 až 1773, tedy 133 let z 207 let celkové existence koleje (cca 64 %). Naproti tomu například deník rektora jezuitské koleje v Hradci Králové mapuje pouze necelá léta 1662 až 1666. Z celkové 137 let trvající existence královéhradecké koleje²⁸⁾ se jedná o necelá 3 %. Z jezuitských rezidencí mají dochované deníky rezidence na Svaté Hoře u Příbrami, v Krupce, Tuřanech a Liběšicích. V případě jezuitské rezidence na Svaté Hoře šest dochovaných deníků pokrývá plynule celých 109 let (1685-1773) ze 126 let trvající existence (86,5 %). Rezidence v Krupce má v zápisech obsažených v pěti denících zmapováno plynule rozpětí let 1660 až 1773, což představuje 113 let ze 155 let trvání rezidence (cca 73 %).²⁹⁾

Forma vedení zápisů je ve většině deníků obdobná. V rámci kalendářního roku byla jednotlivá folia označena letopočtem, názvem měsíce a konkrétním dnem. V některých případech pro lepší přehlednost zápisů autoři použili jednoduchou rubrikaci v horní části nadepsanou rokem, názvem měsíce a v prvním svislém sloupci seřazeným číslováním dní, případně i názvem dne. Deníky obsahují většinou pravidelné záznamy bez větších časových prodlev mezi jednotlivými dny.³⁰⁾ Délka jednotlivých zápisů je rozmanitá – od jedné věty až po obsáhlejší popis významných událostí. Obsah a formulace zápisů dokládá různorodost pohledu jednotlivých autorů na význam každodenních událostí. Deníky byly vedeny v latině

²⁵⁾ Uváděný počet deníků nemusí být konečný.

²⁶⁾ Samostatná řádová provincie Bohemia vznikla v roce 1623. V předcházejících letech tvořilo její území součást rakouské provincie Tovaryšstva Ježíšova.

²⁷⁾ Srov. Petr VLČEK – Pavel SOMMER – Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1998, s. 124-126; Milan M. BUBEN, *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích - Řeholní klerikové III*, sv. 4, Praha 2012.

²⁸⁾ Oficiální rok založení jezuitské koleje v Hradci Králové je 1636. Nejsou zde započítána předcházející léta, kdy ve městě stála jezuitská rezidence.

²⁹⁾ Uvedené údaje jsou orientační.

³⁰⁾ V denících mohou některé zápisy ke konkrétním dnům chybět. Důvody byly různé – například vážná nemoc nebo cesta autora deníku. Pokud byl jezuita pověřený psaním deníku dlouhodobě mimo řeholní dům, bývalo zvykem, že jej některý z bratří zastoupil.

sém jazyce, ale nejsou výjimkou ani drobné poznámky v českém nebo německém jazyce.

Diarium Collegii Reginaehradecensis a P. Václav Kolčava SJ

*Diarium Collegii Reginaehradecensis*³¹⁾ pochází z pera šestého královéhradeckého rektora P. Václava Kolčavy. Tento deník uložený ve Státním okresním archivu v Hradci Králové je jedinečným pramenem, který nám umožňuje rekonstruovat každodenní realitu života koleje v období mezi 8. listopadem 1662 a 24. říjnem 1666. V průběhu celé existence řádového domu, od oficiálního založení v roce 1636 až do zrušení řádu roku 1773, se jedná o jediné období, kdy nám je díky kompletně dochovaným archiváliím – *litterae annuae* koleje z let 1662 až 1666, *catalogi breves*, *catalogi triennales* a dějinám města Hradce Králové nad Labem od exjezuity Františka Švendy – umožněno hlouběji proniknout do každodenních radostí a strastí hradeckých jezuitů. V obecné rovině nám pomáhá pochopit v pramenech uvedená fakta text řádových *Consuetudines Provinciae Bohemiae*.³²⁾

Podoba a uspořádání jezuitské koleje v Hradci Králové v letech 1662–1666

Způsob a náplň života členů řeholních společenství určovala řádová pravidla. Charakteru a činnosti konkrétních náboženských komunit odpovídal nejen výběr samotného umístění řádového domu, ale i jeho architektonická podoba a vnitřní uspořádání. V případě jezuitského řádu se setkáváme s kolejemi umístěnými ve společensky exponovaných lokalitách v centrech velkých měst. Často, tak jako v Hradci Králové, stavěli jezuité řádové domy přímo na náměstích, kde tvořily společně s kolejními chrámy významné dominanty městské architektury období baroka.

³¹⁾ Státní okresní archiv Hradec Králové (SOKA HK), Varia Exjesuitica, krabice 4, Diarium Collegii Reginaehradecensis, nepracováno, nestránkováno. Deník P. Václava Kolčavy obsahuje 61 nestránkovaných listů v jednoduché sešitové papírové vazbě. Čitelnost latinského textu je dobrá a českých slov použil autor výjimečně. Hojně jsou využívány zkratky slov. Roky a měsíce jsou nadepsány bez rubrikace. Dny jsou označeny číslicí v každém měsíci a neděle také názvem. Záznamy jsou uváděny pravidelně ke každému dni. Chybí pouze zápisy k období mezi 5.–15. únorem 1664, kdy rektor P. Václav Kolčava pobýval v Praze. Sekundárně byly pod jednotlivými číslicemi označujícími dny dopsány čárky označující počet dopisů, které byly z koleje ten konkrétní den odeslány.

³²⁾ Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ (ed.), *Consuetudines Assistentiae Germaniae I*, Praha 2011.

Přesnou podobu uspořádání královéhradecké koleje pro léta 1662 až 1666 nám prameny nepodávají.³³⁾ Jezuité tehdy obývali několik rekonstruovaných měšťanských domů na hlavním náměstí, které postupně koupili v letech 1636 až 1639 a na jejichž místě se chystali v budoucích letech vystavět novou kolej. Pro vytvoření přesnější představy, jaké z prostor mohli jezuité v rekonstruovaných domech užívat, nahlédneme do zachovaného *Descriptio Ideae Collegii et Scholarum Reginae Hradecii*,³⁴⁾ v němž je zachycena představa uspořádání plánované stavby budoucí řádové koleje. U vlastního vstupu do koleje se nacházela vrátnice, v jejíž blízkosti bylo počítáno s prostorem určeným pro setkávání s veřejností (*atrium conversationis, parlatorium*), za níž následovala klausura. Nedaleko vstupu do koleje mohla být umístěna lékárna (*apotheca*) s okénkem, skrze které mohly být podávány léky nemocným, kteří do koleje přicházeli žádat o pomoc. K prostoru lékárny přiléhala ložnice lékárníka, laboratoř (*laboratorium*) a sklad pro lékárnické potřeby.

Řeholní komunitu tvořili lidé rozmanitých řádových povolání, různého stupně přivtělení k Tovaryšstvu a také širokého věkového spektra. Bývalo zvykem, že příslušníci řádu měli k dispozici své vlastní pokoje (*cubicula*). Společné spaní, které bylo charakteristické pro jezuitské semináře a konvikty, u členů řádu přicházelo v úvahu jen v mimořádných situacích – v dobách rekonstrukcí či staveb kolejí. Ložnice členů řádu zabíraly největší část prostoru koleje. Rektor mohl mít k dispozici více místností. Zvlášť bylo počítáno s ložnicemi určenými pro provinciála a jeho *socia*, prokurátora a jeho *socia*, kteří jednotlivé koleje často navštěvovali při pravidelných vizitacích. Nechyběly ložnice pro významné hosty, kteří příležitostně do koleje zavítali. Ke společně užívaným prostorům patřila kuchyně (*culina*), umývárna (*lavatorium*) a jídelna (*refectorium*). Bezpochyby v žádné z kolejí nechyběla studovna (*musaeum*) a knihovna (*bibliotheca*). V rámci kolejí se setkáváme s prostory vyhrazenými náboženským bratrstvům. Nutností byly prostory pro hospodářské účely – sklepy pro uchování piva a vína a sklady potravin a dřeva. Pohodlí obyvatel koleje v zimních měsících zajišťovalo topení.³⁵⁾

V době působení P. Václava Kolčavy v Hradci Králové byl duchovním centrem koleje nově postavený chrám Nanebevzetí Panny Marie, který nahradil původní kapli zasvěcenou sv. Ignáci z Loyoly. Je pravděpodobné, že rozsah a množství místností v provizorně upravených měšťanských domech neodpovídalo prostorům plánovaným v nové kolejní budově.

³³⁾ Výstavba koleje, tak jak ji známe dnes, proběhla v letech 1667 až 1710.

³⁴⁾ SOkA HK, Varia Exjesuitica, krabice 4, *Descriptio Ideae Collegii et Scholarum Reginae Hradecii*, nestr.

³⁵⁾ SOkA HK, Varia Exjesuitica, krabice 4, *Diarium*, nestr., 8. November 1663. „*Hodie coeptum est calefieri in omnib[us] cubiculis Patrum.*“

Hierarchie řádových funkcí v koleji

Život v jezuitské komunitě se podřizoval pevným pravidlům a přísné osobní disciplíně. Otcové, magistři i laičtí bratři plnili své povinnosti tak, jak jim nařizovaly řádové instrukce. Přehled o funkcích (*officia*), které jednotliví příslušníci koleje zastávali v letech 1662–1666, můžeme získat na základě studia katalogů *breves*. V pozici představeného jezuitské koleje stál *rector*. K významným funkcím zastávaným kněžimi patřil post *ministra*, který zajišťoval správu řádového domu, kontrolu hospodaření a řešil majetkové a finanční záležitosti. Nápomocni mu byli laičtí bratři – ekonom (*oeconomus*), nákupčí (*emptor*), účetní (*dispensator*) nebo pomocník ekonoma (*socius oeconomi*). V období probíhajících staveb jezuitských kolejí, rezidencí a kostelů nabývala na důležitosti funkce vedoucího stavby (*praefectus fabricae*, *director fabricae*), která v sobě zahrnovala také péči o uměleckou výzdobu. Pokud byla stavba dokončena, přebral péči o kolejni chrám správce kostela (*praefectus templi*). O duše věřících se staral kazatel (*concionator*), spirituál (*spiritualis*), kazatel pronášející povzbuzující kázání (*exhortator*), zpovědník (*confessarius*), katecheta (*catechista*), kněz pečující o duchovní i tělesné potřeby lidu (*operarius*) a kněz pečující o věřící formou osobních rozhovorů (*conversator*). Mimo řádové koleje poskytovali kněží útěchu ve vězeních (*visitor carceris*), v nemocnicích a špitálech (*visitor hospitalium*), ve farních školách (*visitor scholarum trivialium*) a také působili jako misionáři (*misionarius*). V pramenech se setkáváme s kněžimi, kteří vedli setkání členů řádu na téma vykonaných zpovědí (*praeses casuum domesticorum*, *resolutor casuum*), předkládali spolubratrům témata k rozjímání (*lector punctorum meditationis*) a dohlíželi na duchovní život členů komunity (*praefectus spiritus*, *pater spiritualis*). Starost o jezuitské školy spadala do kompetence školního prefekta (*praefectus scholarum*). Vlastní výuku prováděli *professores* a *magistri*. O hudbu a sbor pečoval *praeses chori* nebo *praeses musicae* a o divadelní sál *praefectus rerum comicarum*. Představeným jezuitského semináře byl *praefectus seminarii*, *regens seminarii*. Zaměstnání nezbytná pro praktický chod řádového domu zastávali *coadiutores*. Z jejich řad pocházel dveřník (*ianitor*), nákupčí (*emptor*) a účetní (*dispensator*). Příprava pokrmů byla svěřena kuchaři (*coquus*) a pekaři (*pistor*). Často se setkáváme také s funkcí správce refektáře (*credentiarius*). Zásoby piva a vína uložené ve sklepích obstarával správce sklepa (*cellarius vini*, *cellarius cervisiae*). Samotný průběh stravování v refektáři byl doprovázen četbou a na vhodnost četby dohlížel *corrector lectionis ad mensam*. Nesmíme zapomenout na péči o oděv a obuv jezuitů. V kolejích se často setkáváme se ševci (*sutor*), krejčími (*sartor*), správci oděvů (*custos vestium*, *praefectus vestium*, *curator vestiarii*), správci plátěné výbavy (*praefectus lineae suppellectilis*, *curator lineae suppellectilis*) a také správci praní (*praefectus lotionis*, *lotionarius*). O zdraví obyvatel kolejí se staral kněz (*praefectus sanitatis*), vedoucí nemocničního oddělení (*infirmarius*) a lékárník (*apotheca-*

rius). Ranní probouzení jezuitů měl na starost *excitator*. Noční klid v koleji kontroloval strážce nočního pořádku (*visitor nocturnus*). Některá z officii bratrů koadjutorů se týkala i péče o chrám – kostelník (*aedituus*) a správce sakristie (*sacristianus*). V kolejích nesměl chybět knihovník (*bibliothecarius*), správce knihovny (*praefectus bibliothecae*) a *historicus domus*. Řada funkcí pro svou náročnost vyžadovala spojení sil více osob. Proto se v pramenech setkáváme s různými typy pomocníků – *socius*. V řadách bratrů koadjutorů bývají uváděni umělci s uměleckými řemeslníky – malíř (*pictor*), sochař (*statuarius*), varhanář (*organifex*), truhlář (*arcularius*) či sklenář (*vitriarius*). V hradecké koleji působily mariánské družiny (*congregationes, sodalitates marianae*), v jejichž čele stáli představení (*praeses congregationis*).

Přehled členů Tovaryšstva Ježíšova v koleji v Hradci Králové v letech 1662–1666

Tabulka č. 1 – Rok 1662 ³⁶⁾		
Patres		
1.	R. P. Tobias Michaelis	<i>Rector ab 8. October 1659, Exhortator domesticus, Confessarius Templi, Oeconomus</i>
2.	P. Georgius Mazenius	<i>Minister, Praefectus Sanitatis, Praeses Congregationis Civicae et Templi, Confessarius, Consultor</i>
3.	P. Bernardus Stepanowsky	<i>Regens Seminarii, Confessarius Templi, Consultor</i>
4.	P. Georgius Casparides	<i>Concionator, Conversator, Confessarius secundus nostrorum ac Templi, Consultor</i>
5.	P. Georgius Constantius	<i>Praefectus Spiritus et Scholarum, Primus Confessarius nostrorum ac Templi Praeses casuum domesticorum, Monitor</i>
6.	P. Matthias Steier	<i>Professor Rhetoricae et Humanitatis, Praeses Congregationis Studiosorum eorumque Confessarius ac templi</i>
Magistri		
7.	M. Franciscus Bilansky	<i>Professor Supremae ac mediae classis Grammaticae</i>
8.	M. Joannes Jawurek	<i>Professor Infimae Classis Grammaticae et Rudimentorum</i>
Coadiutores		
9.	Daniel Morawecz	<i>Dispensator, Emptor, Cellarius, Sutor</i>
10.	Jacobus Tichoczek	<i>Janitor, Credentarius</i>
11.	Jacobus Wolkaun	<i>Valetudinarius</i>
12.	Joannes Miller	<i>Vitriarius, Socius oekonomi</i>
13.	Wenceslaus Kratochwile	<i>Sartor, Sacristanus, Praefectus Lotionis</i>

³⁶⁾ MZA Brno, Cerroniho sbírka 80 II, inv. č. 159, Catalogus personarum et officiorum Societatis Iesu in Bohemia, Moravia, et Silesia ab Anno 1656–1709, nestr.

Osazení jezuitské koleje pro rok 1663 nebylo možné doložit pro nedostatek archivního materiálu. Ve výroční zprávě koleje k roku 1663 je uvedeno, že zde žilo celkem 14 jezuitů – sedm kněží, dva magistři, pět bratrů koadjutorů.³⁷⁾

Tabulka č. 2 – Rok 1664³⁸⁾		
Patres		
1.	R. P. Wenceslaus Kolczawa	<i>Rector, exhortator domesticus, confessario Templi, oeconomus</i>
2.	P. Georgius Ciconius	<i>Minister, Praefectus Sanitatis, Catechista</i>
3.	P. Georgius Halecius	<i>Concionator in Dominicis, Confessarius secundus Nostrorum et Templi consultor</i>
4.	P. Joannes Francisci	<i>Praefectus rerum Spiritualium et Scholarum, Primus Confessarius Nostrorum et Templi, Praeses Cassum Domesticorum, Exhortator, Admonitor</i>
5.	P. Joannes Laubsky	<i>Procurator, Confessarius Templi</i>
6.	P. Martinus Krnowsky	<i>Praeses Seminarii, Confessarius Templi</i>
7.	P. Matthias Speletius	<i>Professor Rhetoricae et Humanitatis, Praeses Congregationis Latinae</i>
8.	P. Wenceslaus Girkowsky	<i>Confessarius Studiosorum et Templi, Praefectus lectionis mensae, concionator in Festis, confessarius Templi</i>
Magistri		
9.	M. Joannes Victorinus	<i>Professor Supremae classis Grammaticae</i>
10.	M. Joannes Wottik	<i>Grammatista et Principista</i>
11.	M. Wenceslaus Milliger	<i>Professor Rudimenti</i>
Coadiutores		
12.	Christophorus Reichel	<i>Pictor</i>
13.	Daniel Moravec	<i>Dispensator, emptor, cellarius, sutor</i>
14.	Jacobus Tichoczek	<i>Janitor, credentarius, infirmarius, apothecarius</i>
15.	Joannes Miller	<i>Vitriarius, socius exeuntium et Procuratoris</i>
16.	Vitus Fast	<i>Arcularius</i>
17.	Wenceslaus Kratochwil	<i>Aedituus, Sartoriae et Lotionis Praefectus</i>

³⁸⁾³⁹⁾

Tabulka č. 3 – Rok 1665³⁹⁾		
Patres		
1.	R. P. Wenceslaus Kolczawa	<i>Rector, Exhortator domesticus, Confessarius templi</i>
2.	P. Bernardus Stiepanowsky	<i>Minister, Praefectus Sanitatis, Catechista, Consultor, Confessarius templi</i>

³⁷⁾ NK ČR Praha, sign. XXIII C 105/6, fol. 461r.

³⁸⁾ ARSI Bohemia 90 I, Catalogi breves 1664.

³⁹⁾ MZA Brno, Cerroniho sbírka 80 II, inv. č. 159, Catalogus, nestr.

3.	P. Georgius Rectoris	<i>Praefectus templi, Praeses Congregationis Civicae, Confessarius secundus Nostrorum et templi, Consultor, Conversator</i>
4.	P. Joannes Coratinus	<i>Professor Rhetoricae et Poëseos, Praeses Congregationis Latinae, Confessarius studiorum</i>
5.	P. Joannes Francisci	<i>Praefectus rerum Spiritualium, Primus Confessarius nostrorum et templi, Corrector Lectorum, Praefectus Scholarum, Praeses casuum, Exhortator matutinus et domesticus, Admonitor</i>
6.	P. Joannes Laubsky	<i>Procurator, Consultor, Confessarius Templi</i>
7.	P. Martinus Krnowsky	<i>Praefectus Seminarii, Missionarius, Confessarius Templi</i>
8.	P. Nicolaus Janetius	<i>Concionator</i>
9.	P. Tobias Michaelis	<i>Confessarius secundus Nostrorum, Consultor, Confessarius Templi</i>
Magistri		
10.	M. Daniel Straka	<i>Principiorum et Rudimentorum Professor</i>
11.	M. Joannes Wottik	<i>Supremae classis Concionator ad studiosorum</i>
12.	M. Nicolaus Possmurnius	<i>Professor mediae</i>
Coadiutores		
13.	Christophorus Reiffel	<i>Pictor</i>
14.	Daniel Morawecz	<i>Dispensator, Empitor, Cellarius, Sutor</i>
15.	Jacobus Tichoczek	<i>Janitor, Credentarius, Infirmarius, Apothecarius</i>
16.	Joannes Müller	<i>Vitriarius, Socius Exeuntium et Procuratoris</i>
17.	Martinus Pokorny	<i>Aedituus, Sartoriae et Lotionis Praefectus</i>
18.	Vitus Fast	<i>Arcularius</i>

Tabulka č. 4 – Rok 1666⁴⁰⁾		
Patres		
1.	R. P. Wenceslaus Kolczawa	<i>Rector, Exhortator domesticus, Confessarius Templi</i>
2.	P. Franciscus Freudenberg	<i>Minister, Praefectus Sanitatis, Confessarius Templi, Catechista</i>
3.	P. Georgius Crugerius	<i>Praeses Casuum domesticorum</i>
4.	P. Joannes Francisci	<i>Praefectus rerum Spiritualium et Scholarum, Primus Confessarius Nostrorum et Templi, Praefectus Scholarum, Corrector lectorum ad mensam, Exhortator domesticus, Admonitor, Praeses Congregationis Civicae</i>
5.	P. Matthias Speletius	<i>Procurator, Confessarius Templi, Consultor</i>

⁴⁰⁾ Tamtéž, nestr.

6.	P. Nicolaus Janetius	<i>Concionator, Conversator, Confessarius et Praefectus templi</i>
7.	P. Simon Spamberger	<i>Professor Rhetoricae et Pöeseos, Praeses Congregationis Latinae, Confessarius Studioso</i>
8.	P. Tobias Michaelis	<i>Concionator matutinus, Exhortator domesticus, Confessarius templi, Consultor</i>
9.	P. Wenceslaus Girkowsky	<i>Praeses Seminarii, Missionarius, Confessarius templi</i>
Magistri		
10.	M. Carolus Pelicanus	<i>Professor Infimae classis Grammaticae, Socius Praesi Seminarii, Exhortator ad Studium in festis</i>
11.	M. Martinus Wissehradsky	<i>Professor Rudimenti, Visitator, Mediator</i>
12.	M. Wenceslaus Traumiller	<i>Professor Suprem. et med. Classis Grammaticae, Exhortator ad Stud. in Dominicis, Visitator, Examinator</i>
Coadiutores		
13.	Christophorus Reichel	<i>Pictor, Visitator nocturnus</i>
14.	Jacobus Tichoczek	<i>Janitor, Infirmarius, Credentiarius, Apothecarius</i>
15.	Joannes Müller	<i>Vitriarius, Socius Exeuntium et Procuratoris, Cellarius Cerevisiae</i>
16.	Martinus Pokorni	<i>Aeditus, Praefectus vestiarii et lineae Supellect., Socius Exeuntium</i>
17.	Vitus Fast	<i>Arcularius, Excitator</i>
18.	Wenceslaus Strnad	<i>Dispensator, Emptor, Cellarius vini</i>

Z přehledu, který nám nabízejí katalogy *breves*, vyplývá, že počet členů koleje v Hradci Králové mezi léty 1662 až 1666 postupně vzrostl z původních 13 na konečných 18 členů.

Obraz života představeného koleje – rektor královéhradecké koleje P. Václav Kolčava

„Promulgatus sum ante prandium circa medium 11^{mae} in Rectorem Collegii Reginae-hradecensis a praedecessore meo P. Tobia Michaelis⁴¹⁾ ex patentibus Romanis, q[ui]-b[us] lectis accubicinus mensae in medio Refectorii sitae ...“⁴²⁾

Tak jako v každé společnosti, toužili i duchovní získat zásluhy a dosáhnout ocenění ze strany církevních nadřízených i představitelů světské moci. Vnitřní život řeholních společenství nepřinášel jen modlitby, duchovní posilu a službu věřícím, ale i společnou práci. Nesl s sebou všechny nesnáze pobytu v uzavřené komunitě.

⁴¹⁾ SOKA HK, Varia Exjesuitica, krabice 4, Diarium, nestr. P. Tobias Michaelis odešel z Hradce Králové na přání provinciála dne 22. 11. 1662 do koleje v Jičíně.

⁴²⁾ Tamtéž, 8. November 1662.

Zakladatel jezuitského řádu sv. Ignác z Loyoly, vědom si skutečnosti, že blízký kontakt se světskými a finančními záležitostmi a zastávání významného postavení spojeného s vydáváním rozkazů může vést představené řádových domů k zanedbávání duchovního poslání, omezil dobu setrvání jednotlivce v čele úřadu na období tří let. Jak vyplývá z časového rozsahu deníku, délka působení P. Václava Kolčavy⁴³⁾ ve funkci rektora koleje v Hradci Králové neodpovídá obvyklému tříletému trvání rektorátu. Sám rektor se zmiňuje v zápise ke dni 3. listopadu 1665, krátce před uplynutím tříleté lhůty, že k prodloužení jeho funkčního období došlo na rozkaz generála. Zřejmým důvodem pro prodloužení Kolčavovy správy koleje bylo dokončení umělecké výzdoby a zařízení interiéru kolejišního chrámu Nanebevzetí Panny Marie.

Václav Kolčava se narodil 26. září 1623⁴⁴⁾ na Novém Městě pražském, kde začal krátce po založení řádové koleje sv. Ignáce z Loyoly navštěvovat gymnázium. Při studiu vynikal mezi studenty svou povahou, dobrou pamětí a pevným zdravím. Zajímal se o Aristotelovo učení a poezii a prokázal výjimečný řečnický talent. Do Tovaryšstva Ježíšova vstoupil 14. října roku 1642 v Praze na Starém Městě v koleji sv. Klimenta. Noviciát dokončil 15. října 1644 v Brně. Po studiích teologie a po složení slibu čistoty, chudoby, poslušnosti a poslušnosti římskému papeži se stal *professem quatuor votorum* v Jindřichově Hradci dne 28. října 1657. V průběhu své řádové kariéry byl jezuitskými představenými pověřen správou řádových domů – koleje v Hradci Králové a rezidencí na Svaté Hoře u Příbrami, ve Staré Boleslavi a v Golčově Jeníkově,⁴⁵⁾ což činil s prozíravostí, úctou, pokorou a zbožností. Během svého pobytu v Hradci Králové prokázal prozíravost a obratnost při vyjednávání s představiteli města i novým královéhradeckým biskupem. Mnozí pocítili jeho šlechtnost a lásku, když jim rozdál vlastní šaty, aby jim nebylo zima. Pro všechny příchozí do koleje i rezidencí, které spravoval, měl srdce otevřené. Jeho jednání s představenými se vyznačovalo velkou a vzácnou poslušností. V pokročilém věku bylo jeho zdraví chatrnější, přesto se nevyhýbal řádovým povinnostem. Zemřel 13. března roku 1680 v okruhu svých spolubratří v jezuitské rezidenci v dnešním Golčově Jeníkově.

V katalogích *triennales*, respektive v prvním katalogu z roku 1665, kdy působil P. Václav Kolčava jako rektor v Hradci Králové, zjišťujeme, že byl rektorem české národnosti. Druhý katalog⁴⁶⁾ nás blíže seznamuje s osobností jmenovaného. Jeho

⁴³⁾ NK ČR Praha, sign. XXIII C 112/1, *Elogia nostrorum in Provincia Bohemiae defunctorum* (S. J. 1593–1686), *Elogium R. P. Wenceslai Kolczawa*, fol. 449r–450v; A. FECHTNEROVÁ, *Rectores I*, s. 237.

⁴⁴⁾ Srov. ARSI, Bohemia 16 II, *Catalogi triennales*, fol. 134v. Rok narození, který uvádím, pochází z katalogů. V samotném elogiu je jako rok narození uveden rok 1624.

⁴⁵⁾ Přehled působení P. Václava Kolčavy je uveden v Příloze II.

⁴⁶⁾ ARSI Roma, Bohemia 16, 389r.

přirozená povaha byla dobrá, tak jako jeho úsudek a předvídavost. Zkušenosti měl z pohledu nadřazených přiměřené a schopnosti psaní nadprůměrné. Jeho temperament odpovídal sangvinikovi. Na základě doporučení, ve které z funkcí bude Tovaryšstvu nejvíce prospěšný, je uvedeno – vedení kolejí, rezidencí, kázání, konverzace a vedení semináře.

V zápisech diaria nacházíme i několik poznámek osobního charakteru, které nám umožní nahlédnout do udržování vztahů členů jezuitského řádu se světem mimo řeholní komunitu. Styky s rodinou nebyly časté, ale ze zápisů je zřejmé, že k nim docházelo. Příkladem je i smutná zpráva z 21. března o smrti rektorovy sestry Ludmily⁴⁷⁾ či připomenutí smrti rektorova otce sloužením mše.⁴⁸⁾ Dokladem přímých kontaktů s příbuznými jsou záznamy o pravidelném nakupování vína prostřednictvím rektorova švagra. K informacím intimního charakteru patří i ty o zdravotním stavu rektora (bolesti zad, katar) a jeho spolubratří.

Korespondence

V záznamech *diaria* nalézáme skoro každodenní poznámky týkající se velmi bohaté korespondence, kterou vedl rektor s řádovými představenými – generálem v Římě,⁴⁹⁾ provinciálem, rektory kolejí či superiory rezidencí i příslušníky řádu na nižších pozicích řádové hierarchie (patrně přáteli). Běžně rektor písemnou formou komunikoval s představiteli království, města, katolické církve a šlechty. Korespondence s donátory z řad šlechty se často týkala otázek víry a finančních záležitostí. Obyčejně šlechta žádala přítomnost jezuitských kněží na svých sídlech v období významných církevních svátků, posílala kolejí finanční a hmotné příspěvky (potravin, textilie, liturgické náčiní, svíce...) a někdy i s kolejí obchodovala. Prvním, kdo rektora dopisem po nástupu do funkce pozdravil, byla náchodská hraběnka Marie Benigna Piccolominiová.⁵⁰⁾

Z titulu představeného koleje byl P. Václav Kolčava, jak bylo v deníku zaznamenáno, povinen účastnit se řádových provinciálních kongregací a naopak královéhradecká kolej, tak jako ostatní řádové koleje, byla pod pravidelnou vizitací provinciála. Zároveň se v kolejí konaly domácí konzultace.

⁴⁷⁾ SOKA HK, Varia Exjesuitica, krabice 4, Diarium, nestr., 21. 3. 1664.

⁴⁸⁾ Tamtéž, nestr., 8. Januarius 1664.

⁴⁹⁾ ARSI Roma, Bohemia 3I, s. 380, 392, 393, 400; Bohemia 3II, s. 450, 471, 493, 540. Obsah korespondence s generálem Tovaryšstva Ježíšova můžeme rekonstruovat pouze jednostranně v *Epistolas Generalium*. V průběhu rektorátu P. Václava Kolčavy bylo generálem do Hradce Králové zasláno celkem osm dopisů.

⁵⁰⁾ SOKA HK, Varia Exjesuitica, krabice 4, Diarium, nestr., 8. 11. 1662.

Oslavy svátků liturgického roku

Běh liturgického roku určoval v období baroka život věřícího člověka. Rozdělit dny pouze na sváteční a všední by bylo velkým zjednodušením. U všedního dne je třeba zvážit, v jakém období liturgického roku se nachází, a naopak u dne svátečního musíme mít na zřeteli význam konkrétního svátku v rámci jeho klasifikace.⁵¹⁾ V následující tabulce jsou uvedeny svátky, jejichž oslavy jsou v *Diariu Collegii Reginaehradecensis* každoročně zmíněny.

Tabulka č. 5 – Přehled církevních svátků slavených v jezuitské koleji v Hradci Králové v letech 1662–1666		
Leden	2. 6. 21.	Obřezání Páně – Obnova řádových slibů Zjevení Páně sv. Fabián a sv. Šebestían
Únor	2. 5. 6.	Očišřování Panny Marie sv. Pavel Miki a jeho druhové sv. Dorota Popelec – pohyblivé datum
Březen	4. 12. 19.	Přenesení sv. Václava Velikonoce – pohyblivé datum sv. Řehoř Veliký sv. Josef
Duben	24. 25.	sv. Jiří sv. Marek
Květen	1.	Nanebevstoupení Páně – pohyblivé datum sv. Filip a Jakub Seslání Ducha svatého – pohyblivé datum
Červen	13. 21. 24.	Svátek Nejsvětější Trojice – pohyblivé datum Svátek Božího Těla – pohyblivé datum sv. Antonín Paduánský bl. Aloisius Gonzaga sv. Jan Křtitel Obnova řádových slibů
Červenec	2. 31.	Navštívění Panny Marie sv. Ignác z Loyoly

⁵¹⁾ K. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Každodenní život*, s. 167. Základ kalendáře v jezuitských domech tvořil římský breviář, v němž byly zaneseny svátky závazné pro celou katolickou církev – například Velikonoce, svátek Božího těla, Vánoce. K těmto svátkům se přidružily dále svátky svatých a blahoslavených jezuitů a výroční dny kanonizace zakladatelů řádu a svátky vázané na místo, kde konkrétní kolej působila – například svátky zemských patronů. V úvahu přicházely také příležitostné slavnosti celonárodního významu – například korunovace, intronizace biskupů atd.

Srpen	6. 15.	Proměnění Páně Nanebevzetí Panny Marie
Září	21. 28.	sv. Matouš sv. Václav – svátek založení koleje
Říjen	1.	bl. František Borgia
Listopad	1. 21. 22. 25.	Všech svatých Obětování Panny Marie sv. Cecílie sv. Kateřina Advent – pohyblivé datum
Prosinec	3. 4. 6. 8. 25.	sv. František Xaverský sv. Barbora sv. Mikuláš Neposkvrněné početí Panny Marie Narození Páně

Příležitostí k oslavám bývalo více než dost. Oslavy náboženských svátků začínaly již v předvečer svátku samotného. Sváteční den obvykle vycházel z nedělního schématu a nebyl chápán jako den určený k odpočinku. První mše se konala kolem 6. hodiny ranní a bývala celebrována rektorem koleje. Následovala exhortace, zpívaná mše kolem 9. hodiny a bezprostředně po ní kázání a mše. Na snídani ve sváteční den nezbyval čas. Po obědě se konal katechismus, nešpory, konventy mariánských bratrstev a večere.

Jako příklad deníkového zápisu svátečních dní můžeme uvést svátek zakladatele Tovaryšstva Ježíšova, sv. Ignáce z Loyoly, jehož počátek připadá na období po západu slunce 30. července. K tomuto dni si v roce 1663 P. Václav Kolčava zapsal:

„Accepi arcularium Praga laboratum in Collegio n[ost]ro Vesp[er]ae cantatae solennes pridie S. Ignatii Domi praemissa o[mn]ia tanto festo praemitti solita. D[omi]nus Bilek Smircicensis Decanus misit mihi aliquos pullos, unum caponem et unum vervecem dono. Item Illustrissimus Dominus Subcamararius noster misit dono nobis caput Apri, et 4am eius partem. Consultatio domi ra[ti]o[n]e resumendarum mortificationum [con]tra Turcam ex mente R. P. Provincialis Rediit tandem P[ater] Halecius ex Silesia sub exhortat[i]o[n]e domestica.“

Dne následujícího, 31. července 1663, oslavy pokračovaly.

„Festum S. Ignatii. Peracta Divina apud nos solenniter. Orationem in refectorio fecit M. Hollar Hospites habuimus R. D[ominus] Bilek R. D[ominus] Kapaun R. D[ominus] Bulowski. Generosos Dominos Pohunczi et Benedam, quia Senatores o[mn]es impediti erant. Vesp[er]i comedim[us] o[mn]es Domestici etiam more hospitum in medio.“

Ze všech oslav svátku sv. Ignáce z Loyoly zaznamenaných v deníku nad ostatní vyniká oslava z roku 1665, která byla zcela v režii čerstvě instalovaného prvního

královéhradeckého biskupa Matouše Ferdinanda Sobka z Bilenberka. Oslavě předcházela jedna z nejdůležitějších událostí Kolčavova rektorátu – intronizace jmenovaného biskupa, která se konala na svátek sv. Marty 29. července. Následujícího dne, na svátek sv. Ignáce z Loyoly, sloužil biskup za přítomnosti všech kanovníků a na své vlastní přání v kostele Tovaryšstva zpívanou mši. Následoval společný oběd v koleji. Při nešporách pokřtil první královéhradecký biskup v jezuitském kostele žida, kterého si s sebou do Hradce Králové přivezl a rok ke křtu připravoval. Kmotry se stali krajští hejtmané. Nově pokřtěnému bylo dáno jméno *Ignatius Christianus*. Následujícího dne po vyslechnutí mše svaté v kostele Tovaryšstva se biskup navrátil na své sídlo do Chrasti.⁵²⁾

Každodenní život

Život v řádových domech se odvíjel podle pravidel, do kterých nám dávají možnost nahlédnout řádové *Consuetudines*. Pravidelnost uspořádání všedního dne každé jezuitské komunity vycházelo z poslání řádu a ze způsobu jeho komunikace se světem. K rozvolnění členění dne významně přispělo zrušení chórových modliteb. Všední den obyvatel koleje⁵³⁾ se lišil podle jejich poslání a pracovní náplně, ale bylo v něm několik momentů shodných pro všechny. Kromě liturgických obřadů k nim patřilo jídlo – snídaně, oběd a večeře. Jídlo podávané v jezuitských kolejích bylo pestré. Velká část potravin určená pro spotřebu v koleji pocházela z vlastního jezuitského hospodaření. Bylo běžným zvykem, že se na stole v královéhradecké koleji objevovaly úlovky (kanci, zajáci, koroptve) ze žampašského panství a živočišné produkty (lososi, kapři, hovězí a vepřové maso, mléko, vejce) a zemědělské produkty (obilí, mouka, ovoce, zelenina) pocházející z polností a zahrad z okolí Hradce Králové. Mnohdy však s drobným přilepšením přispěchali dobrodinci koleje. Bývalo tomu především v předvečer významných církevních svátků a mezi dárky bývala drůbež, ryby, ovoce i obilí. Jako ilustrativní příklad lze uvést slavnostní chod, který byl, jak bylo v deníku zapsáno, podáván na svátek tří svatých jezuitských mučedníků 5. února 1663 královéhradeckým seminaristům – vařené a pečené telecí maso, krocan, salát, mléko, koláče, ovoce a plné dvě konvice domácího piva.⁵⁴⁾ Skladba jídla mohla být změněna v případě, že byl řeholník nemocný. Na základě deníku není možné rekonstruovat přesný jídelníček, který se navíc lišil podle liturgického období. Obvyklým nápojem podávaným k jídlu bylo v hradecké koleji pivo, které si jezuité i přes nevoli královéhradeckých měšťanů v koleji a na svých statcích sami

⁵²⁾ SOKA HK, Varia Exjesuitica, krabice 4, Diarium, nestr., 31. 7. 1665

⁵³⁾ K. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Každodennost*, s. 138–154.

⁵⁴⁾ SOKA HK, Varia Exjesuitica, krabice 4, Diarium, nestr., 5. 2. 1663

vařili. V případě vína se dodržovala určitá míra podávaného nápoje podle funkce, kterou jezuita zastával. Novicům nebylo víno podáváno vůbec. Při významných svátcích mohly být podávány navíc jeden až dva poháry piva či vína.⁵⁵⁾ Množství spotřeby a nákupy piva a vína si rektor v deníku pravidelně zaznamenával. V teplejších měsících kalendářního roku bývalo zvykem, že se obědvalo na předměstském mlýně v Malšovicích, určitě ve dnech rekreace. Jiná pravidla stravování platila pro významné hosty navštěvující koleje. Těm mohlo být k běžně podávanému jídlu nabídnuto více chodů, včetně poháru vína a dvojitého zákusku.

Řádový oděv

Řádové Konstituce nepředepisovaly členům Tovaryšstva Ježíšova jednotný oděv. Oděv měl být důstojný a neměl být v rozporu se slibem chudoby. Jezuité se odívali jako kněží dané země, kde působili, jen s malými úpravami nutnými k odlišení. K běžně užívaným částem oděvu patřil talár či klerika, cingulum, plášť, biret, případně klobouk. Oděv byl černé barvy.⁵⁶⁾ V tomto směru není deník rektora příliš sdílný. Samozřejmě nacházíme v deníku záznamy o nákupech látek a někdy i s cenou, ale ne s informací k čemu byla látka určena. Jedinou výjimkou je zpráva o rektorově dopise zaslaném jezuitskému krumplíři Marcu Rennovi⁵⁷⁾ do Prahy ohledně pořízení ornátu.⁵⁸⁾ V této době bývalo běžné, že vyšivačské či krumplířské řemeslo ovládali muži.

Exercicie a obnova řádových slibů

Duchovní cvičení (*exercicie*) sv. Ignáce z Loyoly konali příslušníci jezuitského řádu pravidelně – každoročně v trvání osmi dnů společně s následující třídenní rekolekcí pro obnovení řádových slibů, konanou v hradecké koleji dvakrát ročně. Vykonat duchovní cvičení přicházeli do královéhradecké koleje i příslušníci z jiných řádových domů, například superior rezidence v Kostelci nad Orlicí.

⁵⁵⁾ Tamtéž, 23. 11. 1662.

⁵⁶⁾ Alena RICHTEROVÁ – Ivana ČORNEJOVÁ, *Jezuité a Klementinum*, Praha 2006, s. 74.

⁵⁷⁾ SOKA HK, *Varia Exjesuitica*, krabice 4, *Diarium*, nestr., 2. Julius 1663. Práci, kterou při výzdobě ornátu vykonal, si cenil na 100 zlatých rýnských.

⁵⁸⁾ Tamtéž, nestr., 5. 1. 1663.

Pohřbívání

Pohřby představovaly poslední službu, kterou jezuité mohli svým řádovým spoluobratrům, ale i věřícím mimo jezuitský řád prokázat a s jejichž popisy se na stránkách královéhradeckého deníku setkáváme. O životě zesnulých příslušníků jezuitského řádu se dozvídáme z elogií zapsaných ve výročních zprávách. Příslušníci řádu byli pohřbíváni původně v kapli sv. Ignáce z Loyoly a po dokončení kolejního chrámu Nanebevzetí Panny Marie v chrámové kryptě. Na základě konsvetudináře si můžeme učinit konkrétnější představu o průběhu pohřbu příslušníka jezuitského řádu. Začátek pohřbu oznámili před polednem chrámové zvony. Samotného pohřebního obřadu se účastnili všichni příslušníci koleje. Nejprve představený opatřil zesnulého krucifixem. Poté k němu s hořícími svícemi postupně přistupovali ostatní jezuité a za pronášení modliteb *Miserere* a *De profundis* byl zesnulý uzavřen do rakve. Kněze zavírali kněží a bratři bratra. Kněžím byl do rakve položen krucifix, kalich a kasule s cingulem a ostatním bratřím pouze krucifix. V průběhu pohřbu zvonily zvony. V období rektorátu P. Václava Kolčavy nikdo z členů řádu v koleji nezemřel. Krátce před jeho příchodem, dne 7. září roku 1662, zemřel frater Jacobus Walkaun,⁵⁹⁾ který byl prvním jezuitou pohřbeným v novém kolejním chrámu Nanebevzetí Panny Marie.

Významnou událostí, která se konala během působení P. Václava Kolčavy v Hradci Králové, bylo vyzdvihnutí ostatků těla zakladatele královéhradecké koleje Fridricha z Oppersdorfu v Kladsku a jejich následné uložení v kryptě nového kolejního chrámu. Vztahy s rodem Oppersdorffů měli královéhradečtí jezuité dlouhodobě dobré a také v roce 1666 byl svobodný pán Jan Václav Ignác z Oppersdorfu uznán římskou kurií legitimním následovníkem svého otce v roli zakladatele.⁶⁰⁾ Rodina Oppersdorffů si nechala zřídit vlastní rodinnou hrobku v chrámové kapli zasvěcené sv. Ignáci z Loyoly. Na cestu do Kladska pro ostatky zakladatele Fridricha z Oppersdorfu se vypravil rektor P. Václav Kolčava v doprovodu svého socii P. Jana Francisca dne 4. srpna roku 1666 přes Žampach, aby na místo dorazili v pátek 6. srpna v šest hodin ráno. V Kladsku je již očekával provinciál P. Daniel Krupský se svým druhem P. Andreem Vildem. Odpoledne začali tělo Fridricha z Oppersdorfu vykopávat v místech, která jim ukázal více než sedmdesátiletý P. Bernard Watzko, který byl 7. června roku 1632 přítomen prvním pohřbu jako rektor kladské koleje. Vyzdvížené ostatky byly uloženy do nové rakve a přes noc ponechány v sakristii. Celý akt proběhl v přítomnosti P. Watzka, P. Assingera, prefekta kladského chrámu a kladského sakristiána Jakuba Adama. Popřát k úspěšnému dokončení akce jim přišel provinciál Tovaryšstva se svým sociem, rektor klad-

⁵⁹⁾ NK ČR Praha, sign. XXIII C 105/6, fol. 300r–303v.

⁶⁰⁾ NK ČR Praha, sign. XXIII C 105/7, fol. 240r.

ské koleje P. Jan Heincze a jeho prokurátor Dasselmann. Rektor P. Václav Kolčava všem štědrě zaplatil.⁶¹⁾ Druhého dne byly ostatky vozem převezeny do Častolovic, kde setrvaly až do 26. května následujícího roku, kdy byl vypraven zakladateli koleje slavnostní čtyřdenní pohřeb za přítomnosti významných hostí a přátel.⁶²⁾

Bývalo pravidlem, že pohřeb v chrámu byl určen pouze pro členy jezuitského řádu a významné donátory koleje či kostela. Zcela výjimečná situace nastala 21. listopadu roku 1663 na svátek Obětování Panny Marie. Tehdy přímo v chrámu Nanebevzetí Panny Marie zemřela Anna Kaplanová. Neobvyklá situace způsobila, že po domácí konzultaci rektor rozhodl pohřbit zesnulou nemajetnou ženu se všemi obvyklými poctami v jezuitském chrámu.⁶³⁾ Často se příslušníci Tovaryšstva aktivně účastnili pohřbů v jiných chrámech či na hřbitovech. Jako příklad můžeme uvést jezuitu slouženou pohřební mši za hofrychtěře Kryštofa Turka v katedrále sv. Duha dne 8. února roku 1663, asistenci tří jezuitů s P. Jiřím Weysem na pohřbu královéhradeckého primase Samuela Suka dne 30. června 1665 nebo účast regenta semináře P. Krnowského s muzikanty na exekviích za zesnulou Marii Zárubovou z Hustiřan, manželku rytíře Rudolfa Ferdinanda z Vínore, dne 25. února roku 1665. Dne 18. července 1666 ztratila královéhradecká kolej svého velikého dobrodince, bývalého rektora koleje a provinciála P. Jana Saxia, který významně přispěl k získání odkazů magistra Václava Králíka, magistra Františka Schütze a pana Jana Putze. Pohřební slavnost na jeho památku se konala v jezuitském kostele 21. července 1666.

Správa jezuitského hospodářství

Jednou z nejdůležitější povinností vyplývajících z funkce rektora byla péče o majetky královéhradecké koleje. První dny ve funkci strávil nový rektor seznámením se s jednotlivými statky a s finančním stavem koleje. V doprovodu svého předchůdce P. Tobia Michaelise navštívil nejprve rezidenci v Žampachu, kde v průběhu krátkého pobytu⁶⁴⁾ stihl celebrovat nedělní mši v kostele sv. Kateřiny, seznámit se se svými poddanými, zjistit stav žampašských účtů, srovnat dluhy a „záležitosti obilné“. Projednal s místním rychtářem záležitosti pozemkové daně a prodal nepotřebný dobytek na trhy do Ústí nad Orlicí. V průběhu těchto dní v deníku zmiňuje i lov, při kterém bylo chyceno osm zajíců a liška.

⁶¹⁾ SOkA HK, Varia Exjesuitica, krabice 4, Diarium, nestr., 6. Augustus 1666.

⁶²⁾ NK ČR Praha, sign. XXIII C 105/7, fol. 381r.

⁶³⁾ Tamtéž, fol. 462r.

⁶⁴⁾ SOkA HK, Varia Exjesuitica, krabice 4, Diarium, nestr., 10. – 15. 11. 1662.

Krátce po návratu do Hradce Králové následovala kontrolní návštěva malšovického statku a mlýna⁶⁵⁾ a statků ve Světi a v Plotištích. Před odchodem do Jičina předal P. Tobias Michaelis novému rektorovi finanční účty za předchozí tři léta. Na prohlídku vlastní koleje došlo až 26. listopadu. Rektor kontroloval sklepy s pivem, vínem a ovocem. Následovala dále návštěva statku Vesce, kde také nový rektor uspořádal účty a jednoho ze služebníků propustil.

Vlastní hospodářská aktivita jezuitů spočívala především v dohledu nad děním na řádem spravovaných statcích a v organizování zemědělských prací v průběhu kalendářního roku. V deníku nacházíme záznamy o počátku žní⁶⁶⁾ a cenách obilí. Péče o jednotlivé statky byla svěřena jezuitským poddaným. Z informací je však patrné, že členové koleje na konkrétní statky pravidelně docházeli a některých aktivit se přímo účastnili. Jednalo se například o lovy zvěře na panství žampašském, výlovy rybníků a chytání lososů⁶⁷⁾ v řece Orlici u malšovického mlýna nebo vaření piva.

Ne všechny potraviny pro potřeby koleje bylo možné vyprodukovat vlastní zemědělskou činností. Pravidelně v deníku nacházíme zmínky o konání trhů, nákupech potravin nejen v Hradci Králové, ale i v jiných městech či přímo v Praze, kde byla kupována sůl a koření pro potřeby kolejni kuchyně. Víno pro potřeby koleje obstarával rektor přes své příbuzné⁶⁸⁾ či s pomocí rektora brněnské koleje. Ze záznamů je patrné, že nenakupovali vždy jen pro svou potřebu.⁶⁹⁾ Naopak pravidelnou součástí oslav církevních svátků býval slavnostní oběd pro pozvané hosty z řad katolické církve, šlechty, představitel města a donátorů, konaný v řádové koleji. Významnými donátory koleje v letech 1664–1665 byli například jezuité M. Václav Králík, M. František Schutz a pan Jan Putz. V deníkových zápiscích lze v omezené míře sledovat nejednoduchý proces přijetí darů, které nebyly primárně určeny královéhradecké koleji, ale díky aktivitám bývalého rektora P. Jana Saxia a se souhlasem generála Tovaryšstva Ježíšova jim byly přiděleny.⁷⁰⁾

⁶⁵⁾ Tamtéž, nestr., den 24. 11. 1662. Koupil pro malšovický mlýn šest mlýnských kamenů – tři větší a tři menší.

⁶⁶⁾ SOkA HK, Varia Exjesuitica, krabice 4, Diarium, nestr., 17. 7. 1663.

⁶⁷⁾ Tamtéž, nestr., 10. 6. 1666. Losos byl v tomto období běžně dostupnou rybou a jejich výlovy jsou v deníku pravidelně na jaře zaznamenány. Mnohokrát se jednalo o desítky až stovky ryb. První losos býval zaslán provinciálovi řádu do Prahy.

⁶⁸⁾ Tamtéž, nestr., 28. 4. 1664.

⁶⁹⁾ Tamtéž, nestr., 4. 4. 1664.

⁷⁰⁾ Tamtéž, nestr., 13. 2. 1666. Rektor si poznamenal konání jednání s prokurátorem provincie ohledně dědictví magistra Františka Schütze, proti kterému protestovala nevlastní matka, která měla na těchto statcích pojištěné věno.

Starost přidělovaly rektorovi i živelné pohromy – požáry na statcích, bouřky, deště a pravidelné povodně na řece Orlici, jejíž tok byl na jezuitské náklady regulován.⁷¹⁾ Pravidelným zdrojem příjmu koleje mimo výnosy z majetků a produkce, byť s nejistou výší, byly almužny, které přinášeli *patres* ze svých cest. Děni v koleji podléhalo vizitacím provinciála a také se konaly pravidelné porady rektora s ostatními členy komunity. Jako příklad můžeme uvést velmi důležitou konzultaci před konáním intronizace královéhradeckého biskupa. V letech 1662 až 1666 byla velká část pozornosti a finančních prostředků věnována výzdobě interiéru kolejního chrámu Nanebevzetí Panny Marie.⁷²⁾

Péče o královéhradeckou kolej vyžadovala od P. Václava Kolčavy nejen jeho přímou přítomnost v řádovém domě a ve městě, jeho osobní dohled na svěřené majetky a statky koleje v Žampachu, Vesci a Malšovicích, ale i cestování do vzdálenějších míst – Brna, Olomouce, Kladska, Jičína, Prahy, Klatov, Plzně, Náchoda, Pardubic, Jaroměře, za obchodem, za účasti na řádových kongregacích i za duchovním posláním.

Závěr

Hlavní opodstatnění vedení deníků v kolejích a rezidencích dnes spatřujeme především v potřebě zachytit písemnou formou každodenní události, které později posloužily jako podklad pro psaní periodických zpráv, přehledů hospodářského dění a jako zdroj informací pro líčení dějin jednotlivých řádových domů historiky Tovaryšstva Ježíšova. K rektorem P. Václavem Kolčavou akcentovaným okruhům informací, s nimiž se pravidelně setkáváme v jeho zápisech na stránkách královéhradeckého diára, patří zprávy o rozmanitých formách společenských kontaktů mezi rektorem, představenými jezuitského řádu a města Hradce Králové, královéhradeckého biskupství a donátory koleje z řad regionální šlechty; každodenní zájem o liturgický provoz kolejního chrámu Nanebevzetí Panny Marie a probíhající proces výzdoby jeho interiéru; zájem o duchovní život, pracovní aktivity a zdraví členů řeholní komunity a v neposlední řadě péče rektora o svěřené pozemské statky a hospodaření. Obraz života královéhradecké jezuitské komunity z let 1662 až 1666 je v deníkových zápiscích prezentován v rámci pravidelných každodenních řádových povinností oživovaných výjimečnými událostmi, ke kterým jistě patřila intronizace královéhradeckého biskupa, oslavy svatořečení jezuitských světců a mnohé další.

⁷¹⁾ Tamtéž, nestr., den 19. 4. 1664.

⁷²⁾ Klára ZÁRECKÁ, *Rektor P. Václav Kolčava*.

Zápisy v deníku končí 24. října roku 1666, kdy se P. Václav Kolčava rozloučil s Hradcem Králové a jako svého nástupce na základě z Říma zaslaných dekretů prohlásil P. Andrease Malonia.⁷³⁾

⁷³⁾ Tamtéž, nestr., 24. 10. 1666. Na závěr do deníku P. Václav Kolčava napsal pár slov v českém jazyce: „*Staral jsem se, již se nestarám. Včera jsem měl malej peníz, dnes ho již nemám.*“

PŘÍLOHA I

Přehled dochovaných deníků z České provincie Tovaryšstva Ježíšova do roku 1773¹⁾

Provincie (1623–1773)			
Archív	Fond/ Signatura	Název deníku	Datace
Národní archiv Praha (dále NA Praha)	<i>Jesuitica</i> , rkp.2	Diář prokurátora provincie 1671–1701 ²⁾	1671–1701
NA Praha	<i>Jesuitica</i> , rkp.3	Diář prokurátora provincie 1701–1726 ³⁾	1701–1726
NA Praha	<i>Jesuitica</i> , rkp.4	Diář prokurátora provincie 1727–1739 ⁴⁾	1727–1739
Celkem deníků 3			

Řádové koleje Tovaryšstva Ježíšova (do 1773)

Klementinum (1556–1773)			
Archív	Fond/Signatura	Název deníku	Datace
Královská kanonie premonstrátů na Strahově – knihovna strahovského kláštera (dále KKP Strahov)	DC III 20	<i>Diarium Collegii Societatis Jesu Pragae ad sanctum Clementem 1560–1583</i> ⁵⁾	1560–1583
KKP Strahov	DC III 21	<i>Diarium Collegii Societatis Jesu Pragae ad sanctum Clementem 1586–1600</i> ⁶⁾	1586–1600
KKP Strahov	DC III 16	<i>Diarium collegii Societatis Jesu ad sanctum Clementem 1578–1610</i> ⁷⁾	1578–1610

¹⁾ Názvy deníků jsou uvedeny v originálním znění nebo v podobě, jak jsou uváděny v citované odborné literatuře a archivních pomůckách.

²⁾ Karel BERÁNEK, *Jesuitica 1555–1774. Inventář*, Praha 1960, s. 9.

³⁾ Tamtéž, s. 9.

⁴⁾ Tamtéž, s. 9.

⁵⁾ K. BERÁNEK, *Soupis archivních rukopisů a jiných archiválií v univerzitní a v strahovské knihovně v Praze*, SAP 21, Praha 1971, s. 185–234, zde s. 229, Soňa TOMKOVÁ, *Nejstarší dochované diáře jezuitské koleje u sv. Klimenta*, Bibliotheca Strahoviensis 3, 1997, s. 137–196. Faksimile deníku je přístupné na www.manuscriptorium.com [nahlíženo 3. 1. 2017].

⁶⁾ K. BERÁNEK, *Soupis archivních rukopisů*, s. 229, S. TOMKOVÁ, *Nejstarší dochované diáře*, s. 137–196. Faksimile deníku je přístupné na www.manuscriptorium.com.

⁷⁾ K. BERÁNEK, *Soupis archivních rukopisů*, s. 229, S. TOMKOVÁ, *Nejstarší dochované diáře*, s. 137–196. Faksimile deníku je přístupné na www.manuscriptorium.com.

Národní knihovna České republiky Praha (dále NK ČR Praha)	Mladší latinské rukopisy XXI A 1	<i>Diarium collegii Clementini</i> (1621-1636) ⁸⁾	1621-1636
NK ČR Praha	Rukopisy pražské lobkowiczké knihovny XXIII D 169	<i>Diarium collegii Clementini S. J. Pragae 1647-1670</i> ⁹⁾	1647-1670
KKP Strahov	DC III 17	<i>Diarium collegii Societatis Jesu ad sanctum Clementem Vetero-Pragae 1691-1699</i> ¹⁰⁾	1691-1699 Rektorský deník
KKP Strahov	DC III 18	<i>Diarium collegii Societatis Jesu ad sanctum Clementem Vetero-Pragae 1699-1714</i> ¹¹⁾	1699-1714 Rektorský deník
NA Praha	<i>Jesuitica</i> , rkp. 20	<i>Diář koleje u sv. Klimenta 1713-1727</i> ¹²⁾	1713-1727
KKP Strahov	DC III 19	<i>Diarium collegii Societatis Jesu ad sanctum Clementem Vetero-Pragae 1714-1726</i> ¹³⁾	1714-1726 Rektorský deník
NA Praha	<i>Jesuitica</i> , rkp. 21	<i>Diarium patris ministri...</i> ¹⁴⁾	1727-1728
NK ČR Praha	Mladší latinské rukopisy XXI A 2	<i>Diarium collegii Clementini</i> (1738-1747) ¹⁵⁾	1738-1747
NK ČR Praha	Mladší latinské rukopisy XXI A 3	<i>Diarium collegii Clementini</i> (1758-1767) ¹⁶⁾	1758-1767
NK ČR Praha	Rukopisy pražské lobkowiczké knihovny XXIII C 98	<i>Ephemerides ecclesiae Pragae ad sanctum Salvatorem Societatis Iesu</i> ¹⁷⁾	1762 Klementinum – kostel sv. Salvátora
Celkem deníků 13			

⁸⁾ K. BERÁNEK, *Soupis archivních rukopisů*, s. 211.

⁹⁾ Tamtéž, s. 211. Autor uvádí, že je deník uložen ve fondu univerzitní knihovny se stejnou signaturou.

¹⁰⁾ Tamtéž, s. 229. Faksimile deníku je přístupné na www.manuscriptorium.com.

¹¹⁾ Tamtéž, s. 229. Faksimile deníku je přístupné na www.manuscriptorium.com.

¹²⁾ K. BERÁNEK, *Jesuitica 1555-1774. Inventář*, s. 10.

¹³⁾ K. BERÁNEK, *Soupis archivních rukopisů*, s. 229. Faksimile deníku je přístupné na www.manuscriptorium.com.

¹⁴⁾ K. BERÁNEK, *Jesuitica 1555-1774. Inventář*, s. 10.

¹⁵⁾ K. BERÁNEK, *Soupis archivních rukopisů*, s. 211.

¹⁶⁾ Tamtéž.

¹⁷⁾ Tamtéž. Autor uvádí, že je deník uložen ve fondu univerzitní knihovny se stejnou signaturou.

Olomouc (1566–1773)			
Archiv	Fond/Signatura	Název deníku	Datace
Österreichische Nationalbibliothek (dále ÖNB Wien)	Handschriften, Cod. 13559 Han	<i>Diaria collegii Olomucensis Societatis Iesu a. 1572–1580 (fol. 37r–117v)</i> <i>Diaria collegii Olomucensis Societatis Iesu a. 1589–1590 (fol. 27r–36v)</i> ¹⁸⁾	1572–1580 1589–1590
MZA Brno	Cerroniho sbírka II, G 12, č. 231	<i>Diarium R[everen]di P. Rectoris Collegii Olomucensis SI</i>	1630–1644
NK ČR Praha	Rukopisy pražské lobkowiczké knihovny XXIII F 78	<i>Diarium rectoris collegii Olomucensis post Suecorum abitum inchoatum 7 Julii anno 1650</i> ¹⁹⁾	1650–1671
MZA Brno	Jezuité v Olomouci, E 28, kart. 44, rkp. 1	<i>Diarium Rectoris Collegii Olomucensis inchoatum die octava Decembris A. 1671 usque ad annum 1678: 28 Maii</i>	1671–1678
MZA Brno	Jezuité v Olomouci, E 28, kart. 45, rkp. 2	<i>Diarium Rectoris Collegii Olomucensis S.I. Inchoatum in festo S. Spiritus 29. Maii A. 1678 usque ad finem anni 1688</i>	1678–1688
Zemský archiv Opava – pobočka Olomouc	Universita Olomouc, inv. č. 61	Diáře jezuitské koleje v Olomouci 1683–1700 ²⁰⁾	1683–1700
MZA Brno	Jezuité v Olomouci, E 28, kart. 44, rkp. 3	<i>Diarium Rectoris Collegii Olomucensis (1689–1702)</i> ²¹⁾	1689–1702
MZA Brno	Jezuité v Olomouci, E 28, rkp. 4	<i>Diarium Rectoris Collegii Olomucensis (1703–1713)</i> ²²⁾	1703–1713
MZA Brno	Jezuité v Olomouci, E 28, rkp. 5	<i>Diarium Rectoris Collegii Olomucensis (1714–1726)</i>	1714–1726
MZA Brno	Jezuité v Olomouci, E 28, rkp. 6	<i>Diarium Rectoris Collegii Olomucensis (1726–1739)</i>	1726–1739

¹⁸⁾ Karel BERÁNEK, *Bohemika archivní povahy v rukopisném fondu rakouské národní knihovny ve Vídni*, SAP 24, 1974, s. 109–133, s. 127.

¹⁹⁾ Tamtéž, s. 211. Autor uvádí, že je deník uložen ve fondu univerzitní knihovny se stejnou signaturou.

²⁰⁾ Marie TOŠNEROVÁ, *Rukopisy předbělohorského období (1526–1620) signatury DA-DE v knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově*, Studie o rukopisech 35, 2002–2004, s. 115–156, zde s. 144.

²¹⁾ Rukopis nemá desky s názvem.

²²⁾ Rukopis nemá desky s názvem.

MZA Brno	Jezuité v Olomouci, E 28, rkp. 7	<i>Diarium Rectoris Collegii Olomucensis</i> (1739-1745)	1739-1745
MZA Brno	Jezuité v Olomouci, E 28, rkp. 8	<i>Diarium Rectoris Collegii Olomucensis</i> (1745-1751)	1745-1751
MZA Brno	Jezuité v Olomouci, E 28, kart. 46, rkp. 9	<i>Diarium Rectoris inchoatum a 1. Augusti A. 1751</i>	1751-1762
MZA Brno	Jezuité v Olomouci, E 28, kart. 46, rkp. 10	<i>Diarium Rectoris Collegii Olomucensis</i> (1762-1773)	1762-1773
Celkem deníků 14			

Brno (1572-1773)			
Archív	Fond/ Signatura	Název deníku	Datace
MZA Brno	Sbírka rukopisů MZA, G 10, kn. 716	<i>Diarium Rectoris Brunensis Ab A. 1629 usque ad 31. Maii 1637</i>	1629-1637
ÖNB Wien	Handschriften, Cod. 11949 Han	<i>Diarium Collegii Societatis Iesu Brunensis in Moravia a. 1658-1679²³⁾</i>	1658-1679
MZA Brno	Jezuité Brno, sign. E25, kart. 39, č. 232	<i>Diarium Oeconomicum</i>	1678-1700
MZA Brno	Jezuité Brno, sign. E25, kart. 37, č. 227	<i>Diarium R. Patris Rectoris ab A. 1680 usque Decembrem inclusive 1706</i>	1680-1706
MZA Brno	Jezuité Brno, sign. E25, kart. 37, č. 231	<i>Diarium Seminarii S. I. sub titulo Beatissimae Virginis Mariae in Caelos Assumptae Brunae</i>	1698-1701
MZA Brno	Jezuité Brno, sign. E25, kart. 39, kn. 716	Deník brněnského semináře (1698-1719)	1698-1719
MZA Brno	Jezuité Brno, sign. E25, kart. 40, kn. 233	Deník brněnského prokurátora	1716-1726
MZA Brno	Jezuité Brno, sign. E25, kart. 43, kn. 237	<i>Diarium In usum Socii manufactoris sub Magistro Novitiorum...</i>	1731-1739
MZA Brno	Jezuité Brno, sign. E25, kart. 237a	<i>Diarium P. Magistri Novitiorum Ab Anno MDCCLXIV</i>	1731-1739

²³⁾ K. BERÁNEK, *Bohemika archivní povahy*, s. 126; Joseph MANTUANI, *Tabulae codicum manuscriptorum praeter graecos et orientales in bibliotheca palatina Vindobonensi asservatorum II*, Vindobona 1875.

MZA Brno	Jezuité Brno, sign. E25, kart. 37, č. 228	Deník rektora brněnské koleje (1739–1746)	1739–1746
MZA Brno	Jezuité Brno, sign. E25, kart. 37, č. 229	Deník rektora brněnské koleje (1754–1767)	1754–1767
MZA Brno	Jezuité Brno, sign. E25, kart. 37, č. 230	Deník rektora brněnské koleje (1767–1773)	1767–1773
MZA Brno	Jezuité Brno, sign. E25, kart. 40, č. 233	<i>Diarium procuratoris Collegii S. J. Brunae</i>	1716–1729
Celkem deníků 13			

Český Krumlov (1584–1773)			
Archiv	Fond/Signatura	Název deníku	Datace
NK ČR Praha	Rukopisy pražské lobkowiczké knihovny XXIII D 170	<i>Diarium rectoris collegii s. Viti Societatis Iesu Crumlovii ab anno 1655 ad annum 1686²⁴⁾</i>	1655–1686
Celkem deníků 1			

Kladsko (1592–1773)			
Archiv	Fond/ Signatura	Název deníku	Datace
Archiwum Prowincji Polski Poludniowej Towarzystwa Jezusowego Krakow (dále APPPTJ Krakow)	3333	<i>Diarium ab Aprili 1673 usque ad Septembrem 1675</i>	1673–1675
APPPTJ Krakow	2798	<i>Diariusz Kolegium Towarzystwa Jezusowego w Klodzku od 6. stycznia 1682 do 27 kwietnia 1685</i>	1682–1685
APPPTJ Krakow	3340	<i>Diarium Rectoratus P. Joannis Miller S. J. a 28 Martii ad 26 Octobris 1694</i>	1694
APPPTJ Krakow	2800	<i>Diarium Collegii Societatis Jesu Glacii od 1. stycznia 1697 do 30 października 1720</i>	1697–1720
APPPTJ Krakow	2602	<i>Diarium P. Ludovici Siebert cum Anno 1713 in Suburbio Glacensi expositus fuisset inter pestiferos</i>	1713
APPPTJ Krakow	3329	<i>Diarium pro R[everen]do Patre Contionatore Societatis Jesu in Castro Glacensis ab Anno Christi 1713 ad Annum 1779</i>	1713–1779

²⁴⁾ K. BERÁNEK, *Soupis archivních rukopisů*, s. 211. Autor uvádí, že je deník uložen ve fondu univerzitní knihovny se stejnou signaturou.

APPPTJ Krakow	2792	<i>Diarium Collegii Societatis Jesu Glacii od 12 wrzesnia 1751 do 31 grudnia 1761</i>	1751-1761
APPPTJ Krakow	2789	<i>Diarium R. P. Rectoris Collegii Societatis Jesu Glacensis a 10 Januarii 1768 ad 3 Martii 1772</i>	1768-1772
Celkem deniků 8			

Jihlava (1624-1773)			
Archiv	Fond/ Signatura	Název deníku	Datace
MZA Brno	Jezuité Jihlava, E 27, kart.10, Knihy, sign. 1	Hospodářský deník jihlavské koleje ²⁵⁾	1679-1746
MZA Brno	Jezuité Jihlava, E 27, kart.10, Knihy, přír. č. 14/58, sign. 2	<i>Diarium Oeconomicum ab Anno MDCCCL</i> ²⁶⁾	1750-1760
MZA Brno	Jezuité Jihlava, E 27, Dodatky, kn. 3	Deník prokurátora jezuitské koleje v Jihlavě ²⁷⁾	1763-1773
Celkem deniků 1			

Znojmo (1624-1773)			
Archiv	Fond/Signatura	Název deníku	Datace
MZA Brno	Jezuité Znojmo, zn. E33, kart. 30, sign. 48	<i>Diarium P. Procuratoris Anno 1670 a 1. Junii</i>	1678-1680, 1738
MZA Brno	Jezuité Znojmo, zn. E33, kart. 29, kn. 47	<i>Diarium Oeconomicum coeptum in Junio A. 1688 sub P. Tobia Weis</i>	1688-1751
Celkem deniků 2			

Opava (1625-1773)			
Archiv	Fond/Signatura	Název deníku	Datace
MZA Brno	Sbírka rukopisů Zemského archivu 1200-1999, zn. G 10 inv. č. 376, evid. č. 414	<i>Diarium</i> (Deník koleje Tovaryšstva Ježíšova v Opavě z let 1634-1655)	1634-1655
Zemský archiv v Opavě (dále ZA Opava)	Jezuité Opava, inv. č. 50	Diář jezuitské koleje v Opavě ²⁸⁾	

²⁵⁾ Jiří RADIMSKÝ, *Jezuité v Jihlavě 1556-1772*, Soupisy fondů krajského archivu v Brně, řada E – svazek 3, Brno 1952, s. 21.

²⁶⁾ Tamtéž.

²⁷⁾ Tamtéž, s. 22.

²⁸⁾ M. TOŠNEROVÁ, *Rukopisy předbělohorského období (1526-1620)*, s. 144.

ZA Opava	Jezuité Opava, inv. č. 50a	Diář jezuitské koleje v Opavě ²⁹⁾	
ZA Opava	Jezuité Opava, inv. č. 51	Diář jezuitské koleje v Opavě ³⁰⁾	
Celkem deníků 4			

Litoměřice (1628–1773)			
Archiv	Fond/ Signatura	Název deníku	Datace
NA Praha	<i>Jesuitica</i> , rkp. 23	<i>Diarium oeconomicum</i> (Diář prokurátora litoměřické koleje) ³¹⁾	1751–1758
NA Praha	<i>Jesuitica</i> , rkp. 24	Diář litoměřické koleje 1757–1773 ³²⁾	1757–1773
Celkem deníků 2			

Hradec Králové (1636–1773)			
Archiv	Fond/ Signatura	Název deníku	Datace
Státní okresní archiv Hradec Králové	Varia, Exjesuitica, krabice č. 4, nezpracováno	<i>Diarium Collegii Reginaehradecensis</i> (1662–1666) ³³⁾	1662–1666
Celkem deníků 1			

Klatovy (1637–1773)			
Archiv	Fond/ Signatura	Název deníku	Datace
Státní okresní archiv Klatovy	Sbírka starých rukopisů, č. 38	<i>Diarium Patris Ministri</i> (Klatovy – zápisník jezuitů 1701–1710) ³⁴⁾	1701–1710
Celkem deníků 1			

²⁹⁾ Tamtéž.

³⁰⁾ Tamtéž.

³¹⁾ K. BERÁNEK, *Jesuitica 1555–1774. Inventář*, s. 11.

³²⁾ Tamtéž.

³³⁾ Klára ZÁŘECKÁ, *Rektor P. Václav Kolčava a jezuitský kolejní chrám Nanebevzetí Panny Marie v Hradci Králové. Rekonstrukce původní výzdoby a zařízení interiéru jezuitského chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Hradci Králové z let 1662–1666*, Nýchodočeské listy historické 29, 2012, s. 23–38.

³⁴⁾ Odborná literatura věnující pozornost klatovskému deníku ministrů: Karel ČERNÝ, *Jezuitská koleje v Klatovech na počátku 18. století ve světle deníkových zápisů ministrů koleje*, diplomová práce FF JU, České Budějovice 1999; TÝŽ, *Liturgický rok ve světle zápisníku ministrů klatovské koleje*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, Opera historica 8, České Budějovice 2000, s. 555–574; TÝŽ, *Klatovská Miscellanea – příspěvek ke každodennosti klatovské koleje TJ na počátku 18. století*, in: Balbinova Miscellanea, Klatovy 2002, s. 57–62; Vít ASCHENBRENNER, *Hudebně-liturgický provoz jezuitské koleje v Klatovech v 18. století*, Praha 2011.

Telč (1651–1773)			
Archiv	Fond/Signatura	Název deníku	Datace
MZA Brno	Sbírka rukopisů Zemského archivu 1200–1999, zn. G10, inv. č. 157	<i>Diarium Collegii et Domus Probationis Societatis Iesu Telczii Ab Anno 1736 usque annu 1748 20. Julii</i>	1736–1748
MZA Brno	Sbírka rukopisů Zemského archivu 1200–1999, zn. G10, inv. č. 155	<i>Diarium inchoatum A. 1766. 1. Novembris (Deník semináře)</i>	1766–1773
Celkem deníků 2			

Jezuitské rezidence

Bohosudov (1618–1773)			
Archiv	Fond/ Signatura	Název deníku	Datace
Státní oblastní archiv Litoměřice (dále SOA Litoměřice)	Jezuité Bohosudov 1571–1950 ³⁵⁾ , karton 2, inv. č. 10	<i>Diarium residentiae Societatis Iesu Mariascheanae sub Crupna (1660–1675)³⁶⁾</i>	1660–1675
SOA Litoměřice	Jezuité Bohosudov 1571–1950, karton 2, inv. č. 11	<i>Diarium residentiae Societatis Iesu Mariascheanae sub Crupna (1675–1696)³⁷⁾</i>	1675–1696
SOA Litoměřice	Jezuité Bohosudov 1571–1950, karton 3, inv. č. 12	<i>Diarium residentiae Societatis Iesu Mariascheanae sub Crupna (1697–1726)³⁸⁾</i>	1697–1726
SOA Litoměřice	Jezuité Bohosudov 1571–1950, karton 4, inv. č. 13	<i>Diarium residentiae Societatis Iesu Mariascheanae sub Crupna (1727–1755)³⁹⁾</i>	1727–1755
SOA Litoměřice	Jezuité Bohosudov 1571–1950, karton 5, inv. č. 14	<i>Diarium residentiae Societatis Iesu Mariascheanae sub Crupna (1756–1773)⁴⁰⁾</i>	1756–1773
Celkem deníků 5			

³⁵⁾ V současné době prochází fond Jezuité Bohosudov 1571–1950 reinventarizací, která by měla být dokončena v první třetině roku 2017. Fond by měl být spojen s fondem Velkostatek Soběšice.

³⁶⁾ M. HOLUBOVÁ, *Etnografický atlas*, s. 10.

³⁷⁾ Tamtéž.

³⁸⁾ Tamtéž, s. 10–11.

³⁹⁾ Tamtéž, s. 11.

⁴⁰⁾ Tamtéž.

Liběšice (1623–1773)			
Archiv	Fond/ Signatura	Název deníku	Datace
NA Praha	<i>Jesuitica</i> , rkp. 25	Diář rezidence v Liběšicích 1738–1749 ⁴¹⁾	1738–1749
Celkem deníků 1			

Svatá Hora u Příbrami (1647–1773)			
Archiv	Fond/Signatura	Název deníku	Datace
Národní archiv Praha (dále NA Praha)	Řád redemptoristů, sign. P-7, inv. č. 104	<i>Diarium Residentiae in Sacro Monte</i> (1647–1669) ⁴²⁾	1647–1669
NA Praha	Řád redemptoristů, sign. P-7, inv. č. 105	<i>Diarium Residentiae in Sacro Monte</i> (1685–1721) ⁴³⁾	1685–1721
NA Praha	Řád redemptoristů, sign. P-7, inv. č. 106	<i>Diarium Residentiae in Sacro Monte</i> (1722–1734) ⁴⁴⁾	1722–1734
NA Praha	Řád redemptoristů, sign. P-7, inv. č. 107	<i>Diarium Residentiae in Sacro Monte</i> (1734–1748) ⁴⁵⁾	1734–1748
NA Praha	Řád redemptoristů, sign. P-7, inv. č. 108	<i>Diarium Residentiae in Sacro Monte</i> (1748–1772) ⁴⁶⁾	1748–1772
NA Praha	Řád redemptoristů, sign. P-7, inv. č. 109	<i>Diarium Residentiae in Sacro Monte</i> (1767–1774) ⁴⁷⁾	1767–1774
Celkem deníků 6			

Wartenberg/Otyň, PL (1649–1773)			
Archiv	Fond/Signatura	Název deníku	Datace
ÖNB Wien	Handschriften, Cod. 12019 Han	<i>Diarium residentiae Societatis Iesu Wartenbergensis a. 1698–1721</i> ⁴⁸⁾	1698–1721
Celkem deníků 1			

Tuřany (1666–1773)			
Archiv	Fond/Signatura	Název deníku	Datace
MZA Brno	Jezuité Brno, sign. E25, kart. 40, č. 234	<i>Diarium Patris Ministri Residentiae Turzanensis...</i> ⁴⁹⁾	1684–1715

⁴¹⁾ K. BERÁNEK, *Jesuitica 1555–1774. Inventář*, s. 11.

⁴²⁾ M. HOLUBOVÁ, *Etnografický atlas*, s. 11.

⁴³⁾ Tamtéž.

⁴⁴⁾ Tamtéž.

⁴⁵⁾ Tamtéž.

⁴⁶⁾ Tamtéž.

⁴⁷⁾ Tamtéž.

⁴⁸⁾ K. BERÁNEK, *Bohemika archivní povahy*, s. 127.

⁴⁹⁾ M. HOLUBOVÁ, *Etnografický atlas*, s. 11.

MZA Brno	Jezuité Brno, sign. E25, kart. 42, kn. 235	<i>Diarium Patris Ministri Residentiae Turzanensis S. I...</i> ⁵⁰⁾	1729-1748
MZA Brno	Jezuité Brno, sign. E25, kart. 42, kn. 236	<i>Diarium Patris Superioris Residentiae Turzanensis ab Anno 1756</i> ⁵¹⁾	1756-1771
Celkem deniků 3			

⁵⁰⁾ Tamtéž.

⁵¹⁾ Tamtéž.

PŘÍLOHA II

Přehled působení P. Václava Kolčavy (26. 9. 1623 – 28. 10. 1680)		
Rok	Kolej, rezidence	Funkce
1642	Kolej sv. Klimenta v Praze – vstup do TJ 14. 10. 1642	
1644	Noviciát v Brně – vstup 15. 10. 1644	
1657	Kolej v Jindřichově Hradci	Concionator Bohemicus, Conversator, Praeses Congregatio Bohemicae
1660	Kolej na Novém Městě pražském	Concionator, Praeses Congregationis Civicae, Praefectus Templi, Confessarius, Consultor
1661	Kolej na Novém Městě pražském	Concionator, Consultor, Exhortator Praefectus Templi, Confessarius
1662	Kolej na Novém Městě pražském, Kolej v Hradci Králové	Praefectus Scholarum, Concionator, Praefectus Templi, Confessarius, Consultor Rector v Hradci Králové od 8. listopadu 1662
1663	Kolej v Hradci Králové	Rector
1664	Kolej v Hradci Králové	Rector
1664	Kolej v Hradci Králové (ARSI)	Rector, Exhortator domestici, Confessarius Templi, Oeconom
1665	Kolej v Hradci Králové	Rector, Exhortator Domesticus, Confessarius Templi
1666	Kolej v Hradci Králové	Rector do 24. 10. 1666, Exhortator Domesticus, Confessarius Templi
1667	Rezidence Svatá Hora u Příbrami	Superior, Praefectus Fabricae, Confessarius in S. Monte
1668	Rezidence Svatá Hora u Příbrami	Superior, Praefectus Fabricae, Confessarius Templi
1669	Rezidence Svatá Hora u Příbrami	Superior, Praefectus Fabricae, Confessarius Templi
1670	Rezidence Svatá Hora u Příbrami	Superior, Praefectus Fabricae, Confessarius Templi
1671	Rezidence Svatá Hora u Příbrami	Superior, Praefectus Fabricae, Confessarius Templi
1672	Kolej v Klatovech	Regens Seminarii, Consultor, Confessarius Templi, Exhortator domestici et Stiepanovicii
1673	Kolej v Klatovech	Regens Seminarii, Confessarius Templi, Consultor
1674	Kolej v Klatovech	Regens Seminarii
1675	Kolej v Klatovech (ARSI)	Regens Seminarii, Consultor, Confessarius Templi, Exhortator Domesticus
1676	Kolej v Hradci Králové	Praefectus Spiritus, 1. Confessarius Nostrorum et Templi, Admonitor, Exhortator Domesticus
1677	Rezidence ve Staré Boleslavi	Superior, Oeconomus
1678	Rezidence v Golčově Jeníkově	Superior
1679	Rezidence v Golčově Jeníkově	Superior, Oeconomus, Praefectus et Confessarius Templi
1680	Rezidence v Golčově Jeníkově (ARSI)	Superior, Confessarius Templi, Praefectus Templi, Oeconomus

Klára Z á ř e c k á

DIARIUM COLLEGII REGINAEHRADECENSIS (1662-1666).

The historiographic source from the milieu of the Society of Jesus

SUMMARY

The article introduces the *diarium* as one of the normative Jesuit materials essential for capturing the everyday and exceptional events in the life of monastic communities, writing of annual reports and indirectly accumulation of basic information on the management and administration of the centrally administered Society of Jesus.

The basic types of diaries found in the Czech archive collections include diaries of the provincial prosecutors, college diaries, diaries of the seminars, residential diaries and diaries of the noviciates. In the monastic houses, more diaries were conducted at the same time, monitoring specific spheres of the everyday activities. The rectors' diaries focused on issues connected with execution of the rector's performance in relation to the monastic community and documented social activities of the superior outside the community. The college ministers' diaries primarily mapped events inside the Jesuit community. Business diaries and the prosecutors' diaries focused on issues of the business-property character.

The possibility to conduct a monastic diary was first mentioned by *Juan Alfons de Polanco* (1517-1576) in 1547. A unified instruction approved by the generalate with comprehensive instructions on what the everyday records should contain is available in *Regulae Rectoris, Caput II §16 - §18. Institutum Societatis Iesu* dated 1705. The main monitored spheres included the Jesuits' progress in spreading the Catholic faith, sermons of members of the Society of Jesus, success of the monastic schools, frequency of penitential activities and confessions, care for the sick in the hospitals and the imprisoned, turning the population to the Catholic faith, appearance of non-Catholic literature, activities or religious congregations and the economical condition of the monastic houses.

The second part of the paper is dedicated to *Diaria Collegii Reginaehradecensis* written by P. Václav Kolčava, SJ. The rector's diary records from 1662-1666 in combination with the preserved *litterae annuae, catalogi breves, catalogi triennales* and *Consuetudines Provinciae Bohemiae* allow us to reconstruct arrangement of the college and create an idea about hierarchy of the monastic positions held by members of the order, the contents of common and festive days in the Jesuit community and management of the college economy.

An annex to the actual text presents basic overview of the current status of preserved Jesuit diaries coming from the Bohemian, Moravian and Silesian monastic houses in archive collections. In total, 83 diaries have survived from the arrival of the Jesuits to the Czech lands in 1556 until 1773 in collections of *Österreichische Nationalbibliothek* in Vienna, the National Library of the Czech Republic in Prague, the Strahov Premonstratensian Monastery Library, the Prague National Archives, the Moravian Land Archives in Brno, the Land Archives in Opava and its Ostrava branch, *Archiw Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego* in Krakow, the State Regional Archives in Litoměřice, the State District Archives in Klatovy and the State District Archives in Hradec Králové. Eight monastic colleges have at least one preserved diary. The longest period of everyday life in a monastic house is covered by diaries of the Prague Clementinum College, which record 143 years of the 217-year existence of the college (approximately 65 %) in twelve preserved volumes. Residences have surviving diaries only in Svatá hora near Příbram, Krupka and Liběšice. In case of the residence at Svatá Hora near Příbram, six preserved diaries continuously cover 109 years (1685–1773) of the 126-year existence (approximately 86.5 %).

Translated by Miroslav Košek

Jan Ivanega

**„....EIN UHRALTER KIRCHEN-BRAUCH.“
Slavnosti pokládání základních kamenů
a svěcení patronátních kostelů
na schwarzenberských panstvích v 18. století***

ABSTRACT

„....ein uhralter Kirchen-brauch.“ Festivities connected with laying cornerstones and consecrations of patronage churches on the Schwarzenberg estates in the 18th century

Festivities connected with laying cornerstones and consecrations of churches are used in the current literature mainly as secondary information, which allows dating the beginning and completion of the object's construction. A collection of documented festivities on the Schwarzenberg estates in Bohemia, the Austrian lands and Middle Franconia in the 18th century demonstrates that the potentials for interpretation of the festivities are deeper. The submitted study briefly introduces ecclesiastical standards that governed the festivities. It monitors their concept in a contemporary secular encyclopaedia and a ceremonial manual (Zedler, von Rohr). Based on the surviving documents of the Schwarzenberg provenance (mainly official correspondence and accounting materials), the essay introduces the progress and content of selected festivities. The concrete examples show that the Schwarzenberg nobles continuously used festivities connected with laying cornerstones and consecration of churches to express their care for spiritual welfare of the subjects as well as their own piety and representation of their estate status.

Keywords: seigneurial administration - aristocratic officials - the right of patronage - festivities in the early modern times - the Schwarzenbergs

* Studie vznikla s podporou projektu GA ČR - *Tváře komunity. Obrazy, symboly a performance pozdně středověkého a raně novověkého města (1400–1700)*, GAČR č. 14-25417S.

Slavnosti žehnání základních kamenů a svěcení sakrálních objektů nepatří k neznámým událostem. Dosavadní bádání však zcela opominulo obsahovou analýzu aktů a spokojilo se s jejich využitím pro dataci staveb. Slavnosti pokládání základního kamene jsou tradičně vnímány jako zahájení výstavby a svěcení je obvykle chápáno jako její ukončení.¹⁾ Unikátně dochované prameny schwarzenberské provenience k průběhu těchto slavností při patronátních objektech na knížecích panstvích v Čechách, Středních Francích i jinde nabízí podstatně širší výkladové pole.²⁾ Během celého 18. století se dané ceremoniály na schwarzenberských a eggen-

¹⁾ Ve vztahu k jihočeským památkám typicky Jiří ČERNÝ, *Poutní místa jižních Čech*, České Budějovice 2013. Srov. též další kompilační literaturu, která se vesměs opírá o údaje shromážděné Johannem TRAJEREM, *Historisch-statistische Beschreibung der Diocese Budweis*, Budweis 1862. O širší interpretaci jsem se pokusil ve vztahu ke kapli Nejsvětější Trojice a morových patronů v Libniči (panství Hluboká nad Vltavou). Jan IVANEGA, *Lovecký zámek Ohrada a schwarzenberská sídla na panství Hluboká nad Vltavou*, Praha 2014, s. 104–108; TÝŽ, „Wohl, tüchtig und tauerhaft.“ *Stavební aktivity na schwarzenberských panstvích za knížete Adama Františka (1703–1732)*, dizertační práce FF MU, České Budějovice 2015, s. 120–132; srov. též pozornost věnovanou položení základního kamene letohrádku Hvězda v červnu 1555: Ivan Prokop MUCHKA – Jaroslava HAUSENBLASOVÁ – Sylva DOBALOVÁ – Ivo PURŠ, *Hvězda. Arcivévoda Ferdinand Tyrolský a jeho letohrádek v evropském kontextu*, Praha 2014, s. 114–121.

²⁾ Pod knížecí patronát spadala řada farních i filiálních kostelů a nejrůznějších kaplí, špitály a školy. Pojem patronát/patronátní právo pro potřeby studie chápu jako „souhrn práv, příslušejících zpravidla určité osobě, popř. instituci vůči církvi nebo církevnímu benefičiu na základě zvláštního právního titulu.“ Srov. Marie RYANTOVÁ, *Církevní patronát Eggenberků a Schwarzenberků na přelomu 17. a 18. století (1694–1730)*, in: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvorech barokní šlechty (1600–1750)*, Opera historica 5, České Budějovice 1996, s. 617–637, zde s. 617; dále srov. Martin GAŽI, *Schwarzenbergové a „jejich“ svatá místa v předmoderních Čechách. Ke kulturním funkcím šlechty a památkám na ně*, in: Týž (ed.), *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2008, s. 141–166; Pavel PUMPR, *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách: na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2010, s. 118–123. V následujícím textu se budu věnovat výhradně výkladu o slavnostech při kostelech a kaplích. Slavností kladení základních kamenů však doložené ve sledovaném období probíhaly i při školách a dalších objektech pod vrchnostenským patronátem. Srov. případ z jara 1794. Tehdy očekával krajský úřad zprávu o datu položení základního kamene protivinské školy, které má proběhnout co nejdříve. Slavnosti se hodlal zúčastnit krajský školní komisař. Státní oblastní archiv v Třeboni (dále SOA Třeboň), Velkostatek (dále Vs) Protivín, inv. č. 1752, sign. IIIKα 24e, kart. 64, fol. 89, 26. dubna 1794. Stranou zájmu ponechávám běžně se odehrávající svěcení zvonů, případně jednotlivých parament. Obřadů se pravidelně ujímali řeholníci z regionálních klášterů (v případě jihočeských panství obvykle zlatokorunští, případně i vyšebrodští cisterciáci, třeboňští augustiniáni a budejovítký kapucini). Významnou roli hráli děkanové (z Českých Budějovic a z Českého Krumlova). Základní teze studie platí i pro tato svěcení. Srov. příklad svěcení nově přelitých zvonů pro kostely v Dolním Bukovsku a Štěpánovicích, kde by zapojení zlatokorunských prelátů sloužilo „zu großen ehre S. Durch-

berských panstvih počítají na desítky. Ve sledovaném období se podařilo doložit třináct slavností kladení základního kamene a dvacet pět aktů svěcení, přičemž jistě nejde o konečný počet. [tab. 1].³⁾ V jakých písemnostech se slavnosti svěcení patronátních objektů a kladení základních kamenů odrazily? Proč věnovali schwarzenberští úředníci jejich přípravě a popisu pozornost? Z jakých důvodů lákaly stovky a tisíce poddaných? Jaké hodnoty se v církevních slavnostech odrážely? Probíhaly v souladu s případnými normami? Jakými normami se vůbec slavnosti řídily? Jaký byl poměr církevního práva a světských zájmů vrchnosti na aktech, tj. nakolik mohlo docházet ke sporům církve a patronátu?

Odpovědi na naznačené otázky nabízí bohatě dochované písemnosti z někdejšího schwarzenberského archivu, jež obsahuje i materiály k eggenberskému období.⁴⁾ Prameny jsou uloženy ve fondech jednotlivých velkostatků, popř. ve fondu starého oddělení schwarzenberské ústřední kanceláře (dále členěného podle jednotlivých panství). Nejcennější materiály obsahují spisy uložené v signaturách třetí třídy podle osmitřídňého schwarzenberského pořádacího systému, mezi spisy vztahujícími se k vrchnostenskému patronátu.⁵⁾

Dochované prameny ke slavnostem pokládání základního kamene zahrnují především korespondenci panských úředníků s knížetem či církevními hodnostáři (mimo místních farářů a okrskových vikářů i s pražskou konzistorií), případně účetní materiály. Prameny zpravidla zachycují organizační přípravu slavností a více či méně podrobně shrnují jejich průběh.⁶⁾ Význam a obsah události zůstává obvykle

leucht meines gnädigsten Fürstens“. SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 71b, fol. 13, Dräxler knížeti Adamu Františkovi (koncept), Třeboň, 7. července 1716,

³⁾ Domnívám se, že kompletní zmapování všech slavností kladení základních kamenů a svěcení kostelů je (i přes dobrý stav dochování pramenů) mimo možnosti jedince. Mám za to, že pro interpretaci aktů stačí shromáždit dostatečně reprezentativní vzorek, za nějž představený materiál pokládám.

⁴⁾ Někdejší schwarzenberský archiv je v současnosti uchovávan v SOA Třeboň (fondy části velkostatků a orlické sekundogenitury) a v jeho českokrumlovském oddělení (fondy ústřední kanceláře a rodinný archiv primogenitury, fondy části velkostatků). Srov. Jiří ZÁLOHA, *Několik poznámek ke vzniku a k zásadám pořádacího systému velkostatkových fondů Schwarzenberské provenience*, Sborník archivních prací 26, 1976, s. 341–366; TÝŽ, *O osudech jednoho archivu. I. Schwarzenberský ústřední archiv*, Archivní časopis, 43, 1993, s. 138–144; TÝŽ, *Schwarzenberský rodinný archiv (primogenitura)*, Archivum Trebonense, 8, 1996, s. 24–32; Josef HANESCH, *Poznámky k schwarzenberské archivní reformě na panství orlickém*, Archivum Trebonense 4, 1976, s. 88–99.

⁵⁾ Zejména sub sign. 3Kα (kostely, fary, nadace), 3Kβ (kláštery), 3S (špitály). J. ZÁLOHA, *Několik poznámek*.

⁶⁾ V tomto ohledu jsou nejčinnější zprávy panských úředníků účastnicích se slavností, zpravidla v roli vrchnostenského komisaře. Výpovědní hodnota jejich popisů je do jisté míry relativizována absencí srovnávacích svědectví z pera dalších účastníků aktů a možností stylizace události. Jak níže ukážu, pro adresáta popisů (zpravidla vládnoucího knížete) bylo podstatné dostat

skryt mezi řádky. Výjimku představuje kladení základního kamene klášterního kostela františkánů ve Schwarzenbergu (na eponymním rodovém panství ve Středních Frankách) 3. června 1732. Někdejší českokrumlovský vrchní hejtman Wilhelm Esser, jenž ve Schwarzenbergu působil jako titulární knížecí rada, v podrobném popisu slavnosti shrnul obsah kázání proneseného po položení základního kamene würzburským světicím biskupem Bernardem Mayerem.⁷⁾ Prelát hned v úvodu své promluvy uvedl, že „*pokládat základní kámen je prastarý církevní zvyk*“ a připomněl, „*že jde o svatou věc*“, jež přispěje všem zúčastněným ku zdraví a prospěchu. Slavnost byla současníky zjevně vnímána jako magicko-sakrální obřad, v jehož průběhu se odrážely obecně platné křesťanské hodnoty.

Další klíč k interpretaci slavností poskytuje kázání pronesené při kladení základního kamene augustiniánského kláštera v Táboře 8. září 1642.⁸⁾ Budování klášterního provizoria a kaple bylo kazatelem vyloženo jako metafora budování obce Boží. Základní kámen kazatel připodobnil k živému Kristu, základu duchovního i fyzického stavení.⁹⁾ S oporou v dalších starozákonních příbězích vnímal augustiniánský mnich kladení základního kamene jako prostředek stvrzení smlouvy a její věčné svědeckví.¹⁰⁾ Příklady starozákonních kamenů, vztyčovaných mj. na věčnou připomínku vítězství v bitvách, vykládal homiletik v duchu typologického paralelismu jako metaforický předobraz vítězství Kristova.¹¹⁾ Táborské kladení základního kamene se od schwarzenberských ceremoniálů liší vypjatě protireformačním akcentem,¹²⁾ který v případě slavností na knížecích majetcích v 18. století na oficiálně

pokud možno „pravdivou“ zprávu, odpovídající skutečnému (nebo očekávanému) průběhu události. Výpověď popisů navíc obvykle potvrzují účetní materiály, jež umožňují nepřímo ověřit alespoň některé z udávaných tvrzení. Rukopisné popisy tudíž pokládám – s vědomím jejich specifik – za poměrně spolehlivé.

⁷⁾ SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov (dále odd. ČK), Schwarzenberská ústřední kancelář Hluboká nad Vltavou, staré oddělení (dále ÚK), panství Schwarzenberg, sign. A 3Kb 1b, nefol., Esser knížeti Adamu Františkovi, 4. června 1732 – Benvenut STANGELE, *Geschichtliches über das Franziskaner-Minoriten-Kloster Schwarzenberg in Mittelfranken*, Sulzbach 1902, s. 7.

⁸⁾ SOA Třeboň, Řád augustiniánů-bosáků Tábor, kniha 4.

⁹⁾ Sk 4, 11.

¹⁰⁾ Gn 31, 45. – Jz 4, 1–24. – Jz 24, 26–27. – Dn 6, 18.

¹¹⁾ Iz 28, 16. – Sk 4, 11. – Biblický text poskytuje i řadu odkazů na svěcení svatyní i jednotlivých oltářů (pohanských i židovských), jež umožňují v podobně metaforickém duchu vykládat i barokní svěcení. Srov. Num 7, 10–11, 84, 88. – Ezd 6, 16–17. – Ž 30, 1. – 2Mak 14, 36. – Dn 3, 3. – 2Pa 7, 9 aj.

¹²⁾ Augustiniánský klášter vstupující do někdejšího centra radikálního husitství a protestantské bašty nelze vnímat jinak než jako prostředek k prosazení a upevnění katolického vyznání. Citované kázání pak obsahuje i umně konstruovanou výzvu k podpoře výstavby kláštera, jež má být výrazem katolického vyznání (a současně poddanské loajality vůči císařské vrchnosti královského města). Kladení základního kamene jako prostor pro náboženskou propagandu (resp. jako

již rekatolizovaných panstvích nebyl zřetelný.¹³⁾ I přes toto specifikum však táboorské kázání výmluvně dokládá hlubokou symboliku aktu.

Uvedené příklady soudobého vnímání slavností kladení základního kamene a svěcení svatyní opravňují vnímat tyto akty jako prostor symbolického jednání, jež stvrzovalo srozumění zúčastněných s výslovně formulovanými i skrytě přítomnými hodnotami, které slavnost zpřítomňovala a vizualizovala.¹⁴⁾ Vycházím také z pojetí barokní slavnosti jako průsečíku „základních principů barokní mentality, religiozity a filozofie.“¹⁵⁾ Zároveň mám na zřeteli, že církevní ráz slavností byl neoddělitelně spjat se světskou reprezentací.¹⁶⁾

Naznačené teze dokládá soubor slavností při nově vystavěném kostele Navštívení Panny Marie, sv. Josefa a sv. Ondřeje v Ondřejově (panství Český Krumlov), kde kníže Adam František ze Schwarzenberku ve druhé polovině dvacátých let 18. století založil novou farnost.¹⁷⁾ Stavba kostela byla symbolicky zahájena 27. července 1728, kdy byl za účasti kněžny Eleonory Amálie ze Schwarzenberku slavnostně kladen základní kámen. Sama kněžna „vložila do základního kamene poté, co byl položen a benedikován, zlatou destičku. Na jedné její straně byl znak obou Jejich Jas-

prostředek konfesijní polemiky) využívali i nekatolíci. Srov. *Kurtzer Summarischer Bericht Was auß befehl Eines Edlen Ehrm. Raths der Statt Regensburg, bey legung der ersten Stein zu dem vorhabenden Gebäw einer newen Kirchen zu den Evangelischen Predigten für Caeremonien vnd Solennien den 4. Julij An. 1627. fůrgangen*, Regensburg 1627.

¹³⁾ K tomu, že byla rekatolizace panství ještě na prahu 18. století jen zdáním, srov. Pavel HÍML, „*Ta kniha falešná a nespravedlivá jest.*“ *Příspěvek k rekatolizační praxi na orlickém panství v první třetině 18. století*, Jihočeský sborník historický, 62, 1993, s. 122–131. Jistou výjimkou v tomto směru nabízí multikonfesijní panství Schwarzenberg ve Středních Frankách. Srov. Jan IVANEGA, „...zu beförderung der Seel-Sorg dero Unterthanen und fortpflanzung der waren Religion.“ *Konfessionalita schwarzenberských patronátních svatyní v baroku*, in: Radmila Prchal Pavličková – Veronika Chmelařová – Hana Ferencová – Jitka Kohoutová (edd.), *Proměny konfesijní kultury. Metody – témata – otázky*, Olomouc 2015, s. 89–103.

¹⁴⁾ Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne. Begriffe – Thesen – Forschungsperspektiven*, Zeitschrift für historische Forschung 31, 2004, s. 489–527.

¹⁵⁾ Zdeněk KUDĚLKA (ed.), *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 33. Tamtéž (s. 34–35) také odkaz na slavnosti „*při důležitých etapách při stavbě chrámu, usazení soch a svařečení.*“

¹⁶⁾ „*Wenn grosse Herren, entweder zu ihrem Vergnügen oder zum Nutzen ihres Landes und ihrer Unterthanen, allerhand öffentliche Baue an Kirchen, Schlössern, Brücken, Pulver-Mühlen, Forst-Jagt-Garten und Lust-Häusern, aufführen lassen, so werden so wohl bey deren Bau, als auch nach geendigtem Bau, bey deren Einweyhung mancherley Solennitäten wahrgenommen.*“ Julius Bernhard VON ROHR, *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft der großen Herren*, Berlin 1729, s. 54.

¹⁷⁾ Ke stavebním dějinám kostela Martin ŠANDA, *Antonio Ehorto Martinelli jako schwarzenberský knížecí architekt a stavitel*, diplomová práce FF UK, Praha 2011, s. 139–145. J. IVANEGA, „*Wohl, tüchtig und tauerhafft.*“ *Stavební aktivity*, s. 17, 120.

ností, na druhé straně vyrytý chronogram s dedikací. Poté na základní kámen položil p. arcijáhen [českokrumlovský arcijáhen Sigismund Heubner]¹⁸⁾ poklop, pokropil jej svčenu vodou a ještě jistými duchovními slovy benedikoval, načež byl kámen vložen do zdi za místem, kam přijde hlavní oltář. Její Jasnost se tam odebrala, třikrát hodila na kámen vápno ze zvlášť za tím účelem zhotoveného kotle a třikrát na něj poklepala kladivem. Totéž zopakoval i p. arcijáhen. Já jsem však tento kotel a kladívko vyzdvihl a zde jej ad perpetuam rei memoriam s malým popisem oné věci nechávám vložit do archivu.¹⁹⁾

Po dokončení hrubé stavby a omítnutí presbytáře bylo kněžské nového kostela na svátek sv. Ondřeje (30. listopadu 1728) vysvěceno za údajné účasti dvou tisíc poddaných. Vrchnost při slavnosti zastupoval českokrumlovský purkrabí, k němuž „po skončení mše přišla ondřejovská obec, aby nechala jako poděkování za to, že Jejich Jasnost a Jejich nejjasnější dům projevuje takovou starostlivost o jejich duše, číst mši.“²⁰⁾

Nejvýznamnější z ondřejovských slavnostních aktů proběhl po dokončení svatyně, na svátek Navštívení Panny Marie 2. července 1729, kdy se konala instalace faráře a současně svěcení zvonů i samotného kostela.²¹⁾ Slavnosti se zúčastnili věřící z řady farností na území českokrumlovského panství i odjinud, přičemž ve slavnostních procesích vedených příslušnými faráři.²²⁾ „Množství lidu bylo nepopsatelné,

¹⁸⁾ Není bez zajímavosti, že okrskoví vikáři jsou ve sledovaných pramenech kromě obvyklého dobového pojmu „Ertz-Dechant“, popř. „vicarius foraneus“ označováni i jako „H[err] Prelat“, což neodpovídá jejich pozici v církevní hierarchii. Nejspíš jde o odraz nižšího povědomí panských (světských) úředníků o hierarchii církevní titulatury, případně o snahu vyjádřit jmenovaným církevním hodnostářům vyšší úctu. K významu titulatury v myšlení kněžských úředníků srov. P. PUMPR, *Beneficia*, s. 98–100; Pavel MATLAS, *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní? Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.–18. století*, Praha 2011, s. 116.

¹⁹⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 1a/13, nefol., nedatovaný nepodepsaný popis položení základního kamene (sepsaný zřejmě vrchním hejtmanem Esserem), 27. července 1728. Obdobně Esser knížeti Adamu Františkovi, 31. července 1728, tamtéž.

²⁰⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 1a/13, nefol., Esser knížeti Adamu Františkovi, 1. prosince 1728.

²¹⁾ K instalacím farářů srov. P. PUMPR, *Beneficia*, s. 179–184. Pavla STUHLÁ, *Prachatický vikariát 1676–1750: vybrané otázky církevní správy*, Praha 2004, s. 110–112.

²²⁾ K barokním procesím na jihu Čech srov. Martin GAŽI, *Procesí do Skočic v letech 1678–1708. Z pramene, který josefínistům vadil*, Vodňany a Vodňansko 7, 2007, s. 97–106; dále srov. Vít ASCHENBRENNER, *Poutnická procesí směřující do Klatov – příspěvek k dějinám provozu západočeského barokního poutního centra v letech 1685–1785*, Sborník prací z historie a dějin umění: Klatovy 4, 2006, s. 117–217; Štěpán VÁCHA, *Pražské děkovné procesí na paměť bělohorského vítězství. K tématu státní pouti v raném novověku*, Kuděj 9, 2007, s. 16–31; Kateřina PAŘÍZKOVÁ, *Procesí a poutníci na poutní cestě do Hájků u Prahy*, Časopis Národního muzea. Řada historická, 181, 2012, s. 24–43.

podle našeho mínění přes 6000 lidí,“ konstatovali vrchní hejtman Wilhelm Esser a hejtman panství Český Krumlov Mathias Vávra, očití svědci a aktivní účastníci děje.²³⁾ Hlavní postavou ceremoniálu byl českokrumlovský arcijáhen Sigismund Heubner, jemuž asistovali kvardián českokrumlovského minoritského kláštera a dvojice českobudějovických kapucínů.

Slavnostní svěcení se odehrálo ve sledu ritualizovaných kroků. O jejich pořadí a konkrétním průběhu se vrchnostenští úředníci s církevními hodnostáři poradili v ondrejovském hostinci, kde byli ubytováni, večer před slavností. „*Následujícího dne, brzy v sobotu, kolem osmi hodin, byly svěceny zvony. Nato byl benedikován hřbitov a kostel zvenčí. Při této ceremonii bylo pozorováno (jako obvykle), že kostel byl uzavřen, dokud nebyl třikrát obejit a dokud nebylo třikráte zaklepano na hlavní vstupní dveře, což provedl pan arcijáhen se svým doprovodem. Dveře se otevřely až poté, co třikráte pronesli „Attollite portas Principes vestras et introibit Rex Gloriar“²⁴⁾ načež vždy farář z Horní Plané, který se nacházel v kostele u dveří, odpověděl slovy „Quis est iste Rex Gloriar?“²⁵⁾ Poté do kostela vstoupili vrchní hejtman, hejtman, sirotčí, hospodářský a obilní písaři jako komisaři a úředníci vrchnosti s panem arcijáhнем. Vzápětí pan arcijáhen s duchovními šli do káru a kostel byl opět uzavřen. Jelikož menza hlavního oltáře již byla vysvěcena dříve [v listopadu 1728], byly svěceny po zpívání litanie ke Všem svatým i dalších in actu obvyklých žalmech a modlitbách boční oltáře, pravý ke cti sv. pěstouna Josefa a levý k počtě sv. Jana Nepomuckého. Dále byl vykropen a benedikován vnitřek kostela a jeho zdi. Nato byly oltáře, které byly zřízeny a dokončeny předchozího dne truhlářem a chybí jim již jen obrazy a sochy, zakryty a připraveny ke čtené mši.“²⁶⁾ Mši předcházelo představení ondrejovského faráře farníkům ve farní budově, na něž z titulu vrchnostenského komisaře dohlížel českokrumlovský vrchní hejtman. Teprve po oblečení faráře do liturgického oděvu byli věřící vpuštěni do kostela, kde již seděl vrchní hejtman v křesle, vyloženém červeným sametem.²⁷⁾ Po mši, slavené arcijáhнем Heubnerem, následovalo kázání faráře. Jak neopominul vrchní hejtman Esser zpravit patrona kostela Adama Františka ze Schwarzenberku, kázání „bylo dobrého konceptu a dobře se hodilo jak ke slavnosti svěcení, tak ke cti Vaší Nejjasnější Jasnosti jako fundátora.“²⁸⁾ Kníže Adam František potěšeně*

²³⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 1a/13, nefol., Vávra a Esser knížeti Adamu Františkovi, 6. července 1729.

²⁴⁾ Ž 24, 7.

²⁵⁾ Ž 24, 8.

²⁶⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 1a/13, nefol., Vávra a Esser knížeti Adamu Františkovi, 6. července 1729.

²⁷⁾ Na důsledném uplatňování čestných práv patrona, z nichž daný krok rituálu vycházel, trval shodně i Jan Kristián z Eggenberku. M. RYANTOVÁ, *Církevní patronát*, s. 623–624.

²⁸⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 1a/13, nefol., Vávra a Esser knížeti Adamu Františkovi, 6. července 1729.

Esserovi odpověděl, že je mu „nejmilostivěji vítané, jak vše se odehrálo, k našemu nejmilostivějšímu zalíbení je však obzvláště to, že se u oné slavnosti objevilo tak velké množství lidu.“²⁹⁾

Bedlivý dozor knížete, jenž se neváhal na vše podrobně dotazovat, se neupíral jen k samotnému průběhu aktů, ale i k jejich náročné přípravě.³⁰⁾ Její stěžejní součástí bylo zajištění licencí pražské konzistoře. Jednání s arcibiskupskými úředníky se vždy v dostatečném časovém předstihu ujímali pražští knížecí solicítatoři (zvláště Samuel Bettmann, Johann Jacob Müller, Stohl a Johannes Marchand).³¹⁾ Dále bylo nutné včas zajistit nezbytné liturgické potřeby a pozvat na slavnost potřebné duchovní.

V slavnostních aktech v Ondřejově i na jiných místech pod knížecím patronátem se odrážely hlubší kořeny slavností kladení základních kamenů i svěcení, jež sahají až k pohanským zvyklostem.³²⁾ Raně novověká forma kladení základních kamenů a slavnostních svěcení vycházela ze starší tradice a z kanonického práva. Základním normativem byl římský pontifikál, který přesně určoval sled kroků ceremoniálu, uváděl příslušné modlitby a veškeré nezbytnosti potřebné při slavnosti.³³⁾ Podobně byla pozornost sledu úkonů věnována i ve svodu církevního práva.³⁴⁾ Zásadní význam měl i soubor ustanovení milánského arcibiskupa Karla Boromejského *Instructiones fabricae et supellectilis ecclesiasticae*, jenž do liturgické praxe přenášel závěry tridentského koncilu.³⁵⁾ Zároveň měly *Instructiones* značný význam pro čes-

²⁹⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3P 19a, nefol., reskript knížete Adama Františka z 16. července 1729.

³⁰⁾ Výběrově příklad z července 1729, kdy kníže obdržel informaci o konzistoriální licenci ke svěcení základního kamene. Jelikož akt má proběhnout v přítomnosti kněžny, chce kníže přesnou informaci o průběhu. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3P 19a, reskript knížete Adama Františka, 29. července 1728, nefol. P. PUMPR, *Beneficia*, s. 181.

³¹⁾ Konzistoriální licence se obvykle dochovaly, jejich originály, popř. opisy (odesílané patronovi), bývají běžnou součástí aktového materiálu k danému aktu.

³²⁾ Josef ČIHÁK, *Obřad svěcení kostela*, Praha 1929, s. 5–10. Srov. EUSEBIOS Z CAESAREJE, *Církevní dějiny*, Praha 1988, s. 176 (citováno podle překladu Josefa Nováka).

³³⁾ *Pontificale Romanum*, Paris 1615 (reprint původního vydání z r. 1582), Pars II, s. 156 an (zejména De Benedictione, & impositione primarii lapidis pro Ecclesia aedificanda, s. 156–164; De Ecclesiae dedicatione, seu consecratione, s. 164–178; De Altaris consecratione, s. 178–194). Srov. též aktuální znění přepracované po 2. vatikánském koncilu: *Die Weihe der Kirche und des Altares. Die Weihe der Öle. Pontifikale IV*, Freiburg – Basel – Wien 1994.

³⁴⁾ *Decretales d. Gregorii papae IX. Una cum glossis restituta*, Romae 1582, Liber Extra, Liber III, Titulus 40 De consecratione ecclesiae vel altaris, sl. 1359–1364.

³⁵⁾ Jakkoliv se *Instructiones* sv. Karla Boromejského ve věci slavnostního svěcení výslovně odvolávají na římský pontifikál, je jejich význam nezpochybnitelný. Srov. Carlo BORROMEO, *Instructiones fabricae et supellectilis ecclesiasticae*, Mediolanum 1577, cap. XVII. Dále Evelyn Carol VOELKER, *Charles Borromeo's Instructiones fabricate et supellectilis ecclesiasticae, 1577, Book I, a translation with commentary and analysis*, Syracusae 1977. Robert SÉNÉCAL, *Carlo*

ké prostředí, neboť z nich vycházel program i závěry pražské synody. Její statuta se stala závaznou normou pro území pražské diecéze.³⁶⁾ Podobně jako citované tábořské kázání odhalují i normativní prameny církevní proveniencie duchovní symboliku základního kamene, jenž byl v návaznosti na biblické texty vnímán jako ztělesnění Krista.³⁷⁾

Světští autoři oproti tomu věnovali pozornost nejen normativnímu průběhu ceremoniálu, ale i jeho významu pro reprezentaci objednavatele. Neopomíjeli však ani problematiku patronátu.³⁸⁾ Zedlerův lexikon popisuje kladení základního kamene zejména s ohledem na jednání „zeměpána nebo vybrané osoby“, jíž je „zručně upravený kámen usazen na své místo, kde je k němu vložen nějaký pamětní spis na mědi nebo olovu s nějakými pamětními mincemi a je na něj hozeno několik lžíc malty.“³⁹⁾ S takovým pojetím se shoduje i Julius Bernhard von Rohr. Základní kámen popisuje jako „ponejvíce čtverhanný, dosti velký a tlustý dvojdílný kámen, v němž je vytesaná schránka, jejíž dno je vyloženo olověnou destičkou.“ Rohr zároveň připomněl rituál poklepávání na kámen a vkládání memorabilií (pamětní spisy, destičky či mince) do základního kamene.⁴⁰⁾ Na rozdíl od Zedlera se domníval, že „se vysokým stavovským osobám nehodí osobně se účastnit kladení základního kamene“. Za vhodnější pokládal delegování jistého úředníka.⁴¹⁾

Borromeo's Instructiones Fabricae Et Supellectilis Ecclesiasticae and Its Origins in the Rome of His Time, Papers of the British School at Rome, 68, 2000, s. 241–267.

³⁶⁾ *Rituale Romano-Pragense*, Vetero-Pragae 1731, zejména kapitoly Ritus benedicendi, et imponendi primarium lapidem pro ecclesia aedificanda, sv. II, s. 208–219, Ritus benedicendi novam ecclesiam, seu oratorium publicum, sv. II, s. 219–227; František VACEK, *Diecéšní synoda pražská z r. 1605. Život církevní v Čechách s počátku sedmnáctého století*, Sborník historického kroužku 5, 1896, s. 25–45; Joseph BRAUN, *Der christliche Altar in seiner geschichtlichen Entwicklung I*, München 1924, s. 5–6; Mojmír HORYNA, *Pražská retáblová tvorba mezi léty 1680–1730*, dizertační práce FF UK, Praha 1973, s. 120.

³⁷⁾ Guilelm DURAND, *Rationale Divinorum officiorum*, Neapoli 1859, Lib. I, Cap. I, 9. Ke svěcení kostela tamtéž, Cap. VI, 8–9, 30–33.

³⁸⁾ Výběrově Wolf Helmhardt VON HOHBERG, *Georgica Curiosa: Das ist: Umständlicher Bericht und klarer Unterricht Von dem Adelichen Land- und Feld-Leben/ Auf alle in Teuschland übliche Land- und Haus-Wirthschafften gericht*, Nürnberg 1682, Liber I, Cap. XLIX, s. 49. Podobně i další tituly rozšířeného žánru Hausväterliteratur.

³⁹⁾ Johann Heinrich ZEDLER, *Grosses vollständige Universal-Lexicon Aller Wissenschaften und Künste XI*, Halle–Leipzig 1735, sl. 1145; ke svěcení kostelů TÝŽ, *Grosses vollständige Universal-Lexicon Aller Wissenschaften und Künste XV*, Halle–Leipzig 1737, sl. 776–777.

⁴⁰⁾ J. B. VON ROHR, *Einleitung*, s. 54–55. Srov. Dagmar SOMMER, *Fürstliche Bauten auf sächsischen Medaillen. Studien zur Vermittlung landesherrlichen Architektur und Bautätigkeit*, Berlin 2007, s. 87.

⁴¹⁾ J. B. VON ROHR, *Einleitung*, s. 56.

Symbolickou tečkou za výstavbou pak bylo svěcení, jež mělo konfesionálně rozdílný průběh.⁴²⁾ Saský protestant Rohr věcně zaznamenal průběh a význam katolického svěcení, při němž se konalo „*všelijaké kropení svěcenou vodou, pomazání svatým olejem a křížem, rozličné vykuřování a zažehávání svící, mnohé modlitby a děkovné zpěvy. To vše dělají [katolici] proto, aby místo očistili od všeho zlého a připravili tak důstojně obydlí nejvyššího majestátu Božího.*“⁴³⁾

Schwarzenberští úředníci hlubší povědomí o příslušných církevních předpisech neměli, což není překvapivé. Na organizaci slavností spolupracovali s duchovními, jimž byla znalost církevního práva vlastní.⁴⁴⁾ V tomto ohledu byly slavnostní akty typickým „pomezím bodem“, průsečíkem církevní a světské autority.⁴⁵⁾ Knižcím úředníkům tudíž stačilo vědomí o tom, že slavnost probíhá „*po obyčejném způsobu*“. Právě zvykovost a ustálenost průběhu byla pro panské úředníky klíčovou hodnotou.⁴⁶⁾ Část zachycených ceremoniálů proběhla v návaznosti na některou předcházející slavnost. V eggenberském prostředí bylo vzorem slavnosti svěcení kostela sv. Šimona a Judy v Brloze (panství Český Krumlov). Podle tamního příkladu se měl řídit obřad při kladení základního kamene zvonice kostela Všech svatých v Kovářově (panství Orlík). Orlický hejtman si totiž nebyl jist, „*jak se má chovat při pokládání základního kamene*“ a vyžádal si informaci o průběhu předcházejících obdobných slavností.⁴⁷⁾ O pět let později se již hejtman na Orlíku pouze ujišťoval, zda má kladení základního kamene zvonice v Červené proběhnout stejně jako v Kovářově, tudíž obdobně jako v Brloze. Hejtmanovi zjevně nevadilo, že za vzor slavnosti při kladení základního kamene byl dáván ceremoniál proběhnuvší při svěcení kostela, nejspíš mu šlo spíš o organizaci hostiny, církevní náležitosti byly plně v kompetenci příslušných duchovních.⁴⁸⁾ Na schwarzenberských panstvích hrály vzorovou roli výše popsané ondřejovské slavnosti. Podle jejich příkladu bylo organizováno kladení základního kamene ve Schwarzenber-

⁴²⁾ Tamtéž, s. 58–61; pro sled rituálu srov. výše uvedený ondřejovský příklad.

⁴³⁾ Tamtéž, s. 59.

⁴⁴⁾ Srov. např. pramen vzniklý při přípravě svěcení obnovené kaple sv. Máří Magdaleny při jindřichohradecké jezuitské koleji r. 1632: *Poznamenání těch věcí, které ku posvěcení kostela dle římského pontifikálu zhotovené mají býti*, b. d., SOA Třeboň, odd. Jindřichův Hradec, Vs Jindřichův Hradec, kart. 66, inv. č. 3873, sign. III Ka 16, fol. 129. Ve většině sledovaných případů se kladení základních kamenů a svěcení kostelů ujímali místně příslušní okrskoví vikáři (šlo tedy o benedikci), jen ojediněle proběhly akty pod vedením biskupa (tj. jako konsekrace), srov. svěcení kostela v Brloze a slavnosti ve Schwarzenbergu.

⁴⁵⁾ P. PUMPR, *Beneficia*, s. 115–118.

⁴⁶⁾ M. RYANTOVÁ, *Církevní patronát*, s. 623–624.

⁴⁷⁾ SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1135, sign. III Kα 11a, kart. 41, fol. 59, reskript Marie Ernestiny z Eggenberku, 23. dubna 1712. Tamtéž, fol. 63. Krumlovští Marii Ernestině, 28. dubna 1712.

⁴⁸⁾ SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 96, sign. 3Kα 19, kart. 1, fol. 1 an, dopis Essera kněžně Marii Ernestině z Eggenberku z 21. dubna 1717 a její odpověď z 1. května 1717.

gu.⁴⁹⁾ Nositeli této zvykové kontinuity byli konkrétní úředníci, jak naznačuje případ českokrumlovského vrchního hejtmana Wilhelma Essera, organizátora a účastníka ondřejovských slavností. Po povýšení na knížecího radu a sekretáře se přesunul z Českého Krumlova do Schwarzenbergu, kde připravil obřady při stavbě klášterního kostela. Esser i další úředníci, jakož i vrchnost, si byli role tradice dobře vědomi. Ustavičné užívání frází jako „*mit gewöhnlichen Solennitäten*“, „*gewöhnlichen Maßen nach*“ atp., kterými glosovali jednotlivé ceremoniály, potvrzuje živé povědomí o ustálenosti jejich průběhu.⁵⁰⁾ Spokojenost, již vrchnost vyjadřovala při očekávaném průběhu rituálu, naznačuje význam, který pro zúčastněné mělo dodržení psaných i nepsaných zvyklostí.⁵¹⁾

Jakékoliv narušení očekávaného průběhu slavnosti vrchnostenští komisaři pozorně sledovali. V zaznamenaných případech došlo k mimořádnosti prokazatelně pouze jednou, při pokládání základního kamene klášterního kostela ve Schwarzenbergu 3. června 1732. Začátek slavnosti probíhal podle očekávání: würzburský světec biskup Bernard Mayer po vysvěcení provizorního oltáře na staveništi „*slavnostně pokropil základní kámen solí a svěcenou vodou*“, pronesl příslušné benedikční formule a připomněl roli schwarzenberského patrona. K základnímu kameni vložil biskup destičku s pamětním nápisem a relikvii ve skle, zatímco schwarzenberský úředník na kámen položil zlatou minci. Potud byl knížecí rada Josef Václav Pelikán, autor citovaného popisu a účastník slavnosti, s jejím průběhem spokojen. Vzápětí však začalo pršet, což Pelikán chápal jako narušení průběhu rituálu a o něm bylo třeba zpravit knížete – zbytek slavnosti nemohl proběhnout na staveništi pod otevřeným nebem a účastníci se museli odebrat do zámecké kaple.⁵²⁾

⁴⁹⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kb 1b, nefol., Esser kněžně Eleonoře Amálii, 26. června 1735.

⁵⁰⁾ Např. zpráva o svěcení postoloprtské zámecké kaple sv. Jana Nepomuckého, podle níž místní farář a okrskový vikář kostel „*gewöhnlichen Maßen eingeweyhet*“. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Ka 1a/3, nefol., Frey knížeti Adamu Františkovi, 20. května 1725.

⁵¹⁾ Kníže tak například 8. srpna 1728 potvrdil přijetí zprávy o kladení základního kamene, jež proběhlo „*mit all gewöhnlicher Solennität*“. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3P 19a, nefol., reskript knížete Adama Františka, 8. srpna 1728. Dále citovaný reskript z 16. července 1729. Koncept reskriptu kněžny Eleonory Amálie ze Schwarzenberku, v němž s radostí po obdržení zprávy o svěcení klášterního kostela ve Schwarzenbergu konstatovala, že slavnost proběhla „*nach dem Rituale*“. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kb 1b, nefol., koncept reskriptu kněžny Eleonory Amálie, 6. srpna 1735. Ke spokojenosti se svěcením kaple v Libniči J. IVANEGA, *Lovecký zámek a schwarzenberská sídla*, s. 105.

⁵²⁾ „*Nachdeme einlegung mit denen wehrngebräuchl. Ceremonien beschehen wäre, habe herr Weyhbischoff in dem oratorio für dem hoch altar widersitzend, weñ es wegen angefangenen Regen an dem ort der neuen kirche nicht thun können, eine Sermon gehalten.*“ SOA Třeboň, odd. ČK, Rodinný archiv Schwarzenbergů – primogenitura, odd. Familia Primogenitura – besonders/Adam Franz, fasc. 421, nefol., Pelikán knížeti Adamu Františkovi, 11. června 1732.

Podobně narušila nepřízeň počasí svěcení kostela sv. Jakuba v Želnavě (panství Český Krumlov), připravované od podzimu 1712. Kněžna Marie Ernestina z Eggenberku si byla rizika plynoucího z nastávajícího nevlídného šumavského podzimního počasí vědoma a v polovině září 1712 nechala odložit zamýšlené svěcení na jaro. Na podzim se měl ceremoniál konat pouze v případě, kdy by se jej podařilo připravit před svátkem Archanděla Michaela (29. září), „*ještě za dobrého a suchého počasí*“, aby mohlo přijít více lidí. Větší účast by se podle kněžny kladně projevila na vrchnostenských příjmech, neboť by účastníci vypili víc panského piva.⁵³⁾ Podobně pragmatické byly úvahy vedoucí ke stanovení definitivního termínu aktu na mrazivý 19. únor 1713, kdy proběhlo svěcení zároveň s vizitací svatyně. Spojení obou církevních aktů bylo praktické, neboť ušetřilo duchovním cestu do odlehlejší farnosti. Podle správného postřehu pivního písaře Lucase Tuschera však „*špatné počasí komplikovalo případná procesí*.“⁵⁴⁾

Téměř skandálem pak hrozilo kladení základního kamene při zahájení přestavby kostela Všech svatých v Kamenném Újezdu (panství Český Krumlov), jehož přípravu tamní farář Jan Josef Zavadil (1675–1737, na kamenoujezdské fáře od 1705) nekonzultoval s panskými úředníky.⁵⁵⁾ Organizace se ujal o své újmě. Bez vrchnostenského pověření vyjednal konzistoriální licenci a účast českobudějovického okrskového vikáře Johanna Veitha Schwantleho, jenž se měl ujmut vedení ceremoniálu. Teprve 12. června 1726, čtyři dny před plánovanou slavností, k aktu Zavadil pozval hejtmana panství Český Krumlov Löbela.⁵⁶⁾ Ten se však kvůli úředním povinnostem nemohl slavnosti zúčastnit a kladení tak proběhlo bez zástupce vrchnosti.⁵⁷⁾ O Zavadilově svévoli byl zpraven kníže. Löbel mu s nelibostí hlásil, že „*povinností faráře bylo o tomto kladení včas informovat a ne zprávu odkládat a zpravovat o onom aktu jen takovým pozváním. Doporučuji si proto Vaší Jasnosti v poníženosti navrhnout pokárání faráře za tuto projevenou libovůli a mimoto vyzdvihnout onen základní kámen a k budoucí památce do něj nechat zasekat nějakou minci*.“⁵⁸⁾ Löbelův návrh na vyzdvihnutí základního kamene kníže kvůli potenciálním „*jiným při-*

⁵³⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 49n/2, nefol., reskript Marie Ernestiny z Eggenberku, 12. září 1712. Při jiných příležitostech přitom bylo pivo běžně poddaným vydáváno zdarma, alespoň ve schwarzenberském prostředí.

⁵⁴⁾ Tamtéž, Lucas Tuscher, 20. února 1713. K vizitacím srov. P. STUHLÁ, *Prachatický vikariát*, s. 112–116; P. PUMPR, *Beneficia*, s. 122.

⁵⁵⁾ K osobě agilního faráře Zavadila Jan ŠIMÁNEK, *Kamenný Újezd v době baroka, od třicetileté války až k josefínským reformám*, in: Roman Lavička – Jiří Havlice – Daniel Kovář – Leoš Níkmajer – Jan Šimánek, *Velké dějiny malého města. 750 let Kamenného Újezda, České Budějovice 2014*, s. 93–125, zejm. s. 98–107, 109–118.

⁵⁶⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3Kα 2a/31, nefol., Zavadil Löbelovi, 12. června 1726.

⁵⁷⁾ Tamtéž, koncept Löbela Zavadilovi, 14. června 1726.

⁵⁸⁾ Tamtéž, Löbel knížeti Adamu Františkovi, 22. června 1726.

tom povstalým nepřístupností“ odmítl. Zároveň však hodlal Zavadila ostře pokárat, neboť jej farář „*musí respektovat jako pozemkovou vrchnost a nesmí jednat takto liknavě.*“⁵⁹⁾ Epizoda dokládá, nakolik se v průběhu rituálu v ideálním případě měla odrážet společenská hierarchie a jak významné pro patrona bylo mít na slavnosti svého zástupce. Situace byla o to pohoršlivější, že kamenoujezdská stavba poutala – jako významný a hojně navštěvovaný kostel stojící na frekventované cestě – mimořádný zájem knížete.⁶⁰⁾ Spor vyzněl do ztracena, mezi sledovanými slavnostmi však představuje ojedinělý případ svévole faráře. Obvykle si duchovní pod vrchnostenským patronátem byli vědomi potřeby dobrých vztahů s vrchností, na jejíž podpoře do jisté míry záviselo farářovo živobytí.⁶¹⁾ Ukazuje se, že jakákoliv spolupráce církevních a světských autorit hrozila možným konfliktem.

V ostatních doložených případech však vrchnost na slavnostech účastna byla, ať již osobně, nebo v zastoupení. Vzhledem k úředním povinnostem, jež vrchnost (mimo kněžnu Marii Ernestinu z Eggenberku) poutaly u dvora, je častější druhý případ. Knížecí hodnostáři, zpravidla titulárně nejvýše postavený vrchnostenský úředník, však panstvo plnohodnotně nahradili a pocty jim prokazované byly vnímány jako projevy úcty vůči vrchnosti. Výslovně to formuloval postoloprtský hejtman Hohenstöger při popisu svěcení kostela Nanebevzetí Panny Marie v Postoloprtech v září 1753.⁶²⁾

Z uvedeného je zřejmé, že jakkoliv byly ceremoniály kladení základních kamenů a svěcení svatyní zejména věci církevního ritu, nabízely i prostor pro světskou reprezentaci.⁶³⁾ Knížecím zástupcům byla pravidelně vyhrazena významná místa v sakrálním prostoru, nezřídka zdůrazněná i luxusními textiliemi a dalšími mobiliemi, což odkazuje k čestným právům (*iura honorifica*) patrona.⁶⁴⁾ Vedle uvedeně-

⁵⁹⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 50a, nefol., reskript knížete Adama Františka, 3. července 1726.

⁶⁰⁾ K významu a podobě kostela a jeho vybavení J. IVANEGA, „*Wohl, tüchtig und tauerhafft.*“ *Stavební aktivity*, s. 98–104.

⁶¹⁾ P. PUMPR, *Beneficia*, s. 166–176.

⁶²⁾ „*Nach dieser geistlichen function, wegen welcher in hohen Nahmen Euer Durchleucht ich dem herrn Benedicenti danckete* [zdůraznil JI] [...], wurde nicht nur dieser mit seinem Secretario sondern auch die übrigen geistlichen, deren an der zahl 14 gewesen, in meinem logiament mit einem hon[n]jetten Tractament, worzu auch die bey dieser Sollenität von der Incorporation mit erschienen herrschaff. beamte gezogen worden, beehret.“ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Kα 2a/2, fasc. II 1751–1795, nefol., Hohenstöger knížeti Josefu Adamovi, 24. září 1753. K postoloprtskému kostelu Veronika STEINEROVÁ, *Andrea Altomonte. Architekt viděnského pozdního baroka a jeho činnost na českých panstvích Schwarzenbergů*, diplomová práce FF UK, Praha 2002, s. 21–43; Richard BIEGEL, *Mezi barokem a klasicismem. Proměny architektury v Čechách a v Evropě 2. poloviny 18. století*, Praha 2012, s. 262 an.

⁶³⁾ P. PUMPR, *Beneficia*, s. 181.

⁶⁴⁾ M. RYANTOVÁ, *Církevní patronát*, s. 619.

ho křesla, potaženého červeným sametem, které bylo určené pro Wilhelma Essera při slavnosti v Ondřejově, naznačuje exkluzivitu užívaného mobiliáře i příklad z eggenberského svěcení kostela sv. Šimona a Judy v Brloze (panství Český Krumlov) v září 1704. Pro hlavního aktéra slavnosti, kardinála a ostrihomského arcibiskupa Leopolda Karla Kollonitsche (1631–1707) a jemu přísluhujících 14 duchovních bylo třeba připravit mimo jiné 12 křesel dopravených z českokrumlovského zámku či tři sametové tepichy.⁶⁵⁾

Ve vizualitě i symbolice slavnosti kladení základního kamene hrála zásadní roli destička s pamětním nápisem, jejíž rubová strana byla pravidelně zdobena erby patrona.⁶⁶⁾ Vložením destičky byla na věčnou památku zdůrazněna podpora religiozity poddaných schwarzenberským domem a hmotným dokladem knížecí zbožnosti, jež se vtělila do svatyně.⁶⁷⁾ Zároveň šlo o svého druhu právní doklad, potvrzující patronátní práva vrchnosti.⁶⁸⁾ Význam nápisových destiček ukazuje péče, kterou vrchnost i panští úředníci věnovali jejich zajištění.

Nejllepším příkladem je citované kladení základního kamene klášterního kostela ve Schwarzenbergu. Pozlacenou měděnou destičku určenou k vložení do základního kamene hodlal kníže Adam František z Vidně odeslat do Středních Frank v polovině května 1732.⁶⁹⁾ Destička však byla zhotovena se zpožděním. Jak knížeti s politováním hlásil Esser na začátku června, v době vrcholících příprav slavnosti (určené na 3. června), nemohla destička dorazit včas. Místo toho navrhl použít „cínovou destičku s vyrytým jménem a titulaturou knížete.“⁷⁰⁾ Samotný Adam Franti-

⁶⁵⁾ Srov. popis svěcení kostela sv. Šimona a Judy v Brlohu (11. září 1704) uložený v SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 46h, nefol. Vzhledem k torzovitosti pramenů dochovaných ke slavnosti není jisté, za jakých okolností byl kardinál Kollonitsch na jih Čech pozván (s knížetem Janem Kristiánem z Eggenberka se znal z Vidně, kde oba působili na dvoře, českokrumlovské vévodství ostatně Kollonitsch na Eggenbergovo pozvání navštívil již roku 1696). Při předchozí Kollonitschově návštěvě, spojené se svěcením kněží, potřebnou licenci pražské konzistoře pro konání biskupských funkcí na území jiné diecéze neměl, a arcibiskup dokonce svěcení zrušil, na podzim 1704 mu již souhlas se svěcením kněží pražský arcibiskup udělil, není však jisté, zda se licence vztahovala i na konsekraci svatyní. Srov. M. RYANTOVÁ, *Církevní patronát*, s. 621.

⁶⁶⁾ Srov. např. dochovanou destičku připomínající pokládání základního kamene kostela sv. Petra ve Vidni roku 1702. Peter Heinrich JAHN, *Johann Lucas von Hildebrandt (1668–1745). Sakralarchitektur für Kaiserhaus und Adel. Planungsgeschichtliche und projekanalytische Studien zur Peters- und Piaristenkirche in Wien sowie den Loreto-Heiligtum in Rumburg*, Petersberg 2011, s. 36, obr. 3.

⁶⁷⁾ M. GAŽI, *Schwarzenbergové*, s. 146–164.

⁶⁸⁾ M. RYANTOVÁ, *Církevní patronát*, s. 618.

⁶⁹⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kβ 2b, nefol., koncept reskriptu knížete Adama Františka, 17. května 1732.

⁷⁰⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kβ 1b, nefol., Esser knížeti Adamu Františkoví, 1. června 1732.

šek vzhledem k nenadálému skonu nemohl další osud destičky ovlivnit. Hmotné připomínky knížecího patronátu se však ujala ovdovělá Schwarzenberkova manželka Eleonora Amálie, jež *post quem* schválila užití cínové destičky dle Esserova návrhu. Zároveň však hodlala „i přesto zaslat ještě příslibenou měděnou pozlacenou destičku, která má být za běžných obřadů přidána k prvnímu kameni.“⁷¹⁾ Wilhelm Esser oponoval. Zdůraznil, že takový postup není možný, neboť „onen kámen byl hned po benedikování a usazení pro odvrácení všeho zlého a proti ukradení zazděn.“ Jelikož se pokračovalo se stavebními pracemi, navrhoval „vložit takovou laminu, pokud by se milostivě zlíbilo, do menzy hlavního oltáře“, s čímž byla kněžna srozuměna.⁷²⁾ V ojedinělých případech byla destička nahrazena pamětním spisem. Podle všeho byly v těchto případech spisy koncipovány podobně jako hojné pamětní spisy vkládané do makovic kostelních věží.⁷³⁾

Symbolickou přítomnost vrchnosti stvrzovalo i vkládání knížecích mincí do relikviářů, jejichž vsazení do oltáře bylo nedílnou součástí rituálu.⁷⁴⁾ Mince byly k relikviím vloženy například při kladení základního kamene kovářovské zvonice, ondřejovského kostela a klášterní svatyně ve Schwarzenbergu. Pro tamní slavnost mimořádného významu (založení kostela završilo dlouholetou knížecí podporu františkánské komunity v převážně nekatolickém prostředí) hodlal kníže nechat zhotovit pamětní medaili, k čemuž však pro jeho skon nedošlo.⁷⁵⁾ Podobně nebyla zamýšlená mince vložena ani při svěcení kaple Panny Marie Pomocné při františkánském klášteře ve Schwarzenbergu v červnu 1743. Organizátoři slavnosti z řad místních knížecích úředníků tehdy věděli o záměru vrchnosti nechat zhotovit mince, zároveň si však byli vědomi tlaku na co možná nejrychlejší uskutečnění

⁷¹⁾ Tamtéž, koncept reskriptu kněžny Eleonory Amálie, 21. červen 1732.

⁷²⁾ Tamtéž, Esser kněžně Eleonoře Amálii, 29. června 1732. Koncept reskriptu kněžny Eleonory Amálie SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 2b, nefol., 9. července 1732.

⁷³⁾ Například při vložení základního kamene (neobvykle uchovávaného mimo stavbu, snad kvůli válečnému nebezpečí v době zahájení přestavby roku 1748) pod menzu oltáře přestavěného kostela sv. Jakuba a Filipa v Šumavských Hořticích v září 1751 byl kromě knížecího tolaru z roku 1741 pod oltář vložen i pamětní spis. Srov. SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4637, sign. IIIKα 50a, kart. 410, nefol., koncept zprávy o svěcení kostela, 29. září 1751. Václav STARÝ, *K dějinám kostela sv. Filipa a Jakuba v obci Šumavské Hořtice*, Vlastivědný sborník Muzea Šumavy 8, 2014, s. 167–181; vkládání pamětních spisů do makovic opravených zvonice bylo ve sledovaném období naprosto běžnou zvyklostí, v pramenech doloženou u většiny přestaveb. Srov. Daniel KOVÁŘ, *Dokumenty z makovice ledenického kostela sv. Vavřince*, Jihočeský sborník historický 68, 1999, s. 313–330.

⁷⁴⁾ J. ČIHÁK, *Obřad*, s. 9.

⁷⁵⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 2b, nefol., koncept reskriptu knížete Adama Františka, 16. dubna 1732. Dále Anton TANNICH, *Die Münzen und Medaillen Schwarzenberg*, Schwarzenberg'schen Jahrbuch, Oberplan 1938, s. 51–150.

slavnosti a rychlou výstavbu svatyně. Zpoždění kvůli čekání na pamětní minci by mohlo způsobit nežádoucí protažení stavby, proto byl základní kámen položen i bez ní.⁷⁶⁾

Podobu samotného základního kamene prameny ze sledovaného období vlády knížete Adama Františka nezachycují. V případě kostela sv. Vojtěcha ve Lštěni (panství Vimperk), kde se slavnostní kladení odehrálo 17. října 1741, šlo o kamennou desku s nápisem oslavujícím sňatek patrona kostela Josefa Adama ze Schwarzenberku s Marií Terezií, rozenou z Lichtenštejnu (svatba 22. srpna 1741).⁷⁷⁾ Po obou stranách nápisu byly erby oslavenců. Deska byla slavnostně vložena do středu presbytáře, pod zamýšlený hlavní oltář, kam byly mimo běžných relikvií vloženy na paměť sňatku páru dvě stříbrné mince a zlatý dukát, „*na němž stály nápisy a na druhé straně vyobrazení génia nad dvěma hořícími srdci nad znaky obou rodů.*“⁷⁸⁾ Je zřejmé, že vkládání knížecích mincí k základnímu kameni bylo pro současníky dobře čitelným prvkem knížecí reprezentace.⁷⁹⁾ Podobně je třeba interpretovat zvyklost rozhazování mincí mezi shromážděné poddané (snad v aluzi na obyčej při korunovacích), prokazatelně praktikovanou při kladení základního kamene kaple Smrtnelných úzkostí Páně při třeboňském augustiniánském klášteře na jaře 1721.⁸⁰⁾

⁷⁶⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 1b, nefol., Becker knížeti Josefu Adamovi, 9. června 1743.

⁷⁷⁾ Rostislav SMÍŠEK, *Die Heiratstrategien der Fürsten zu Schwarzenberg 1600 bis 1750*, in: Václav Bůžek – Ronald G. Asch (edd.), *Adel in Südwestdeutschland und Böhmen 1450–1850*, Stuttgart 2013, s. 127–154, zde s. 144,

⁷⁸⁾ Srov. popis položení základního kamene kostela sv. Vojtěcha ve Lštěni na podzim 1741 uložen v SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4486, sign. IIIKα 26, kart. 387, 1666–1745, nefol. Z doby knížete Josefa Adama ze Schwarzenberku je dochována i další cenná zmínka: za základní kámen nové zvonice kostela v Dolních Slověnicích (p. Třeboň, červen [?] 1747) bylo vyplaceno 30 kr. kameníkovi Georgu Pauknerovi. SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 72b, fol. 23, 14. června 1747.

⁷⁹⁾ Svědčí o tom i případ citovaného kladení základního kamene kaple P. Marie Pomocné ve Schwarzenbergu: kámen byl zhotoven podle zasláného rysu. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 1b, nefol., Becker knížeti, 9. června 1743.

⁸⁰⁾ Kronika stavby kaple Smrtnelných úzkostí Páně v Třeboni od r. 1720, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kß 29a, fol. 7–46, zde fol. 9: „*eines unzählbaren Volkes unter dem Schall aller glocken den Ersten grundstein mit beygehefften eischriften und haltung gewöhnlicher Kirchen ceremonien eigenhändig geleyet, und aller herrn canonic jeden zu einer ducaten im gold freygebiligist ertheilet, wie nicht minder unter das beywesende Volk für etwelche gulden Kayser zu einer gedächtnus außgeworfen haben.*“; k rozhazování mincí jako součásti korunovačního řádu (v návaznosti na starší zvyklosti prokazující štědrost vládců) srov. Josef CIBULKA, *Český řád korunovační a jeho původ*, Praha 1934; dále Sergio BERTELLI, *The King's Body: Sacred Rituals of Power in Medieval and Early Modern Europe*, University Park (PA) 2001, s. 97–114.

Na vrchnost bývalo pamatováno i v kázáních. Při kladení základního kamene klášterního kostela ve Schwarzenbergu byla oslava zbožnosti knížecího rodu hlavním motivem kázání würzburského světicího biskupa Mayera. Ve svém výstupu oslavoval středověké založení kartouzy v Astheimu Erkingerem ze Seinsheimu, které parabolicky propojil se stávajícím aktem založení františkánského kostela Erkingerovým potomkem Adamem Františkem.⁸¹⁾ Při kázáních, jež tvořila dle církevních norem nedílnou součást ceremoniálů, bylo na milostivou patronovu podporu nepochybně pamatováno i v pramenně nedoložených případech.

Naopak mimo normu církevního práva stála ustálená zvyklost pohoštění duchovních a významných hostí, které se pravidelně probíhalo po ukončení sakrálních úkonů. Církevní normativy určovaly, že v určitých případech (po instalaci nového faráře) má proběhnout skromná hostina beze vsí ceremonie.⁸²⁾ V praxi se hostiny naopak stávaly výsostně reprezentativním aktem.

Slavnostní hostiny zpravidla organizovali zástupci vrchnosti (nejčastěji hejtman příslušného panství) v místě obřadu. Jejich součástí bývaly přípitky na zdraví patrona i jiných významných světských osob. Ukázkový příklad významu rituálu přípitku v soudobé společnosti poskytuje hostina po položení základního kamene schwarzenberského kláštera: nejprve knížecí úředníci přípili na zdraví knížete würzburského a bamberského. Poté „světicí biskup přípil na zdraví kněžny Eleonory, na zdraví korunního prince,“ načež schwarzenberští úředníci galantně replikovali přípitkem „na zdraví schönbornského domu a tak se pokračovalo.“⁸³⁾ Obdobně proběhla výměna zdvořilostí o tři roky později při hostině následující vysvěcení chrámu, kdy se přípíjelo na zdraví schönbornského rodu (tj. rodu würzburského knížete biskupa Friedricha Karla von Schönborn-Buchheim), würzburské kapituly, samotného světicího biskupa, kněžny Eleonory Amálie a mladého prince Josefa

⁸¹⁾ „[...] hat er [biskup] sonderlich die merita des hochfürstl. hauses Schwartzenberg belobt, undt von Erkingero, welcher die Carthaus zu Ostheim schon vor 300 Jahren gebauet, anfangend weither ausgeführet, wie deßen hochgräfl. und nunmehr hochfürstl. Descendentes diesem löbl. Exempel nachgefolget, und ein großes in hiesigen Franckhen land pro gloria Dei et Incremento religionis beigetragen hätten.“ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 1b, nefol., Esser knížeti Adamu Františkovi, 4. června 1732. K astheimské kartouze (dnes Museum Kartause Astheim, součást sítě muzeí würzburské diecéze) srov. Ignaz SCHWARZ, *Die Karthause Astheim. Ein Geschichtsbild*, Gerolzhofen 1903; Jesko VON DOHNA – Robert SCHUH, *Auf den Spuren der Fürsten Schwarzenberg in Franken*, Scheinfeld 2006, s. 136–141.

⁸²⁾ P. PUMPR, *Beneficia*, s. 180–181; M. RYANTOVÁ, *Církevní patronát*, s. 622–623.

⁸³⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kß 1b, nefol., Esser knížeti Adamu Františkovi, 4. června 1732. Václav BŮŽEK, *Přípitek ve společnosti raného novověku*, in: Martin Nodl – Daniela Tinková (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007, s. 189–213.

Adama ze Schwarzenberku, „*vždy s trumpetami a bubny a vespolek*“.⁸⁴⁾ Případy hostin při ceremoniálech vztahujících se ke schwarzenberskému klášternímu kostelu jsou nepochybně výjimečné. Šlo o setkání zástupců dvou říšských suverénů a jako takové se stupněm dodržovaného ceremoniálu vymykaly z úrovně svěcení na venkovských českých panstvích.⁸⁵⁾ Přesto pozornost, kterou Wilhelm Esser průběhu hostiny věnoval, jasně poukazuje na význam této části slavnostního dne.

Podobně, i když v menším měřítku, probíhaly hostiny i při dalších svěceních.⁸⁶⁾ Duchovním bývaly na památku při hostině vypláceny odměny (farářům zpravidla pět dukátů, nižším duchovním, hudebníkům a sloužícím menší sumy či naturálie).⁸⁷⁾ Za dary, jak poznamenal postoloprtský hejtman Frey v popisu svěcení tamní zámecké kaple sv. Jana Nepomuckého, vikář „*neopomněl poníženě poděkovat*“.⁸⁸⁾ Banket, jenž sloužil „*k počtění hosti*“,⁸⁹⁾ byl pro vrchnost příležitostí k vítanému šíření obrazu sebe sama coby dobrého patrona. Svědčí o tom případ svěcení rozšířeného kostela sv. Prokopa v Pohnání (eggenberské panství Chýnov) v květnu 1717, kdy kněžna Marie Ernestina z Eggenberku sice trvala na tom, aby „*k slavnosti nebyl přizván nikdo cizí*“, dodala však, že „*pokud by se přeci jen někdo ze sousedních duchovních hodlal dostavit sám od sebe, jako v čele procesí, má užívat pohoštění na naše náklady*“.⁹⁰⁾ Kromě duchovních se slavnostních banketů pravidelně účastnili světští hosté, například při svěcení mariánské kaple v oblíbeném poutním mís-

⁸⁴⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3KB 1b, nefol., Esser kněžně Eleonoře Amálii ze Schwarzenberku, 27. července 1735.

⁸⁵⁾ Srov. příklad slavnostního kladení základního kamene k přestavbě farního kostela v Scheinfeldu roku 1766, jehož se ujal würzburgský světící biskup Daniel von Gebattel. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kα 2a/14, nefol., J. Heuchling, J. G. Fleischmann, J. F. Smetz a S. Grandjean knížeti Josefu Adamovi ze Schwarzenberku, 24. září 1766.

⁸⁶⁾ Srov. dříve popsané hostiny při pokládání základního kamene a svěcení kaple Nejsvětější Trojice a morových patronů v Libnici (panství Hluboká nad Vltavou). J. IVANEGA, *Lovecký zámeček a schwarzenberská sídla*, s. 105, 108.

⁸⁷⁾ Srov. též náklad pět zlatých „*tesařům za pivo*“ při kladení základního kamene nové zvonice kostela sv. Linharta v Dolních Slověnicích. Rejstřík výplat na stavbě zvonice kostela v Dolních Slověnicích SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 72b, fol. 29–30, 16. prosince 1748. Dále nařízení vrchního hejtmána Jiřího Vavřince z Escherichu k zajištění „*malé hostiny pro hosty na slavnostním svěcení*“ opraveného kostela v Hlasivu (panství Chýnov), SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 3Kα 13k, fol. 343, Escherich chýnovskému hejtmanu, 24. srpna 1746.

⁸⁸⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Kα 1a/3, nefol., Frey knížeti Adamu Františkovi, 20. května 1725.

⁸⁹⁾ Dräxler knížeti Adamu Františkovi u příležitosti přípravy hostiny po svěcení kostela sv. Prokopa v Jinonicích, na niž by bylo třeba po jednom sudu vína a piva, něco jídla a 12 zlatých z tavních důchodů. SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Jinonice, sign. A 3Kα 1a/3, fol. 20, 26. června 1712.

⁹⁰⁾ SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 3Kα 15a, fol. 39, reskript kněžny Marie Ernestiny z Eggenberku, 22. května 1717.

tě Mláka (panství Třeboň) v roce 1769 je doloženo 46 „světských pánů hostů“.⁹¹⁾ Návrstnost investice do hostin spočívala v symbolickém kapitálu šíření žádoucího obrazu vrchnosti coby podporovatele a stoupence křesťanských hodnot a starostlivého pečovatele o duchovní blaho poddaných.⁹²⁾ Zájem vrchnosti a jejího úřednictva o banket stojí v přímém protikladu k citovaným církevním předpisům a svědčí o tom, že potřeba patřičné reprezentace byla pro patrona zásadní hodnotou.

Dosud jsem sledoval slavnosti, na nichž byla vrchnost zastupována svými úředníky. V několika případech však kníže či jeho manželka ceremoniály poctili osobní přítomností. V první řadě šlo o svěcení kaple Nejsvětější Trojice v Libniči (panství Hluboká nad Vltavou) v červnu 1715, kdy Adama Františka zastupovala kněžna Eleonora Amálie.⁹³⁾ Tehdejší pobyt kněžny v Libniči byl umožněn přetrvávající manželskou roztržkou, během níž Eleonora Amálie pobývala v ústraní hlubockého zámku.⁹⁴⁾ V případě potřeby tudíž snadno mohla osobní přítomností na slavnosti vyjadřovat vrchnostenskou podporu zbožné stavební akci. V případě libničské kaple lze oprávněně uvažovat i o osobním zájmu kněžny na svatyni, jež vznikala jako votivní stavba po morové ráně roku 1713: v době vrcholící epidemie Eleonora Amálie iniciovala stavbu přímluvné kaple sv. Šebestiána a Rocha u loveckého zámku Ohrada a návštěva libničského svěcení dobře zapadá do kontextu jejich zbožných aktivit.⁹⁵⁾

I přítomnost knížecího páru při svěcení kaple Smrtných úzkostí Páně při augustiniánském klášteře v Třeboni 19. října 1724 vycházela z momentálního pobytu Adama Františka a Eleonory Amálie na panství, kde si během podzimní sezóny dopřávali loveckých kratochvílí.⁹⁶⁾ Osobní návštěva patrona ceremoniálu nepo-

⁹¹⁾ Rozpočet nákladů na hostinu po svěcení mariánské kaple v Mláce SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 73i, fol. 171, srpen 1769.

⁹²⁾ Tento obraz šířila dobová *Hausväterliteratur*. Srov. výběrově: Franz Philipp FLORINUS, *Oeconomus prudens et legalis*, Nürnberg 1719, s. 18–20, 714 an. Kníže Adam František se údajně s ideálem ztotožnil i na smrtelné posteli. Václav GRUBHOFFER, *Pod závojem smrti. Poslední věci Schwarzenbergů v letech 1732–1914*, České Budějovice 2013, s. 112, 296, pozn. 541, 542.

⁹³⁾ J. IVANEGA, *Lovecký zámek a schwarzenberská sídla*, s. 107–108.

⁹⁴⁾ Kristína SWIDEROVÁ, *Adam František a Eleonora Amálie ze Schwarzenberku. Příčiny a průběh jejich manželské krize v letech 1710–1722*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 357–374.

⁹⁵⁾ Jan IVANEGA, *Lovecký zámek Ohrada. Stavební dějiny*, Praha 2014, s. 53.

⁹⁶⁾ „[...] die gefertigte Capellen [...] den 19. octobris 1724 von S. hochwürden mit gewöhnlichen Kirchen gepräng eingeweyhet und darinnen das erste gesungene Amt zwischen Sieben und Acht Uhr vormittags in hoher gegenwarth S. hochfürstl. Durchl. des durchleuchtig- hochgeborner fürsten und herrn herrn Adam Frantzens [...] zu Schwarzenberg [...], dann der Durchl. hochgebohrnen fürstin und frauen frauen Eleonore [...] zu Schwarzenberg, [...] und anderer hochans. herren und andachtiger Christen unter pauken und trompeten klang gehalten werden mögen, vor für dem

chybně dodávala na významu (snad i kvůli osobní přítomnosti knížete šlo o jedinou sledovanou slavnost s doloženým aktem rozhazování mincí). Odrazela také zájem vrchnosti na bratrstvu, pro něž byla kaple určena.⁹⁷⁾ Z citovaných příkladů slavností se zastupováním vrchnosti je však zřejmé, že i v případě osobní nepřítomnosti vrchnosti bylo sociální tělo panstva přítomno.

Výzkum vybraných eggenberských a schwarzenberských příkladů slavností kladení základních kamenů na tomto místě umožňuje přijetí dílčích závěrů.⁹⁸⁾ Ojedinele dochovaná kázání a jejich výtahy prozrazují hlubokou symboliku aktů, již současníci dobře rozuměli. Modelový příklad podrobně popsaneho souboru slavností v Ondřejově umožňuje poznat ceremoniály kladení základních kamenů a svěcení svatyni jako sled ritualizovaných kroků. Jejich pořadí a podoba se přesně řídily platnými církevními normativy, na prvním místě statuty pražské synody a římským pontifikálem. Přes výsostně církevní ráz byly slavnosti patronem chápány také jako prostor pro světskou reprezentaci, zcela v souladu s tezemi dobové ceremoniální a encyklopedické literatury. Médii světské reprezentace a prostředkem vyjádření právního vztahu patrona k danému objektu byly knížecí mince, pamětní medaile či spisy a destičky pro memoria, vkládané do základního kamene, případně do svěceného oltáře. Klíčovou kvalitou ceremoniálů byl jejich očekávaný průběh, odpovídající psaným normám i zažitým zvyklostem. Nejvýraznější odchylkou oproti církevní normě byl nárůst významu hostiny po slavnosti v kostele, jež se v eggenberském a schwarzenberském prostředí stala pravým slavnostním banketem vyjadřujícím společenské vztahy vrchnosti a jejich hostů. Vrchnost sama přitom nemusela být aktu osobně přítomna, zpravidla ji zastupovali v roli komisařů přední úředníci příslušného panství.

Otázkou dalšího bádání je dohledání komparativního pramenného materiálu k průběhu ceremoniálů na dominiích jiných vrchností či na komorních majetcích. V prostředí německých zemí již zběžná rešerše odhalila třináct tisků zaznamenávajících kázání při příležitosti kladení základního kamene. Zřejmě ne náhodou větší

allmächtiger gott unendliches lob und dank gesprochen werde. – Kronika stavby kaple Smrtných úzkostí Páně v Třeboni, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3KB 29a, fol. 7–46, zde fol. 10. Jan IVANEGA, „...sich auf ein und andern herrschafften mit der Jagdt erlustigen.“ *Organizace loveckých zábav barokních Schwarzenbergů v jižních Čechách*, Prameny a studie 53, 2014, s. 98–109.

⁹⁷⁾ Bratrstvo bylo založeno kněžnou Eleonorou Amálií ze Schwarzenberku 22. listopadu 1723. Srov. Národní archiv Praha, Náboženská bratrstva, kart. 29, sign. III/39. Jiří MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha 2000, s. 24 an.

⁹⁸⁾ Výzkum mj. plně potvrzuje dosavadní tezi o autoritativním přístupu eggenberské i schwarzenberské vrchnosti při výkonu patronátních práv. M. RYANTOVÁ, *Církevní patronát*, s. 633.

na z nich pochází z nekatolického prostředí.⁹⁹⁾ V zemích české koruny se obdobnou praxí prozatím podařilo doložit jen ojediněle. Dva ze tří dosud dohledaných tisků navíc pocházejí z luteránského Saska a vztahují se k protestantským stavbám malostranského kostela Nejsvětější Trojice a staroměstské svatyně sv. Salvátora, pouze jeden titul je katolického původu a české provenience.¹⁰⁰⁾ Rukopisné popisy slavností však lze právem očekávat ve fondech šlechtických velkostatků a kanceláří. Přestože srovnávací materiál z území dalších vrchností prozatím chybí, je již nyní zřejmé, že napříště nelze slavnosti kladení základních kamenů a svěcení svatyní vnímat „jen“ jako mezníky výstavby, ale jako svébytné festivity se značným výkladovým potenciálem.

Tab. 1. Seznam doložených slavností kladení základních kamenů a svěcení kostelů na eggenberských a schwarzenberských panstvích v Čechách v 18. století¹⁰¹⁾

termín	lokalita	poznámka
září 1704 ¹⁰²⁾	Brloh (panství Český Krumlov)	svěcení kostela sv. Šimona a Judy v Brloze
duben 1712 ¹⁰³⁾	Kovářov (panství Orlík)	základní kámen zvonice u kostela Všech svatých

⁹⁹⁾ Výběrově srov. pozn. 12; důvodem může být specifický vztah protestantů k mluvenému slovu, dobře patrný při pohledu na tradici tisku pohřebních kázání, mimořádně rozšířenou právě v nekatolickém prostředí. Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*, České Budějovice 2008, s. 17 an.

¹⁰⁰⁾ Tobias WINTER, *Christliche Predigt bey einlegung des ersten Grundsteins, der Deutschen Evangelischen Kirchen in der kleinern Stadt Prag*, [...] den 20. Julij [...] 1611, Leipzig 1611; Matthias HOE VON HOENEGG, *Christliche Predigt, Bey Foundation oder Legung, Des ersten Grundsteins, einer Kirchen, für die Evangelischen Teutscher Nation, in der königlichen Stadt Prag Den 27. Jul. [...] 1611*, Leipzig 1611. Srov. Kai WENZEL, *Konfese a chrámová architektura. Dva luteránské kostely v Praze v předvečer třicetileté války*, Pražský sborník historický 26, 2007, s. 31–103; 27, 2008, s. 7–66. Z katolického prostředí v Čechách se prozatím podařilo dohledat tisk vydaný při příležitosti kladení základního kamene přestavby servitského kostela sv. Michaela Archanděla v Praze r. 1753. Joseph PRALITZER, *Structura Mystica, Das ist: Alt- und Heuer Ehr- und Geheimnuß-reicher Kirchen-Bau Mit Kostbarsten Edlgesteinen außgezieret ...*, Alt-Stadt Prag 1753.

¹⁰¹⁾ Přehled slavností pokládání základního kamene a svěcení kostelů, oltářů a soch. Záznamy kurzivou označují události na panstvích eggenberského rodu, jež po r. 1719 zdědil kníže Adam František ze Schwarzenberku.

¹⁰²⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 46h.

¹⁰³⁾ SOA Třeboň, Vs Orlík, inv. č. 1135, sign. III Kα 11a, kart. 41.

termín	lokality	poznámka
4. července 1712 ¹⁰⁴⁾	Jinonice (statek Jinonice)	svěcení novostavby kostela sv. Prokopa
15. května 1714 ¹⁰⁵⁾	Libnič (panství Hluboká nad Vltavou)	základní kámen kaple N. Trojice a morových patronů
3. června 1715 ¹⁰⁶⁾	Libnič (panství Hluboká nad Vltavou)	svěcení novostavby kaple N. Trojice a morových patronů
19. února 1713 ¹⁰⁷⁾	Želnavá (panství Český Krumlov)	<i>svěcení kostela sv. Jakuba v Želnavě</i>
12. listopadu 1716 ¹⁰⁸⁾	Ohrada (panství Hluboká nad Vltavou)	svěcení zámecké kaple sv. Eustacha
4. července 1717 ¹⁰⁹⁾	Pohnání (panství Chýnov)	svěcení rozšířeného kostela sv. Prokopa
srpen 1717 ¹¹⁰⁾	Červená (panství Orlík)	<i>základní kámen zvonice u kostela</i>
jaro 1721 ¹¹¹⁾	Třeboň	základní kámen kaple Smrtných úzkostí Páně při augustiniánském klášteře
23. dubna 1722 ¹¹²⁾	Ratibořské Hory (panství Chýnov)	svěcení přestavěného kostela sv. Vojtěcha
8. června 1724 ¹¹³⁾	Horní Vltavice (panství Vimperk)	základní kámen kostela P. Marie, sv. Josefa a bl. Jana Nepomuckého

¹⁰⁴⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Jinonice, sign. A 3Kα 1a/3; Johann VESELÝ, *Geschichte der fürstlich Schwarzenbergschen Besitzungen Citolib, Vršovic, Toužetin, Kornhaus, Jinonic, Häuser in Prag*, Prag 1895, s. 147–148.

¹⁰⁵⁾ J. IVANEGA, *Lovecký zámek a schwarzenberská sídla*, s. 104–105.

¹⁰⁶⁾ Tamtéž, s. 107–108.

¹⁰⁷⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 49n/2.

¹⁰⁸⁾ Jan IVANEGA, *Lovecký zámek Ohrada. Stavební dějiny*, Praha 2014, s. 39.

¹⁰⁹⁾ SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 3Kα 15a.

¹¹⁰⁾ SOA Třeboň, ÚK Orlík, inv. č. 96, sign. 3Kα 19, kart. 1; Jiří VARHANÍK, *K záchraně kostela v Červené nad Vltavou*, Zprávy památkové péče 58, 1998, č. 10, s. 293–304; Martin GAŽI, *Když Vltava stoupala... Ze zákulisí přemístění kostela sv. Bartoloměje v Červené na Pisecku: 1958–1964*, Památky jižních Čech 5, 2014, s. 9–27.

¹¹¹⁾ Kronika stavby kaple Smrtných úzkostí Páně v Třeboni od r. 1720, SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3KB 29a, fol. 7–46; Jaroslav KADLEC, *Klášter augustiniánských kanovníků v Třeboni*, Praha 2004, s. 223–244.

¹¹²⁾ SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 3Kα 13a.

¹¹³⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 5926, sign. VIHy 1, kart. 810, rejstřík hospitalit za 1. pololetí 1724. Dne 7. června 1724 byl ve Vimperku pohoštěn prachatický děkan a husinecký kaplan na cestě kvůli svěcení základního kamene v Horní Vltavici. Pavla STUHLÁ, *Počátky farnosti Horní Vltavice a zřízení prvního kaplanství ve Vimperku aneb Vytoužené i nečekané posily duchovní správy ve Vimperku v první třetině 18. století*, Zlatá stezka 21–22/2014–2015, s. 11–79.

termín	lokality	poznámka
červenec/srpen 1724 ¹¹⁴⁾	Hřivice (statek Velké Lipno)	svěcení novostavby kostela sv. Jakuba
24. září 1724 ¹¹⁵⁾	Horní Vltavice	svěcení kostela P. Marie, sv. Josefa a bl. Jana Nepomuckého
16. května 1725 ¹¹⁶⁾	Postoloprty	svěcení zámecké kaple sv. Jana Nepomuc- kého
léto 1725 ¹¹⁷⁾	Praha, Hradčany	knížecí podpora slavnosti kladení základního kamene mariánské statue na Hradčanském náměstí
16. června 1726 ¹¹⁸⁾	Kamenný Újezd (panství Český Krumlov)	základní kámen přestavby kostela Všech svatých
červen 1727 ¹¹⁹⁾	Friesach (panství Murau)	svěcení hřbitova při kostele sv. Ondřeje
24. června 1727 ¹²⁰⁾	Saurau (panství Murau)	svěcení kostela Panny Marie v trní a přilehlého hřbitova
27. července 1728 ¹²¹⁾	Ondřejov (panství Český Krumlov)	základní kámen novostavby kostela P. Marie, sv. Josefa a sv. Ondřeje
30. listopadu 1728 ¹²²⁾	Ondřejov (panství Český Krumlov)	svěcení dokončeného presbytáře kostela P. Marie, sv. Josefa a sv. Ondřeje
2. července 1729 ¹²³⁾	Ondřejov (panství Český Krumlov)	svěcení dokončeného kostela P. Marie, sv. Josefa a sv. Ondřeje
3. června 1732 ¹²⁴⁾	Schwarzenberg	základní kámen františkánského klášterního kostela Panny Marie

¹¹⁴⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Velké Lipno, sign. A 3K α 2a/4; František ŠTĚDRÝ – František ŠTÝDL, *Hřivice v okrese Lounském. Nástin dějinný*, Louny 1915.

¹¹⁵⁾ P. STUHLÁ, *Počátky*, s. 55–56.

¹¹⁶⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3K α 1a/3; Johann VESELÝ, *Geschichte der fürstlich Schwarzenberg'schen Domaine Postelberg*, Prag 1893, s. 34–37.

¹¹⁷⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, VÚ Praha, sign. IIIK α 16d; Pavel VLČEK (ed.), *Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany*, Praha 2000, s. 451–452.

¹¹⁸⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3K α 50a; Jan ŠIMÁNEK, *Farnost Kamenný Újezd v době baroka*, Jihočeský sborník historický 82, 2013, s. 48–82.

¹¹⁹⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Murau, sign. A 3K α 2a/13.

¹²⁰⁾ Tamtéž.

¹²¹⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3P 19a.

¹²²⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3K α 1a/13.

¹²³⁾ Tamtéž.

¹²⁴⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3K β 1b; B. STANGELE, *Geschichtliches über das Franziskaner-Minoriten-Kloster*, s. 7.

termín	lokality	poznámka
30. listopadu 1732 ¹²⁵⁾	Ondřejov (panství Český Krumlov)	svěcení špitálu
srpen 1733 ¹²⁶⁾	Suchdol nad Lužnicí (panství Třeboň)	svěcení kaple sv. Jana Nepomuckého fundované třeboňským poddaným s knížecím svolením provádí vrchnostenský duchovní
29. srpna 1733 ¹²⁷⁾	Záblatí (panství Vimperk)	svěcení kaple sv. Jana Nepomuckého při kostele
26. července 1735 ¹²⁸⁾	Schwarzenberg	svěcení dokončeného františkánského klášterního kostela Panny Marie
17. října 1741 ¹²⁹⁾	Lštění (panství Vimperk)	základní kámen kostela sv. Vojtěcha
23. dubna 1743 ¹³⁰⁾	Lštění (panství Vimperk)	svěcení dokončeného kostela sv. Vojtěcha
6. června 1743 ¹³¹⁾	Schwarzenberg	základní kámen kaple Panny Marie Pomocné při františkánském klášterním kostele
srpen/září 1746 ¹³²⁾	Hlasivo (panství Chýnov)	svěcení opraveného kostela Narození Panny Marie
29. září 1751 ¹³³⁾	Šumavské Hoštice (panství Vimperk)	svěcení rozšířeného kostela sv. Filipa a Jakuba
16. září 1753 ¹³⁴⁾	Postoloprty	svěcení kostela Nanebevzetí Panny Marie
listopad/prosinec 1755 ¹³⁵⁾	Frantoly (panství Český Krumlov)	svěcení nově vystavěného presbytáře kostela sv. Filipa a Jakuba

¹²⁵⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK ČK, sign. A 3S 1c.

¹²⁶⁾ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 63k.

¹²⁷⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4580, sign. IIIKα 41d, kart. 403; Pavla STUHLÁ, *P. Jan Josef Eder (1680–1729) a založení kaple sv. Jana Nepomuckého při farním kostele v Záblatí*, Zlatá stezka 19, 2012, s. 13–62.

¹²⁸⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kβ 1b.

¹²⁹⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4486, sign. IIIKα 26, kart. 387, 1666–1745; Václav STARÝ, *K dějinám církevní správy a kostela sv. Vojtěcha ve Lštění u Vimperka ve 14.–17. století*, Zlatá stezka 18, 2011, s. 279–294.

¹³⁰⁾ Tamtéž.

¹³¹⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kβ 1b.

¹³²⁾ SOA Třeboň, Vs Chýnov, sign. I 3Kα 13k.

¹³³⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 4637, sign. IIIKα 50a, kart. 410.

¹³⁴⁾ SOA ČK, ÚK Postoloprty, sign. A 3Kα 2a/2, fasc. II, 1751–1795. K postoloprtskému kostelu V. STEINEROVÁ, *Andrea Altomonte*, s. 21–43; R. BIEGEL, *Mezi barokem*, s. 262 an.

¹³⁵⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sign. I 3Kα 47a.

termín	lokality	poznámka
13. (?) října 1756 ¹³⁶⁾	Dobrá Voda u Záblatí (panství Vimperk)	svěcení kaple P. Marie Karmelské v lázních
listopad 1756 ¹³⁷⁾	Frantoly (panství Český Krumlov)	příprava svěcení celého kostela sv. Filipa a Jakuba
září 1766 ¹³⁸⁾	Scheinfeld (panství Schwarzenberg)	základní kámen farního kostela Nane- bevzeti P. Marie
15. srpna 1769 ¹³⁹⁾	Mláka (panství Třeboň)	svěcení kaple Zasnoubení Panny Marie
1. října 1775	Svéráz (panství Český Krumlov)	svěcení přestavěného kostela sv. Petra a Pavla
jaro 1794 ¹⁴⁰⁾	Protivín	základní kámen školy

¹³⁶⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, Vs Vimperk, inv. č. 5794, sign. VIBα 1a, kart. 742.

¹³⁷⁾ Tamtéž. P. STUHLÁ, *P. Jan Josef Eder*.

¹³⁸⁾ SOA Třeboň, odd. ČK, ÚK Schwarzenberg, sign. A 3Kα 2a/14; Max Bernhard SCHWAB, *Geschichte der Stadt und Pfarrei Scheinfeld, Scheinfeld 1912*, s. 149–158.

¹³⁹⁾ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 3Kα 73i; Stanislav VANĚK, *Mláka. Vesnice a poutní místo na jihu Čech*, Praha 2011.

¹⁴⁰⁾ SOA Třeboň, Vs Protivín, inv. č. 1752, sign. IIIKα 24e, kart. 64.

Jan Ivanega

**„...EIN UHRALTER KIRCHEN-BRAUCH.“
Festivities connected with laying cornerstones
and consecrations of patronage churches
on the Schwarzenberg estates in the 18th century**

SUMMARY

The submitted study introduces festivities related to laying cornerstones and consecration of the completed objects under the Schwarzenberg patronage on princely estates of Bohemia, Middle Franconia and Styria in the 18th century. Besides the Schwarzenberg estates, it also examines selected festivities on the Eggenberg properties, which passed under the Schwarzenberg tenure in 1719 by heritage. In the current research, festivities related to laying of cornerstones were mostly used as milestones for determination of the beginning and the end of the objects' construction. However, the richly preserved documents of the Schwarzenberg provenance (official correspondence, accounting material) suggest that the festivities have a deeper interpretative potential. The study is based on the concept of festivities as significant moments in the life of each society in which its values are reflected.

Laying of the cornerstone was seen as a metaphor for construction of the City of God as well as the physical construction. Like the consecration festivities, it had a magical-sacral dimension. It served as a means of entrusting the site (and eventually the constructed church) to the patronal protection or endowing the physical parish with spiritual values. At the same time, it gave the patron an opportunity to present his social status and manifest his identification with the contemporary perception of the good nobility who cared for spiritual welfare of the subjects.

The ecclesiastical standards are represented mainly by the Roman pontifical or the relevant passages of the canon law. They illustrate the deep symbolic significance of laying the cornerstone and the consecration, resting on the older tradition and authority of the bible. As a contrast, the secular authors (Zedler, von Rohr) pay particular attention to the significance of the festivities for worldly representation of the nobility or the legal framework of the patronage (Hohberg and other authors of the Hausväterliteratur).

The model example is a set of festivities accompanying the newly constructed church of Visitation of the Blessed Mary and St. Andrew in the new Ondřejov parish (the Český Krumlov demesne, 1728–1729). First of all, the cornerstone was ceremoniously laid in the presence of Princess Eleonore von Schwarzenberg in

1728. After completion of the presbytery, the presbytery and the main altar were consecrated in November of the same year. The entire building and the side altars were consecrated after finishing of the object in July 1729. The festivities were accompanied by a ceremonious feast for the attending spiritual and secular guests. The banquet was entirely outside the ecclesiastical standards. It reflected the interest of the nobles in strengthening of their social capital.

The study is also concerned with memorabilia connected with the festivities – commemorative plaques inserted in the buildings and partly also coins or medals. It monitors participation of the nobility or their representatives and pays attention to problems accompanying the acts, in particular bad weather. Sermons delivered during the festivities are analysed.

Further research should be concerned with monitoring of the consecration and laying cornerstones on other noble estates (with the necessary condition of archival research on surviving manuscript descriptions) or an analysis of printed descriptions of the festivities.

Translated by Miroslav Košek

Pavel Seemann

PROSTOROVÁ REKONSTRUKCE CÍRKEVNÍ SPRÁVY ČECH V ROCE 1715

ABSTRACT

Spatial Reconstruction of Ecclesiastical Administration of Bohemia in 1715

The article is concerned with ecclesiastical administration of Bohemia in 1715. It tackles the issue from a geographical and cartographic perspective. In the introduction, the paper summarizes the condition of available written and map sources from the 18th century, which are related to the ecclesiastic administration and the condition of the settlements. This is followed by a brief chapter on the current state of research on the historical borders. The main section is dedicated to procedures used in reconstruction of spatial data on ecclesiastical administration in the Litoměřice diocese and part of the Prague Archdiocese. The essential instruments for obtaining the historical condition of the parish borders included tools of geographical information systems and spatial databases. The subsequent cartographic section describes the *cirkevnimapy.cz* portal as the main map output of the reconstruction. There are also basic statistic data on vicariates of the involved dioceses.

Keywords: ecclesiastical administration, parish network, early modern age, geographical information system, cartographic method, historical map

Úvodem

Přístupů, jak zkoumat dějinný vývoj, je značné množství. V historické geografii bývá hojně využívána kartografická metoda, jež je obzvláště vhodná pro studium prostorových fenoménů.¹⁾ Nejčastější výstup metody pak představují tematické historické mapy. Ty by měly být ideálně tvořeny na základě bázi dat uložených v rám-

¹⁾ Eva SEMOTANOVÁ, *Historická geografie českých zemí*, Praha 2006, s. 65.

ci geografických informačních systémů, které si lze zjednodušeně představit jako spojení tabulkových údajů s jejich prostorovým vymezením. Spektrum funkcí geografických informačních systémů je však mnohem širší a uplatňují se ze své podstaty ve všech oborech lidské činnosti, jež mají prostorový charakter. Kartografická metoda a analýzy dat v prostředí geografických informačních systémů pak často odhalí souvislosti, které nejsou z pouhého písemného popisu zřejmé a umožní tak nahlédnout na dějiny z nové perspektivy.

Výše uvedenou optikou nebylo dosud zkoumáno také téma katolické církevní správy českých zemí v raném novověku. Toto bílé místo ve studiu církevně-správních dějin bylo proto zpracováno v rámci autorovy dizertační práce,²⁾ z níž vychází tento článek. Navíc však příspěvek obsahuje doposud nepublikované statistické zhodnocení shromážděných dat. Autor je vzděláním i profesí kartograf a za sběr historických církevních údajů pro vděčí zejména Kateřině Bobkové-Valentové z oddělení raného novověku Historického ústavu Akademie věd ČR, která navázala na starší práci Miroslava Herolda.³⁾ Dějinný vývoj církevní správy v českých zemích s důrazem na raný novověk je blíže shrnut v rámci výstupů dizertace.⁴⁾

V úvodu je třeba také vymezit termín „farnost“, jímž je pro účely článku myšleno teritorium na povrchu zemském, které vymezují hranice v krajině. Ty jsou zpravidla shodné s hranicemi několika územních obvodů sídel (vsí, městeček, městských částí, apod.). Tj. pojem je chápán pouze jako obdoba územně-správní jednotky typu „obec“ a pomíjí všechny ostatní významy. Podobně jsou pak pojímány i další celky jako „vikariát“, „děkanát“ či „diecéze“.

Prameny a podklady k církevní správě

K rekonstrukci raně novověkých vztahů v církevní správě je nutné vycházet jednak ze seznamu sídel, ze kterých jsou tvořeny jednotlivé farnosti (tyto údaje lze nalézt v písemných pramenech), a dále z historických hranic dotčených sídel, s jejichž vyvozením pomohou zejména prameny kartografické, případně odborná literatura.

Hlavními písemnými prameny pro stav historické farní sítě jsou katalogy beneficií a soupisy jejich držitelů. Pro území Čech v raném novověku je významný přede-

²⁾ Pavel SEEMANN, *Geografický informační systém církevní správy v českých zemích v raném novověku*, dizertační práce Fakulty stavební ČVUT, Praha 2016.

³⁾ Miroslav HEROLD, *Církevní správa v českých zemích v pobělohorské době: Podklady pro kresbu mapy do Akademického atlasu českých dějin*, nepubl.

⁴⁾ P. SEEMANN, *Geografický informační systém*, s. 17–31; TÝŽ, *Církevní správa v českých zemích*, dostupné: <http://www.cirkevnimapy.cz/cirkev-v-ceskych-zemich/cirkevni-sprava-v-ceskych-zemich/> [nahlíženo 7. 12. 2016].

všim katalog beneficí pražského arcibiskupství z roku 1715.⁵⁾ Tento pramen velmi spolehlivě popisuje typy místní duchovní správy a příslušnost jednotlivých farností k vikariátům. Leč pro určení územního rozsahu farností není jeho hodnověrnost vždy dostatečná. Z něj získané údaje se proto musí konfrontovat s dalšími prameny, tj. především s matrikami.

Matriky mohou, kromě informací o životě konkrétních lidí, posloužit také jako zdroj poznatků o církevní správě. Od dob třicetileté války začaly být matriky vedeny pro většinu farností a v 18. století již pokrývaly téměř celé území Čech.⁶⁾ V současnosti jsou on-line zpřístupněny jednotlivými státními oblastními archivy. Při prohlížení matrik má badatel k dispozici řadu prostředků, které pomáhají s orientací v jejich struktuře. Často rovněž poskytují fundované údaje o vývoji příslušné farnosti, avšak se dvěma úskalími. Prvním je častá odlišnost teritoria s matričními záznamy od úředně vymezeného území farnosti. Především na hranicích farností nebo v případě sídel rozdělených do více farností zrcadlí matriky spíše jakousi spádovost území. Takto získané informace tak mohou být nepřesné až zavádějící. Druhým úskalím je, až na výjimky, nepřítomnost výročních seznamů sídel patřících k farnosti ke konkrétnímu datu. Změny v příslušnosti sídel, zvláště těch menších, nemohou matriky postihnout. Proto lze příslušnost sídel do farnosti verifikovat pouze na základě konkrétních zápisů.

Vývoj farností v čase popisuje odborná literatura, která však neposkytuje dostatek údajů pro plošné sledování rozsáhlejších území. S tím mohou pomoci mladší soupisy beneficí,⁷⁾ včetně tzv. *catalogi cleri*, které od 40. let 18. století vycházely tiskem a dovolují navíc sledovat farní správu z personálního pohledu. Pro starší období se dají použít také farářské relace,⁸⁾ jež se řadí mezi hodnotné prameny k fungování farní správy. Relace vznikly z popudu konzistoře, která jednotlivým farářům předepsala odpovědět na 42 stanovených otázek a takto vzniklé dotazníky opatřit přílohami v podobě inventářů, soupisu majetku apod. První série dotazů vznikla v letech 1676–1677, druhá v letech 1700–1701. Pro potřeby vývoje církevní správy v prostoru a čase nebyl tento pramen zatím využit, a to hlavně kvůli velké časové náročnosti jeho studia.

Rok 1715 byl pro rekonstrukci církevní správy zvolen z několika důvodů. Předně jsou k tomuto datu dostupné výše uvedené písemné prameny. O rok dříve také proběhla správní reforma krajů v Čechách, která snížila jejich počet ze čtrnácti na dvanáct. Dále uvedený rok vhodně navazuje na popis pražské arcidiecéze pro léta

⁵⁾ NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství I (dále APA I), B 10/17, inv. č. 1305, Abecední seznam farářů a far (1715).

⁶⁾ Josef KŘÍVKA, *Nové osady vzniklé na území Čech v letech 1654–1854*, Praha 1978, s. 8.

⁷⁾ NA Praha, APA I, B 10/18, inv. č. 1306, seznam far a farářů podle vikariátů (1734–1806), původní titulní list nedochován.

⁸⁾ NA Praha, APA, farářské relace.

1694, 1695, 1700, 1706 a 1709, shromážděné v publikaci o dějinách církve za časů arcibiskupa Jana Josefa Breunera.⁹⁾ Zvolený letopočet se rovněž nachází přibližně uprostřed období, jež je ohraničeno z jedné strany reorganizací církevní správy v pražské arcidiecézi činy kardinála Harracha v letech 1630–1631 a vznikem nových diecézí v Čechách (litoměřická 1655, hradecká 1664), a ze strany druhé josefinskými reformami z let 1782–1790.

Dobové kartografické prameny s církevní tematikou nejsou pro sledovaný rok známy. Není tedy možné rekonstruovat stav církevní správy v roce 1715 přímo z map. Církevní tematika je zachycena až na mladších mapách. Jmenovat lze Venuťovu mapu královéhradecké diecéze z roku 1790¹⁰⁾ nebo Kreibichovu mapu litoměřické diecéze z roku 1797.¹¹⁾ Naopak stav osídlení českých zemí z počátku 18. století lze odvozovat z Müllerových map Moravy a Čech, jež byly zhotoveny v letech 1708–1718. Dalšími pro rekonstrukci vhodnými, avšak mladšími mapovými díly, která zachycují sídla, případně přímo hranice územních obvodů sídel, jsou mapy z operátu stabilního katastru,¹²⁾ a mapy I. a II. vojenského mapování. Na základě těchto děl lze odvodit historické hranice teritorií sídel z konce 18. století, respektive z první poloviny 19. století, a převést je do současné prostorové databáze. Změny v osídlení mezi rokem 1715, vojenskými mapováními a mapami ze stabilního katastru pak zachycují odborné publikace.¹³⁾

Stav problematiky výzkumu historických hranic

Rekonstrukce historických hranic a jejich převod do prostorových databází patří mezi aktuální témata historické geografie. Na základě vhodného vymezení terito-

⁹⁾ Antonín PODLAHA, *Dějiny arcidiecése pražské od konce století XVII. do počátku století XIX. Díl I. Doba arcibiskupa Jana Josefa hraběte Breunera (1694–1710)*, Praha 1917.

¹⁰⁾ Antonín Jan VENUTO, *Mappa dioceseos Reginaehradecensis in usum et commodum venerabilis cleri dioecesanii delineata Reverendissimo et Illustrissimo Domino Domini Joanni Leopoldo Dei gratia episcopo Reginaehradecensi etc. etc. humillime dicata MDCCXC. a Joanne Venuto, canonico capitulari Reginaehradecensi et consistorii assessore*, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, 1790, dostupné z: <http://chartae-antiquae.cz/cs/maps/73687> [nahlíženo 7. 12. 2016].

¹¹⁾ František Jakub Jindřich KREIBICH, *Mappa dioceseos Litomericensis in 3 circulos et 378 beneficia curata divisa*, Mapová sbírka Přírodovědecké fakulty UK, 1797, dostupné z: <http://www.oldmapsonline.org/map/cuni/1038372> [nahlíženo 7. 12. 2016].

¹²⁾ Ústřední archiv zeměměřičtví a katastru, *Übersichts-Karte der Steuer-Bezirke und Katastral-Gemeinden von Mähren und Schlesien*, 1839; tamtéž, *Übersichts-Karte aller Katastral-Gemeinden in der Provinz Böhmen*, 1846.

¹³⁾ J. KŘIVKA, *Nové osady*; Jiřina RŮŽKOVÁ – Josef ŠKRABAL a kol., *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*, Praha 2006.

riálních celků lze vytvářet další studie, připojovat statistické údaje, analyzovat místní vztahy či konfrontovat odvozené hranice s dalšími starými mapami. V tomto ohledu se badatelé věnují hlavně historické státní správě, neboli zpracovávají územní obvody zemí, krajů, okresů a obcí, případně panství. Příkladem může být projekt Urbánní a regionální laboratoře z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy nesoucí název *Zpřístupnění historických prostorových a statistických dat v prostředí GIS*.¹⁴⁾ Ten integruje prostorová a statistická data ze sčítání lidu z let 1921–2011 pro území současné České republiky. Podobným tématem, tj. historickými správními regiony, se zabývá také článek autorského kolektivu z Katedry sociální geografie a regionálního rozvoje ze stejné fakulty.¹⁵⁾

Nedávným příspěvkem k tématu historické církevní správy je pak projekt *Gistralik*,¹⁶⁾ který se věnuje prostorové evidenci a prezentaci tradiční lidové kultury na Moravě v letech 1750–1900. Ve své datové části obsahuje územní vymezení moravských farností ze 60. let 19. století, které byly zrekonstruovány na základě soupisu Gregora Wolného¹⁷⁾ a historických hranic katastrálních obcí.

V rámci povinně-volitelného kurzu *GIS projekt* vznikla na Katedře geografie Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem prostorová databáze současné podoby územní správy římskokatolické církve. Zdrojem dat se staly mapy z církevního atlasu Zdeňka Boháče¹⁸⁾ a dále katalogy jednotlivých biskupství a arcibiskupství, které však bohužel nemají jednotnou podobu a přesnost. Nejdále jsou s prostorovou evidencí a zpracováním na Arcibiskupství pražském. Databáze obsahuje plošná vymezení diecézí, vikariátů, děkanátů a farností, bodově lokalizovaná sídla církevní správy a další instituce a objekty převzaté z Registru územní identifikace, adres a nemovitostí (církevní školy, kláštery, kongregace, apod.). Příprava dat navázala na publikace týkající se poutních míst římskokatolické církve.¹⁹⁾ Databáze nebyla dosud nikde publikována, avšak počítá se s jejím využitím do připravovaného projektu *Český historický atlas*, na němž spolupracuje Historický ústav AV ČR s Českým vysokým učením technickým v Praze.

¹⁴⁾ <http://www.historickygis.cz> [nahlíženo 7. 12. 2016].

¹⁵⁾ Tomáš BURDA – Zbyněk JANOUŠEK – Pavel CHROMÝ, *Historické hranice v prostředí GIS: správní regiony v Česku 1920–2012*, Historická geografie 40, 2014, s. 41–72.

¹⁶⁾ <http://gistralik.muni.cz> [nahlíženo 7. 12. 2016].

¹⁷⁾ Gregor WOLNY, *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften I–V*, Brünn 1855–1866.

¹⁸⁾ Zdeněk BOHÁČ, *Atlas církevních dějin českých zemí 1918–1999*, Kostelní Vydří 1999.

¹⁹⁾ Zdeněk KUČERA a kol., *Katolická poutní místa v Česku na počátku 21. století*, Praha 2012, dostupné: http://web.natur.cuni.cz/ksgrsek/kuhig/files/brozura_katolickapoutnimista.pdf [nahlíženo 7. 12. 2016]; Jan D. BLÁHA – Zdeněk KUČERA – Silvie R. KUČEROVÁ, *Mapa katolických poutních míst*, ArcRevue 2/2013, dostupné z: http://download.arcdata.cz/ArcRevue/2013/arcrevue_2_2013.pdf [nahlíženo 7. 12. 2016].

Ke kartografickému sestavení raně novověké církevní správy se musely překonat dva hlavní milníky. Prvním bylo navrzení a naplnění prostorové databáze, druhým pak zhotovení mapových výstupů, jež shromážděná data prezentují.

Metody rekonstrukce historické církevní správy

Základním rysem raně novověkých farností z databázového pohledu je, že se skládají ze sídel a mají svá centra-rezidence (fary, farní kostely), případně vedlejší centra (filiální kostely, kaplanství apod.). Z farností se skládají v Čechách vikariáty (děkanáty na Moravě a ve Slezsku) a z nich pak diecéze či arcidiecéze. Vyšší celky církevní správy mají rovněž svá centra-rezidence (okrsková vikářství, děkanství, biskupství, arcibiskupství). Pro umístění prostorových dat byly proto vytvořeny dvě základní třídy – první k uložení územních obvodů sídel, ze kterých se skládají farnosti jako nejnižší úroveň církevní správy, a druhá určená pro rezidence církevních úřadů. Všechny další úrovně církevní správy pak lze metodami geografických informačních systémů z těchto tříd odvodit. Vztažné měřítko prostorové přesnosti dat, od něhož se odvíjel další postup, bylo stanoveno na cca 1 : 200 000, což odpovídá měřítku používaném u autoatlasů.

Do teritoriálního rozsahu farností zpravidla patří různé druhy sídel, jako jsou samoty, vsi, městečka či města. K sestavení bezešvé vrstvy bylo třeba znát jednak seznam sídel spadajících pod příslušné farnosti a dále jejich plošná vymezení. Avšak nikoliv současná, ale dobová, která jsou očištěna o pozdější změny osídlení v české kotlině. Znalost pouze souřadnic sídel, například z Müllerovy mapy Čech, není možné použít k odvození sídelních hranic tak, aby přesnost rozhraní byla dostatečná pro použití v druhotných mapách středních měřítek. K rekonstrukci stavu sídelních hranic v roce 1715 lze užít kartografické prameny z 19. století, které jsou již dostatečně přesné a zároveň zachycují stav české krajiny v počátcích průmyslové revoluce. Musí se však přihlížet k dalším dobovým pramenům a odborné literatuře pro zachycení rozdílů v osídlení po roce 1715.

Nejstarší použitelné, tj. na matematických základech postavené mapové dílo s územními obvody vzniklo až v první polovině 19. století a byl jím stabilní katastr. V rámci měřického operátu stabilního katastru se nacházejí také přehledné mapy katastrálních obcí, jež jsou uchovávány v Ústředním archivu zeměměřictví a katastru.²⁰⁾ První mapový soubor zachycuje na dvanácti mapových listech Moravu a Slezsko v měřítku 1 : 115 200, druhý pak Čechy na čtrnácti listech v měřítku 1 : 144 000. Hlavním tematickým obsahem map jsou administrativní hranice katastrálních obcí, daňových obvodů, krajů a zemí. Jedna katastrální obec zpravidla

²⁰⁾ Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, Übersichts-Karte der Steuer-Bezirke und Katastral-Gemeinden von Mähren und Schlesien, 1839; tamtéž, Übersichts-Karte aller Katastral-Gemeinden in der Provinz Böhmen, 1846.

odpovídala jednomu územnímu obvodu sídla. Zpětnou „aktualizací“ (tj. opravou vedení hranic) dnešních katastrálních území pomocí zmíněných přehledných map pak byl získán historický stav z doby mapování stabilního katastru v prostorové databázi. Především ve vnitrozemí Čech staré hranice katastrů odpovídají těm současným. Upravována na stav z poloviny 19. století tak byla hlavně území v prostorech vojenských újezdů, uhelných pánví, urbanizovaných oblastí a v pohraničí. Obnovována byla rovněž zaniklá katastrální území a rušena naopak ta mladší. Dobrou pomůckou v orientaci ve změnách se stal rejstřík katastrálních území.²¹⁾ Změny v osídlení mezi stavem z doby mapování stabilního katastru a rokem 1715 byly zjišťovány na základě odborné literatury,²²⁾ Müllerových map a map I. a II. vojenského mapování. Důraz byl kladem především na vyloučení sídel založených mezi lety 1715 a 1846 a zachycení sídel, která zanikla před rokem 1846, ale v roce 1715 existovala.

Zvládnutí prostorových postupů a nástrojů geografických informačních systémů není zatím u historiků zcela běžné. Spoléhání se pouze na písemné prameny při sestavování dat pro plošné fenomény vede zpravidla k neúmyslnému vynechání některých území či údajů. Proto byly pro účely urychlení procesu přípravy dat a jejich předávání po ose historik-kartograf zhotoveny pomocné mapy a seznamy. Podpůrné mapy byly vytvořeny trojího druhu. A to vkladu mapových listů, jenž odpovídá kladu listů autoatlasu České republiky.²³⁾ První zachycuje hranice, názvy a kódy katastrálních obcí stabilního katastru, druhý hranice, názvy a kódy současných katastrálních území a třetí hranice, názvy a centroidy současných částí obcí. Zmíněné názvy a kódy byly rovněž poskytnuty formou seznamu v tabulkovém procesoru stejně jako názvy atributových sloupců budoucí databáze a požadavky na jejich vyplňování. Všechny kartografické podklady s jednotným kladem mapových listů a seznamy zajistily hladší a systematictější formu naplňování databáze údaji. Klíčem k propojení dat ze seznamů do prostorové báze dat potom byly kódy katastrálních území, což jsou unikátní čísla, která pro stávající i většinu zaniklých katastrálních území či katastrálních obcí eviduje Český úřad zeměměřický a katastrální. Pomocí nich se z dodaných tabulek automaticky skloubilo do prostorových dat v geografickém informačním systému 50–80 % sídel.

Neprospojená místa patřila typicky do kategorie menších sídel, která přísluší do obvodu většího katastrálního území. Jednalo se o některé části obcí (osady) a dále o různé samoty (dvory, hutě, hájovny, hospody, doly). Míra úspěšnosti závisela především na poloze. Nejnáročnější na zpracování byly oblasti, kde v 18. století proběhla kolonizace hraničního hvozdu. Mísila se zde sídla existující v roce 1715

²¹⁾ Zbyněk SOUČEK, *Retrospektivní rejstřík katastrálních území*, Praha 2014, dostupné: http://www.cuzk.cz/Katastr-nemovitosti/Poskytovani-udaju-z-KN/Ostatni-informace/KU_Rejstrik_3_v6.aspx [nahlíženo 7. 12. 2016].

²²⁾ J. KRÍVKA, *Nové osady*; J. RŮŽIČKOVÁ - J. ŠKRABAL a kol., *Historický lexikon*.

²³⁾ KOLEKTIV AUTORŮ, *Česká republika - autoatlas 1 : 200 000*, Praha 2014.

s těmi založenými o něco později. Avšak řada z nich (hlavně díky hospodářským důvodům či poválečnému odsunu obyvatel) je dnes již pustá, což, společně se znalostí jen jejich německých názvů, lokalizaci také znesnadňovalo. Přesto se podařilo nalézt drtivou většinu sídel spadajících pod farnosti k roku 1715. Napomohly tomu nejvíce indikační skici a císařské povinné otisky stabilního katastru, vojenská mapování a ústní konzultace s historiky.

Zároveň s pracemi na naplňování databáze probíhala kontrola existence sídel v roce 1715. Bohužel se v dodávaných soupisech objevovala i později založená sídla, jež pro zachování časové korektnosti bylo třeba z plošných dat vyloučit. Nicméně pro možné budoucí rozšíření databáze o mladší období byla pro tato sídla vytvořena pomocná třída sloužící k jejich evidenci. Informace o existenci lokalit byly čerpány z Müllerovy mapy Čech, respektive z jejího vektorového datového modelu,²⁴⁾ což revizní proces značně zjednodušilo. Lokality, které se nepodařilo v Müllerových mapách nalézt, byly primárně hledány v publikacích věnujících se vývoji osídlení v českých zemích.²⁵⁾ Zbývající nenalezená sídla byla označena jako existenčně nepotvrzená pro rok 1715. Většinou se jednalo o různé druhy samot, v menším počtu případů pak malých osad či vsí.

Po atributových a topologických kontrolách vstoupila prostorová databáze církevní správy do fáze odvození dalších tříd. Z ploch sídel a dat o jejich příslušnosti do farností, vikariátů a diecézí byly agregačními metodami geografických informačních systémů sestaveny nové plošné třídy vyšších územních celků církevní správy. Doplněny byly rovněž pravděpodobné hranice českých diecézí²⁶⁾ spolu s bodovými znaky pro okrsková vikářství a děkanství v nezpracovaných oblastech.

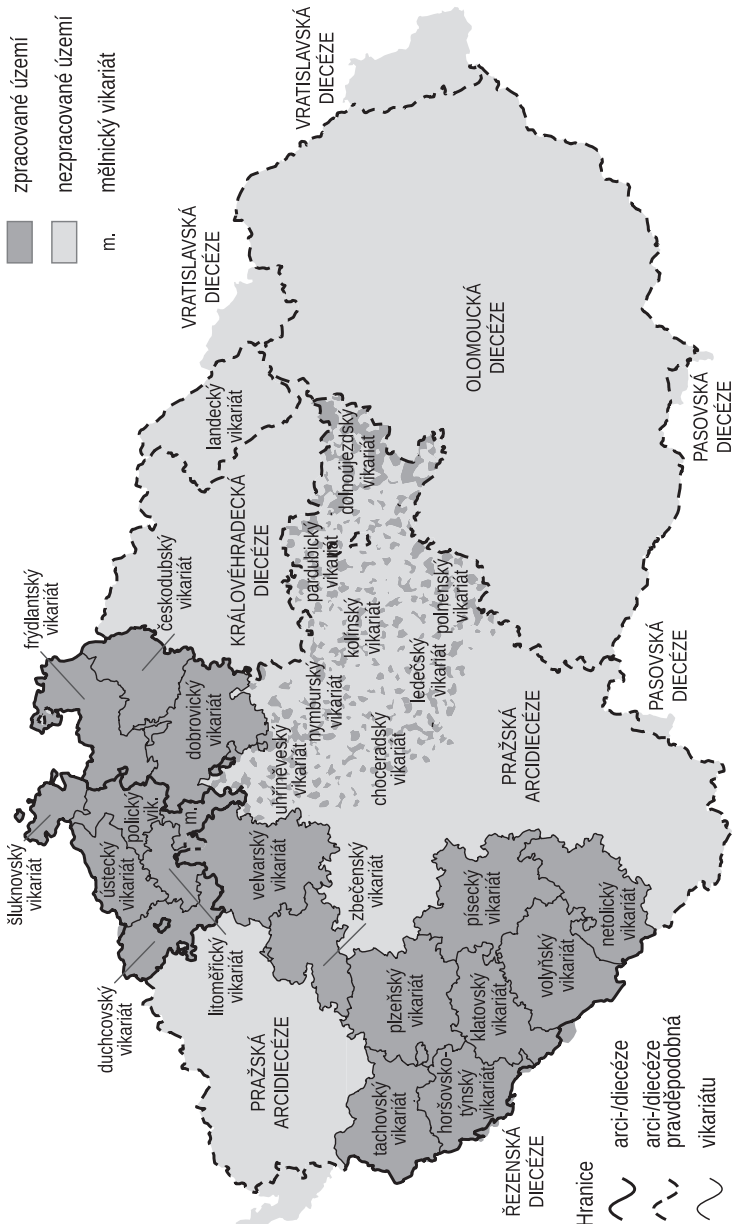
Výstupy a portál cirkevnimapy.cz

Rekonstrukce farní sítě pro území celých českých zemí a rok 1715 není bohužel dosud dokončena. Ukázalo se, že sběr dat ze strany historiků je velmi časově náročný a vyžaduje doslova mravenčí práci při dohledávání údajů z pramenů. Ty si často protirečí nebo nejsou úplné. Sestavit seznam sídel patřících byt jen pod jednu farnost tak bylo mnohdy prací na několik hodin až dní. Kvůli tomu není dovršeno i naplňování prostorové databáze církevní správy.

²⁴⁾ Jakub HAVLÍČEK, *Vektorový datový model Müllerovy mapy Čech*, bakalářská práce Fakulty stavební ČVUT, Praha 2009; TÝŽ, *Analýzy nad vektorovými modely Müllerových map*, diplomová práce Fakulty stavební ČVUT, Praha 2011.

²⁵⁾ J. KŘIVKA, *Nové osady*; J. RŮŽIČKOVÁ – J. ŠKRABAL a kol., *Historický lexikon*.

²⁶⁾ Eva SEMOTANOVÁ – Jiří CAJTHAML a kol., *Akademický atlas českých dějin*, Praha 2014, s. 215.

Rozsah zpracovaného území prostorové databáze církevní správy v roce 1715

Církevní správa v litoměřické diecézi v roce 1715									
	struktura duchovní správy	rozloha [km ²]	průměrná rozloha farnosti [km ²]	medián rozlohy farnosti [km ²]	největší farnost [km ²]	nejmenší farnost [km ²]	rozloha administrovaného území [km ²]	procento administrovaného území	
duchovský vikariát	1 arcidiákonství, 1 osobní děkanství, 2 děkanství, 8 far, 7 administrovaných far	747,4	39,3	37,3	100,9 (Libochovice)	6,0 (Křemýž)	186,0	24,9 %	
litoměřický vikariát	1 katedrální fara (biskupství), 1 osobní děkanství, 1 děkanství, 11 far, 2 administrované fary	454,6	28,4	23,8	71,4 (Lovošice)	0,4 (Litoměřice – katedrální farnost)	24,2	5,3 %	
mělnický vikariát	1 děkanství, 6 far	306,5*, 342,2**	43,8*, 48,9**	54,0	68,1 (Robec)	6,7 (Mělník-Pšovka)	0	0,0 %	
polický vikariát	2 děkanství, 8 far, 1 administrovaná fara	606,3	55,1	44,5	135,7 (Česká Kamenice)	24,1 (Skalice u České Lípy)	44,5	7,3 %	
šluknovský vikariát	1 osobní děkanství, 10 ar	374,7	34,1	31,1	75,8 (Chříbská)	8,6 (Schirgiswalde)	0	0,0 %	
ústecký vikariát	2 děkanství, 18 far	779,3	39,0	32,2	82,1 (Rozbělesy)	9,3 (Jedlka)	0	0,0 %	
celkem za diecézi	84	3268,8*, 3304,5**	38,9*, 39,3**	35,6*, 36,5**	135,7 (Česká Kamenice)	0,4 (Litoměřice – katedrální farnost)	254,7	7,8 %*, 7,7 %**	

* Bez Vetiš, která byla spolu s připojenými sídly v roce 1715 filiálkou roudnického probstovství z pražské arcidiecéze. Avšak v jiném ohledu náleží k mělnickému vikariátu v litoměřické diecézi.

** s Vetišou

Církevní správa v části pražské arcidiecéze v roce 1715 [†]									
	struktura duchovní správy	rozloha [km ²]	průměrná rozloha farnosti [km ²]	medián rozlohy farnosti [km ²]	největší farnost [km ²]	nejmenší farnost [km ²]	rozloha administrovaného území [km ²]	procento administrovaného území	
českokubský vikariát	2 děkanství, 12 far	991,8	70,8	57,1	223,9 (Bž) 21,8 (Rychov u Jablonce nad Nisou)	0	0	0,0 %	
dobrovický vikariát	4 děkanství, 1 osobní děkanství, 15 far, 3 administrované fary	1563,1	68,0	50,8	220,7 (Bělá pod Bezdězem)	19,8 (Hlavice)	166,9	10,7 %	
frýdlanský vikariát	2 děkanství, 19 far, 2 administrované fary	1230,1	53,5	49,5	204,1 (Frýdlant)	7,5 (Krzewina)	78,2	6,4 %	
hořšovskotýnský vikariát	1 arciděkanství, 1 děkanství, 20 far, 3 administrované fary	1152,0	46,1	44,9	129,4 (Domažlice)	18,6 (Hora Svatého Václava)	83,6	7,3 %	
klatovský vikariát	2 děkanství, 21 far, 3 administrované fary	1159,4	44,6	42,3	98,0 (Dešenice)	19,6 (Běšiny)	88,0	7,6 %	
netolický vikariát	3 děkanství, 12 far	1399,0	93,3	66,8	326,3 (Vimperk, ale včetně hraničního hvozdu)	37,6 (Bohumilice)	0 (bez filiální administrované farnosti Skočice)	0,0 %	
pišecký vikariát	2 děkanství, 20 far, 1 administrovaná fara	1681,0	73,1	74,6	133 (Starý Rozmitál, ale včetně brdského hvozdu)	31,8 (Jílnín)	33,7	2,0 %	
písecký vikariát	1 arciděkanství, 1 děkanství, 31 far, 1 administrovaná fara	1708,7	50,3	46,0	126,4 (Radnice)	18,7 (Seč)	48,6	2,8 %	
tachovský vikariát	2 děkanství, 23 far	1318,0	52,7	44,5	161,2 (Tachov)	15,3 (Domaslav)	0	0,0 %	
velvarský vikariát	4 děkanství, 32 far, 8 administrovaných far	1776,0*, 1811,7**	40,4*, 41,2**	38,7	151,8 (Smečno)	5,2 (Bubny)	98,8 (včetně Silvice)	5,6 %, 5,5 %**	
volyňský vikariát	2 děkanství, 24 far, 2 administrované fary	1601,6	57,2	43,2	250,8 (Moutienec, ale včetně hraničního hvozdu)	11,1 (Svojišice)	83,3 (bez filiální administrované farnosti Dlouhá Ves)	5,2 %	
zbečenský vikariát	1 děkanství, 14 far, 2 administrované fary	986,7	58,0	49,1	175,9 (Zbečno)	17,1 (Kolešovice)	60,8	6,2 %	

[†] Údaje za celou pražskou arcidiecézi nejsou zatím zpracovány.

* Bez Vetiř, která byla spolu s připojenými sídly v roce 1715 filiálkou roudnického probstovství z pražské arcidiecéze. Avšak v jiném ohledu náležela k mělnickému vikariátu v litoměřické diecézi.

** s Vetiřou

Církevní správa byla podrobně zrekonstruována pro celou litoměřickou diecézi na severozápadě Čech. V pražské arcidiecézi byly zcela zpracovány severočeské vikariáty frýdlantský, českodubský a dobrovický; dále středočeské vikariáty velvarský a zbečenský, stejně jako západočeské a jihočeské vikariáty tachovský, plzeňský, horšovskotýnský, klatovský, písecký, volyňský a netolický. Částečně jsou pak zrekonstruovány středočeské a východočeské vikariáty uhříněveský, nymburský, choceradský, kolínský, ledečský, pardubický, polenský a dolnoujezdský. Královéhradecká a olomoucká diecéze nejsou zpracovány ani zčásti. Celkově byla nalezena církevně-správní příslušnost k necelým 6000 sídlům, která představují přibližně třetinu historického území Čech.

Prostorová databáze církevní správy byla kartograficky zpracována do podoby interaktivní webové mapové aplikace, kterou lze nalézt na portálu *cirkevniMAPY.cz* a je zde přístupná všem zájemcům k prohlížení. K přípravě mapových vrstev, stejně jako ke zpracování nashromážděných historických geodat, posloužil program ArcMap z platformy ArcGIS americké firmy ESRI. Mapová aplikace cílí na odbornou veřejnost a poučené laiky, kteří mají základní povědomí o církevní správě v raném novověku. Nicméně ani ostatní uživatelé by se v mapě neměli zcela ztratit. Tápajícím je na portálu k dispozici nápověda jak k dějinným procesům v české církvi, tak k ovládání webové mapové aplikace, jež je zpracována ve dvou verzích. Ta složitější nabízí, mimo základní funkčnosti typu pohyb v mapě, změna měřítko, vyskakovací okna s atributovými údaji a vyhledávání, taktéž možnost ovládat viditelnost mapových vrstev, tisk mapové kompozice, zobrazení atributové tabulky, měření ploch, vzdáleností a souřadnic či funkci pro vertikální rozdělení mapového okna, které pak současně zobrazuje dvě mapové vrstvy. Jednodušší varianta má pak jen zmíněnou základní funkčnost a je určena pro méně výkonná zařízení.

Výhodou internetové prezentace dat je snadná dostupnost zpracované látky a interaktivita. Zvolená forma umožňuje širší pohled na téma než klasické analogové mapy, a to plynulou návazností mapových vrstev různých měřítek, kdy vlivem kartografické generalizace a zevšeobecnění nezanikají prostorové ani atributové podrobnosti tak, jak je tomu u papírových map. Příkladem může být pozdější církevní osud sídel po roce 1715, jenž je evidován textovou poznámkou, která se zpřístupní po kliknutí na lokalitu. Prostředí internetu, respektive zvolená technologie na pozadí mapové aplikace, také dovoluje uživateli srovnávat více mapových děl v místě jeho zájmu. V předložené mapové aplikaci jde o vrstvu s církevní správou a o tematickou vrstvu územních obvodů sídel existujících v roce 1715. Dále pak o vrstvy nachystané a sdílené jinými kartografy, kam se řadí Müllerova mapa Čech z roku 1720, I. a II. vojenské mapování z let 1763–1783 a 1836–1852 a současné topografické mapy.

Vzhledem k povaze podkladových dat, metodě rekonstrukce historických poměrů v církevní správě a stavu zpracování tématu je nutné rozlohy uvedené v připoje-

ných tabulkách brát s určitou rezervou. Přesto lze z údajů (a map) vyčíst několik zajímavých poznatků. Největší farnosti, co se týká výměry, se nacházely v hraničních horách a v méně osídlených oblastech jako je Brdská vrchovina. Naopak k nejmenším farnostem se řadila městská benefícia jako katedrální farnost Litoměřice či farnosti Mělník-Pšovka a Praha-Bubny. Porovnání průměrných rozloh i mediánů rozloh farností v litoměřické diecézi a dosud zpracované části pražské arcidiecéze ukazuje, že litoměřická diecéze měla kompaktnější duchovní správu – výměra litoměřických farností je přibližně dvoutřetinová oproti pražským. Podíl administrovaného území dosahuje (až na výjimku v podobě duchovského vikariátu) jednotek procent z celkové rozlohy vikariátů.

Kromě předložených tabulek s geografickými údaji by bylo zajímavé srovnávat farnosti také z pohledu rozmístění kléru a farníků a jejich počtu, což ovšem vyžaduje další bádání. Je otázkou, zda jej lze vůbec realizovat, tj. zda se dochovaly prameny, z nichž by se dalo čerpat.

Závěr

Předložený článek představuje téma rekonstrukce historického stavu prostorového fenoménu, jakým byla a je církevní správa. Do oblasti výzkumu raně novověké farní sítě přináší nový pohled použitím geografických informačních systémů a dává příklad v interdisciplinární spolupráci mezi historikem a kartografem. Navrženou metodikou byla zpracována zatím jen třetina Čech. Studium písemných pramenů zachycujících církevní správu se ukázalo jako velmi časově náročné. Dokončení bude patrně vyžadovat ještě několik měsíců až let badatelské činnosti. Chybějící data však bude možné poměrně snadno doplnit, protože prostorová databáze, kartografické postupy a webová mapová aplikace jsou na to připraveny. Stávající stav zpracování, stejně jako novinky v dalším postupu, jsou přístupné na portálu *cirkev-nimapy.cz*. Zde přítomné rekonstrukční mapy cílí především na odborníky, kterým mají ulehčit přípravu jejich studií o církevních dějinách. Mohou však posloužit i laické veřejnosti, minimálně jako pomůcka ke genealogickému pátrání po předcích. Do budoucna, pokud se podaří databázi pro rok 1715 zkompletovat, je plánováno vydání mapy církevní správy také formou tištěné mapové publikace.

Pavel Seemann

SPATIAL RECONSTRUCTION OF ECCLESIASTICAL ADMINISTRATION OF BOHEMIA IN 1715

SUMMARY

So far, the Catholic ecclesiastical administration of the Czech lands in the early modern age has not been examined from the territorial perspective by a cartographic method. To reconstruct the historical condition of the parish network, it is necessary to collect two types of materials. The first material concerns written documents with information to which parish the particular settlement belonged. In this respect, the important materials for Bohemia of 1715 include catalogues and registers of the benefices, parish registers and parish reports. The second material concerns historical borders of the settlements. These have been obtained from maps of the stable cadastre, which, however, is a younger cartographic material from the 19th century. For this reason, Müller's map of Bohemia from 1720 and literature covering the settlements was applied in compilation of territorial districts of the settlements. Other cartographic materials, especially the 1st and 2nd military surveys were used for location of smaller establishments such as courts, solitary places, smelteries, pubs, gamekeeper's lodges, etc. The collected data were arranged in a spatial database with application of the ArcGIS geographic information system from the ESRI company. Territories of parishes, vicariates and dioceses were derived by application of aggregate functions to the basic polygon class of settlements which has got attributes indicating belonging to the individual territories. The database was then used as a basis for cartographic outputs, mainly a web mapping application accessible from the *cirkevni mapy.cz* portal. Up to now, nearly 6,000 settlements covering approximately one third of the historical Bohemia have been processed. The Litoměřice diocese has been completely processed and the Prague Archdiocese partly. Reconstruction of the Hradec and the Olomouc dioceses has not begun yet. This is caused by the difficult data collection and preparation of materials from the written sources, which are very demanding for the historians' research time. The entire article is based on the author's thesis, which demanded narrow interdisciplinary collaboration between the humanities, social sciences and natural sciences.

Translated by Miroslav Košek

II

LITERATURA

Joachim BAHLCKE, *Gegenkräfte. Studien zur politischen Kultur und Gesellschaftsstruktur Ostmitteleuropas in der Frühen Neuzeit (Studien zur Ostmitteleuropaforschung 31)*, Marburg, Verlag Herder-Institut 2015, XVII + 481 s.

Ediční řada zaměřená na speciální studie o historii zemí středovýchodní Evropy, kterou založilo nakladatelství Herderova institutu v Marburgu, přinesla v posledních letech řadu příspěvků zejména k moderním dějinám. Okruh publikací věnovaných starším obdobím nedávno rozšířil svazek pojednávající o rozličných aspektech politické kultury a společenských struktur ve výše uvedeném geografickém prostoru v období raného novověku.

Autor, jehož dílo je domácím odbornému publiku velmi dobře známo,¹⁾ se ve dvaadvaceti samostatných studiích, vzniklých v průběhu posledních dvou desetiletí a pro vydání v této publikaci tematicky rozčleněných do tří celků,²⁾ pokouší o průhledy do komplikovaných vztahů a antagonismů politicko-náboženského dění a společenských struktur v zemích Polsko-litevského soustátí, Uher(sko-chorvatského soustátí) a České koruny. Pro sledované procesy, které, jak je zřejmé, mají obdobné rysy jako ty, k nimž docházelo v zemích západní Evropy, se snaží najít společné jmenovatele, na něž odkazuje výstižně zvolený hlavní název knihy: „Protisily“. Výsledkem je příspěvek, který významně doplňuje starší obrazy dějin a představy o tomto poměrně členitém a pestrém prostoru.

Jistě stojí za zmínku, že přes výše uvedené geografické vymezení se prostor zemí České koruny stává předmětem pozornosti v patnácti studiích (týkají se jej tedy plně dvě třetiny knihy) jak samostatně, tak v komparaci s procesy, jež probíhaly v zemích jiných státních celků. Úvodní studie je věnována syntetizujícímu pohledu na struktury unií a federační modely ve středovýchodní Evropě v raném novověku ze zorného úhlu stavovských politických elit a antagonismu dvou protichůdných tendencí: regionalismu na jedné straně a státně integračních procesů na straně dru-

¹⁾ V poslední době věnoval českým zemím pozornost mimo jiné v publikaci „Dějiny Česka. Od středověku do současnosti“ vydané v sympatické kapesní řadě vydavatelství C. H. Beck: Joachim BAHLCKE, *Geschichte Tschechiens. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, München 2014.

²⁾ Jednotlivé části nazval J. Bahlcke „Politische Ordnung und politisches Denken“, „Strukturen und Strukturvergleiche“ a „Gesellschaftliche Formierungs- und Austauschprozesse“.

hé.³⁾ Navazuje pojednání, jehož cílem je zachytit shodné rysy idejí „svobody“ ve stavovských společnostech Polska, Čech a Uher.⁴⁾ Následující příspěvek popisuje vývoj představ o ústavněprávním uspořádání a politických modelech v pozdně středověkých a raněnovověkých Čechách.⁵⁾ Autor se opírá mimo jiné o analýzu díla českého exulanta Pavla Stránského *Respublica Bohemiae*, které vyšlo v prestižní ediční řadě Elzevierova nakladatelského domu v Leidenu. Jejím cílem bylo přiblížit v encyklopedicky pojatém seriálu jednotlivé evropské země. Hlavním zájmem autora „Protisil“ je zde nástin rozdílných představ a strategií panovnické moci na straně jedné a stavovských elit na straně druhé. Téma stavovství ostatně představuje jakousi myšlenkovou osu celé publikace.

Další příspěvek se týká Slezska, v centru pozornosti stojí zemské zřízení této „perly“ České koruny v 16. a 17. století ve vztahu k dalším zemím našeho soustátí.⁶⁾ Následující pojednání je věnováno stavovským konfederacím a pokusům o společnou defensi v zemích habsburské monarchie na počátku 17. století.⁷⁾ Autor se postupně věnuje uherskému povstání Štěpána Bočkaje, konfederaci moravských a rakouských stavů v jejich tažení do Čech proti českému králi Rudolfovi II. v rámci tzv. *Bruderzwistu*, generálním sněmům České koruny v letech 1611 a 1615, a konečně i konfedačním snahám stavů během českého povstání proti Ferdinandovi II. Poslední příspěvek první části publikace, který se přímo týká našich zemí, pojednává o tématu náboženské migrace z Čech a zejména o kolektivních conceptech svobody, které se vytvářely v tomto prostředí.⁸⁾ Stejně jako v předchozí studii se i zde opakovaně objevuje postava moravského zemského hejtmana a významného protestantského politika Karla st. ze Žerotína. Je příznačné, že v představách exulantů o svobodě se mísil náboženský patos s politicko-státním pojmem národa na pozadí silného (pod)vědomí historických souvislostí (zejména husitství), jak je zřejmé

³⁾ Joachim BAHLCKE, *Unionsstrukturen und Föderationsmodelle im Osten des ständischen Europa. Anmerkungen zu vergleichenden Ansätzen über das frühneuzeitliche Ostmitteleuropa*, in: Týž, *Gegenkräfte*, s. 3–19.

⁴⁾ Týž, *Libertas-Vorstellungen in der ständischen Gesellschaft Polens, Böhmens und Ungarns*, in: Týž, *Gegenkräfte*, s. 20–32.

⁵⁾ Týž, *Corona, corpus, constitutio, confederatio. Verfassungsideen und Politikmodelle im spätmittelalterlich-frühneuzeitlichen Böhmen*, in: Týž, *Gegenkräfte*, s. 33–55.

⁶⁾ Týž, *Die Landesordnung in Schlesien im 16. und frühen 17. Jahrhundert. Zum Verhältnis von Gesetzgebung und Staatsentwicklung im Osten des ständischen Europa*, in: Týž, *Gegenkräfte*, s. 56–67.

⁷⁾ Týž, *Durch „starke Konföderation wohl stabilisiert und versichert“. Ständische Defension und politisches Denken in der habsburgischen Ländergruppe am Anfang des 17. Jahrhunderts*, in: Týž, *Gegenkräfte*, s. 68–84.

⁸⁾ Týž, *Kollektive Freiheitsvorstellungen aus den Erfahrungen konfessioneller Migration: das Beispiel Böhmen*, in: Týž, *Gegenkräfte*, s. 85–101.

z četných spisů českých exulantů (Pavel Skála ze Zhoře, Václav Nosidlo z Geblic, Jan Theodor Sixt z Ottersdorfu a dalších).

Druhou část publikace, která shrnuje příspěvky zaměřené zejména na analýzu politicko-společenských struktur a jejich vzájemnou komparaci, otevírá příspěvek, který se věnuje postavení Horní Lužice v rámci svazku zemí České koruny v době pozdního středověku a raného novověku s ohledem na právně-ústavní problematiku tohoto spojení.⁹⁾ V další komparativně pojaté studii je sledováno šíření kalvinismu v prostoru Čech a Uher během poslední čtvrtiny 16. století a prvních dvou desetiletí století následujícího.¹⁰⁾ Předmětem pozornosti je zejména jeho vliv na náboženské a politické elity (protestantské duchovní a stavy). V Čechách se příklon k tomuto směru reformace projevil především v řadách jednoty bratrské, jak dosvědčují některá dochovaná literární díla, v Uhrách pak nabyl ještě vyšší úroveň vytvořením samostatných církevně-správních struktur a institucí a ve východní části habsburské monarchie se etabloval jako autonomní konfesní kultura.

V jiném příspěvku sleduje J. Bahlcke vývoj idejí náboženské svobody v Čechách a ve Slezsku na pozadí náboženských dějin obou zemí a pokouší se vysledovat vliv nových poměrů v Říši po vydání augšpurského míru (1555).¹¹⁾ Předmětem samostatného příspěvku se stal duchovní stav jako politická entita v Čechách a v Uhrách v době 17. a 18. století, pojednání přibližuje jednu z rolí katolické církve ve stavovské společnosti.¹²⁾ Ve stejném období jsou následně představeny katolické a evangelické konfesně-politické struktury Slezska a jejich vztah k politice habsburských a pruských panovníků.¹³⁾ Významnou roli hrála ve Slezsku orientace zdejších protestantů na *Corpus evangelicorum*, vytvořený říšskými luteránskými a reformovanými stavy v roce 1653, od něž si slezští stavové slibovali garance náboženské svobody.

Třetí tematický okruh, shrnující příspěvky o společenských procesech, zahajuje pojednání zaměřené na slezské Piastovce a jejich sebeinscenaci v pozdním středověku a raném novověku. Vychází z faktu, že sebevědomé postoje slezských Piastovců, samostatné linie polského panovnického rodu, byly až do smrti Jiřího Viléma Lehnického v roce 1675 trvalým ohniskem napětí mezi slezskými knížaty a mocenskými

⁹⁾ TÝŽ, *Der verhinderte Unionsstaat. Der böhmische Länderverband des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit aus der Sicht des Markgraftums Oberlausitz*, in: Týž, *Gegenkräfte*, s. 145–167.

¹⁰⁾ TÝŽ, *Calvinismus, kulturelle Prägungen und ständische Freiheitsbewegungen in Böhmen und Ungarn (1570–1620)*, in: Týž, *Gegenkräfte*, s. 168–189.

¹¹⁾ TÝŽ, *Religionsfreiheit und Reichsbewusstsein. Deutungen des Augsburger Religionsfriedens im böhmisch-schlesischen Raum*, in: Týž, *Gegenkräfte*, s. 190–214.

¹²⁾ TÝŽ, *Geistlichkeit und Politik. Der ständisch organisierte Klerus in Böhmen und Ungarn in der Frühen Neuzeit*, in: Týž, *Gegenkräfte*, s. 236–257.

¹³⁾ TÝŽ, *Religion und Politik in Schlesien. Konfessionspolitische Strukturen unter österreichischer und preußischer Herrschaft (1650–1800)*, in: Týž, *Gegenkräfte*, s. 277–302.

nároky českého krále.¹⁴⁾ Další úroveň konfliktu pak vyvěrala ze skutečnosti, že v průběhu 16. století se slezští Piastovci přiklonili k reformaci a na počátku 17. století ke kalvinismu. V další studii se autor navrácí k tématu stavovství, v syntetizujícím přehledu se zabývá politikou stavovských obcí zemí České koruny v době vlády Rudolfa II.¹⁵⁾ Zvláštní pozornost pak věnuje úvaze o politickém vlivu moravského duchovního stavu v čele s olomouckým biskupem a to z časově širší perspektivy, sahající retrospektivně až do druhé poloviny 15. století.¹⁶⁾ Přehled příspěvků věnovaných problematice zemí České koruny pak můžeme uzavřít pojednáním o skupině slezských šlechticů, kteří se v době 17. a 18. století stali vratislavskými biskupy.¹⁷⁾

V závěru této zprávy je třeba zmínit, že sedm zbývajících studií této publikace je věnováno sondám do nábožensko-politických otázek spojených s prostorem Polska, rakouských zemí, Uher, Chorvatska a Sedmíhradska. Publikaci vhodně doplňuje více než pět desítek černobílých ilustrací. Vyobrazení zasedání většího zemského soudu na Pražském hradě v říjnu 1593, který vedl proces proti Jiřímu a Ladislavovi Popelům z Lobkovic, stojí mezi nimi na prvním místě a detail tohoto vyobrazení autor současně zvolil pro obálku knihy. Motiv, zachycený na malbě, má totiž významnou vypovídací hodnotu vzhledem k tématu knihy. Představuje konflikt, v němž jde o osobní ambice a rodovou prestiž, místo ve společenské hierarchii, systém dobových hodnot a o podíl na výkonu moci a autority. Současně je svědectvím o úrovni právní kultury na konfesně-politickém pozadí doby.

Jiří Just

Marc FUMAROLI, La République des Lettres, Paris, Gallimard 2015, 496 s. *

Francouzský filolog a historik Marc Fumaroli je odborníkem na 17. století a dlouhodobě se zabývá problematikou pojmu „republika vzdělanců“ (*res publica litteraria*). Kromě toho je také veřejně činným intelektuálem, nositelem četných vyzna-

¹⁴⁾ TÝŽ, „Piasti, Polonorum regum nepotes.“ *Tradition, Geschichtsbewusstsein und Selbstinszenierung der schlesischen Piasten in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, in: Týž, *Gegenkräfte*, s. 305–329.

¹⁵⁾ TÝŽ, *Aufbruch und Krise. Die Stände der böhmischen Kronländer unter der Herrschaft Rudolfs II.*, in: Týž, *Gegenkräfte*, s. 330–352.

¹⁶⁾ TÝŽ, *Selbstbehauptung, Gruppenidentität und Konkurrenz. Die katholische Führungsschicht Mährens im konfessionellen Zeitalter*, in: Týž, *Gegenkräfte*, s. 353–368.

¹⁷⁾ TÝŽ, *Bischöfliche Traditionen des schlesischen Adels in der Frühen Neuzeit*, in: Týž, *Gegenkräfte*, s. 385–411.

* Toto je upravená verze recenze představené v rámci setkání *Revue des livres* knihovny Cefres a zveřejněné na blogu Cefres (<https://cefres.hypotheses.org/591#more-591>). Kniha je v knihovně k dispozici pod signaturou 809.032 FUM.

menání a řádů Francouzské republiky a je známý jako nesmířitelný odpůrce kulturní a vzdělávací politiky francouzského státu.¹⁾ Kniha *La République des Lettres* je souborem různých textů z let 1987–2012, které jsou sice odbornými studiemi, ale mají také sloužit k prezentaci konzervativního politického názoru autora.

Jak napovídá název první části, *Ideální občanství*, Fumaroli chápe učeneckou republiku jako jakýsi ideální stát, stát, který stojí mimo vřavu politického života a jehož občané se věnují „ušlechtilému a zušlechťujícímu způsobu trávení volného času“ (s. 177). Tato činnost není politickým jednáním, ale naopak souvisí s koncepty *otium* a *vita contemplativa* (s. 234). Přesto však nejde o pouhou zábavu, přihlášení se k občanství republiky vzdělavců je totiž zároveň vyhlášením boje proti barbarství. Ačkoli si přímé politické cíle nenárokují (s. 167), zůstává nepřímým politickým cílem občanů této republiky jednota evropské kultury (s. 336).

Jak Fumaroli zdůrazňuje, občané této republiky jsou učenci, kteří jsou vybíráni na základě „důkladné a přísné kooptace“ (s. 115): musejí být vybaveni doporučujícími dopisy již uznaných učenců a prokázat svými texty a jejich stylem, že jsou občanství hodni. Stavějí se do kontrastu ke středověkému univerzitnímu způsobu bádání a výuky, namísto *quaestio* a *disputatio* je jejich metodou *conversatio*, rozhovor přející společné práci, který se může odehrávat ústně nebo písemně a který stojí na rovnosti a přátelství, panujících mezi občany tohoto ideálního státu (s. 149).

Konverzaci, píše Marc Fumaroli, je třeba v humanistické společnosti chápat v širším slova smyslu: nejen jako formu komunikace, ale jako způsob bytí pospolu (s. 207). Vzorem pro *conversatio* se stává antika, zejména texty jako *Atické noci*²⁾ nebo *Saturnalia*.³⁾ Vznikají do různé míry formalizované společnosti – společnosti vědecké, vzdělávací, salony a mondénní kroužky. Vrcholným výrazem tohoto života pospolu se pak stává v 18. století francouzské umění konverzace.

Konverzace ale není podmíněna pouze fyzickou přítomností, může se odehrávat na dálku, humanisté se tedy věnují žánru dopisu, který získává novou podobu (s. 338–361). S konverzací ve věku knihtisku spojuje Fumaroli také nový žánr *journal*, což je tisk určený širší veřejnosti a vzdělavcům, který vychází ze stylu dopisů. Poslední část knihy je věnována žánru *vita*, který je vymezen oproti modernímu žánru biografie. *Vita*, „slovo vynikající jakosti, ušlechtilé latinského původu“ (s. 366), navazuje na řecký žánr *bios* (život) a je oslavou vynikajícího jednotlivce, jehož sláva překonává smrt a zapomenutí a který byl zvolen „přímou demokracií lidstva“ (s. 367). Oproti tomu biografie je „slovem pozdním a neblahým“ (s. 366) a jako žánr je morálně nedostatečná.

¹⁾ Srov. Marc FUMAROLI, *L'État culturel: une religion moderne*, Paris 1991.

²⁾ Aulus GELLIUS, *Atické noci*, Bratislava 1987.

³⁾ Ambrosius Theodosius MACROBIUS, *Saturnalia*, Praha 2002.

Jakkoli – nebo snad právě protože – je Fumaroli etablovanou osobou francouzského akademismu, kniha působí množstvím problémů a vyvolává nemenší počet otázek. Shromážděné texty jsou různého původu a byly určeny pro různé příležitosti. Přestože byly pro vydání upraveny, velmi se liší šíří pojednávané problematiky, často tedy dochází k opakování. Kromě toho vzniká také problém s uváděním citací – někdy je přítomen originál i překlad, někdy pouze překlad, u citace z pojednání *O vznešenu* chybí jakýkoliv odkaz (s. 370).

Velkým problémem je ale samotná povaha pojmu „republika vzdělců“ – co znamená tvrzení, že se jedná o ideální stát? Přesvědčivou odpověď nabízí Lucie Storchová: ve Fumaroliho podání se jedná o „velký příběh“,⁴⁾ navázaný na slovní spojení *res publica litteraria*, konkrétně o „příběh o zrodu egalitární literární veřejnosti“,⁵⁾ na jehož vypracování se podílejí také další autoři, mezi jinými F. Waquetová, H. Bots a F. Schalk. Jak píše Storchová, „*res publica litteraria* plní legitimizační úlohu ve vztahu k moderním západním hodnotám a společenské roli moderního intelektuála“.⁶⁾ Zatímco tedy Fumaroli humanismus prostě chválí jako „univerzální evropské kulturní dědictví“ (s. 39), Storchová se jím zabývá jako určitým diskurzivním jevem.⁷⁾

Metodologické problémy ale přetrvávají, i když je čtenář ochoten velký příběh – tedy to, že by republika vzdělců měla být něčím více než výrazem specifické diskurzivní aktivity – přijmout. Jak ve své recenzi upozorňuje Nicolas Roudinet,⁸⁾ Fumaroliho obraz vzdělanecké republiky je idealizovaný spíše než ideální, protože přechází její vnitřní konflikty. Nadto je v této verzi republiky opominuto množství lidí – všichni, kteří se podíleli na tehdy novém knižním průmyslu, a to včetně čtenářů. Přesto, jak dokládá Roudinet, nemálo představitelů vzdělanecké republiky právě čtenářům vyjadřovalo vděčnost a neváhalo je do republiky zahrnout. Nelze s ním tedy nesouhlasit, že obraz republiky vzdělců, který kreslí Waquetová⁹⁾ je mnohem pestřejší.

⁴⁾ Srov. Jean-François LYOTARD, *Postmoderní situace*, in: Týž, *O postmodernismu*, Praha 1993, s. 97–177.

⁵⁾ Lucie STORCHOVÁ, *Paupertate styloque connecti: utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích*, Praha, 2011, s. 20 an. Druhým velkým příběhem, který se váže k republice vzdělců, je podle Storchové příběh o oživení antické humanity a zrodu moderního individualismu (tamtéž, s. 24).

⁶⁾ Tamtéž, s. 24.

⁷⁾ Tamtéž, s. 35.

⁸⁾ Dostupné na: http://www.academia.edu/13423329/Review_of_Marc_Fumaroli_La_R%C3%A9publique_des_Lettres_Paris_Gallimard_2015 [nahlíženo 14. 12. 2016].

⁹⁾ Françoise WAQUET – Hans BOTS, *La République des Lettres*, Paris 1997; Françoise WAQUET, *Qu'est-ce que la République des Lettres? Essai de sémantique historique*, Bibliothèque de l'école des chartes, 1/147, 1989, s. 473–502.

Naopak se nabízí možnost tuto kritiku ještě prohloubit. Snaha vměstnat různá prostředí a úzy do jediného pojetí republiky vzdělců nedbá na skutečnou pluralitu historicky situovaných jevů, na konkrétní okolnosti vzniku jednotlivých textů, na různost kontextů, ve kterých jednotliví humanisté psali a ve kterých vznikala jednotlivá uskupení. Přístup Lucie Storchové mnohem spíše umožňuje toto všechno zohlednit, byť za cenu ztráty harmonického ideálního státu, na jehož místo nastupuje reálná pluralita praxí.

Že se Fumaroliho monolitické pojetí republiky vzdělců odděluje od historie, ukazuje také jeho pojetí konverzace a žánru *vita*. Konverzace má v knize poněkud ambivalentní status – jedná se o určitou formu komunikace, která má své materiální projevy (žánry), ale zároveň jde o něco víc než o pouhou komunikaci, o způsob života (fr. *genre de vie*). Dané žánry se pak nutně jeví jako přímý, či dokonce přirozený projev určitého způsobu života. Podobně žánr *vita* je vykládán jako pravdivý obraz života dané osoby, jako „přirozený“ žánr, více než žánr, život sám: „*Je málo takových žánrů jako bios, jejichž obrysy by byly tak přirozené a jejichž ‚subjekt‘, univerzální a propůjčující se nekonečným variacím a proměnám, by byl více v jádru celé literatury.*“ (s. 369). Vztah textu ke skutečnosti je zde prezentován jako neproblematický – některé žánry totiž skutečnost zobrazují lépe, jsou „přirozenější“.

S performativitou žánru se nepočítá. Text je chápán jen jako záznam volby „*přímé demokracie lidstva*“, proti níž se staví „*moderní egalitářská demokracie, která zahrnuje pouze žijící současníky*“ (s. 376). Není zohledněno, že samo sepsání života nemusí být výsledkem působení skvělosti osoby a předchozího uznání, nýbrž že je naopak předpokladem či příčinou tohoto uznání, zvláště s ohledem na to, že životy nezřídka sepsovali současníci a přátelé osob, o kterých životy pojednávaly. Fumaroliho studie žánrů tedy paradoxně stojí na mišení žánru literárního a žánru jakožto způsobu života.

Koherence Fumaroliho pojetí republiky vzdělců stojí do značné míry na exkluzi politických a hospodářských dějin. Emblematický a pro českého čtenáře zajímavý je v tomto směru Fumaroliho výklad počátku dějin republiky vzdělců. Kostnický koncil je popisován bez ohledu na politické dějiny 15. století, Fumaroli ho vykládá jako ušlechtilou snahu o obnovu křesťanské republiky. Historické okolnosti jsou zcela zanedbány, republika vzdělců se nadále spojuje s Itálií a Francií. Existence Svaté říše římské není brána v potaz.

Exkluze politických a hospodářských dějin pak umožňuje naplňovat pojmy jako Evropa či republika vzdělců novým obsahem v souladu s aktuálním politickým nárokem autora. Fumaroliho republika vzdělců, tento univerzalistický kulturní celek, jehož členové byli vybíráni na základě osobní selekce, se tak stává ideálem, zlatým věkem, od něž se čím dál více odchylujeme. Pojem Evropy se pak v sousedství takového pojetí republiky vzdělců naplňuje nárokem na jakýsi exkluzivní

univerzalizmus – evropské kulturní dědictví je univerzální, nicméně patřit do něj mohou pouze někteří.

Edita Wolf

Berndt HAMM, Ablass und Reformation. Erstaunliche Kohärenzen, Tübingen, Mohr Siebeck 2016, XVI + 281 s.

Recenzovaná kniha erlangenského evangelického církevního historika Berndta Hamma se zabývá vzhledem k blížícímu se pětistému výročí Lutherova vystoupení nanejvýš aktuálním tématem současné německé historické vědy: vztahem odpustků a reformace. Hamm tuto relaci nevnímá tradičně antagonisticky, nýbrž v celé své knize zdůrazňuje, že Lutherova reformační teologie navázala v mnohých aspektech na předreformační odpustkovou věrouku, jejíž obsah spíše konsekventně vyhrotila, než zavrhl. Plný název Hammovy monografie by tak měl podle jeho vlastních slov znít: „*Das Evangelium des Ablasses und das Evangelium der Reformation: die Geschichte eines erstaunlichen Zusammenhangs.*“ Oběma věroučným táborům – jak pozdně středověkým odpustkovým teologům jako Raimundu Peraudimu, Janu Paltzovi nebo Janu Tetzelovi, tak i reformátorům v čele s Martinem Lutherem – šlo totiž o jednu a touž věc: o evangelium, tedy o radostnou zvěst o spáse všech křesťanů skrze Kristovo utrpení. Podle Martina Luthera představovalo toto utrpení jediný skutečný odpustek, přičemž odpustky jako evangelium vnímali již předreformační teologové.

Hammovu knihu je třeba vnímat v kontextu jeho četných prací o předreformační zbožnosti a teologii, jež charakterizoval mnoha výstižnými hesly, převzatými i celou řadou jiných badatelů: tzv. normativní centrování (*normative Zentrierung*),¹⁾

¹⁾ „*Unter ‚normativer Zentrierung‘ verstehe ich die Ausrichtung von Religion und Gesellschaft auf eine orientierende und maßgebende, regulierende und legitimierende Mitte hin*“; tj. především Kristovo utrpení a Boží milosrdenství. „*Die auf vielfache Weise angestrebte Zentrierung ist vor allem vom intensiven Bedürfnis nach Sicherheit und Gewißheit her zu verstehen. Die Zeitgenossen verlangen bekanntlich nach festen Gnaden- und Heilsgarantien*“ projevující se např. jako: „*Zugang zum göttlichen Erbarmen, Schutz vor den teuflischen Mächten, Bewahrung in der Todesstunde, Rettung im Gericht, Milderung der Fegefeuerstrafen [...] strenge Zucht und Disziplin im Gemeinwesen [...]*“; typickými těžišti takto pojaté zbožnosti tedy byly: „*rechte Buße als Reue, Beichte, Genußnahme und Ablass, die heilwirkende Passion Christi und ihre Aneignung durch die Menschen, die schutzgewährende Rolle Mariens, Rettung im Gericht und Bewahrung vor dem Fegefeuer, die nötige Vorbereitung auf das Sterben, das demütige Gebet, der Trost in Anfechtungen, die Sakramente Taufe und Eucharistie [...]*“. Berndt HAMM, *Normative Zentrierung im 15. und 16. Jahrhundert. Beobachtungen zu Religiosität, Theologie und Ikonologie*, Zeitschrift für historische Forschung 26, 1999, s. 163–202, zde s. 164, 166, 178; nově otištěno ve výboru Hammových studií: Rein-

teologie zbožnosti (*Frömmigkeitstheologie*)²⁾ či blízká milost (*nahe Gnade*);³⁾ stejně

hold FRIEDRICH – Wolfgang SIMON (edd.), *Religiosität im späten Mittelalter. Spannungspole, Neuaufbrüche, Normierungen*, Tübingen 2011, s. 3–40.

- ²⁾ Hammova definice „zbožnosti“: „Von ‚Frömmigkeit‘ kann man immer dann sprechen, wenn es – entweder auf der Theorieebene programmatischer Überlegung und gezielter Anleitung, oder auf der Ebene der praktischen Realisierung – um die Verwirklichung bestimmter religiöser Verkündigungen, Lehren, Ideen, Wertvorstellungen, Sorgen und Hoffnungen im konkreten Lebensvollzug durch eine bestimmte Lebensgestaltung geht. Konstitutiv für Frömmigkeit (lat. ‚pietas‘ oder ‚devotio‘) ist immer das Moment des aneignenden Vollzugs von Religion in Lebensgestaltung beispielsweise als Meditationspraxis eines Mönchs, als Rosenkranzgebet einer Bürgersfrau oder als Altarstiftung einer Dorfgemeinde [...]“; a tzv. teologie zbožnosti: „Frömmigkeitstheologie erschloss sich mir als eine Art von Theologie, die reflektierend und anleitend ausschließlich der rechten Lebensgestaltung der Christen dienen will“; popř. „Frömmigkeitstheologie bezeichnet einen Typ von Theologie, der im Jahrhundert vor Reformation dominant geworden ist. [...] Wenn ich aber von ‚Frömmigkeitstheologie‘ spreche, dann meine ich einen Typus von Theologie, der ganz und gar der Formgebung des christlichen Lebens gewidmet ist – so ausschließlich, dass alle nicht unmittelbar frömmigkeitsrelevanten und insofern ‚nutzbringenden‘ Themen, Reflexions- und Artikulationsweisen der Theologie aus dem Programm der Frömmigkeitstheologie herausfallen oder entsprechend umgeformt werden. [...] Frömmigkeit [...] bezeichnet das inhaltliche Ziel dieser Theologie: die rechte geistliche Lebensführung, die zum Heil führt“; jejmíž typickými tématy byly: „rechte Buße als Reue, Beichte, Genugtuung und Ablass, die heilwirkende Passion Christi und ihre Aneignung durch die Menschen, die schutzwährende Rolle Mariens und der Heiligen (samt dem Thema Reliquien und Wallfahrten), Gericht und Himmel, Hölle, Fegefeuer, Ars moriendi, Taufe und Eucharistie, die Liebe Gottes etc.“ Berndt HAMM, *Was ist Frömmigkeitstheologie? Überlegungen zum 14. bis 16. Jahrhundert*, in: tamtéž, s. 116–153, zde s. 117–119, 122, 125–127; srov. ale kritiku tohoto ‚Hammova‘ pojmu od jiného významného odborníka na předmoderní zbožnost: Klaus SCHREINER, *Frömmigkeit in politisch-sozialen Wirkungszusammenhängen des Mittelalters. Theorie- und Sachprobleme, Tendenzen und Perspektiven der Forschung*, in: Michael Borgolte (ed.), *Mittelalterforschung nach der Wende*, München 1995, s. 177–226, zde s. 194 an., pozn. 61: „Solches Bemühen als Bemühen um eine Theologie der Frömmigkeit zu charakterisieren erscheint angemessen. Anders verhält es sich mit der Wortverbindung ‚Frömmigkeitstheologie‘. Ein Konzept, das frömmigkeitsgeschichtliche Forschungen zu strukturieren vermag, enthält der Begriff ‚Frömmigkeitstheologie‘ nicht. Er verwischt, was in der Theorie und Praxis frömmigkeitsgeschichtlicher Forschung aus methodischen und sachlichen Gründen voneinander getrennt bleiben sollte: theologische Reflexion und religiöse Erfahrung. Als Normbegriff spart er lebensweltliche Bezüge spätmittelalterlichen Frommseins aus. Er thematisiert weder politisch-soziale Funktionen kirchlicher Rituale noch verweist er auf Wechselwirkungen zwischen Religion und Lebensführung. Soll mittelalterliche Frömmigkeit im Kontext ihrer sozialen Umwelt untersucht werden, ist der Begriff ‚Frömmigkeitstheologie‘ als forschungsleitende und problemstrukturierende Kategorie nicht zu gebrauchen.“
- ³⁾ Hammova definice tzv. blízké milosti: „als räumlich und zeitlich vergegenwärtigte, real präzente, unmittelbar erlebbare, geistlich und sinnlich erfahrbare, müheles zugängliche, leicht erreichbare, sinnlich anschauliche und berührbare, sicher verfügbare und jederzeit abrufober oder auch preisgünstig erwerbbarer Gnade. [...] es ist eine Gnade in unmittelbarer Reichweite des heilsbedürftigen Menschen. Aber das Eigentümliche dieser gesteigerte Unmittelbarkeit ist gerade, dass sie sich mit dem ganzen Erfindungs- und Gestaltungsreichtum medialer Vermittlung verbindet, mit der sinnli-

jako v kontextu jeho neméně četných prací o vztahu reformace k době předcházející, kdy podle něj nešlo ani o ryzí cézuru, ani o nepřetržitou kontinuitu, nýbrž o souhrn tzv. zlomu v systému (*Systembruch*) s neméně silnou koherencí.⁴⁾ Teologie a zbožnost reformační doby tak byly sice v mnohém od pozdního středověku odlišné, ovšem kořeny těchto rozdílů je možné pozorovat v pozdním středověku, aniž by šlo tyto linie kontinuity vždy jasně deterministicky odvodit. Hamm v této souvislosti užívá termín *emergence*, tj. (náhlé a nečekané) vynoření se (reformace).⁵⁾ Reformace a konfesionalizace tak tvořily na poli teologie a zbožnosti s pozdním středověkem jakožto tzv. dobou reforem jednu více či méně koherentní epochu. Všechny změny, k nimž v průběhu historického vývoje došlo, byly vždy jen parciální; přesto však dostatečně odlišily evangelické církve od té katolické.⁶⁾

Tuto otázku „kontinuity, zlomu a inovace“ v oblasti zbožnosti a teologie na přelomu středověku a novověku si Hamm klade i v recenzované monografii. Pro její zodpovězení si často pomáhá technickou a přírodovědnou terminologií. V této knize se proto neustále setkáváme s popisem pozdně středověké „dynamiky milosti (*Gnadendynamik*)“ či s charakteristikou (*emergence*) reformace jako náhlého tektonického pohybu zemských desek, kdy se vrstvy týchž hornin (prereformace) do-

chen Medialität des Sehens und Betrachtens, Lesens und Hörens, des Berührerns, Schmeckens und Riechens, des Gehens, Stehens und Kniens, einer Aktivierung des Körpers und aller Körpersinne in Verbindung mit der seelischen Mobilisierung der Imagination, des kognitiven Wissens, Erinnerns, Nachdenkens und Verstehens sowie des affektiven Empfindens und Fühlens, in dem die Andacht des begnadeten Menschen ihr Ziel erreicht [...]. Die Gnade im weitesten Sinne ist die mit Gott identische und von Gott her kommende Kraft, die den Menschen zu seinem himmlischen Ziel der ewigen Herrlichkeit führt“, tj. např. relikvie, poutě, ale především odpustky a Kristova oběť: Berndt HAMM, *Typen spätmittelalterlicher Gnadenmentalität*, in: Reinhold Friedrich – Wolfgang Simon (edd.), *Religiosität im späten Mittelalter. Spannungspole, Neuaufbrüche, Normierungen*, Tübingen 2011, s. 513–543, zde s. 514 an.; popř. TÝŽ, *Die „nahe Gnade“ – innovative Züge der spätmittelalterlichen Theologie und Frömmigkeit*, in: tamtéž, s. 544–560.

⁴⁾ Za všechny Hammovy články srov. aspoň: Berndt HAMM, *Wie innovativ war die Reformation?*, *Zeitschrift für historische Forschung* 27, 2000, s. 481–497, zde s. 485, 496.

⁵⁾ „So gesehen bedeutet Emergenz allmähliches Hervortreten aus dem Ereignisfluss. Auch wenn dieses sichtbare Hervortreten plötzlich und abrupt geschieht, steht es doch in einem Kontinuitätszusammenhang zum vorherigen Zustand: Nur das kann auftauchen, was vorher schon submergent – bildlich gesprochen: unter der Wasseroberfläche – vorhanden war. Was auftaucht, ist zwar in seinem Erscheinungscharakter neuartig: wir sehen, was vorher so nicht so sichtbar war; qualitativ-essentiell aber hängt das Emergente unmittelbar mit dem vorher Submergenten zusammen. In diesem Sinne bewirkt Emergenz nichts wesentlich Neues, sondern nur einen neuen Zustand oder eine Neu-Konfiguration dessen, was vorher schon vorhanden oder prinzipiell angelegt war“. Berndt HAMM, *Die Emergenz der Reformation*, in: Týž – Michael Welker (edd.), *Die Reformation – Potenziale der Freiheit*, Tübingen 2008, s. 1–27, zde s. 3.

⁶⁾ Berndt HAMM, *Abschied vom Epochendenken in der Reformationsforschung. Ein Plädoyer*, *Zeitschrift für historische Forschung* 39, 2012, s. 373–411, např. s. 393.

stanou do nové pozice (reformace). Přístup reformátorů k odpustkům tak obsahuje jak tento „kvalitativní skok a zlom“ (zavržení odpustků vzhledem k odmítnutí hierarchické papežské církve), tak kontinuitu této (již předreformační) „dynamiky“ (snaha o zbožnost akcentující maximum Božího milosrdenství vedoucího ke spáse, jehož se člověku dostávalo již před reformací téměř výhradně pasivně).

Po svých teoretických východiscích, jež autor představil na úvod, se Hamm věnuje ještě vymezení pojmu „odpustek“, instituce katolické církve úzce spjaté od poloviny 11. století s ideou křížových výprav proti nevěřícím, jež sehrála zejména ve formě tzv. plenárních/plnomocných odpustků udělovaných výlučně papeži klíčovou roli ve zbožnosti pozdního středověku. Šlo o odpuštění všech trestů a viny za hříchy na zemi i v očistci. Plenární odpustky byly až do konce 13. století záležitostí kruciátů; od té doby je však bylo možné získat i návštěvou některých významných kostelů. Jejich úzká spojitost s papežstvím, počátkem jubileí (od roku 1300) a mendikantskými řády pak výrazně přispěla k vytvoření hegemonie římského biskupa v rámci katolické církve (*plenitudo potestatis*). Od roku 1390 byly jubilejní plnomocné odpustky (především italských) kostelů masově udělovány (*ad-instar*) řadě kostelů po celé Evropě. Vrchol jejich rozšíření s sebou přinesly tzv. jubilejní odpustkové kampaně spojené především se jménem kardinála Raimunda Peraudího (1435–1505), který počínaje rokem 1476 započal s těmito kampaněmi po celé Evropě.⁷⁾

Již pozdně středověcí teologové si nebyli jisti, co vše je možné těmito indulgenciami odpustit. Postupem času převládla představa, že nejen tzv. časné pozemské tresty, ale i ty věčné zásvětní v očistci, ba dokonce i hříšníkovo vinu (*a poena et a culpa*), a to na základě motivu tzv. moci klíčů z Matoušova evangelia (16, 19) svěřené římským biskupům. Skrze odpustky se tak věřícím dostávalo stále větší milosti, a to nejen tím, že odpustky přestaly tuto milost kvantifikovat a poskytovaly jí nekonečné množství, ale tím, že jubilejní odpustky bylo možné získat velice snadno: jak z hlediska místa a času (v kostelích v blízkém okolí věřícího nebo formou neustávajících odpustkových kampaní), tak z hlediska předpokladů, jež pro jejich získání musel křesťan splnit: stačilo se jen vyzpovídat a pociťovat pouze nedokonalou lítost za své hříchy (*attritio*); oproti plné lítosti a pokání (*contritio*).

Mediální revoluce související s nástupem knihtisku pak učinila zčásti zbytečným i církevní zprostředkování této svátosti pokání. Odpustkoví komisaři sice nechávali ve velkém tisknout tzv. *confessionalia* (*Beichtbriefe*) slibující jejich držitelům zvolit si libovolně často (*totiens – quotiens*) během jejich života a v okamžiku smrti zpo-

⁷⁾ Termín „odpustkové kampaně“ nejvíce v poslední době zpopularizoval Bernd MOELLER, *Die letzten Ablaßkampagnen. Der Widerspruch Luthers gegen den Ablass in seinem geschichtlichen Zusammenhang*, in: Hartmut Boockmann – Bernd Moeller – Karl Stackmann (edd.), *Lebenslehren und Weltentwürfe im Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit. Politik – Bildung – Naturkunde – Theologie*, Göttingen 1989, s. 539–567.

vědníka a nechat se jím absolvovat od všech hříchů, jež si nevyhradil papež, ba dokonce se jednou za život a v okamžiku smrti absolvovat i od „trestu a viny“ za všechny hříchy včetně těch vyhrazených jen papeži. Kromě toho jim zpovědník udělil plnomocný odpustek, jako by byl od papeže samotného.⁸⁾ Ovšem četné ilustrované tištěné jednolisty slibovaly ve svých nápisech nepředstavitelná kvanta odpustků jen za modlitby učiněné věřícími před těmito obrázky, tedy bez jakéhokoliv kněžského zprostředkování.⁹⁾

Další důležitou inovací druhé poloviny 15. století bylo i to, že se odpustky začaly vztahovat i na zemřelé v očistci.¹⁰⁾ Odpustek mrtvým se pak stal jednou z tzv. čtyř jubilejních milostí (*quattuor gratiae iubilaei*) myšlenkového konceptu Raimunda Peraudiho, který v době před reformací velice zatraktivnil tuto instituci římské církve (vedle milosti odpustku pro mrtvé šlo dále o milost plnomocného odpustku pro živé, milost zisku *confessionale* a milost papežského popř. obecného bratrstva, tj. účast na všech dobrých skutcích obecné církve). Hamm tento vývoj označuje jako „dynamiku uvolnění odpustkové milosti“ (*Dynamik der Entschränkung der Ablassgnade*) v časovém (*Entfristung*; tj. nejen za života, ale i po smrti) i kvantitativním smyslu (*Entquantifizierung*; tj. bez ohledu na množství uloženého trestu v očistci). Pekunární motivy zde nehrály žádnou roli. Chudí neplatili za odpustky tak jako tak nic a odpustkové teologové hodlili tímto způsobem „evangelizovat“ co nejvíce tehdejších věřících. (Plenární) odpustek se stal prvotním instrumentem pozdně středověké pastorace, vskutku všudypřítomným fenoménem. Všichni slabí a pochybující mohli a měli skrze plenární odpustek dosáhnout spásy. Odpustkový teolog, erfurtský augustinián Johann Paltz (cca 1445–1511) byl dokonce přesvědčen, že doba jeho života byla díky četným plenárním odpustkům novou érou evangelia, v níž bylo více Boží milosti než v epoše apoštolů. Dle Hamma šlo o program „*totálního odpuštění hříchů pro živé i mrtvé*“, což vlastně způsobilo potenciální vyprázdnění očistce, čehož si byli vědomi již současníci. Zřejmě tedy právě proto byly plenární

⁸⁾ Tištěná *confessionalia* pojednal především Falk EISERMANN, *Der Ablass als Medienereignis. Kommunikationswandel durch Einblattdrucke im 15. Jahrhundert*, in: Berndt Hamm –Volker Leppin – Gury Schneider-Ludorff (edd.), *Media Salutis. Gnaden- und Heilsmedien in der abendländischen Religiosität des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Tübingen 2011, s. 121–143.

⁹⁾ Ilustrovanými tištěnými jednolisty slibujícími mj. i odpustky se zabývala poslední dobou ve své habilitaci Sabine GRIESE, *Text-Bilder und ihre Kontexte. Medialität und Materialität von Einblatt-Holz- und Metallschnitten des 15. Jahrhunderts*, Zürich 2011, s. 311–337.

¹⁰⁾ Hamm sice klade rozšíření těchto odpustků pro mrtvé až od roku 1476 v souvislosti s činností Raimunda Peraudiho, ale Peter Wiegand nyní přesvědčivě dokázal, že tyto odpustky byly ve velké míře rozšiřovány již v letech 1457–1458 i v Sasku (a severních Čechách), tedy přesně ve stejné době jako ve Španělsku, což již bylo v odborné literatuře delší dobu známo. Peter WIEGAND, *Der päpstliche Kollektor Marinus de Fregeno (†1482) und die Ablasspolitik der Wettiner. Quellen und Untersuchungen*, Leipzig 2015, s. 56 an.

odpustky prvořadým centrem zájmu raných humanistů, kteří v nich viděli jeden z nejdůležitějších instrumentů nejen církevních a řádových reform, ale i prostředek k reformě (tj. lepšímu pokřesťanštění) života všech věřících bez ohledu na stav.

Reformační teologie byla v tomto ohledu jen poslední konsekvencí takto pojaté religiozity. Bez tohoto předreformačního pojetí milosti tedy nelze podle autora pochopit „*Lutherovu totalizaci poskytnutí Boží milosti*“ (*Luthers Totalisierung der Gnadenzuwendung Gottes*), který „v letech 1517 až 1520 převzal a dále rozvedl již staletí trvající dynamiku rozvolnění milosti plenárního odpustku“. Již katoličtí poreformační kontroverzní teologové si byli vědomi předreformačních kořenů luteránské teologie. Dokonce i sám jezuitský kardinál Robert Bellarmín (1542–1621) roku 1599 napsal, že „*nikdo nikdy nehlásal tak obsáhlý odpustek jako Luther*“ (*Nullus unquam tam amplam indulgentiam promulgavit quam Lutherus*). V obou případech získal hříšník Boží milost především pasivně, nikoli svým vlastním přičiněním. Jinou formou kontinuity mezi dobou před reformací a po ní byla i již výše nastíněná „publikační ofenziva“, během níž bylo jak v době odpustkových kampaní, tak v éře rané reformace masově hlášáno „evangelium“, neboť v obou případech šlo o prvořadé „mediální události“, užívající stejné komunikační struktury.

Přesto však existovaly podle Hamma mezi před- a poreformačním pojetím ospravedlnění rozdíly. Oběma proudům šlo sice o spásu co největšího počtu hříšníků, avšak podle reformátorů bylo křesťanovo ospravedlnění pouze darem od Boha, po jehož přijetí již nebylo třeba pykat za jakékoli hříchy formou pokání. Odpustkoví teologové předreformační doby však požadovali od hříšníka alespoň minimum jeho vlastní aktivity; třeba jen (nedokonalou) lítost za jeho hříchy. Odpustky podle nich vybízely křesťana k napodobení Krista, evokovaly christologickou zbožnost (*Kreuzes-, Leidens- und Trosttheologie*) a vyvolávaly u věřícího lítost. Martin Luther zde však učinil „*kvantový skok od minima k ničemu*“ (*Quantensprung vom Minimum zum Nichts*) tím, že přesunul těžiště z „lítosti“ na „víru“ v bezpodmínečný příslib Božího odpuštění a spásy. Na plenárních odpustcích zároveň kritizoval to, že člověku dávaly pochybnou jistotu před strachem z hříchů a s nimi souvisejícími Božími tresty, neboť podle wittenberského teologa hrála hrozba těchto trestů naopak důležitou roli v lepší sebedisciplinaci křesťanů, protože měly výchovnou funkci (*heylsame pein*). Lutherova kritika tak způsobila rychlé zhroucení trhu s odpustky ve formě „*nábožensky-církevního zlomu v systému*“ (*der religiös-kirchliche Systembruch*), kdy došlo k negování dosavadní praxe tzv. výměny daru, protože ospravedlnění a spása v reformačním smyslu byly ryzím darem od Boha bez protidaru hříšníka, který Bohu mohl nabídnout vlastně jen svůj hřích, tedy ryzí „*antidar*“ (*antigabe*). Tím byla současně i podryta zprostředkovatelská funkce hierarchické církve, především instituce papežství.

Podle Hamma však nešlo o nic jiného než o konsekventní vyhocení již předreformační „*extra-nos-dimenze*“ lidské spásy, kdy se člověk ve své víře svěřil externí

Kristově spravedlnosti (*iustitia externa*), spočívající v Kristově utrpení a oběti na kříži, jejímž prostřednictvím dosáhl svého ospravedlnění. Již odpustkoví teologové totiž před reformací pokládali (stejně jako tehdejší mystika) Kristovu oběť, utrpení a prolitou krev za jediný zdroj působnosti odpustků (*thesaurus passionis*), jediný pramen spásy, jímž však disponovalo na základě své „moci klíčů“ výlučně papežství a jím pověřeni klerici. Zásadním rozdílem oproti reformačnímu pojetí ospravedlnění byla právě tato nepostradatelná zprostředkovatelská role papežství. Přesto je však podle Hamma možné mluvit o „společné reformní éře“ jak „Kristova evangelia hlásání (papežských) jubileí“, tak „Kristova evangelia reformace.“ Doba mezi léty 1350 až 1550 tak byla – bez ohledu na „konfesi“ – ve znamení „zvýšeného hledání jistoty“ a touhy po životě v Boží milosti. Instituce odpustků byla podle Hamma „obrovským náboženským pojišťovacím podnikem“ (*immenses religiöses Versicherungsunternehmen*) reagujícím na tuto nejistotu spásy a současně představovala i nejsnazší cestu k zadostiučinění. Martin Luther tak podle Hamma pouze navázal na tuto pozdně středověkou „inovační dynamiku“, tedy tendenci k minimalizaci lidského podílu na vlastní spáse i na mystiku neberoucí ohled na „moc klíčů“ církevní hierarchie, přičemž jen popřel i ten nejmenší lidský podíl na vlastní spáse. „Evangelium odpustku“ i „evangelium reformace“ tak ve vzájemné relaci představovala jak cézuru, tak koherenci. Reformace byla podle Hamma revolucí, jejíž kořeny ovšem spočívaly v pozdním středověku, s nimž tvořila „společnou reformní éru církevního obrození.“

Hamm na závěr uvádí „šest linií koherence mezi zvěstováním odpustků a reformačním pojetím evangelia.“ Zprvč šlo v obou případech o „totální milost – úplné odpuštění hříchů“, reformace tak byla jen poslední konsekvencí tohoto pozdně středověkého procesu. Zadruhé reformace navázala svou pastorační a publikační ofenzívou již na podobný předreformační fenomén (odpustkové kampaně) snažící se všem věřícím zprostředkovat „poklad Kristovy oběti“ jakožto jediný zdroj spásy. Zatřetí reformace navázala svým totálním odpustkem na pozdně středověký koncept tzv. blízké milosti ve formě odpustků. Začtvrté teologie reformace konsekventně vyhrotila již starší tendenci k minimalizaci lidského podílu na spáse. Zapáté dospěl Luther už před svým veřejným vystoupením roku 1517 k důslednému zdůraznění pozdně středověkého konceptu *sola gratia*: spásy jako ryziho daru od Boha bez jakéhokoli protidaru ze strany člověka. Zašesté Lutherova jistota spásy navázala již na pozdně středověkou mystiku a odpustkové kampaně, zdůrazňující „*extra-dimenzi*“ lidské spásy.

Již před reformací se často vyskytovala kritika odpustkové praxe a tuto kritiku chápe Hamm jen jako odmítání komercializace a fiskalizace odpustků (např. rušení platnosti *confessionalii* ze starších odpustkových kampaní během těch nových), ale ne jako kritiku tehdejší církevní věrouky. Vymezuje se tím především proti tezi marburského historika Wilhelma Ernsta Winterhagera, který vystoupil

s myšlenkou, že fundamentální kritika odpustků existovala již před reformací, kdy povstala právě v důsledku tzv. odpustkových kampaní.¹¹⁾ Část bádání tuto Winterhagerovu tezi přijala¹²⁾, jiná část včetně Hamma žádnou větší krizi instituce odpustků před veřejným Lutherovým vystoupením nespátřuje.¹³⁾ Sám se kloním na základě vlastního výzkumu spíše k Winterhagerovým názorům, i když hlavní zdroje této kritiky na rozdíl od Winterhagera nespátřuji v jakési „zvýšené racionalitě výkonu zbožnosti“ u laiků či v „racionálním měšťanském duchu“,¹⁴⁾ ale v mnohem prostších souvislostech jako např. značné lhostejnosti řady tehdejších laiků (na rozdíl od kléru) k církevním rituálům, k nimž patřilo i hlásání jubilejních odpustků, záměrně církví koncipovaných jako velký spektakl pro veřejnost, dále v jistém přesyčení a únavě z tehdejších neustávajících odpustkových kampaní a současně i v souvislosti s jistým náboženským utilitarismem (nikoli Winterhagerovým moderním racionalismem) tehdejších mocných (panovníků ale i městských rad), pro něž bylo výhodné koncentrovat v oblastech svého politického vlivu spíše prostorově omezené odpustky určené jednotlivým kostelům jejich teritoria než podporovat plošné odpustkové kampaně, kde hrozilo, že většina utržených peněz odplyne mimo jejich dosah.¹⁵⁾

¹¹⁾ Winterhager se k tomu vyjádřil ve své nepublikované habilitaci; z tištěných článků srov. především Wilhelm Ernst WINTERHAGER, *Ablaßkritik als Indikator historischen Wandels vor 1517: Ein Beitrag zu Voraussetzung und Einordnung der Reformation*, Archiv für Reformationsgeschichte 90, 1999, s. 6–71.

¹²⁾ Norman HOUSLEY, *Indulgences for Crusading, 1417–1517*, in: Robert N. Swanson (ed.), *Promisory Notes on the Treasury of Merits. Indulgences in Late Medieval Europe*, Leiden – Boston 2006, s. 277–307; Lothar VOGEL, *Zwischen Universität und Seelsorge. Martin Luthers Beweggründe im Ablassstreit*, Zeitschrift für Kirchengeschichte 118, 2007, s. 187–212; Wolfgang BREUL, *Luthers Visitation im Augustinerkloster Grimma und seine frühe Ablasskritik*. »Nun will ich der Pauke ein Loch machen«, *Herbergen der Christenheit* 32/33, 2008/2009, s. 7–27; Thomas KAUFMANN, *Geschichte der Reformation*, Frankfurt am Main – Leipzig 2009, zde s. 213; TÝŽ, *Der Anfang der Reformation. Studien zur Kontextualität der Theologie, Publizistik und Inszenierung Luthers und der reformatorischen Bewegung*, Tübingen 2012, zde s. 169–174.

¹³⁾ Wilhelm JANSSEN, *Bemerkungen zu Ablasspolitik und Ablassfrömmigkeit in der spätmittelalterlichen Kölner Erzdiözese*, in: Johannes Mötsch (ed.), *Ein Eifler für Rheinland-Pfalz. Festschrift für Franz-Josef Heyen zum 75. Geburtstag am 2. Mai 2003*, Mainz 2003, s. 951–977; Hartmut KÜHNE, *Ablassfrömmigkeit und Ablasspraxis um 1500*, in: Harald Meller (ed.), *Fundsache Luther. Archäologen auf den Spuren des Reformators*, Stuttgart 2008, s. 36–47; Christoph VOLKMAR, *Reform statt Reformation. Die Kirchenpolitik Herzog Georgs von Sachsen 1488–1525*, Tübingen 2008, zde s. 378–384, 450–452; P. WIEGAND, *Der päpstliche Kollektor Marinus de Fregeno*, s. 15–17, 112, 127.

¹⁴⁾ W. E. WINTERHAGER, *Ablaßkritik*, s. 50–71.

¹⁵⁾ Petr HRACHOVEC, *Johann Tetzel und die Verbreitung des Livlandablasses in den Oberlausitzer Sechsstädten*, in: Hartmut Kühne – Enno Bünz (edd.), *Tetzel – Ablass – Fegefeuer, v tisku*.

Hamm ve své knize tak možná vidí sociální dopad fenoménu odpustků před reformací až příliš harmonicky, což souvisí už s tím, že vychází téměř výlučně ze zdrojů sepsaných především odpustkovými teology; prameny vzniklé v jiném sociálním prostředí (ve městech nebo u panovnických dvorů) opomíjí. Křesťané žijící v době kolem roku 1500 tak v jeho knize vystupují jako jednoditá masa lidí neustále se obávající o svou spásu a snažící se ji dosáhnout prostřednictvím odpustků nebo církevních rituálů, tedy přesně tak, jak si je přáli vidět odpustkoví teologové. Tehdejší situace však byla podle mě pestřejší. Samozřejmě existovala celá řada současníků snažících se velice intenzivně a ostenativně dosáhnout své spásy prostřednictvím církve (odpustky, nadacemi aj.). Současně však mnoho novějších prací dokázalo, že náboženské fundace většinou činila jen menšina tehdejších věřících, a to i z řad těch movitých, kteří si to bez problémů mohli dovolit.¹⁶⁾ Stejně tak můžeme nalézt celou řadu příkladů tehdejších laiků, pro něž neměly odpustky v jejich osobní zbožnosti téměř žádný význam.¹⁷⁾ Současníci se totiž netrápili jen záležitostmi své zsvětní *memorie*, k níž si konec konců pomáhali i odpustky, ale i své pozemské *famy*, kde hrálo Hammem tak vyzdvihované církevní zprostředkování spásy jen omezenou roli.¹⁸⁾

¹⁶⁾ Např. v pozdně středověkém Stralsundu obsahovala nadace jen zhruba jedna šestina z 908 testamentů: Ralf LUSIARDI, *Stiftung und städtische Gesellschaft. Religiöse und soziale Aspekte des Stiftungsverhaltens im spätmittelalterlichen Stralsund*, Berlin 2000, s. 124, 128, 245; podobná čísla se dají zjistit i z řady dalších měst.

¹⁷⁾ Např. velký odpůrce českých husitů i Martina Luthera saský vévoda Jiří Bradatý (1471–1539), který se síce snažil svým poddaným zajistit velké množství plenárních odpustků a stejně tak pro ně pořádal spektakulární církevní slavnosti (např. kanonizaci sv. Bennona), si však sám privátně vystačil s velice neokázalou katolickou zbožnou praxí: Ch. VOLKMAR, *Reform statt Reformation*, s. 357–384, 448–465.

¹⁸⁾ Srov. podle mě trefné soudy Gabriely Signoriové o testamentární a nadační praxi basilejských měšťanů na prahu reformace, o nichž tvrdí, že hlavní pro ně bylo zajistit rodinu a svou světskou památku. Srov. Gabriela SIGNORI, *Vorsorgen – Vererben – Erinnern. Kinder- und familienlose Erblasser in der städtischen Gesellschaft des Spätmittelalters*, Göttingen 2001: „Daß die leiblichen Kinder über allem stehen, davon mußte man, aus dem Blickwinkel der Testierpraxis betrachtet, weder im antiken Rom, noch zu Erasmus' Zeiten niemanden überzeugen. Sich über die Interessen der Leibbeserben hinwegzusetzen, wäre in den meisten Reichsstädten rechtlich auch noch unmöglich gewesen“, s. 5; podobně: „Im Verlauf des 15. Jahrhunderts verloren die Basler zusehends das Interesse an der traditionellen Jenseitsökonomie, phasenweise auch das Interesse an den Mendikanten“, s. 21; nebo „Wo immer sich uns bislang die Möglichkeit geboten hat, die beiden Bereiche zueinander in Relation zu setzen, machte ja stets die Familie und nicht die Kirche das Rennen“, s. 248 an.; popř. „Zuerst kommt die Familie, dann erst die Kirche“, což představovalo již v pozdním 15. století „ungeschriebenes Grundgesetz“, s. 253; a především: „Die beklemmenden Zweifel am eigenen Seelenheil, welche noch die Aregnen des 14. Jahrhunderts beherrschten, scheinen sich, zumindest in den Basler Ratsherrentestamenten des ausgehenden 15. Jahrhunderts, weitgehend verflüchtigt und einem Gnadenoptimismus Platz gemacht zu haben, den die Forschung bislang

Celé knize by možná prospělo jisté zestručnění, neboť autor na mnoha místech více či méně znovu opakuje své již jednou v knize vyřčené soudy. Možná bylo lepší místo monografie napsat jeden obsáhlejší časopisecký článek, kde by se daly autorovy myšlenky lépe, stručněji a přehledněji strukturovat. Tyto drobné výtky však nic nemění na tom, že recenzovaná kniha je velice zdařilým, novým a nápaditým pohledem na vztah reformace a pozdního středověku na příkladě vývoje postojů k odpustkům, ospravedlnění a k lidské spáse.

Petr Hrachovec

Lenka VESELÁ, Rytíř a intelektuál. Hieronym Beck z Leopoldsdorfu (1525–1596) a jeho knihovna, Praha, Academia 2016, 439 s.

Předpokládané kvality monografie signalizuje už jméno autorky, která se světem knihoven renesančních intelektuálů a velmožů dlouhodobě zabývá, stačí zmínit její jedenáct let starou práci *Knihy na dvoře Rožmberků* (Praha 2005) nebo účast v autorském týmu zkoumajícím knihovnu Ferdinanda II. Tyrolského (s výstupem dvoudílné kolektivní monografie *Knihovna arcivévodů Ferdinanda II. Tyrolského (1529–1595)*, Praha 2016). Bádání nad beckovskou knihovnou věnovala grantový projekt *Knihovna Hieronyma Becka z Leopoldsdorfu v kontextu středoevropských šlechtických knihoven 16. století*. Vzhledem k tomu, že Beckova knižní sbírka upadla na dlouho v zapomnění, nemusí být na první pohled zřejmé, že Veselá se i zde drží další linie svých badatelských zájmů, a sice osudů středoevropské knižní kořisti z třicetileté války ve Švédsku. Poslední člen rodu totiž prodal knihovnu ve 20. letech 17. století kardinálu Františkovi z Ditrichštejna. Z Mikulova, kde se poté nacházela, byla na sklonku třicetileté války odvezena do Švédska jako válečná kořist a tam rozptýlena.

Beckovi jako sběrateli byla dosud věnována pouze jediná dizertační práce, obhájená na vídeňské univerzitě v roce 1973 (Margarete Beck, *Hieronymus Beck von Leopoldsdorf (1525–1596. Eine kulturgeschichtliche Studie)*). Hlavním badatelským

meist nur im Häresie-Kontext (Montaillou) beobachtet bzw. beachtet hat", s. 336; „Das Kernstück eines jeden Ratsherrentestaments [...] sind die bis ins kleinste Detail orchestrierten Regieanweisungen zu Bestattungsmodalitäten, Gedenktagen und Anniversarien. Wenn die Herren wirklich etwas plagte, dann nicht die oft beschworene Furcht vor den Feuerzungen des Purgatoriums, sondern die überaus irdische Angst, irgendwann in Vergessenheit zu geraten, eine Angst, die um so tiefer saß, als die meisten von ihnen wirklich die letzten Vertreter ihres Stammes waren. Ja, es war vordringlich die Sorge um ihre memoria, die sie dazu antrieb, ihren letzten Willen schriftlich zu fixieren“, s. 351; „Wer Leibeserben hatte, verzichtete gewöhnlich darauf, seinen Besitz für fromme Zwecke zu vermindern [...]. Der Schutz der Leibeserben war nicht nur Gesetz, sondern ein von fast allen Beteiligten getragener gesellschaftlicher Grundkonsens“, s. 357.

impulzem Veselé byl nález Březanova soupisu Beckovy knihovny ve Státním oblastním archivu v Třeboni; mezi oslovenými potenciálními kupci sbírky byl na začátku 17. století také Petr Vok z Rožmberka, jehož knihovník si vypsal 1276 titulů, aby provedl srovnání s obsahem rožmberského fondu a zvážil rozsah případné akvizice. Přestože nejspíš k žádnému nákupu nakonec nedošlo, Březanův soupis dodnes zpřístupňuje tehdejší obsah beckovské knihovny.

Autorka rozdělila monografii do čtyř částí, které se drží víceméně tradiční struktury „dějin“ soukromých nebo menších institucionálních knihoven: nejprve představuje tvůrce a držitele sbírky, pak analyzuje uspořádání knihovny, její růst a akviziční strategie majitele, následuje obsahový rozbor a celek uzavírá méně tradičně pojatý oddíl, přesahující svým pojetím obvyklé líčení osudu sbírky po smrti posledního (nebo posledního zainteresovaného) vlastníka. Veselá zachovává tuto strukturu, nakolik ji považuje za funkční, má však vyšší ambice: jak sama podotýká v kapitole o metodologických východiscích, základní bibliometrický přístup se pokusila v co největší míře rozšířit o komparativní pohled a zároveň se snažila postihnout sociální a funkční kontext šlechtických knihoven. Je třeba říci, že se jí to podařilo, patrně i díky komfortní velikosti (či spíše nevelkému rozsahu) soupisu, a tedy zvládnutelnému počtu záznamů, s nimiž pracovala.

Pechlivé promyšlení odráží už koncepce obsahového rozboru, kde Veselá striktně nesleduje rozdělení dané katalogem (tuto problematiku rozebírá jinde), ale spíše se snaží (a to s citem i úspěchem) přiblížit duchovní svět renesančního kavalíra a intelektuála a jeho současníků dnešnímu badateli pomocí základních okruhů „Člověk a společnost“, „Člověk a svět“ a „Člověk a umění“. Vykročením za úzký obzor identifikace záznamů a sumarizaci údajů nalezených v knihovních katalozích je pak závěrečná část monografie. V několika kapitolách autorka rozebírá speciální otázky naskýtající se v souvislosti s Beckovou knihovnou. Za prvé to jsou prohibita v knihovně, obsah zvláštního vyčleněného oddílu a naopak zařazení zakázaných knih v běžném fondu. Ze skutečností, které Veselá uvádí, je patrné velice diferencované vnímání prohibiční literatury, které lze nejspíš vztáhnout i na širší okruh šlechtických čtenářů, např. čtení zakázaných zábavných knih bylo v katolickém prostředí pocíťováno jako méně problematické než obstarávání si nekatolických překladů Bible (jak ostatně pocíťoval Beck na vlastní kůži). Dalším diferencním kritériem pak byly osobní důvody a přátelské vztahy (v Beckově případě přístup k dílům Guillauma Postela), které mohly být, obecně vzato, posílené i akceptováním „nepravověrného“ autora v referenčním prostředí majitele takových knih. Za druhé je to velmi zdařilý pokus o zmapování Beckových intelektuálních kontaktů s rakouskou šlechtou a členy královské rodiny, s intelektuály z okruhu vídeňské univerzity a královského dvora (osobně bych ale místo autorčina adjektiva „královský“ používala „panovnický“ nebo „císařský“, takto je – podle mého soudu bezdůvodně – akcentován „zemsky český“ úhel pohledu) a o začlenění Beckovy osobnosti do ge-

nerace vídeňských kosmopolitních intelektuálů. Analytický a interpretační výkon Veselý je nutno hodnotit tím výše, že z Beckovy knihovny je v současné době známo 150 děl a podle strážlivého odhadu autorky podlehl kolem 90% původního souboru zkáze.

Součástí monografie je i „Katalog Beckiana“. Katalog je tištěným výstupem databáze a přehledným způsobem podává jak jednoznačnou bibliografickou identifikaci záznamu (byť tato jednoznačnost je spíše širším průnikem množiny dostupných bibliografických informací s identifikačními znaky uvedenými v historickém soupisu), tak (pokud se podařilo) identifikaci exempláře, v jejímž rámci Veselá rovněž určuje jeden ze čtyř typů knižní vazby, charakteristických pro Beckovu knihovnu.

Kromě řady inspirativních metodologických přístupů a neobyčejně pečlivé práce vyplývá z knihy o Hieronymu Beckovi a jeho knihovně jedno důležité, i když nijak originální zjištění. Výstupy z bádání nad fondy historických knihoven (není až tak podstatné, jestli se jedná o soukromé nebo institucionální sbírky) přinášejí vždy to, co do nich jejich autoři vložili. Na začátku odborné kariéry jde v první řadě o odbornou profilaci adepta a jeho závěry budou z hlediska kolegů předvídatelné. Pokud však u svého zájmu vytrvá, bude schopen po jednom či dvou desetiletích rekonstruovat z knihovního fondu komplikovaný a mnohovrstevnatý duchovní a intelektuální svět jednotlivce a jeho epochy. Monografie Lenky Veselé v tomto smyslu vykračuje daleko za hranice knihovnědy do dějin kultury a myšlení a stává se příkladem hodným následováním.

Hedvika Kuchařová

Markéta RŮČKOVÁ (ed.), Studium a korespondence kněžského dorostu Jednoty bratrské v letech 1610–1618. Ediční část připravena ve spolupráci s Jiřím A. Čepelákem (= Archiv Matouše Konečného, sv. II), Praha, Scriptorium 2014, 632 s.

Rozsáhlá publikace představuje další část zveřejnění cenného mladoboleslavského nálezu Archivu Matouše Konečného z roku 2006. Autorka se tématem dlouhodobě zabývá, což je na zpracování publikace zřejmé. Rozsáhlá úvodní studie (ve zkrácené podobě je otištěná i v němčině – mezi institucemi, které vydání podpořily je i Česko-německý fond budoucnosti) představuje svou důkladností monografii. Svazek svou podobou navazuje na *Kněžskou korespondenci Jednoty bratrské z českých zemí z let 1610–1618*, kterou pro stejné nakladatelství připravil Jiří Just a jež vyšla v roce 2011. M. Růčková v předmluvě upozorňuje na určité odlišnosti, které se týkají zvláště formální stránky. Je škoda, že alespoň některé z hojných a zajímavých obrazových příloh nebyly otištěny barevně jako v Justově knize, což platí zejména pro vyobrazení pečetí, jež jsou v černobíle podobě méně zřetelné.

Jak autorka v úvodní studii uvádí, nachází se v archivu 524 listů, adresovaných převážně mladoboleslavskému biskupovi M. Konečnému. Odesílateli velké části jsou bratrští biskupové a kněží, dále pak studenti (vedle dopisů pocházejí od nich i jiné texty – sliby a rejstříky peněžních vydání), méně jsou odesílateli osoby šlechtického původu, měšťané a učenci. Editorka zveřejňuje v publikaci 224 textů, z toho sedm slibů mláďenců ubírajících se na studia, 190 listů (kromě studujících i dalších osob, zejména představitelů vzdělávacích ústavů – Caspara Dornavia a Matthiase Martinia), dále pak 27 účetních rejstříků, jejichž zaslání senioru Konečnému náleželo k povinnostem studentů.

Všechny listy jsou autografy, psané na papíře s uvedenou adresou na rubové straně a téměř vždy jsou uzavřeny pečeti. V naprosté většině jsou texty psány latinsky, jeden list je řecký, pisatel – Jirí Graff – se patrně chtěl pochlubit svou znalostí; řeckých citátů se objevuje v dopisech více. Česky jsou psány sliby studentů a rejstříky vydání, jinak je českých listů pouze 14 (z toho jeden list je M. Konečného), několikrát se objevují české závěrečné poznámky. Psát česky nebylo zřejmě žádoucí, neboť pisatelé se většinou omlouvají, převážně spěchem. Jak uvádí autorka (s. 136), jsou texty „editovány způsobem, který se snaží vyhovět nárokům na vědeckou edici a zároveň je zpřístupnit laickému zájmu“. Latinské texty jsou transliterovány s určitými odchylkami. Čtenářům usnadňují orientaci poměrně obsáhlé registry všech listů, uvedené i v němčině. Publikace obsahuje všechny náležitosti, jež má tento druh literatury obsahovat, v míře překračující běžnou praxi, včetně seznamu disputací a jiných literárních děl bratrských mláďenců studujících v Brémách a Bytom nad Odrou, jejichž jména se vyskytují v Archivu Matouše Konečného, a soupis tiskem vydaných titulů uvedených v účetních rejstřících i s cenou, již za knihu studenti zaplatili, což je jistě informace zajímavá. Vždyť také aparát včetně rejstříků a seznamu pramenů a literatury zahrnuje okolo 100 stran. A to ještě texty doprovázejí hojně poznámky, podle mého názoru až v míře nadměrné. Editorka se zřejmě řídila zásadou uvádět v poznámce místní jména vždy v nominativu originálu (nadbytečně se mně zdají poznámky typu: v textu *do Němec*, v poznámce *Germania, do Čech – Čechy, Brema – Bremen, Praga – Praha, Helvetia – Švýcarsko ad.*, které se navíc opakují dokonce někdy i v jednom listu několikrát); podobně nebylo snad nutné neustále uvádět křestní jména Konečného manželky a dcery.

Získat vyšší vzdělání doma nebylo pro bratrské studenty možné; ostatně trvalo dosti dlouho, než o ně projevila Jednota zájem. Německé školy, v předbělohorském období již ne luterského zaměření, se jevíly jako nejvhodnější. Brémy a Bytom nad Odrou nebyly vybrány náhodně. V učilištích obou měst působili rektori, kteří měli vztah k českým zemím i osobní styky s bratrskými biskupy. V Bytom byl studentům z českých zemí příznivě nakloněn i zřizovatel *scholae illustris* Georg von Schönaich. Výhodou byla i poměrná blízkost tohoto slezského města a vazby s Lešnem. Kontakty mezi nimi dokládají i zprávy v listech, kdy se např. přes Bytom za-

sílaly dopisy polskému senioru Martinu Gratianu Gertichovi (ten také přivezl svého syna na studie do Bytomi), dále se mezi oběma školami měnili vyučující. Bratřští studenti pobývali v té době ovšem i na jiných německých školách, listy v tomto svazku je dokládají v Herbornu a Marburku. Zvláštní roli při cestách studentů se hrála místa knižních trhů ve Frankfurtu nad Mohanem a Lipsku, přes která byly doručovány dopisy, peníze i informace. V listě Jana Philomena z 30. května 1613 je potvrzena cesta Jana Amose (tehdy ještě ne Komenského) s Matoušem Titem patrně do Nizozemí. Komenského se týkají i osvědčení herbornských profesorů z října 1611, konkrétně Johanna Pistoria a Johanna Henrica Alsteda (s. 322–323). Dále pak M. Růčková cituje zmínky o studentu Janu Amosovi z dosud nevydaných dopisů Jana Laneckého M. Konečnému.

Informace, které poskytují editované texty, jsou velice rozmanité a neobyčejně zajímavé, i když texty dopisů jsou do značné míry formální. Pověštinou se jedná o finanční podpory, kterých se studenti dožadují, a líčí svou obtížnou situaci, když se byli nuceni i zadlužit; několikrát se objevuje zmínka, že byli okradeni. Často žádají rovněž o prodloužení pobytu na studiích. A vždy také vyjadřují dík za podporu, které se jim dostává. Pokud se v pozdějších letech nevěnovali práci pro Jednotu, měli peníze získané na studia vrátit. Senioři pak nabádají hojně k šetrnosti. Běžné jsou rovněž žádosti o zaslání určité knihy (česká bible, gramatiky, slovníky).

Bratřští studenti přicházeli na studia v různých funkcích, někdy jako preceptoři šlechtických synů, Jan Vetter např. spravoval peníze dalších studujících. Studenti v Bytomi informují Konečného, že vykonávají kázání v češtině, latině a němčině, mají veřejné disputace, jejichž teze zasilali. Starali se rovněž o různé edice spisů pro Jednotu, jejich korektury a odesílání. O chování studentů a jejich případných kázeňských přestupcích se dovídáme málo. Zarážející je sdělení Caspara Dornavia v listu M. Konečnému, že Jiří Graff zanedbával své povinnosti, takže ho musel napomenout a pohrozit karabáčem a vězením (s. 440).

Konkrétní, velmi pozoruhodné informace pak podávají rejstříky vydání. Dávají nahlédnout do každodenního života, což bývá jinak obvykle z dobových pramenů značně obtížné. O obecných událostech jsou zmínky velice řídké, nejčastěji se vyskytovala zpráva, že někde propukl mor. Mezi výdaji zaujímají přední místa položky za ubytování a stravování, dále pak za knihy a soukromá studia, léčení, papír, kalamář, svíčky, trunk po koupeli, cesty (z Bytomi převážně do Vratislavi), almužny, spropitné „děvkám“ (za úklid) nebo také „*studentu, který mně něco ukázal židovský a řecky*“, či „*malířovi za to, co mi dal namalovat na památku*“. Kuriózní jsou záznamy o výdajích Pavla Hronovského „*za dívání se na nějakou komedii*“ a Daniela Němčanského „*když se chodil dívat na zvíře nějaké*“. U všech položek je uvedena vydaná částka a právě její stanovení muselo představovat velice obtížné zadání. Studenti uváděli sumy ve skutečně rozmanitých měnách, které editorka pro možnost srovnání přepočítala na tolarý.

Dlouholetá práce pilné autorky na daném tématu je na propracované publikaci patrná. Vytěžila a zpracovala z textů zřejmě vše, co bylo možné. K jejím přednostem náleží jasný čtivý styl. Můžeme se jen těšit na vydání dalšího svazku originálních svědectví, jež představuje mladoboleslavský Archiv Matouše Konečného.

Marta Bečková

Jiří M. HAVLÍK, Jan Fridrich z Valdštejna. Arcibiskup a mecenáš doby baroka, Praha, Vyšehrad 2016, 278 s.

České církevní dějiny pobělohorského období zažívají od roku 1990 skutečnou renesanci a počet moderních publikací, které se věnují řádovému i světskému duchovenstvu, každý rok prokazuje, jak je toto téma pro naše dějepisectví atraktivní. V minulých letech se objevily již první syntetické práce o pobělohorské církvi a také dějiny jednotlivých katolických řádů, dějiny náboženského života (spirituality), dějiny církevní správy, dějiny farní sítě i jednotlivých farností. Znovu byl oživen zájem také o významné postavy církevních dějin 17. a 18. století a pokročil od učenců a literátů typu Bohuslava Balbína k výrazným osobnostem vysoké církevní politiky (dosud chybí například prosopografické zpracování nižšího kléru definovaného třeba geograficky). Zájem budí celkem logicky především postavy pražských arcibiskupů a olomouckých biskupů, na jejichž bedrech do značné míry leželo břímě obnovy katolicismu po roce 1620. V tomto směru se generačně spřízněni historici jako Alessandro Catalano, Tomáš Parma¹⁾ nebo právě Jiří M. Havlík začali věnovat i obtížným tématům dějin vysokého českého (a moravského) kléru a navázali tím na metodologicky sice zastaralé, ale faktograficky stále spolehlivé práce z přelomu 19. a 20. století, tedy především na texty Františka Krásla a Antonína Podlahy.²⁾

Pokud mluvíme o obtížnosti tématu, ta spočívá zejména v málo probádané pramenné základně, která se s rozšířením českých archivních zdrojů na zdroje zahraniční (především římské) rozšiřuje prakticky *ad infinitum*. Je třeba vytknout před

¹⁾ Alessandro CATALANO, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008; Tomáš PARMA, *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii: prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno 2011. Na obě díla explicitně Havlík odkazuje jako na své inspirační zdroje hned v úvodu recenzované knihy (s. 15).

²⁾ František KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský*, Praha 1886; Antonín PODLAHA, *Dějiny arcidiecése pražské od konce století XVII. do počátku století XIX. I: Doba arcibiskupa Jana Josefa hrab. Breunera (1694-1710)*, Praha 1917.

závorku, že všichni výše zmínění badatelé včetně Jiřího M. Havlíka se orientují ve spleti římských archivů s neobyčejnou bravurou a zvládají i paleografické, diplomatické či filologické nástrahy, které tato pramenná základna s sebou jaksi geneticky nese. Autor recenzované knihy byl schopen řádně vytěžit prameny, získané často po nemalé organizační námaze plné nejrůznějších doporučení a využití osobních kontaktů.

Jádrem Havlíkovy knihy je jeho dizertace, sepsaná pod vedením Ivany Čornejové a obhájená na Pedagogické fakultě UK roku 2008.³⁾ Nadprůměrně kvalitní vysokoškolský spis, jenž se primárně věnoval sporu mezi arcibiskupem Valdštejnem a císařem (resp. zemskými úředníky, kteří jej zastupovali) o způsob zdanění kléru za účelem získání prostředků na boj proti Turkům, pak Havlík v následujících letech doplňoval četnými studii, jimiž zpřesňoval své závěry. Mnohdy se vydával po odbočkách vyznačených otázkami, které se objevily během sbírání pramenného materiálu na jeho dizertační práci a pomohly mu načrtnout komplexnější obraz života arcibiskupa Valdštejna. Znamenalo to ovšem projít s tímto prelátem všechna místa, kde zanechal svou stopu; někdy doslovně. Zmíňme alespoň Havlíkovu návštěvu italské Mentorelly s kaplí sv. Eustacha, postavené kdysi na Valdštejnove náklady.⁴⁾ Samozřejmě v daném případě jde o marginálii, názorně však ukazuje zapálení, s nímž autor recenzované knihy „pronásledoval“ předmět svého bádání.

Postava arcibiskupa Valdštejna nabízí možnost podat mnohovrstevnatý výklad – lze jej pozorovat nejen jako preláta, ale také jako českého šlechtice, vzdělance, politika, vrchnost, patronátního pána atd. To by si možná zasloužilo tematické uchopení. Havlík se však ve své knize drží někdy až přehnaně úzkostlivě chronologického rámce, který pro něj představuje jistotu, o níž se může v peripetiích Valdštejnova života opřít. Občas je zřejmé, jak intenzivně hledá odpověď na otázku, zda upřednostnit chronologický, nebo tematický výklad.⁵⁾ Důvodem je podle mého názoru snaha nerezignovat na žádnou z Valdštejnových rolí. Autor se například s odkazem na výzkumy Jiřího Wolfa neváhá pustit ani do regionálních dějin duchovského panství. Toto rozkročení mezi Římem a rekatolizovanými krušnohorskými obcemi dělá z Havlíkovy práce spis přitažlivý pro odborníky zaměřené nejrůznějším způsobem i pro laickou veřejnost.

Je pochopitelné, že některé aspekty Valdštejnova života zůstaly stranou, velmi málo se čtenář dozví kupříkladu o působení arcibiskupa jako kancléře univerzity,

³⁾ Jiří M. HAVLÍK, *Jan Bedřich z Valdštejna a jeho spory o daně na turecké války (1682–1694)*, dizertační práce UK, Praha 2008. Změnu ve jméně hlavního hrdiny z „Bedřicha“ na „Fridrich“ pak autor vysvětlil hned v úvodu své knihy (s. 16–18).

⁴⁾ Viz Havlíkovo vlastní foto (s. 48).

⁵⁾ Pokud byl zvolen pevný chronologický rámec výkladu, nemělo by asi docházet ke křížení období v rámci několika kapitol (např. první kapitola o mládí a zrání by měla končit rokem 1668, má-li následný výklad o Valdštejnově biskupském úřadu začínat tímto rokem).

chybí srovnávací analýza jeho portrétů porůznu roztroušených v reprodukcích v rámci jednotlivých kapitol, druhý život Jana Fridricha z Valdštejna se v knize uzavírá vizemi Maxmiliány Zásmucké z konce 17. století atd. Jistě by zpracováním i dalších témat získala recenzovaná kniha na objemu a přiblížila by se totální biografii, kterou věnoval například Vít Vlnas Evženovi Savojskému nebo Thomas Winkelbauer Gundakerovi z Lichtenštejna (nemám-li ve výčtu opustit dobu 17. a 18. století).⁶⁾

Arcibiskup Valdštejn není v české historiografii neznámou postavou, v minulosti zaujal možná trochu paradoxně spíše historiky umění, dočkal se také samostatné biografie.⁷⁾ Havlík však formuloval řadu nových témat s ním spojených, která nastínil téměř výhradně na základě dosud nezpracovaných pramenů, protože odborná literatura k nim vlastně neexistuje (např. tzv. Tannerův proces či také „olomoucká hereze“).⁸⁾ Některé otázky přesahují údobí, v němž se bezprostředně dotýkaly Valdštejnovy osobnosti (např. spor nového královéhradeckého biskupství s místní obcí, který v době Valdštejnova východočeského episkopátu vrcholil).

Není pochopitelně možné, aby se autor v rámci záběru, který si zvolil, věnoval všem relevantním tématům do stejné hloubky. Také míra jejich kontextualizace je rozdílná, přičemž důraz Havlík klade na náboženská a církevně-správní témata, v nichž neváhá činit ve výkladu pod hlavičkou uvedení čtenáře do kontextu úkroky stranou (např. otázka dostavby katedrály, z pohledu 17. století neúspěšná jednání o zřízení třetího a čtvrtého českého biskupství). Mnohdy mají tyto exkurzy skutečně průkopnický význam, byť například na problematiku biskupských intronizací právě u Jana Bedřicha/Fridricha z Valdštejna upozornila také Petra Vokáčová. Velmi zajímavá je i pasáž o rekonstrukci farní sítě, studované moderní českou historiografií spíše prizmatem předem vybraného teritoria než celkové politiky (arci)biskupství.⁹⁾ Jindy zase má exkurz plnit funkci úvodu do problematiky po léta nestudované a široké veřejnosti, pro niž je recenzovaná kniha určena také, prakticky

⁶⁾ Obě práce dnes patří mezi „vzorové“ počiny biografické metody: Vít VLNAS, *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*, Praha – Litomyšl 2001; Thomas WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein. Ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien – München 1999.

⁷⁾ Kromě řady časopiseckých článků zejména Václav BARTŮNĚK, *Stručné dějiny kollegiální kapituly a královské kaple Všech svatých na Pražském hradě. Pražský arcibiskup Jan Bedřich Valdštejn*, Praha 1979.

⁸⁾ J. M. HAVLÍK, *Jan Fridrich*, s. 63–70. Zde autor využil svého článku *Contra (duos) Patres Societatis Jesu (1672–1675). Jan Tanner, TJ a Vilém Frölich TJ, průběh sporu o jejich teze a jeho dopady*, FHB 26, 2011, s. 143–163.

⁹⁾ Toto téma je jedním z mnoha doplnění, která Havlík učinil vzhledem ke své dizertaci. Věnoval mu i samostatnou studii (Jiří M. HAVLÍK, *Rekonstruktion des Pfarrnetzes, Steuern für Türkenkriege und Johann Friedrich von Waldstein (1642–1694)*, in: Zdislava Röhsner (ed.), *Wallenstein und noch viel mehr. 850 Jahre Familie Waldstein*, Wien 2009, s. 87–102)

neznámé. Příkladem může být stručný vhléd do fungování pobělohorských sněmů,¹⁰⁾ kterým si autor „připravil půdu“ pro klíčové téma své knihy i předchozí dizertace, tedy pro Valdštejnovu činnost v rámci obhajoby církevních imunit v době zesíleného tlaku císařského fisku, k němuž došlo v kontextu tureckých válek. Zde leží stěžejní přínos Havlíkovy knihy k poznání církevních dějin pobělohorského období a autor si je toho vědom. Výklad, který popisuje střetávání centralizujícího se (absolutistického?) státu a po staletí upevňovaného kanonického práva, je precizní také proto, že ho autor podal již mnohokrát a dokázal s ním uspět i na mezinárodních vědeckých fórech.¹¹⁾ Vzhledem k dlouhodobému směřování Havlíkova odborného zájmu však lze i nyní předpokládat, že se jedná v jeho knize především o zachycení momentálního stavu jeho bádání.

Předkládaná kniha výrazně posouvá hranice poznání oproti starším zpracováním Valdštejnovy postavy a episkopátu, která již nabídla řada českých i německých badatelů, jež v mnohém koriguje.¹²⁾ Dokonce představuje komplexnější pohled na arcibiskupovu osobnost, než nedávno nabídla Petra Vokáčová, jež ovšem – vzhledem k celkovému zaměření své obsáhlé monografie – celkem logicky vypustila širší souvislosti Valdštejnovy činnosti a šlo jí zejména o příklad církevní kariéry šlechtice, zápasícího z pozice svěřeného úřadu s císařským dvorem.¹³⁾ Recenzovaná kniha poukazuje na fakt, že biografie není z metodologického hlediska mrtvým žánrem historické vědy, přestože zastánci strukturálního dějepiscetví a historické sociologie tvrdili posledních třicet let opak. Nesmí se ovšem zastavit před mantinely danými životem jedné osobnosti, ale upozorňovat na obecnější problémy. Havlíkův spis přináší takových momentů dost – od způsobu obsahování kanonikátů přes otázku zasahování papežské moci do vnitřních poměrů habsburské monarchie 17. století a jednání českého pobělohorského sněmu až po užívání osoby Jana Husa během politické argumentace v pobělohorské době.¹⁴⁾

Jiří Hrbek

¹⁰⁾ J. M. HAVLÍK, *Jan Fridrich*, s. 147–150.

¹¹⁾ Za všechny jmenujme alespoň Jiří M. HAVLÍK, *L'archevêque de Prague Johann Friedrich von Waldstein à la diète de Bohême 1678-1694*, *Dix-septième siècle* 63, 2011, s. 31–40.

¹²⁾ Např. J. M. HAVLÍK, *Jan Fridrich*, s. 44, pozn. 107.

¹³⁾ Petra VOKÁČOVÁ, *Příběhy o hrdé pokoře. Aristokracie českých zemí a císařský dvůr v době baroka*, Praha 2014, s. 233–287.

¹⁴⁾ J. M. HAVLÍK, *Jan Fridrich*, s. 170.

OBSAH

I. STUDIE

Hana Komárková

- „Nüchtern und fleißig verhalten“. Služební přísahy v pozdně středověkých a raně novověkých městech severní Moravy a Slezska
*„Nüchtern und Fleißig verhalten“. The Oath of Office within
The Late Medieval and Early Modern Urban Community
of Northern Moravia and Silesia* 141–167

Petr Honč

- Solní smlouva a správa *cassa salis* v letech 1630–1710
*Salt treaty and the cassa salis administration in the years
1630–1710* 169–197

Klára Zářecká

- Diarium Collegii Reginaehradecensis* (1662–1666). Historiografický pramen z prostředí Tovaryšstva Ježíšova
*Diarium Collegii Reginaehradecensis (1662–1666).
The historiographic source from the milieu of the Society
of Jesus* 199–236

Jan Ivanega

- „...ein uhralter Kirchen-brauch.“ Slavnosti pokládání základních kamenů a svěcení patronátních kostelů na schwarzenberských panstvích v 18. století
*„...ein uhralter Kirchen-brauch.“ Festivities connected with laying
cornerstones and consecrations of patronage churches on the
Schwarzenberg estates in the 18th century* 237–263

Pavel Seemann

- Prostorová rekonstrukce církevní správy Čech v roce 1715
*Spatial Reconstruction of Ecclesiastical Administration
of Bohemia in 1715* 265–278

II. LITERATURA

- Joachim BAHLCKE, *Gegenkräfte. Studien zur politischen Kultur und Gesellschaftsstruktur Ostmitteleuropas in der Frühen Neuzeit* (Marburg, 2015)
Jiří J u s t 281–284
- Marc FUMAROLI, *La République des Lettres* (Paris, 2015)
Edita W o l f 284–288
- Berndt HAMM, *Ablass und Reformation. Erstaunliche Kohärenzen* (Tübingen, 2016)
Petr H r a c h o v e c 288–297
- Lenka VESELÁ, *Rytíř a intelektuál. Hieronym Beck z Leopoldsdorfu (1525–1596) a jeho knihovna* (Praha, 2016)
Hedvika K u c h a ř o v á 297–299
- Markéta RŮČKOVÁ (ed.), *Studium a korespondence kněžského dorostu Jednoty bratrské v letech 1610–1618.* (Praha, 2014)
Marta B e č k o v á 299–302
- Jiří M. HAVLÍK, *Jan Fridrich z Valdštejna. Arcibiskup a mecenáš doby baroka* (Praha, 2016)
Jiří H r b e k 302–305

SEZNAM AUTORŮ:

PhDr. Petr Honč, Ústav jazyků, 3. lékařská fakulta Univerzity Karlovy, Ruská 91,
100 00 Praha 10

PhDr. Jan Ivanega, Ph. D., Ústav estetiky a dějin umění, Filozofická fakulta Jiho-
české univerzity, Branišovská 31a, 370 05 České Budějovice

Mgr. Hana Komárková, Ústav historických věd, Filozoficko-přírodovědecká fakul-
ta Slezské univerzity v Opavě, Masarykova třída 343/37, 746 01 Opava

Ing. Pavel Seemann, Ph.D., Katedra geomatiky Fakulty stavební Českého vysoké-
ho učení technického v Praze, Thákurova 7, 166 29 Praha 6

Mgr. et Mgr. Klára Zářecká, Ph. D., Katedra výtvarné kultury a textilní tvorby,
Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, nám. Svobody 301, 500 03
Hradec Králové

Kontakt na redakci:

Folia Historica Bohemica, Historický ústav AV ČR, v. v. i., Prosecká 76, 190 00 Praha 9

Folia Historica Bohemica / Vedoucí redaktor Jiří Mikulec. Výkonný redaktor Jiří Hrbek. Technický redaktor Petr Čížek. Praha: Historický ústav, 2016 – 176 s. [137–312]. (Folia Historica Bohemica, ISSN 0231-7494; sv. 31/2)

Časopis Folia Historica Bohemica vychází dvakrát ročně.

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in Central European Journal of Social Sciences and Humanities.

